

oIKos

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.32>

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

oikos

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2021 Nr. 2 (32)

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS, vyriausiasis redaktorius

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Dalia KUIZINIENĖ, redaktoriaus pavaduotoja

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Kristīne BEĶERE

(Latvijos mokslų akademija)

Ingrida CELEŠIŪTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Halina Beresnevičiūtė-Nosálová

(Masaryko universitetas, Brno, Čekija)

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Beata KALĘBA

(Krokvos Jogailaičių universitetas, Lenkija)

Violeta KELERTIENĖ

(Vašingtono universitetas, Sietlas, JAV)

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(Tenesio universitetas, JAV)

Violetta PARUTIS

(Esekso universitetas, Jungtinė Karalystė)

Juozas SKIRIUS

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Giedrius SUBAČIUS

(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Žurnalo leidybą remia Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinės lituanistinių tyrimų sklaidos 2016–2024 m. programą (projekto Nr. P-LIP-19-54).

Lietuvos
mokslo
taryba

Lietuvių išeivijos institutas

S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, Lietuva

TURINYS

CONTENTS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Laura PYLNIKOVA-BANIENĖ	Norvegijos lietuvių bendruomenių kultūrinės tapatybės raiška: savos ir svetimos kultūros riboženkliai 7 How the Lithuanian Communities of Norway Express Their Cultural Identity: The Hallmarks of One's Own and a Foreign Culture 32
-------------------------	---

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Juozas SKIRIUS	Amerikos lietuvių misijos genezė 1944 m. pabaiga – 1945 m. pradžia 33 The Origin of the Lithuanian-American Mission (1944–1945) 47
Daiva DAPKUTĖ	„Išraiškos šokio žingsniu“: Vytauto Kavolio santarietiškos veiklos metmenys. 49 “In a Expressionist Dance Step”: Vytautas Kavolis's Visions of “Santara”'s Activity. 63
Akvilė KABAŠINSKAITĖ	French Newspaper “Le Monde’s” View of Lithuania from 1944 to 1954. 65 Lietuvos vaizdinys prancūziškame laikraštyje „Le Monde“ 1944–1953 m. 77
Žydronė KOLEVINSKIENĖ	Vytauto Mačernio atminimo įamžinimas išeivijoje. . . 79 The Remembrance of Vytautas Mačernis in the Diaspora. 94
Gerda PILIPAITYTĖ	Julijos Pranaitytės gyvenimas ir darbai: tautinis ir tarpkultūrinis aspektai 97 The Life and Works of Julija Pranaitytė: Ethnic and Intercultural Aspects. 112

Eglė MIKULSKAITĖ	Liminalumas šiuolaikinėje lietuvių (e)migracinėje literatūroje 113 Liminality in Contemporary Lithuanian (E)migration Literature 134
Sandra BERNOTAITĖ	Birutės Pūkelevičiūtės „Metūgės“: polemiskis debiuto atvejis 135 “Metūgės” by Birutė Pūkelevičiūtė: Polemical Case of a Debut. 148
IŠ ARCHYVŲ FROM THE ARCHIVES	
Mindaugas LASTAS	Alės Rūtos ir Vytauto Alanto susirašinėjimas apie literatūrą, gyvenimą svetur ir draugystę 151 The correspondence of Alė Rūta and Vytautas Alantas on Literature, Life Abroad, and Friendship
RECENZIJOS BOOK REVIEWS	
Inga VIDEIKAITĖ	(Ne)įrėmintas XXI a. (e)migracijos kodas. 171 The (Un)bracketed Code of 21st Century (E)migration
Arūnas ANTANAITIS	Daugiau nei šimtmečio paminėjimas: Juozo Skiriaus knygos „JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018“ apžvalga 179 For More Than a Century: A Review of Contributions by Lithuanian-Americans to Lithuania from 1918 to 2018 by Juozas Skirius
KRONIKA EVENTS	 185
APIE AUTORIUS ABOUT THE AUTHORS	 217
REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS	 219
SUBMISSION GUIDELINES	 223

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Laura PYLNIKOVA-BANIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Norvegijos lietuvių bendruomenių kultūrinės tapatybės raiška: savos ir svetimos kultūros riboženkliai

Santrauka. Straipsnyje analizuojama pirmosios kartos lietuvių imigrantų Norvegijos kultūrinės tapatybės raiška. Remtasi teoretikų Thomaso Hyllando Erikseno tapatybės samprata, taip pat Arnoldo van Gennepo ir Victorio Turnerio teorinėmis įžvalgomis. Autorės atliktas tyrimas atskleidė, kad daugumos tyrime dalyvavusių pirmosios kartos Norvegijos lietuvių kultūrinė tapatybė yra priskiriama liminaliniam tarpsniui, formuojama remiantis kultūriniu atvirumu ir reiškiasi tarp dviejų kultūrinių krantų. Išsiskyrė ir dvi tiriamųjų įsiliejimo į daugumos visuomenę kryptys: dalis tiriamųjų siekia integruotis ir nesudėtingai integruojasi į Norvegijos visuomenę, kitų integracija stringa kultūrinių sankirtų srityse. Ryškiausios kultūrinės sankirtos pastebėtos socialinių ir profesinių problemų sprendimo, lygių galimybių įgyvendinimo srityse. Buvo nustatytas kultūros vertėjo ir didesnių galimybių mokytis norvegų kalbos poreikis. Analizuojant lietuvių imigrantų įsitraukimą į oficialias tautines, religines ir internetines bendruomenes, pastebėta, kad domėjimasis oficialių tautinių ir religinių bendruomenių veiklomis sporadiškas arba visai neišreikštas. Dauguma tiriamųjų – Romos katalikai, tačiau tik mažoji jų dalis tapatinasi su Norvegijos lietuvių katalikų bendruomene, šių tiriamųjų religinė tapatybė labiau proginė nei sistemingai išreiškiama. Dauguma tiriamųjų socialinius ir kultūrinius ryšius su kitais lietuviais, gyvenančiais šalyje, kuria socialiniais tinklais. Internetinės diasporos poreikis yra susijęs su lingvistine sritimi, tapatumo paieškos, pasidalijimo bendromis patirtimis, informacijos gimtąja kalba socialiniais, kultūros ir teisės klausimais poreikiu.

Raktažodžiai: kultūrinė tapatybė, Norvegijos lietuviai, imigrantai, emigracija, kultūros riboženkliai, integracija.

Išvadas

Atviras ir migruojantis pasaulis, atverdamas galimybes ir tarsi trindamas pasaulio skirtumus, nesumenkina šiuolaikinių emigracijos ir integracijos į naują erdvę iššūkių. Šie iššūkiai egzistuoja ir išliks tiek kaip imigrantų kilmės šalies, tiek kaip imigrantų tikslo šalies svarbūs politiniai, ekonominiai, socialiniai ir kultūriniai iššūkiai. Per pastarąjį dešimtmetį lietuvių imigracija į Norvegiją ženkliai išaugo. Gausiausi lietuvių srautai į šią Skandinavijos šalį buvo užfiksuoti 2004 m., Lietuvai įstojus į ES, ir po 2009 m. pasaulinės ekonominės krizės. Norvegijos Centrinio statistikos biuro (SSB) duomenimis, 2014 m. lietuviai buvo trečioji pagal dydį imigrantų grupė Norvegijoje po švedų. Šią grupę sudarė 33 tūkst. šalyje užregistruotų lietuvių¹. 2020 m. Norvegijos SSB duomenimis, šiuo metu oficialiai deklaruojantį savo gyvenamąją vietą Norvegijoje gyvena 41 322 lietuviai, kurie yra antroji pagal dydį imigrantų grupė šalyje po lenkų².

Imigracija į svetimą kultūrinę erdvę neišvengiamai veikia ir keičia ne tik asmens gyvenimo istoriją, asmenybę, – šis procesas drauge verčia ieškoti galimybių sugyventi daugia-kultūrems visuomenėms ir kintančios kultūrinės tapatybės apibrėžčių. Šiame straipsnyje tirama, kaip reiškiasi pirmosios kartos lietuvių imigrantų Norvegijoje kultūrinė tapatybė. Norvegijos Centrinis statistikos biuras išskiria imigrantus, kurie gimė užsienyje ir patys imigravo į Norvegiją (pirmosios kartos imigrantai), ir gimusiuosius Norvegijoje, kurių abu tėvai imigrantai (antrosios kartos imigrantai). Pastaroji grupė tiksliau apibrėžiama kaip asmenys, gimę Norvegijoje, turintys du užsienyje gimusius tėvus ir senelius³.

Sąvokos „kultūrinė tapatybė“, „tapatybė“, „identitetas“, „tapatumas“ šiame straipsnyje vartojamos sinonimiškai, kaip ir sąvokos „etniškumas“ ir „tautiškumas“. Sąvoka „kultūros riboženkliai“ suprantama kaip savos ir svetimos kultūrų vertybinių ir kultūrinių ribų sankirtos.

Šis straipsnis parengtas remiantis magistro darbu „Norvegijos lietuvių kultūrinės tapatybės raida (1990–2020 m.)“. Jame pristatoma dalis tyrimo analizės, atliktos siekiant apžvelgti lietuvių bendruomenės Norvegijoje ir aptarti jų reikšmę Norvegijos lietuvių tapatumui bei, remiantis teorinėmis įžvalgomis ir pateikėjų naratyvais, ištirti Norvegijos lietuvių kultūrinės tapatybės raidą per savos ir svetimos kultūros riboženklių sankirtas.

Lietuvos etnologijos ir socialinės antropologijos tyrinėjimuose tapatybė yra nagrinėjama kaip socialinis, etninis, bendruomeninis, kultūrinis, regioninis arba vietos, religinis, šeimos ir kt. savitumas. Socialinės *ribų* sampratos išskiriamos ir kai kuriais atvejais siejamos su kultūrinio išskirtinumo paieškomis⁴. Šiame straipsnyje lietuvių imigrantų Norvegijoje tapatybės raida tyrinėjama per kultūrinių sankirtų ir ryšių su etnine bendruomene imigracijoje problematiką. Remiamasi teoretikų Thomaso Hyllando Erikseno tapatybės

¹ „Innvandrer og norskfødt med innvandrerforeldre, 1. januar 2014“, in *Statistisk sentralbyrå* (SSB), žiūrėta 2021 birželio 12, <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbe/aar/2014-04-24>.

² „Fakta om Innvandring“, in SSB – *Statistisk sentralbyrå*, žiūrėta 2021 spalio 12, <https://www.ssb.no/Innvandring-Og-Innvandrer/Faktaside/Innvandring>.

³ „Innvandrer“, in *Den store Norske leksikon*, žiūrėta 2021 birželio 12, <https://snl.no/innvandrer>.

⁴ Savoniakaitė, Vida, „Savas“ ir „kitas“ Lietuvoje: socialinės struktūros, kultūra, tapatybė: mokslo tyrimo programa 2012–2016 m., in *Lietuvos istorijos institutas*, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <https://www.istorija.lt/mokslas/mokslines-programos/savas-ir-kitas-lietuvoje-socialines-strukturos-kultura-tapatybe/152>.

samprata, Arnoldo van Gennepo perėjimo ritualų teorija⁵ ir Victorio Turnerio išplėtotą liminalumo, *communito* (liet. bendruomeniškumas) ir socialinės dramos⁶ teorinėmis įžvalgomis. Imigracija į Norvegiją suprantama kaip gyvenimo krizė, kuri sutrikdo tapatybės stabilumą, paskatina vertybių slinktis, tarpusavio santykių pokyčius, parodo savo vietos suvokimo kultūrų įvairovėje problematiką. Gyvenimo krizės, anot V. Turnerio, yra tarsi virsmo performansai, veikiantys per trigubos progresijos – preliminarinį, liminalinį ir postliminalinį tarpsnius, kai vienas tarpsnis keičiamas kitu ir niekuomet negalima grįžti⁷.

Straipsnyje remiamasi emigracijos ir tapatybės kismo tyrimais. Iš jų norėtusi išskirti plačiausiai šį lauką tyrinėjusio Dariaus Daukšo darbus. Juose autorius analizavo migrantų iš Lietuvos Norvegijoje buvimo ir priklausymo tarptautiniams socialiniams laukams strategijas, aptarė imigrantų iš Lietuvos integravimosi į Norvegijos visuomenę problemas per *savo* ir *kito* perspektyvą⁸, gilinosi, kaip kinta antrosios kartos imigrantų tapatinimasis su kilmės šalimi (Lietuva) ir valstybe, kurioje gyvenama (Norvegija)⁹. D. Daukšas išskyrė tris dažniausiai migrantų iš Lietuvos nurodomos vyraujančios pilietybės sampratas: 1) lietuviškos pilietybės sąmoningas išsaugojimas, 2) Norvegijos pilietybės priėmimas, bet nesitapatinimas, 3) tapatinimasis su Norvegijos pilietybe. Taip pat autorius akcentavo šiuolaikinių komunikavimo priemonių daromą įtaką identitetui¹⁰.

Jolanta Kuznecovienė straipsnyje „Išteritorinto identiteto alternatyvos: lietuvių imigrantai Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje“ apibūdino lietuvių imigrantų Anglijoje, Norvegijoje, Ispanijoje ir Airijoje tautinės tapatybės darybos strategijas ir išskyrė tris pagrindines strategijas: tai – išteritorintos kultūrinės erdvės kūrimas, imigrantų kultūrinis atvirumas ir emocinis sąstymasis su kilmės kraštu. Tyrimas parodė, kad išteritorintos kultūrinės erdvės kūrimo strategiją naudoja Anglijos ir Airijos lietuviai imigrantai, o Norvegijos ir Ispanijos lietuviams ši strategija nebūdinga¹¹.

Rasos Račiūnaitės-Paužuolienės tyrime „Tapatybė tarsi sala“: Anglijos lietuvių akademinio jaunimo atvejis“ postmodernios visuomenės imigranto tapatybė atskleidžiama tarsi pakibusi *sala* tarp kelių žemynų: visur jaučiamasi tarsi namie, bet kartu – niekur.¹²

Plačioje norvegų sociologų Bernto Bratsbergo, Knut Røedo ir Øddbjørno Raaumomokslų studijoje „Darbo jėgos imigracija. Neišsenkanti nauda?“ (norv. „Arbeidsinnvandring –

⁵ Gennep Arnold van, *The Rites of Passage*. London: Routledge, 2004 [1960].

⁶ Turner, Victor, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. New York: Routledge, 1969.

⁷ Turner, Victor, *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. New York: Cornell University Press, 1967.

⁸ Daukšas, Darius, „Savas“ ir „kitas“ Norvegijos visuomenėje: Norvegijos lietuvių atvejis“, *Logos* 93 (2017), 131–141, žiūrėta 2021 lapkričio 6, http://litlogos.eu/L93/Logos_93_131_141_Dauksas.pdf.

⁹ Daukšas, Darius, „Antros kartos emigrantai iš Lietuvos Norvegijoje: tarp Lietuvos ir Norvegijos?“, *Lituanistica* 65 (3) (2019), 230–240, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2019~1583304528001/>.

¹⁰ Daukšas, Darius, „Tarp tapimo norvegų ir buvimo lietuviu: Norvegijos lietuvių pilietybės sampratos“, *Lietuvos etnologija* 18 (27) (2018), 63–86, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <https://www.lituanistika.lt/content/80866>.

¹¹ Kuznecovienė, Jolanta, „Lietuvių imigrantų Norvegijoje, Anglijoje ir Ispanijoje įsitraukimo strategijos: nuo konformizmo iki navigacijos“, *Filosofija. Sociologija* 20 (2) (2009), 96–103, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2009/2/96-103.pdf>.

¹² Račiūnaitė-Paužuolienė, Rasa, „Tapatybė tarsi sala“: Anglijos lietuvių akademinio jaunimo atvejis“, *Logos* 100 (2019), žiūrėta 2021 lapkričio 6, http://www.litlogos.eu/L100/Logos_100_198_210_Raciunaite.pdf.

Varig gevinst?“)¹³ apie Rytų Europos darbo imigrantus aptariama ir lietuvių imigrantų Norvegijoje padėtis, integracijos į visuomenę problematika. Šiame straipsnyje aprašomo lietuvių imigrantų Norvegijoje tyrimo analizei taip pat aktualus Anne’ės Mette’ės Ødegård ir Rolfo K. Anderseno tyrimas apie imigrantų iš Vidurio ir Rytų Europos (apima ir lietuvių) iššūkius, patiriamus darbo aplinkoje. Autoriai aptaria dažnus atvejus, kai dėl prasto norvegų kalbos mokėjimo arba visiškai nemokėjimo imigrantai patenka į informacinį ir kultūrinį vakuumą, stokoja svarbių žinių, gali būti pažeidžiamesni ir išnaudojami dėl informacijos nesuvokimo, be to, dėl negebėjimo bendrauti tarpusavyje gali būti sunku bendradarbiauti su kolegomis¹⁴.

Šio straipsnio kontekste įdomus yra ir Oslo universiteto magistrantės Vitos Mėlinauskaitės tyrimas. Jame autorė gilinasi į lietuvių tapatybę per Norvegijos žiniasklaidos kuriamus lietuvių imigrantų neigiamus įvaizdžius ir analizavo tų įvaizdžių daromą poveikį lietuvių tapatybei ir jos vystymuisi. Šis tyrimas išryškino problematiką, susijusią su Norvegijos visuomenės stereotipiniu lietuvių tapatybės suvokimu, kuris verčia lietuvius maskuoti savo etninę kilmę *fantominiu* identitetu. Pasak V. Mėlinauskaitės, fantominis (pranc. *fantome* < gr. *phantama* – šmėkla, vaiduoklis) identitetas yra naudojamas pagal poreikį, norint nulepti lietuviškąją tapatybę, kad neišsiskirtų iš norvegų daugumos – *minios*. Taip maskuodami savo tapatybę ir siekdami būti panašūs į norvegus, lietuviai siekia išvengti susidūrimo su žiniasklaidoje plačiai naudojamais neigiamais lietuvių stereotipais¹⁵.

Vykdamas tyrimą buvo taikomi etnografiniai lauko tyrimo metodai: stebėjimas, neformalus pokalbis, gerai informuotų pateikėjų apklausa, struktūruotas, pusiau struktūruotas ir išsamusis (angl. *in-depth*) interviu, tyrinėtojo užrašai ir anketavimas. Empirinei medžiagai analizuoti buvo taikomi lyginamasis ir interpretacinis metodai, dokumentų turinio analizės, internetinės žiniasklaidos ir socialinių tinklų turinio analizės metodai.

Pagrindinis tyrimo šaltinis – lauko tyrimų medžiaga, surinkta autorės 2019 m. spalį–gruodį ir 2020 m. gruodį – 2021 m. kovą Norvegijoje. Papildomi tyrimo šaltiniai – internetinės žiniasklaidos ir interneto tinklalapių, atspindinčių lietuvių bendruomenių veiklą Norvegijoje, analizė. Taip pat naudotasi asmenine autorės daugiau kaip dešimties metų gyvenimo ir darbo Norvegijoje patirtimi bei ilgalaikio įsiliejimo į tiriamąją bendruomenę refleksijomis. Ilgalaikis įsiliejimas į bendruomenę, jos stebėjimas ir neformalus pokalbis padėjo atskleisti įvairius lietuvių tarpusavio santykių ir elgsenos aspektus, kurių nebūtų galima pastebėti apklausos metodu.

Iki pasaulinės pandemijos dėl COVID-19 suvaržymų apsilankyta įvairiose erdvėse: lietuviško maisto restorane ir grožio salone, privačioje lietuvių gydytojos klinikoje, darbo profesinėje sąjungoje „Fellesforbundet“, TORP Sandefjordo oro uoste, Oslo Šv. Juozapo ir Drameno (*Drammen*) Šv. Lauryno katalikų bažnyčiose.

¹³ Bratsberg, Bernt, Roed, Knut ir Raaum, Øddbjørn, „Arbeidsinnvandring - Varig gevinst?“, *Søkelys på arbeidslivet*, 2014, vol. 31, Nr. 4, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <https://www.frisch.uio.no/publikasjoner/?pubid=1153>.

¹⁴ Ødegård, Anne Mette ir Andersen, Rolf K., „Norskkompetanse blant arbeidstakere født i utlandet 2. utgave“: Faforaport 2020:27, in *Fafo.no*, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/item/norskkompetanse-blant-arbeidstakere-fodt-i-utlandet-2>.

¹⁵ Mėlinauskaitė, Vita, „Don't Care What They Say About You in the Media - ! or ? - Perceptions of Mediated Lithuanian Identity“, in *Duo.uio.no*, 2010, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/27261/VitaxMelinauskaitexMA-THESISx03.05.2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Socialiniame tinkle „Facebook“ veikiančių Norvegijos lietuvių grupių – internetinių bendruomenių (žr. 1 priedą) stebėsenos būdas leido sutaupyti nemažai laiko ir išteklių. Tai atvėrė didesnes galimybes stebėti įvairių socialinių sluoksnių, profesijų ir įvairiose Norvegijos vietovėse gyvenančių lietuvių tapatybės raišką, atskleidė tiriamųjų vertybines ir kultūrinės nuostatas, nuomonių ir patirčių įvairovę, tarpasmeninių ir tarpkultūrinių santykių problematiką.

Pateikėjų atranka buvo vykdoma *sniego gniūžtės* ir tikslinės atrankos principu. Tikslinės atrankos metodu buvo apklausti pažįstami ir jų šeimos nariai, kurie vėliau nurodė kitus gerai informuotų pateikėjų kontaktus. Prieš atliekant tyrimą pateikėjams buvo nustatytas trejų metų gyvenimo šalyje minimalus kriterijus. Siekiant užfiksuoti ilgalaikės migracijos patirtis, išsamiojo interviu ir pusiau struktūruotu interviu metu buvo apklausti 9 gerai informuoti pateikėjai, kurių gyvenimo Norvegijoje laikotarpis varijavo nuo 10 iki 28 metų. Siekiant patvirtinti arba paneigti stebėjimo, neformalių pokalbių ir kokybinio tyrimo metu pastebėtas tendencijas ir įžvalgas, papildomai buvo pasitelktas kokybinis metodas – anketomis buvo apklaustas 281 pateikėjas. Kiekybinė analizė labiau išryškino tendencijas, kurias patvirtino kokybinė analizė per konkrečias pateikėjų patirtis. Tyrimo imtis – 290 pateikėjų. Jų amžius – nuo 18 iki 60 metų. 79 proc. apklaustų pateikėjų buvo moterys, 20 proc. – vyrai ir 1 proc. – nenurodytos lyties asmenys. Dauguma pateikėjų priklauso ekonominių imigrantų kategorijai. Vykdytas tyrimas yra anoniminis, todėl pateikėjų vardai pakeisti. Tyrimo metu buvo naudojamas autorės sudarytas etnografinis klausimynas.

Šiuo straipsniu siekiama papildyti esamus lietuvių migracijos ir diasporos studijų tyrimus, aktualizuoti ir suaktyvinti galimybes kurti kultūrinį ir socialinį dialogą tarp norvegų daugumos ir lietuvių imigrantų.

Lietuvių bendruomenės Norvegijoje ir jų reikšmė lietuvių imigrantų kultūriniam tapatumui

Lietuviai Norvegijoje yra įsikūrę gana decentralizuotai, gyvena visoje šalies teritorijoje. Skirtingai negu kai kuriose kitose lietuvių migracijos šalyse, pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje, Australijoje arba JAV, kuriose senosios išeivių bendruomenės dažniausiai telkiasi aplink lietuviškas Romos katalikų bažnyčios parapijas, tampančias tos šalies lietuvių tautinės bendruomenės centrais, Norvegijoje vadinamųjų tautinių parapijų nėra. Taip pat nėra vienos visus Norvegijos lietuvius telkiančios bendruomenės. Tad kalbėti apie Norvegijos lietuvių bendruomenę kaip apie vieną, homogenišką lietuvių išeivijos bendruomenę būtų nelabai tikslu. Įvairiose Norvegijos vietovėse veikia nepriklausomos, dėl skirtingų interesų besiburiančios lietuvių imigrantų bendruomenės – tai oficialios ir internetinės lietuvių bendruomenės bei aplink norvegų katalikų bažnyčias besiburiančios lietuvių katalikai, kurių visų esminės bendruomeniškumo – *communito* – šaknys siejasi per narių išgyvenamas migracijos patirtis bei gimtosios kalbos, kultūrinės ir religinės tapatybės raiškos poreikį.

Norvegijos lietuvių katalikų bendruomenės

Daugumos – 66 proc. – tyrime dalyvavusių lietuvių religinė tapatybė – Romos katalikai. Kaip jau buvo minėta, Norvegijoje tautinių parapijų nėra, todėl visos šioje šalyje gyvenančios etninės Romos katalikų grupės, tarp jų ir katalikybę praktikuojantys Norvegijos lietuviai, dalijasi šalyje veikiančiomis katalikiškomis bažnyčiomis, kuriose kasdienės pamaldos vyksta norvegų kalba ir tam tikru metu – gimtąja katalikiškos etninės grupės kalba. Pamaldų gimtąja kalba skaičius yra glaudžiai susijęs su tautinės mažumos dydžiu ir kunigų, esančių Norvegijoje, skaičiumi. Šiandienė Romos katalikų bažnyčia Norvegijoje yra įvairiatautė ir nuolatos auga. 2019 m. Romos katalikų bažnyčioje Norvegijoje (norv. *Den katolske kirke*) buvo įregistruota 161 tūkst. narių¹⁶. Atskirų tautinių parapijų nebuvimas įvairių tautų Norvegijos katalikus skatina jungtis į vieną katalikų bendruomenę, neužsidadyti vien savo tautinėje erdvėje, o per norvegų kalbos įtvirtinimą religinių apeigų metu daugiakultūrė katalikų bendruomenė savotiškai įnorveginama. Kiekviena etninė katalikų grupė yra tarpusavyje glaudžiai susijusios ir sąveikauja: dalijasi ir rūpinasi bendromis patalpomis, jas naudoja įvairiems susitikimams, šventėms, sielovadai, tačiau kiekviena jų gali kurti savo kultūrinių terpių salas, ryšius su savo tautiečiais, religine tradicija ir gimtąja kalba.

Katalikų bažnyčios Norvegijoje duomenimis, 2021 m. oficialiai įregistruotų lietuvių katalikų yra apie 20 tūkst.¹⁷ Šiuo metu misiją atliekančių ir šalyje reziduojančių lietuvių kunigų nėra. Nuo 2012 m. sausio 13 d. iki 2021 m. sausio 13 d. lietuvių katalikų sielovada Norvegijoje, Oslo vyskupijoje ir Trondheimo teritorinėje prelatūroje rūpinosi kun. Valdemaras Lisovskis. Minėtuojau laikotarpiu kunigas nuolat gyveno Norvegijoje ir pagal Norvegijoje galiojančius darbo įstatymus darbavosi katalikų bažnyčioje Norvegijoje. Nuo 2013 m. spalio 1 d. iki 2018 m. spalio 1 d. Stavangerio, Bergeno, Pošgrūno (*Porsgrunn*) ir Hauge-siundo (*Haugesund*), taip pat darbo santykiais grindžiamu principu lietuvių sielovada rūpinosi kun. Oskaras Petras Volskis. 2018 m. jam išvykus į Lietuvą, nuo 2020 m. vasario iki pandemijos dėl COVID-19 pradžios kiekvieną ketvirtąjį mėnesio sekmadienį iš Lietuvos, Telšių vyskupijos į Bergeno Šv. Pauliaus bažnyčią atvykdavo kun. Saulius Stumbra. Kadan-gi, pasak kun. S. Stumbros, pandemijos metu atvykti į Norvegiją nėra galimybių, šiuo metu Bergene nevykdoma jokia lietuvių sielovada.

Būtina pažymėti, kad kun. V. Lisovskio indėlis į lietuvių sielovados organizavimą Norvegijoje yra ryškiausias. Nuo pat atvykimo iki išvykimo, kuris sutapo su pandemijos dėl COVID-19 iššūkiais, kun. V. Lisovskio rūpesčiu ir minėtų kunigų dėka lietuvių sielovada ir religinės apeigos lietuvių kalba nuo Oslo Šv. Juozapo bažnyčios išsiplėtė iki Drameno Šv. Lauryno, Bergeno Šv. Pauliaus, Stavangerio Šv. Svithuno, Sandefjordo Šv. Jono Krikštytojo, Hamaro Šv. Torfino, Trondheimo Šv. Olafo ir Tionsbergo Šv. Olafo bažnyčių. Gausiausias lietuvių būrys į bažnyčias susirinkdavo per didžiąsias metų šventes – šv. Kalėdas ir šv. Velykas. Eilinės lietuviškos pamaldos lietuvių gausa nepasižymėdavo,

¹⁶ “Nye SSB-tall: Stadig flere katolikker”, in *Den katolske kirke*, žiūrėta 2021 rugpjūčio 12, <https://www.katolsk.no/nyheter/2019/12/nye-ssb-tall-stadig-flere-katolikker>.

¹⁷ “Litauisk prest forlater Norge”, in *Den katolske kirke*, žiūrėta 2021 spalio 1, <https://www.katolsk.no/nyheter/2021/02/litauisk-prest-forlater-norge>.

tačiau pagrindinės ir svarbiausios sielovadinės Bažnyčios veiklos buvo vykdomos visus devynerius metus. Lietuviškos pamaldos vykdavo kartą per mėnesį, tik savaitgaliais ir paileiui viena po kitos keliose Norvegijos vietose. Kadangi lietuviai Norvegijoje gyvena plačiai pasklidę, kun. V. Lisovskis lietuvių dvasinę sielovada šalyje užsiėmė nuolatos keliaudamas. Neformalių pokalbių metu kunigas yra palyginęs, kad sielovados vykdymas Norvegijoje tarsi prilygsta karo lauko ligoninei, kurioje viskas skirta tik gyvybei palaikyti. Tokiame kontekste stiprių ir gyvybingų bendruomenių kūrimas tampa sunkiai įgyvendinama misija.

Lietuvių katalikų bendruomenės Norvegijoje sudaro labai skirtingų socialinių sluoksnių, išsilavinimo, patirčių imigrantai. Vienaame interviu, kurį užrašė Shāmas Philippas Siegeris, kun. V. Lisovskis išryškino dvi lietuvių imigrantų kategorijas – turinčius tikslą integruotis ir užsidarančius savo šeimose arba vien lietuviškoje aplinkoje. Būtent pastarieji, kunigo manymu, labiau linkę prisijungti prie tautinių bendruomenių:

Tie, kurie vertina Norvegiją kaip savo naują tėvynę, gana lengvai integruojasi ir daro tai su didele motyvacija. Kiti, kurie atvyksta čia tik ribotam laikui ar planuoja grįžti į Lietuvą, nėra labai suinteresuoti integruotis. Pastariesiems yra svarbiau likti šeimos rate; kai kurie jų prisijungia prie lietuvių bendruomenių šalyje.¹⁸

Pasak sociologo Reginaldo Byrono, socialinis ir kultūrinis pasaulis yra sudarytas iš dalių, kuriose individai apibrėžia save arba yra apibrėžiami kitų. Taip yra atrandamos savitos charakteristikos, nustatomi asmens jausmai, jungiantys jį su tam tikra grupe arba bendruomene, jo bendrumo jausmas¹⁹. Vykdytas tyrimas atskleidė, kad bendrystės ir tapatumo patvirtinimo poreikis pateikėjų naratyvuose ryškiausiai atsiskleidžia pačioje imigracijos pradžioje, kai imigrantai jaučiasi vieniši ir dar neradę savo vietos naujoje visuomenėje. Tai yra vienas pagrindinių akstinių ieškoti panašių į save, pirmiausia tų, kurie kalba arba meldžiasi ta pačia kalba. Slaugytoja Kristina (47 m.) iš Alytaus iki imigracijos į Norvegiją su katalikų bendruomene siejosi tik per proginių tradicijų praktikavimą: „buvau katalikė, bet aš nueidavau į bažnyčią progai pasitaikius ar šventėm, tom privalomom“ (VDU ER, b. 2693/7)²⁰, tačiau, imigravus į Norvegiją, religinio ir kultūrinio tapatumo klausimas jai tapo itin aktualus. Moteris teigė: „mes supratom, kad mums šito reikia atvažiauvus į Norvegiją.“ (VDU ER, b. 2693/7). Iš tolesnio moters pasakojimo galime matyti, kad religinis ir kultūrinis tapatumas šiai pateikėjai yra neatskiriama ir suvokiama kaip vienas tapatumas tuo pačiu metu. Kristinos nuomone, pavyzdžiui, katalikiškos religinės apeigos, vykstančios ne gimtąja kalba ir ne lietuviškąja apeigų tradicija, tarsi praranda savo prasmę, vertę ir paskirtį. Reikia pažymėti, kad moteris yra ištekėjusi už Lietuvos lenko ir lenkų kalbą puikiai supranta. Taip pat šv. Mišios lenkų kalba vyksta daug dažniau nei lietuvių kalba, tačiau

¹⁸ Sieger, Shāmas Philipp, „Katalikų Bažnyčia Norvegijoje yra įvairiatautė ir daugiakultūrė: interviu su Valdemaru Lisovskiu“, *Goethe-Institut. Litauen*, 2013 spalio, žiūrėta 2021 spalio 20, <https://www.goethe.de/ins/lt/kul/mag/20548605.html>.

¹⁹ Byron, Reginald, „Identity“, in Barnard, Alan ir Spencer, Jonathan (eds.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. Routledge, 2002, 292.

²⁰ VDU ER (Vytauto Didžiojo universiteto Kultūrų studijų katedros Etnologijos rankraštynas), b. 2693/7. Pateikėjų sąvadą galima rasti šaltinių sąrašė.

moteriai jos nėra priimtinos, kaip ir visos kitos ne „lietuviškosios“. Dalyvavimo jose galimybė jai kelia pasipiktinimą, erzulį ir atmetimą:

<...> Man ne vienas yra pasakęs, kad tipo tu gali eiti į bet kokią norvegų katalikų bažnyčią, net ir lenkų gi Mišias. Tu vis tiek bent jau priimsi, ta prasme, sakramentą švenčiausią ir panašiai. Ir, žinok, manęs šitas kažkodėl neveža... <...> Daug bažnyčių lenkai turi, ir, ta prasme, ir lenkų būna kiekvieną sekmadienį labai daug. Tai aš vieną kartą buvau tenai. Taip, viskas su tuo gerai, aš suprantu, bet aš nesijaučiu pilnaverte katalike. Kažko man trūko, nežinau kodėl. Nesijaučiau taip gerai. Ne lietuviškai ir viskas, ir netiko man... <...> Nu, norvegiškose tai niekada nebuvo... Žodžiu, jei ne lietuvių kalba, tai man ne taip... <...> Lenkai labiau kaip mes. O norvegai, nu, kad jie netiki, jie tik paprasčiausiai žino, kaip reikia daryti... <...> Jie visiškai priešingai švenčia negu mes, kaip katalikai. Tai čia ir vadinasi tas Kalėdų laužymas. Katalikybės tikėjimo laužymas, kaip čia, išdraskymas, išniekinimas, neišniekinimas, bet, nu, visiškai kitaip suprantamas dalykas... <...> Kaip jie laužia tą, sakykim, geria tą Dievo kraują, tą vyną bažnyčiose ir valgo tą Dievo kūną, būdami netikintys. Man šitas nesuprantamas dalykas. (VDU ER, b. 2693/7).

Pastebėta, kad dievoieškos aspektas yra tarsi antraeilis, palyginti su etninės kultūrinės erdvės kūrimo ir gimtosios kalbos vartojimo poreikiu. Šiuo atveju lietuvių katalikų bendruomenė kai kuriems imigrantams atlieka ne tik kultūrinės arba religinės tapatybės patvirtinimo, bet ir emocinio bei psichologinio saugumo, priebėgos funkcijas. IT specialistas Ignas (43 m.) iš Šiaulių, pasakodamas apie prisijungimo prie lietuvių katalikų bendruomenės Norvegijoje priežastis, teigė: „<...> Vien dėl to, kad nesijausti svetimas tarp svetimų, norėjai kažko savo surast... <...> Jeigu tu Dievo eitum ieškot, tai tu į bele kokią eitum bažnyčią. Tai kodėl tau būtinai į lietuvišką reik eiti, jeigu tu eini Dievo?“ (VDU ER, b. 2693/1). Tęsdamas pasakojimą, vyras minėjo, kad prieš imigruodamas į Norvegiją buvo praktikuojęs katalikas, todėl, atvykęs į Norvegiją, labiau linko prie katalikiškos bendruomenės: „eiti į ne bažnytinę bendruomenę yra truputį baugu... <...> nes nežinau, ką ten sutiksi. O bažnytinę bendruomenę tu tikies vis tiek gerų, padorių žmonių.“ (VDU ER, b. 2693/1). Ignas atkreipė dėmesį, kad atvykus į Norvegiją etninio bendruomeniškumo poreikis, kuris labiausiai reiškėsi imigracijos pradžioje, vėliau, integracijai į Norvegijos visuomenę įsibėgėjus, menko, todėl po kurio laiko vyras iš bendruomenės pasitraukė. Atskilimą nuo jos Ignas argumentavo nepateisintais lūkesčiais ir nusivylimu. Anot jo, „<...> mes nustojom, kai pamatėm tą bendruomenę, kai pamatėm, kad mums ne pakeliui. Tai mes eidavom į mišką, sėdėdavom vieni toje bažnyčioje ir gali kalbėt su tuo Dievu visiškai tuščioje bažnyčioje...“ (VDU ER, b. 2693/1).

Stebint Norvegijos lietuvių katalikų bendruomenes, tampa akivaizdu, kad jos nuolat kinta. Pastebėta, kad, imigrantams apsipratus šalyje, jų aktyvumas bendruomenėse slopsta, kaip ir baigiantis Pirmosios Komunijos, Sužadėtinių kursams. Minėtieji kursai kas kartą pritraukia naujų narių, tačiau, jiems pasibaigus, bendruomenės sudėtis ir narių skaičius kinta. Senuosius narius greitai pakeičia kiti, nauji prie bendruomenės prisijungę nariai. Naujieji nariai dažnai pasižymi entuziazmu ir užmojais kurti, burti, organizuoti. Vis dėlto pastebėta, kad asmeninės saviraiškos poreikis, savęs patvirtinimo paieškos arba skirtingas katalikybės suvokimas ir vertybinių nuostatų sankirtos neretai skatina narius konkuruoti

dėl statuso bendruomenėje, telktis į grupes arba tiesiog atkristi nuo bendruomenės. Viena vertus, nuolatinis narių kaitos procesas bendruomenei neleidžia kokybiškai subręsti. Kita vertus, taip bendruomenės kūrybinis veiklos ciklas prasideda iš naujo, kuriasi naujų narių tarpasmeniniai ryšiai, vėl organizuojamos įvairios veiklos, aktualizuojasi narių bendrystė.

Siekiant išsiaiškinti, kokiais ryšiais tyrime dalyvavę lietuviai saistosi su lietuvių katalikų bendruomene, jų klausta: ar jie dalyvauja lietuviškose pamaldose? Kaip dažnai ir kokiomis progomis? 69 proc. pateikėjų nurodė, kad lietuviškose pamaldose niekada nedalyvauja, 13 proc. – dalyvauja tik per didžiąsias metų šventes (šv. Kalėdas, šv. Velykas). 7 proc. nurodė, kad dalyvauja kiekvieną kartą, kai tik vyksta lietuviškos šv. Mišios. 8 proc. pasirinko „Kitas variantas“, 3 proc. pateikėjų į užduotą klausimą neatsakė. Pasirinkusieji „Kitas variantas“ savo atsakymus komentavo skirtingai. Vieni jų teigė, kad lietuviškose pamaldose dalyvauja labai retai, kiti nurodė, kad lankytis neleidžia galimybės arba kad jų mieste lietuviškos šv. Mišios nevyksta.

Oficialiosios tautinės lietuvių bendruomenės

Lietuvos Respublikos ambasados Norvegijoje duomenimis, šiuo metu Norvegijoje veikia 14 lituanistinių mokyklėlių, 22 nepriklausomos lietuvių bendruomenės, klubai, organizacijos²¹. Šių bendruomenių statusas įvairus – nuo oficialiai įregistruotų organizacijų, pusiau formalų klubų iki neformalių grupių, kurios bendrauja tik per socialinius tinklus. Norvegijos lietuvių bendruomenių taryba (NLBT), vienijanti bendruomenes, susikūrusias Norvegijoje, nurodo, kad prie jų yra prisijungusios 9 lietuvių bendruomenės. NLBT pagrindiniai tikslai – branginti kiekvieną lietuvių ir padėti vienas kitam, dalijantis svarbia informacija apie gyvenamąją šalį, bei rūpintis savo įvaizdžiu užsienyje ir Lietuvoje²². Tikslus oficialiai veikiančių bendruomenių narių skaičius nežinomas, tačiau, pavyzdžiui, ilgiausiai veikianti ir daugiausiai mokinių narių (t. y. asmenų, mokančių nario mokestį) turinti Oslo lietuvių bendruomenė, kuriai priklauso lituanistinė mokykla „Gintaras“, nurodo, kad turi 50 mokinių ir 5 mokytojus, o per 17 veiklos metų suorganizavo 24 renginius²³. Kita, Drameno, lietuvių bendruomenė, kuriai priklauso lituanistinė mokykla „Žilvinas“, savo narių skaičiaus neskelbia, tačiau nurodo, kad mokykloje yra 3 vaikų ugdymo grupės ir dirba 3 mokytojos²⁴.

Atsižvelgiant į aptartų didžiųjų bendruomenių narių, veiklų ir lituanistinių mokyklų mokinių ir mokytojų skaičių, galima daryti prielaidą, kad Norvegijos lietuviams oficialių tautinių lietuviškų bendruomenių veikla nėra itin aktuali. Tai patvirtina ir kokybinio tyrimo duomenys: tik 12 proc. tyrime dalyvavusių lietuvių priklauso vienai arba kitai oficialiai tautinei bendruomenei. 86 proc. apklaustųjų nurodė, kad bendruomenine veikla nesidomi ir nepriklauso jokiai tautinei bendruomenei. Likę 2 proc. pateikėjų savo pozicijos šiuo

²¹ LR ambasada Norvegijos Karalystėje, žiūrėta 2021 kovo 12, <https://no.mfa.lt/no/lt/lietuviai-norvegijoje/prisijunk-prie-bendruomenes>.

²² NLBT – Norvegijos lietuvių bendruomenių taryba, žiūrėta 2021 spalio 24, <https://www.nlbt.no/bendrijos-registracija/>.

²³ Oslo lietuvių bendruomenė, lituanistinė mokykla „Gintaras“, žiūrėta 2021 spalio 8, <https://mokykla-gintaras.no>.

²⁴ Drammeno lietuvių bendruomenė, žiūrėta 2021 vasario 23, <https://dlbt.no>.

klausimu neišreiškė. Pateikėjai savo atsakymus komentavo įvairiai. Priklausantieji vienai arba kitai bendruomenei dažniausiai patys būdavo prisidėję prie jos atsiradimo arba asmeniškai suinteresuoti jos veiklos gyvybingumu. Irma (32 m.) pasakojo: „priklausau ir vadovauju lituanistinei mokyklai. Esu lietuvis, tuo didžiuojuosi, noriu išsaugoti tradicijas, lietuvių ne tik savo vaikuose, bet ir kitose ateities kartose.“ (VDU ER, b. 2693/204). Lina (34 m.) nurodė: „seniau priklausėme Vestfold lietuvių bendruomenei. Šiuo metu, mano iniciatyva, įkurtas lietuvių mergaičių choras XXX“ (VDU ER, b. 2693/203). Danguolė (54 m.) iš Mažeikių teigė: „esu XXX lietuvių bendrijos XXX pirmininkė ir man svarbu, kad emigrantai savo vaikus mokyty lietuviškai kalbėti“ (VDU ER, b. 2693/95). Panašiai liudijo ir Gabija (47 m.): „su vyru subūrėm lietuvių folkloro ansamblį. Mums svarbu, kad lietuviška kultūra, tradicijos skambėtų Norvegijos Karalystėje ir neleistų kitiems tautiečiams pamiršti lietuviško rašto, kalbos, papročių“ (VDU ER, b. 2693/19). Gabijus (47 m.) iš Biržų, imigravęs į Norvegiją 2017 m., svarstydamas, su kokiais integracijos sunkumais susiduria kasdienybėje, dalijosi: „kol kas tik kalbos barjeras... <...> nelabai dar ką žinau apie Norvegijos žmones. Man yra svarbus klausimas, kad Norvegijoje atsirastų lietuvių namai, kur galėtų rinktis bendruomenės ir t. t. <...> Mes kartu su žmona esam ansamblio vadovai“ (VDU ER, b. 2693/20).

Į tyrimo lauką žvelgiant per Abrahamo Maslow asmens poreikių teoriją²⁵, į Norvegiją atvykę imigrantai greitai patenkina savo žemesnius poreikius, tačiau neseniai atvykusių arba integracijos procese stringančių imigrantų aukštesnio lygmens – socialiniai, saviraiškos, pagarbos poreikiai tampa labai apriboti. Nuo galimybės patenkinti aukštesnius poreikius juos atriboja norvegų kalbos nemokėjimas arba menkos šios kalbos žinios. Lingvistinis barjeras kurį laiką imigrantą atriboja ir apriboja ne tik nuo profesinės saviraiškos, prieš tai turėto socialinio statuso, bet ir nuo asmeninės saviraiškos terpių. Imigrantas atsiduria savotiškoje socialinės mirties būsenoje arba, kitaip tariant, gedi dėl pakitusios situacijos, todėl kai kuriems tautinė bendruomenė ir veikla joje tampa tarsi savojo orumo ir tapatybės „reanimavimo sanatorija“. Šią problematiką atspindi ir Justinos Asakavičiūtės paimtas interviu, kurio metu pateikėjai pasakojo apie savo patirtis atvykus į šalį ir pokyčius įkūrus folklorinį ansamblį. Interviu metu viena pateikėja pažymėjo, kad atvykdama į šalį norvegų kalbos nemokėjo ir iki tol niekada nebuvo dirbusi fizinio darbo, todėl „vakarai tapo ašarų, pokalbių su artimaisiais, dukra ir liūdesio laiku“²⁶. Anot moters, viskas ėmė keistis tuomet, kai ji prisijungė prie Oslo lituanistinės mokyklos „Gintaras“ kolektyvo, apsisprendė mesti pirmąjį „norvegišką“, darbą ir kartu su vyru įkurti lietuvių folklorinį ansamblį. Argumentuodama, kodėl prisijungė prie bendruomenės, lietuvis nurodė: „taip norėjome būti arčiau Lietuvos su bendraminčiais. 2019 metų vasaros idėjos tapo realiu rezultatu ir užpildė mūsų lietuviško ilgesio trūkumą“²⁷. Norvegijos registrų centro „Brønnøysund“ duomenimis, „Gabijos“ ansamblio valdyboje yra 7 nariai.²⁸

²⁵ Maslow, Abraham H., *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa, 2006, 66–77.

²⁶ Asakavičiūtė, Justina, „Matydami, ką veikia lietuvių pora, ašarą braukia net norvegai: ši veikla daug kam kelia nuostabą“, *Delfi.lt*, 2021 kovo 14, žiūrėta 2021 spalio 4, <https://www.delfi.lt/projektai/metu-emigrantas/matydami-ka-veikia-lietuviu-pora-asara-braukia-net-norvegai-si-veikla-daug-kam-kelia-nuostaba.d?id=86645101>.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ „Litauisk folkemusikk og folkedans gruppe Gabija“, in *Brønnøysundregisteret*, žiūrėta 2021 spalio 1, <https://w2.brreg.no/enhet/sok/detalj.jsp?orgnr=925817864>.

Pagrindiniai argumentai, kodėl tyrimo dalyviai nepriklauso jokiai oficialiai tautinei lietuvių bendruomenei ir nesidomi bendruomenine veikla, buvo tvirtinimas, kad tai jiems neaktualu, neįdomu ir nereikalinga. Daugelis pateikėjų atkreipė dėmesį į galimybę greitai, patogiai ir nebrangiai susisiekti su Lietuva ir ten patenkinti kultūrinius ir socialinius poreikius, susijusius su lietuviškumu (pavyzdžiui, lietuviškas teatras, koncertai, knygų mugės ir pan.), kokybiškiau, tikslingiau ir įdomiau, nei tai galėtų padaryti bendruomenėje Norvegijoje. Kai kurie pateikėjai išreiškė nenorą tapatintis su kitais lietuviais, gyvenančiais šalyje, kiti argumentavo, kad tapatumo ir bendrystės jausmui patenkinti jiems pakanka šeimos. Pavyzdžiui, Ingos (31 m.) iš Jurbarko nuomone, „tam, kad puoselėtume lietuvių ir lietuviškas tradicijas, nėra būtina priklausyti kokiai nors bendruomenei.“ (VDU ER, b. 2693/140). Treti skeptiškai arba neigiamai atsiliepė apie bendruomeninę veiklą. Pavyzdžiui, Joana (49 m.) iš Šiaulių, gyvenanti Norvegijoje nuo 2018 m., pasakojo: „man neįdomu, man nereikia, neįdomu jokios būtinybės. Neįdomu ten jokio nuoširdumo ir prasmės. Nėra, kad būtų lietuvis už lietuvių kaip brolis už brolių, ten nuolatinė konkurencija. Man to tikrai nereikia.“ (VDU ER, b. 2693/118). Romualdas (44 m.) iš Kretingos, gyvenantis Norvegijoje nuo 2013 m., nurodė: „nėra poreikio priklausyti bendruomenei. Dalinai nepasitikiu. Bendruomenės kuriamos savirealizacijos stokojantiems žmonėms.“ (VDU ER, b. 2693/243).

Vykdam tyrimą pastebėta, kad įvairių bendruomenių nariai buvo daug pozityviau nusiteikę savos ir kitų bendruomenių narių atžvilgiu, tačiau dažnai smerkdami arba moralizuodami atsiliepdavo apie tuos lietuvius, kurie nepriklausė jokiai bendruomenei arba visai nesidomėjo jų veiklomis.

Internetinė diaspora

Lietuviai Norvegijoje aktyviausiai jungiasi į socialiniuose tinkluose veikiančias bendruomenes. Per jas įvairiems socialiniams sluoksniams priklausančios, įvairių interesų ir poreikių turintys lietuviai, gyvenantys įvairiuose Norvegijos regionuose, buriasi į vieną bendrą, išipareigojimais neapibrėžtą, tačiau įvairius socialinius ir kultūrinius ryšius kuriančią sistemą. Šioje ryšių sistemoje apie Norvegijos lietuvių veiklas ir gyvenimą Norvegijoje informacijos lietuviškai gausu. Čia galima lengvai rasti kelionių kalnų viršūnėmis maršrutų, darbo skelbimų, „perku, mainau, parduodu“ realijų, žuvies rūkymo receptų, grožio paslaugų, informacijos apie galimybes įsigyti įvairiausių lietuviškų maisto gaminių – nuo kaimiškos rūkytos dešros, juodos duonos iki ką tik pagamintų tortų, šakočių, cepelinų arba karaimiškų-lietuviškų kibinų. Tuose pačiuose tinkluose klesti nelegali prekyba alkoholiu, cigaretėmis ir kvaišalais. Reklamuodami šias prekes ir saugodamiesi Norvegijos internetinės policijos, lietuviai savo prekes vadina „velnio lašais“, „laipsniukais“, „pypkiukais“ arba, pavyzdžiui, „lietuviski vaistukai miegui bei raminantis, viskas vietai, klausti pm“ ir pan. („Facebook“ grupė „Lietuviai Osle be cenzūros“). Kultūrinės tematikos tokiose grupėse mažai, tačiau jų negalima atskirti nuo lietuviškosios kultūros apraiškų, Norvegijos lietuvių kultūrinio identiteto raiškos ir šiuolaikinio folkloro tyrimų. Juolab kad internetinės diasporos narių ratas daug didesnis nei bet kurios kitos fiziškai egzistuojančios lietuvių bendruomenės Norvegijoje.

Stebėtų internetinių bendruomenių narių skaičius varijuoja nuo 1,2 tūkst. iki 68 tūkst. (žr. 1 priedą). Didelis narių skaičius leidžia daryti prielaidą, kad jie tarp grupių – bendruomenių gali migruoti. Taip pat neatmestina, kad prie jų jungiasi ir trumpalaikiai, sezoniniai migrantai.

92 proc. tyrime dalyvavusių pateikėjų nurodė priklausantys vienai arba kelioms socialinio tinklo „Facebook“ (FB) internetinėms bendruomenėms. Tyrimo dalyviai nurodydavo skirtingus motyvus jungtis prie tokių grupių. Vieni teigė, kad internetinės lietuvių bendruomenės Norvegijoje aktualios: pavyzdžiui, Vytas (31 m.) jose ieško „informacijos, paslaugų, autodetalių, lietuviško maisto, daug visokių pigesnių dalykų“ (VDU ER, b. 2693/125). Pateikėja Jovita (32 m.) nurodė:

<...> tose grupėse esantys žmonės teoriškai yra artimiausi savo suvokimu (labiau nei norvegai ar lietuviai Lietuvoje), nes visus vienija bendra patirtis. Kultūriškai lietuviai artimesni žmonės taip pat, o to artumo ir kultūrinio savitarpio supratimo kartais Norvegijoje trūksta. Be to, grupėse dalinamasi naudinga info patirtimis. (VDU ER, b. 2693/258).

Apibendrinti pateikėjų naratyvai atskleidžia, kad pagrindinis motyvas kurti internetinius ryšius su kitais Norvegijoje gyvenančiais lietuviais yra susijęs su tapatumo paieškos, pasidalijimo bendromis patirtimis, informacijos gimtąja kalba socialiniais, buities, kultūros ir teisės klausimais poreikiu.

Norvegijos lietuvių susipriešinimo apraiškos

Tyrinėjant lietuvių bendruomenes Norvegijoje ir jų reikšmę lietuvių imigrantų kultūriniam tapatumui, paaiškėjo, kad nemaža dalis lietuvių išgyvena ne tik atskirties ir nepritapimo prie etninės daugumos pojūčius, bet ir savo tautinės bendruomenės atmetimo (nebepritapimo prie jos), tarpusavio susipriešinimo apraiškas. Išryškėjo nusivylimo tautine bendruomene atvejų. Jolita (40 m.) iš Šilutės, gyvenanti Norvegijoje nuo 2002 m., pasakojo: „priklausiau bendruomenei prieš keletą metų, dalyvavau aktyviai veikloje. Deja, per didelis lietuvių susipriešinimas, apkaltos, nepasitenkinimas nuvylė ir pasitraukiau iš veiklos.“ (VDU ER, b. 2693/214). Panašiai dalijosi ir gydytoja, kardiologė Marija (60 m.) iš Vilniaus, imigravusi į Norvegiją 1993 m., kai lietuvių imigracija į Norvegiją dar buvo negausi, ir per tą laiką, kaip pati moteris tvirtino, perėmusi nemažai norvegiškosios tapatybės bruožų: „aš niekada nebuvau „viena iš mūsų“. Norvegams aš buvau užsienietė, bet užsieniečiams Norvegijoje <...> nebuvau užsienietė. Bet baisiausia, ką man teko patirti, tai, kad Osle konsulate ir ambasadoje, ir tarp kitų lietuvių, aš jiems nebuvau lietuvis.“ (VDU ER, b. 2693/2).

Bandydami apibrėžti tautiečių Norvegijoje vaizdinį, pateikėjai dažnai lietuvius skirstė į dvi kategorijas: „normalūs lietuviai“ ir „tie“, už kuriuos tarsi gėda, pikta arba kuriems jaučiamas bendras paniekos jausmas. Lietuvių kantrumas, dažnai minėtas kaip išskirtinė tautinio charakterio savybė, pateikėjų buvo apibūdinama ir kaip teigiama, ir kaip neigiama. Įvardydami lietuvių neigiamus bruožus, vieni pateikėjai nurodė, kad tautiečiams dažniausiai būdingas „pavydas“, „piktumas“, „gausus alkoholio vartojimas“, „savęs aukštinimas“,

„dviveidiškumas“, „tolerancijos stoka“. Štai Algirdas (49 m.) iš Alytaus, gyvenantis Norvegijoje nuo 2009 m., teigė: „lietuvis lietuviui daugiau priešas nei draugas.“ (VDU ER, b. 2693/231). Kiti pateikėjų naratyvai liudijo apie lietuvių socialinį „sluoksniavimąsi“, „konkurencines kovas“ ir „vieningumo trūkumą“. Kalbant apie tautiečius, kai kurios pateikėjų refleksijos buvo labai emocingos, kai kurios skausmingos, kai kurios tarsi neturinčios apčiuopiamos priežasties egzistuoti. Tokie prieštaringi ir priekaištingi tarpusavio santykiai išryškėjo visuose lietuvių imigrantų socialiniuose sluoksniuose, nepriklausomai nuo imigrantų išsilavinimo, profesinių pasiekimų, sėkmingų arba nesėkmingų integracijos patirčių.

Apie tautinės „nemeilės“ vienas kitam apraiškas ir reiškinių ilgaamžiškumą liudija jau minėtos gydytojos Marijos (60 m.) iš Vilniaus prisiminimai apie pirmosios lietuvių Norvegijoje bendruomenės kūrimo laikotarpį. Svarbu paminėti, kad Marija buvo pirmosios lietuvių bendruomenės, įkurtos Norvegijoje 2001 m. kovo 1 d., pirmininkė. Ji yra apdovanota karaliaus Olavo V karališkuoju Norvegijos nuopelnų ordinu, kuriuo tradiciškai apdovanojami užsieniečiai, gyvenantys Norvegijoje, arba Norvegijos piliečiai, gyvenantys užsienyje, taip pat Norvegijos garbės konsulai, diplomatai. Gydytojai šis ordinas buvo įteiktas už Norvegijos ir Lietuvos ryšių ir bendradarbiavimo kūrimą. Jautrūs gydytojos Marijos prisiminimai apie savarankišką pirmosios lietuvių bendruomenės Norvegijoje kūrimo procesą pateikia daug asmeninės informacijos ir iliustruoja situacijos prieštaringumą, todėl cituojamas liudijimo fragmentas yra nuasmenintas:

<...> kažkaip reikėjo tuos lietuvius surinkti. Nebuvo nei mobilių telefonų, nei tų internetų <...> Pirmą lietuvių bendruomenę tai buvo įkurta Osle <...> tada, žinai, ten nebuvo <...> dabartinių šitų aktyvistų. Mano vėl tas požiūris su XXX skyrėsi, kokių būdu reikia kurti tą, reiškia, bendruomenę. XXX norėjo vienaip, aš galvojau kitaip. XXX visus dalykus norėjo daryti sudėtingiau <...> o aš tiesiog gavau iš ambasados <...> tuos visus adresus, visų lietuvaikių <...> Ir mes tada susėdom trise: Vardas 1, Vardas 2 ir aš <...> pradėjom kurti ten tuos įstatus, pradėjom kurti tą lietuvių suvažiavimą <...> ten rašė į Ameriką <...> gavom tų įstatų kopijas <...> Susirinko, man atrodė, kad apie 30 gal lietuvių <...> išrinko valdybą <...> išrinko mane pirmininke <...> Jau pačioje pradžioje susikiršinimas buvo. Už tai paskui aš ir išėjau <...> Šiuo metu aš išvis iš lietuvių bendruomenės, iš visos tos istorijos, iš viso to gyvenimo esu ištrinta, visai. Aš visiškai esu ištrinta dėl mokyklos. (VDU ER, b. 2693/2).

Neformaliai kalbantis su kitais lietuviais, kurie vienu arba kitu metu taip pat yra dalyvavę kuriant bendruomenę ir jos veiklose, atsiskleidė labai panašios patirtys. Labiausiai akcentuojamas pasidalijimas į priešiškas stovyklas, neaiškūs interesai ir vertybinės kovos, konkurenciniai nesutarimai, vienybės, bendrų tikslų ir siekių stoka, vėliau – nusivylimas, sąmoningas atsitraukimas nuo bendruomenės, ilgai nei atsiradęs abejingumas ir galiausiai ryšių nutraukimas. Privataus sektoriaus darbuotojų profesinės sąjungos darbuotoja Reda (50 m.), gyvenanti Norvegijoje nuo 1995 m., situaciją apibūdino taip:

Lietuviai be galo konkuruoja <...> tai kenkia ir jiems patiems, ir išeivijos kultūrai. Konkurencija jaučiasi ir gerai išsilavinusių, ir mažiau išsilavinusių išeivių tarpe. Kai materialinės gėrybės ar karjeros siekimas užgožia viską, sunku kalbėti apie susivienijimą ar bendrus tikslus išsaugoti lietuviybę. (VDU ER, b. 2693/4).

Šie ir kiti vienas į kitą panašūs naratyvai vertė permąstyti lietuvių nepakantumo, nusi-vylio vienas kitu priežastis ir tyrimo metu išryškėjusio teorinio „lietuvio prieš“ vaizdinį, kuris įvairiomis formomis dažnai pasikartojo pateikėjų naratyvuose.

Teorinis ir dažnai nepažinus „lietuvio prieš“ įvaizdis tyrime dalyvavusių lietuvių buvo kaltinamas neigiamomis charakterio savybėmis, juo piktingasi, jis buvo smerkiamas ir atmetamas. Tačiau kategoriškos neigiamos reakcijos, pasak pateikėjų, „svetima gėda“ už tautietį labiau išryškina tapatinimąsi nei svetimumą arba įvykusį atsiskyrimą. Reikia pažy-mėti, kad, kalbėdami ne apie lietuvių bendrąją prasme, o apie savo artimo rato lietuvius, pateikėjai dažniausiai juos vertindavo teigiamai, apie juos atsiliepdavo šiltai, išryškindavo gausius talentus, veiklumą, gebėjimą spręsti problemas ir kitas pasididžiavimą keliančias savybes: darbštumą, atsakingumą, tvarkingumą, gebėjimą greitai prisitaikyti prie kintančių situacijų. Tačiau, išėjus už artimų ryšių rato ribų ir nukrypęs į bendrąsias lietuvių tapaty-bės apibrėžčių paieškas arba ryšių su tautiečiais refleksijas, buvo galima išgirsti pasakojimų apie nepagarbius, familiarius santykius, nepateisintus lūkesčius, pažeistą savivertę ir nusi-vylimą vieni kitais. Kaip šį klausimą vertėtų analizuoti išeivijos diskurse, kol kas neaišku, tačiau akivaizdu, kad tai neskatina tapatintis ir įsiliesti į bendruomeninę veiklą, be to, užker-ta kelius bendrai organizacinei išeivijos raidai. Apie įvairias lietuvių imigrantų susiprieši-nimo, nesutarimų apraiškas kalba ir kiti autoriai, tyrinėję įvairias užsienio lietuvių ben-druomenes. Visus juos būtų sunku apžvelgti, tačiau vertėtų paminėti lietuvių išeivijos istoriją tyrinėjančio profesoriaus Egidijaus Aleksandravičiaus mintį, kuri labai artima šiam kontekstui ir galbūt galėtų apibendrinti nagrinėjamą problematiką. Profesoriaus manymu, lietuvių imigrantų tarpusavio susipriešinimo priežastys nėra tik išeivių problema. Anot jo, tarpusavio susipriešinimas tik atspindi palikto socialinio emocinio atvaizdą: „tame gete, kai svetimose aplinkose susibūriuoja su kitais panašiais, tik sustiprėja tie bruožai, kurie buvo atpažįstami čia, pagrindinėje srovėje.“²⁹

Savos ir svetimos kultūros riboženklių sankirtos

Pasak norvegų antropologo T. H. Erikseno, „mūsų dienomis visi mes esame, daugiau ar mažiau, kultūros kreolai: esame daugialypės ir laisvai susipynusios personažų, vaizdų, muzikos, vertybių ir idėjų, turinčių labai skirtingą kilmę, Visatos“³⁰. Anot antropologo, mūsų panašumų skirtybę pabrėžianti kilmė – etniškumo aspektas, kuriantis „socialinius, kultūrinius, politinius išteklius, kurie suponuoja ankstesnius įsitvirtinusius kontaktus tarp grupių ir, atsižvelgiant į tai, jų integraciją į bendrą sistemą“³¹. Tai verčia plačiau svarstyti tapatybės raiškos problematiką, atsidūrusią kultūrinių sankirtų akivaizdoje.

Imigracija į svetimą šalį, staigus atsiskyrimas nuo visų iki tol asmens tapatybę forma-vusių sandų, socialinių-kultūrinių santykių ir sąlygų yra persikeičiančios tapatybės,

²⁹ Aleksandravičius, Egidijus, „Pasitenkinimas savo nepasitenkinimu“, parengė Saulė Norvilaitė, *Bernardinai.lt*, 2014 vasario 17, žiūrėta 2021 lapkričio 1, <https://www.bernardinai.lt/2014-02-17-egidijus-aleksandravičius-pasitenkinimas-savo-nepasitenkinimu/>.

³⁰ Eriksen, Thomas Hylland, „Kulturterrorismen: et oppgjør med tanken om kulturell renhet“, *Spartacus*, 1993, 152–156.

³¹ *Ibid.*

kultūrinių riboženklių slinkties ir trūkinėjančių ryšių istorija. Savęs *persodinimo* į svetimą visuomenę procesas turi savo specifinę eigą, dinamiką ir tam tikrus slenksčius: *preliminalinį*, *liminalinį* ir *postliminalinį*³², su kuriais susiduria ir lietuviai imigrantai Norvegijoje. Šie perėjimo slenksčiai arba, pasak V. Turnerio, „virsminių performansų“ tarpiniai, emociškai yra išgyvenami skirtingai.

Preliminalumo būsenoje santykiai tampa įtempti ir kritiški, o jų sistema – nelanksti. Būdingi nusivylimo, širdgėlos, graužaties, liūdesio, noro izoliuotis jausmai. Šiuo laikotarpiu menksta gebėjimas bendrauti, gali pasireikšti aštri reakcija į netektį, tačiau interesus, prisirišimas, kultūrinės gijos yra labai glaudžios ir gyvybingos. *Liminalinėje* būsenoje kuriasi vidiniai ir išoriniai konfliktai, kovos laukas mobilizuoja vidinius išteklius išgyventi, ilgainiui asmuo ima pastebėti, kad nebeturi nei ankstesnio, nei būsimos statuso. *Postliminalinėje* būsenoje susitaikoma tiek su situacija, tiek su pačiu savimi, atsiranda emocinių galių objektyviai įvertinti situaciją. Tačiau visų šių etapų, ypač paskutiniojo – postliminalinio, įveika gali trukti labai ilgai arba jie gali apskritai niekada nebūti įveikti³³.

Ryškiausias kultūrų sankirtas imigrantai patiria pačioje imigracijos pradžioje – preliminarumo tarpsnyje, kai aktyviausiai mokomasi pažinti svetimos kultūros simbolius, komunikacijos kodus ir visuomenės normas. Didžiausių iššūkių imigrantams dažniausiai kelia skirtingas požiūris į socialines ir kultūrines vertybes, kurios kilmės šalyse, šiuo atveju lyginant su Norvegija, nėra laikomos prioritetinėmis arba kultūrinėmis tautos vertybėmis.

Viena svarbiausių vertybių Norvegijoje yra lygiatėsiškumo (norv. *Likestilling*) integravimas į politikos, kultūros, šeimos ir visuomenės gyvenimą. Dėl aiškumo reikia pažymėti, kad lygybės samprata, dažnai tradiciškai suprantama per lyčių lygybę, Norvegijoje naudojama platesniame kontekste, kuri apima lyčių lygybės, etninės kilmės, religijos, negalios, seksualinės orientacijos, lytinės tapatybės ir lyties raiškos aspektus³⁴. Lietuvių imigrantai Norvegijoje skiriasi amžiumi, kultūrinių patirčių bagažu, išsilavinimu, vertybiniais įsitikinimais, todėl norvegiškų vertybių priėmimas labai skiriasi. Daliai imigrantų priimti naujas vertybes sudėtingiau, nei jie tikėjosi išvykdami iš gimtojo krašto. Šis procesas kartais kelia nemenkų iššūkių tiek priimančiai šaliai, tiek patiems atvykusiems imigrantams. Prisimindama pirmąsias savo kultūrinių sankirtų patirtis, bendrosios praktikos slaugytoja Kristina (47 m.), gimusi Alytuje ir 2010 m. imigravusi į Norvegiją, pasakojo:

<...> Pirmi susidūrimai su jų kultūra, pas mane buvo reakcija labai didelė <...> Aš trenkiau tuos raktus ant stalo demonstratyviai ir pasakiau: - Tu važiavai su tuo automobiliu! Tu sugadinai ir nesugebėjai... negana to, kad sutaisyti, suklijuoti, bet tu kaip vyras net nesiėmei atsakomybės! O aš turėjau, anksti atėjus į darbą, ieškoti pati, kokių būdu man tą veidrodėlį sutvirtinti <...> Ta prasme jis užrašė parėjęs ten į tuos popierius, bet kaip normalus vyras, kad būtų <...> Tada mano šefė labai demonstratyviai atsikėlė nuo kėdės <...> ir jinaį pasakė: - Pirmas dalykas, Norvegijoje yra visi lygūs. Čia nėra vyras, nėra moteris <...> Tai jos buvo pasakytas toksai, nu, labai aiškus variantas, kad pas mus visi yra lygūs. Tai šitas man labai stipriai įstrigo, kad pas juos lygybė ta sureikšmintą. (VDU ER, b. 2693/7).

³² Turner, *The Forest of Symbols...*, 94.

³³ Turner, *The Forest of Symbols...*

³⁴ "Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven)", *Lovdata.no*, paskelbta 2017 birželio 16, žiūrėta 2021 spalio 18, <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>.

Pateikto naratyvo ištrauka ne tik iliustruoja skirtingą lyčių lygybės suvokimą, bet ir atskleidžia kitas tarpasmeninių santykių, subordinacijos ir kultūrinių kodų šifravimo neatitiktis. Į šias kultūros riboženklių sankirtas, kurios atsiskleidė *preliminalumo* tarpsnyje, Kristina reagavo ir gynybiškai, ir kategoriškai, ir nepagarbiai, o situaciją vertino remdamasi savo įsitikinimais ir kultūrinėmis patirtimis. Kitokio kolegės elgesio moteris tikėjosi ne akcentuodama lygiavėrio bendradarbiavimo arba savitarpio pagalbos galimybę, o apeliuodama vien į lytį ir tarsi visuotinai atpažįstamas vyriškumo – „stiprus“ – ir moteriškumo – „silpna“ – sampratas. Įdomu tai, kad, įžengus į šeimos gyvenimo ir buities sferą, vyro galios ir atsakomybių ribos buvo siaurinamos, jis tarsi įvaikinamas. Tokiame šeimos gyvenimo daugiaplaniaame veiksme vyrui buvo paskirtas antraeilis vaidmuo, kurį gavęs jis staiga tapo be gebėjimų, galių arba savivokos. Tai ryškiausiai atsiskleidė kalbant apie tėvystės arba motinystės atostogų įstatymą, kai, gimus vaikui, Norvegijoje abu tėvai yra įstatymais įpareigoti proporcingai dalytis vaiko priežiūros atostogomis. Kalbant apie lygiavertes atsakomybių ribas šeimoje, Kristinos nuomone, tokia galimybė moterims nepalengvina gyvenimo, atvirkščiai, jį apsunkina. Anot pateikėjos, vaiko priežiūrą patikėjus vyro atsakomybei, „vietoje vieno vaiko gauni du. Grįžti iš po darbo, klausyk, kaip šuva nusikalęs, dar namus... O kur dar valgyti? Tai kur čia teisybė? Ką jie čia apsimeta?“ (VDU ER, b. 2693/7). Kitus lygių galimybių įgyvendinimo skirtumus iliustruoja Žanetos (38 m.) pastabos. Žaneta iš Pasvalio į Norvegiją imigravo 2012 m. Jos nuomone, lietuviams būdingas „kaltės jausmas, kad kažką blogai darome, kad per mažai mokame – nesame kompetentingi. Dažnai moterys su universitetiniu išsilavinimu bijo rizikuoti ir bandyti ieškoti darbo pagal išsilavinimą. Bijo reikalauti aukštesnės algos.“ (VDU ER, b. 2693/278). Iš to, kaip konstruojama nuomonė, galima numanyti, kad šios savybės ir patirtys būdingos ir pačiai pateikėjai.

Nepakenčiamas norvegų „klaginimas“, bet „visumoje visai nieko tautelė“

Kitos tyrimo metu išryškėjusios kultūrinių skirtumų sankirtos buvo susijusios su problemų sprendimų, profesinių ir asmeninių atsakomybių suvokimo skirtumais. Neretai buvo akcentuojamos tautinių charakterių skirtybės bei kiti įvairūs nesusipratimai, kylantys dėl kultūrinių kontekstų nepažinumo, žemo norvegų kalbos žinių lygio arba visiško jos nemokėjimo. Dalis pateikėjų norvegus apibūdino kaip mandagius, pasitikinčius savimi ir valstybe, tolerantiškus, bet kartu šaltus ir uždarus. Jiems buvo priskiriamos patriotiškumo, pilietiškumo savybės, didelis pagarbos sau ir kito riboms jautimas, išryškinamas jų artimas santykis su gamta, savotiškas lėtumas ir ramumas. Pavyzdžiui, Julija (36 m.) iš Biržų, imigravusi į Norvegiją 2017 m., teigė, kad norvegai ją „stebina savo ramumu ir susierzinimo neparodymu atvirai, kas mūsųose labai aiškiai ištransliuojama. Savo nuomonę reiškia atsargiai ir stengiasi būti korektiški.“ (VDU ER, b. 2693/222). Reda (50 m.) pastebėjo, kad „norvegai labiau gerbia savo ir kitų privatų gyvenimą ir nemoko gyventi.“ (VDU ER, b. 2693/4). Kiti įžvelgė ir įvardijo norvegų ir lietuvių panašumus. Justina (38 m.) iš Šiaulių lygino: „norvegai labai panašūs į lietuvius ir lietuviai įtariai žiūri į tai, ko jie visiškai gerai nepažįsta ar nežino, iki tol, kol supranta, jog pavojaus kitoniškumo nėra.“ (VDU ER, b. 2693/212). Kita dalis pateikėjų atsipalaidavusius norvegus apibūdino kaip neatsakingus ir atmetinai žiūrinčius į savo darbą bei įsipareigojimus. Neretai norvegai buvo

pašiepiami dėl naivumo, netvarkingumo, perdėm didelio pasitikėjimo savimi, sistema arba taisyklėmis. Jiems priskiriami „nacionalistų“, „veidmainių“, „tinginių“ ir „skundikų“ epitetai. Pavyzdžiui, jau minėto Gabijaus (47 m.) iš Biržų nuomone, „norvegai yra netvarkingi ir mėgstantys įskusti kitus. Bet visuomenėje visai nieko tautelė.“ (VDU ER, b. 2693/20). Tam pritaria ir Sandra (26 m.) iš Plungės rajono, gyvenanti Norvegijoje nuo 2014 m. Jos manymu, „daugelis norvegų yra dviveidžiai, nepasakys, ko nori, bet vietoj to nueis ir parašys *klagę* (liet. skundas) ir dar anoniminę. Kai pradėsi aiškintis, niekada neišsidsuos, kad jis čia tokius pokštus krečia. Dar paguos.“ (VDU ER, b. 2693/167). Įvairiuose kontekstuose labai dažnai minimas „skundas“, dažniausiai sulietuvintas žodis „klaginimas“ arba tiesiog „klagė“ (nuo norv. *klage* – skundas), daugelio pateikėjų nuomone, yra norvegų kultūrinė yda, lietuvių ypač erzinti neigiama norvegų tautinio charakterio savybė. Priekaištinga tiriamųjų lietuvių pozicija dėl skundų – pranešimų kultūros Norvegijoje nėra laužta iš piršto, tačiau būtina atkreipti dėmesį, kad norvegiškoji ir lietuviškoji skundo sampratos labai skiriasi ir norvegiškoji (patiems norvegams) neturi neigiamos konotacijos. Norvegai gyvena vadovaudamiesi saugios visuomenės principais, čia vyrauja institucinis-perskirstomasis-socialdemokratinis gerovės valstybės modelis. Jie pasitiki savo valstybe, vieni kitais ir paprastai deleguoja problemų sprendimą tiems, kurie turi teisę ir reikiamų kompetencijų konkrečioje situacijoje tai daryti. Nuo ankstyvos vaikystės norvegams diegiami aiškūs pilietiškumo vertybiniai kriterijai, jie skatinami būti labiau aktyvūs nei pasyvūs sprendžiant problemas, formuojama kultūra apie problemas kalbėti, pranešti ir jas užkardyti. Įvairaus pobūdžio skundai – pranešimai, kuriuos dažnai minėjo tyrime dalyvavę lietuviai, dažniausiai būdavo susiję su socialinėmis arba profesinėmis problemomis, kurias pastebėję norvegai nelieka abejingi, ima jas spręsti jiems priimtiniu ir visuomenėje nusistovėjusiu būdu.

Svarbu pažymėti, kad kategoriškos savos ir svetimos kultūros priešpriešos, neigiama nuomonė ne tik apie norvegus, bet ir apie kitataučius, kitos religijos arba lytinės raiškos žmonės būdinga mažesnei daliai tyrime dalyvavusių Norvegijos lietuvių, dažniau lietuviams imigrantams, pasižymintiems menkesniu išsilavinimu, priklausantiems žemesniam socialiniam sluoksniui, nepritampantiems prie norvegiškos visuomenės arba neturintiems tikslo į ją integruotis. Pastarieji dažniausiai prastai kalba norvegiškai arba visai nemoka šios kalbos, dirba tik lietuviškoje aplinkoje, o su norvegais bendrauja minimaliai. Jiems būdingas socialinės ir kultūrinės terpės nepažinumas, negebėjimas gerbti dažnai ir savo kultūros vertybių, kitoniškumo baimė, pažeista savivertė, stresas, pyktis ir agresyvumas.

Šias tendencijas labiau atskleidžia kiekybinė tyrimo analizė. Išryškėjo dvi tiriamųjų įsiliėjimo į daugumos visuomenę kryptys: dalis tiriamųjų siekia integruotis ir nesudėtingai integruojasi į Norvegijos visuomenę, kitų integracija stringa kultūrinių sankirtų srityse. 47 proc. informantų nurodė, kad jaučiasi esantys visaverčiai Norvegijos visuomenės nariai, kita dalis – 45 proc. pateikėjų teigė, kad tokie nesijaučia. Didesnė tiriamųjų dalis – 51 proc. su norvegais bendrauja kasdien tiek darbo, tiek laisvalaikio metu. 35 proc. pateikėjų nurodė, kad su norvegais bendrauja tik darbo reikalais ir artimesnių santykių nepalaiko, 10 proc. nurodė, kad dirba tik lietuviškoje aplinkoje ir su norvegais bendrauja minimaliai. Šiuos apklausių duomenis patvirtina kokybinio tyrimo metu surinkti pasakojimai. Pavyzdžiui, virėja Birutė (61 m.) iš Ukmergės, imigravusi į Norvegiją 2011 m., teigė, kad jaučiasi esanti

visavertė visuomenės narė ir Norvegijoje yra vertinama labiau, nei buvo vertinama Lietuvoje. Moteris norvegų kalbą suprantą ir ją vartoja kasdien, dirba tik norvegų aplinkoje, šeimoje bendrauja lietuviškai. Analizuodama savo įsiliejimo į visuomenę patirtis, ji dalijosi:

<...> klausyk, galbūt netgi taip manęs nevertino Lietuvoj, kaip čia vat. Kas liečia darbe, žinok, tikrai, sakau, atėjau į XXX, į virtuvę atėjau, stovi, šita gi, sveikinimas pastatytas. Pas juos gi dar vėliavėlę dar pridėta, visada būna. Sveikina mane, nu, taip, žinai, man tai tikrai buvo labai malonu. Eilinis gimtadienis, bet va. (VDU ER, b. 2693/5).

Apibendrinant neįsiliejimo į Norvegijos visuomenę argumentus, pastebėta, kad dalis pateikėjų įvardija svetimumo jausmą, etninės ir geografinės kilmės priežastis. Pavyzdžiui, Jeronimas (59 m.) iš Vilniaus rajono, imigravęs į Norvegiją 2017 m., su norvegais bendrauja tik darbo reikalais. Paklaustas, ar jaučiasi esantis visavertis Norvegijos visuomenės narys, Jeronimas šiuo klausimu piktinosi, o įsiliejimą į visuomenę traktavo kaip tam tikrą savo tapatumo praradimą: „kvailas klausimas vėl. Ar gali svetimos tautybės žmogus tapti norvegų? Manau, ne. Kaip atvykęs norvegas į Lietuvą tapti pilnaverčiu lietuviu. Ir po velnių, išsivink, kad multitautiškumas, multikultūriškumas veda prie jovalo.“ (VDU ER, b. 2693/256). Ligita (49 m.) iš Pasvalio rajono Norvegijoje gyvena nuo 2010 m., bet dirba tik lietuviškoje aplinkoje ir su norvegais bendrauja minimaliai. Jos manymu, „niekad nebūsi savas tarp svetimų.“ (VDU ER, b. 2693/228). Treti pateikėjai įvardijo norvegų kalbos žinių trūkumą, kultūros ir papročių nepažinumo dėmenis, jaunas imigracijos patirtis ir asmeninio apsisprendimo svarbą. Pavyzdžiui, Simona (27 m.) iš Kauno, imigravusi į Norvegiją 2018 m., tvirtino:

<...> norint būti pilnaverčiu gyventoju Norvegijoje reikia pakankamai daug laiko <...> Neturint draugų norvegų labai sunku suprasti norvegišką mentalitetą, sunku gerai įvaldyti kalbą. Taip pat reiktų paminti kai kuriuos savo principus, susiformavusius gyvenant Lietuvoje, ir priimti norvegiškus. Tam pasiruošusi, deja, nesu. (VDU ER, b. 2693/249).

Tarp dviejų kultūrų krantų

Skirtingų socialinių kategorijų apibrėžtos žmonių tapatybės visuomet yra dinamiškos. Jos kinta priklausomai nuo laikotarpio, konteksto ir paties žmogaus motyvų priimti vienus arba kitus sprendimus³⁵. Jaukinantis svetimos kultūros savastis, sąmoningai pasirenkant pereiti iš vieno tarpsnio į kitą, neišvengiamai prasideda vertybių perkainojimo, socialinių ir kultūrinių konstrukto (riboženklių) neatitikties krizė. Šiuo laikotarpiu galimi konfliktai tiek su senosios, tiek su naujosios tapatybės apraiškomis. *Liminaliniame* tarpsnyje nuolatosis ieškoma būdų suderinti savyje dvi skirtybes, prisitaikyti prie naujų grupės poreikių arba interesų, kintančios socialinės ir kultūrinės aplinkos specifikos. Ilgainiui imigrantų tapatybė atsideria lyg tarp dviejų kultūrų krantų – norvegiškosios ir lietuviškosios, kaip teigia Ilona (40 m.) iš Kauno, gyvenanti Norvegijoje nuo 2009 m., tarsi tarpinėje „trečioje

³⁵ Sinclair, Lisa ir Kunda, Ziva, “Reactions to a Black Professional: Motivated Inhibition and Activation of Conflicting Stereotypes”, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1999, vol. 77, no. 5, 885–904.

šalyje“. Analizuodama savosios tapatybės raišką imigracijoje, moteris savo jausenas apibūdino taip: „gyveni tarsi kokioje tai tarpinėje „trečioje šalyje“, nes Lietuvai jau nebeprisiklausai, o Norvegijai vis dar ne iki galo priklausai vidiniame plane.“ (VDU ER, b. 2693/100). Panašiai kalbėjo ir Kristina (47 m.), tik jos tapatybės *liminalinė* būseną išryškėjo per „namų“ sąvokos perkėlimą į Norvegiją, tačiau vėliau pateikėjos pasitelkti atšiaurių uolų ir žvyro įvaizdžiai atskleidė ir svetimumą Norvegijai, sumišusius jausmus ir pasimetimą tarp *savo* ir *svetimo* kategorijų.

Laivu plaukiant tu žinai, kad, va, jau rytoj išlipsi ant to kito kranto (pateikėja apsiverkia, – aut. past.) <...> Nes čia uolos, uolos ir tas žvyras <...> Bet, va, kelios dienos ir norisi namo (turima mintyje Norvegija, – aut. past.), nes didelis krūvis streso, didelė įtampa, skubėjimas tų žmonių, kurie ten gyvena (turima mintyje Lietuva, – aut. past.). Aš jau nebemoku kaip jie ir nebeoriu. Aš jau nebe ta. (VDU ER, b. 2693/7).

Siekis nagrinėti savosios ir kitų lietuvių imigrantų Norvegijoje tapatybę, veikiamą skandinaviškosios kultūrinės erdvės, metų, praleistų joje, ir vidinio „aš jau nebe ta(s)“, pasak Aslė'o Toje'o, prilygsta bandymui prikalti želė prie sienos³⁶. Anot Cristina'os-Georgiana'os Voicu, tai tampa „nesibaigiančiu gamybos procesu, kuriame gimsta du kultūrinio tapatumo modeliai: vienas paremtas praeities rekonstravimu, kitas nuolatos bando atsakyti į klausimą, „kas mes iš tikrųjų esame?“, arba tiksliau – „kuo mes tapome?“³⁷ Bandydama apibrėžti savąją tapatybę po 29-nerių Norvegijoje praleistų metų, Reda (50 m.) svarstė:

Kas aš esu? Lietuvos norvegiška lietuvė Norvegijoje <...> Norvegų kultūra ir religija man tapo artimesnė ir suprantamesnė <...> Lietuviai dažnai nebeatskiria patriotiškumo nuo nacionalizmo ar tapatina tautiškumą su religija. Aš, atitolusi nuo Lietuvos, neprarandu savo tautybės ir išlieku lietuve, tik ir nenoriu, ir bijau to beprotiško patriotiškumo, kuris apakina ir trukdo išlikti savimi. Ar lietuvė, ar norvegė, aš noriu išlikti savimi ir suderinti tą neįkainojamą patirtį ir abi kultūras, kurios man abi labai brangios. Dviguba kultūrinė tapatybė nėra kažkokia našta. Tai – savęs atradimas kitoje visuomenėje. Tik belieka visa tai savyje suderinti. Suderinti taip, kad jos viena kitos neužgožtų. (VDU ER, b. 2693/4).

Atsižvelgiant į tai, kad pirmosios kartos lietuvių Norvegijoje imigracija į šalį yra santykinai jauna, tyrimo metu užfiksuotos tik kelios *postliminalinės* tapatybės raiškos patirtys. Tokiems tapatybės pokyčiams vienareikšmiškai reikalingas laikas, nemenkos asmeninės pastangos, tačiau šiame sudėtingame tapatybės darybos procese nenusipėjamumo veiksnys išlieka vienas iš pagrindinių dėmenų. Pasak V. Turnerio, tik tuomet, kai žmonės arba jų grupė įžengia į naują stabilų būseną su savo naujomis teisėmis ir įsipareigojimais, yra suvaldomas vidinis ir kultūrinis konfliktas³⁸ ir gali atsirasti dvigubos tapatybės raiškos elementų.

³⁶ Toje, Aslė, „Finnes Thomas Hylland Eriksen?“, *NRK*, 2012 lapkričio 12, žiūrėta 2021 lapkričio 7, https://www.nrk.no/ytring/finnes-thomas-hylland-eriksen_-1.8393415.

³⁷ Voicu, Cristina-Georgiana, „Cultural Identity and Diaspora“, *Philobiblon: Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities*, 2013, vol. 18, iss. 1, 170.

³⁸ Turner, *The Forest of Symbols...*, 94.

Išvados

Didesnės dalies tyrime dalyvavusių pirmosios kartos lietuvių imigrantų Norvegijoje tapatybė formuojama remiantis kultūriniu atvirumu, o daugiakultūrė aplinka tampa imigrantų tapatybės darybos statybine medžiaga. Vienareikšmiškai apibrėžti savo tapatybę tyrime dalyvavusiems lietuviams imigrantams ilgainiui tampa sudėtinga, kaip ir viena-reikšmiškai tapatintis su savo tautine bendruomene imigracijos šalyje. Tyrimas atskleidė, kad daugumos tyrime dalyvavusių pirmosios kartos Norvegijos lietuvių tapatybė yra nusistovėjusi *liminaliniame* tarpsnyje ir lygiavertiškai reiškiasi tarp dviejų kultūrų krantų. Pastebėta, kad sėkminga kaitos slenksčių, vidinių ir kultūrinių konfliktų įveika priklauso nuo daugelio dalykų: asmens psichologinės sanklodos, pasiruošimo ir lankstumo išgyventi pokyčius ir praradimus, kultūrinio atvirumo ir terpių, kuriose atsiduria imigrantas, priimančios visuomenės atvirumo, laiko, praleisto imigracijos šalyje, bei kitų individualių asmens savybių ir apsisprendimų, taip pat nenusipėjamumo veiksnio.

Pirmosios kartos Norvegijos lietuvių susidomėjimas oficialių tautinių ir religinių bendruomenių veiklomis sporadiškas. Daugumai tiriamųjų burtis į jas neaktualu, jie su šiomis bendruomenėmis nesitapatina. Tik mažuma (12 proc.) tiriamųjų priklauso kokiai nors tautinei bendruomenei; dauguma jų buvo vienaip arba kitaip asmeniškai suinteresuoti bendruomenės veiklų vystymu. Didesnis susidomėjimas tautinių arba religinių bendruomenių veikla pasireiškia ankstyvuoju imigracijos laikotarpiu, kai labiausiai jaučiamos savos ir svetimos kultūrų sankirtos, svetimos kultūros ir kalbos nepažinumas, taip pat tai labiau būdinga kultūriškai uždariems ir (arba) į visuomenę sunkiau besiintegruojantiems lietuviams. Romantizuotas požiūris į tautinės bendruomenės veiklą, kultūrinį paveldą, tradicijų puoselėjimą būdingesnis aukštesnį išsilavinimą turintiems imigrantams, ypač tiems, kurių saviraiškos galimybės svetimoje kultūroje yra sumenkusios, o anksčiau turėtas socialinis statusas ženkliai nusmukęs.

Dauguma pateikėjų – Romos katalikai, tačiau tik mažoji jų dalis save tapatina su Norvegijos lietuvių katalikų bendruomene. Jų religinė tapatybė labiau proginė nei naudojama sistemingai. 69 proc. apklaustųjų niekada nedalyvavo lietuviškose pamaldose. Šiuo metu šalyje nereziduoja nė vienas lietuvis kunigas, sielovada ir religinės apeigos lietuvių kalba nevyksta.

Internetinė diaspora jungia didžiausią lietuvių, gyvenančių Norvegijoje, skaičių. 92 proc. apklaustųjų socialinius ir kultūrinius ryšius su kitais lietuviais, gyvenančiais šalyje, kuria per socialinius tinklus. Toks bendruomeniškai neįpareigojančių ryšių kūrimas yra labiausiai susijęs su lingvistine sritimi: imigrantams sprendžiant įvairias problemas, pavyzdžiui, susijusias su socialiniais, kultūros ir teisės klausimais, internetinė bendruomenė pasitelkiama reikalingai informacijai gimtąja kalba gauti.

Tyrimo metu atsiskleidė dvi tiriamųjų įsiliejimo į daugumos visuomenę kryptys: vieni siekia integruotis ir nesudėtingai įsilieja į Norvegijos visuomenę, kitų integracija stringa kultūrinių sankirtų sferoje. 35 proc. pateikėjų apsiriboja minimaliais santykiais su etnine dauguma, 10 proc. dirba tik lietuviškoje aplinkoje. Pastariesiems būdingas socialinės ir kultūrinės terpės nepažinumas, konfliktiškumas, pažeistos savivertės, atskilimo nuo visuomenės ir patiriamo streso apraiškos. Ryškiausios kultūrinės sankirtos yra susijusios su

socialinių ir profesinių problemų sprendimo būdų skirtumais, lyties raiškos arba lygių galimybių įgyvendinimo srityse bei kultūrinių kontekstų nesupratimo situacijose. Todėl kultūros vertėjo ir didesnės norvegų kalbos mokymosi galimybės yra ypač reikalingos šiam imigrantų sluoksniui.

Literatūra

- Byron, Reginald, "Identity", in Barnard, Alan ir Spencer, Jonathan (eds.), *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. Routledge, 2002, 292.
- Bratsberg, Bernt, Røed, Knut ir Raaum, Øddbjørn, "Arbeidsinnvandring - Varig gevinst?", *Søkelys på arbeidslivet*, 2014, vol. 31, Nr. 4, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <https://www.frisch.uio.no/publikasjoner/?pubid=1153>.
- Daukšas, Darius, „Antros kartos emigrantai iš Lietuvos Norvegijoje: tarp Lietuvos ir Norvegijos?“, *Lituanistica* 3 (2019), 230–240, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <https://etalpykla.lituanistikadb.lt/object/LT-LDB-0001:J.04~2019~1583304528001/>.
- Daukšas, Darius, „Savas“ ir „kitas“ Norvegijos visuomenėje: Norvegijos lietuvių atvejis“, *Logos* 93 (2017), 131–141, žiūrėta 2021 lapkričio 6, http://litlogos.eu/L93/Logos_93_131_141_Dauksas.pdf.
- Daukšas, Darius, „Tarp tapimo norvegu ir buvimo lietuviu: Norvegijos lietuvių pilietybės sampratos“, *Lietuvos etnologija* 18 (27) (2018), 63–86, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <https://www.lituanistika.lt/content/80866>.
- Eriksen, Thomas Hylland, "Kulturterrorismen: et oppgjør med tanken om kulturell renhet", *Spartacus*, 1993, 152–156.
- Gennep, Arnold van, *The Rites of Passage*. London: Routledge, 2004 [1960].
- Kuznecovienė, Jolanta, „Lietuvių imigrantų Norvegijoje, Anglijoje ir Ispanijoje ištraukimo strategijos: nuo konformizmo iki navigacijos“, *Filosofija. Sociologija* 20 (2) (2009), 96–103, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-7186/2009/2/96-103.pdf>.
- Maslow, Abraham H., *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa, 2006, 66–77.
- Mėlinauskaitė, Vita, "Don't Care What They Say About You in the Media - ! or ? - Perceptions of Mediated Lithuanian Identity", *Duo.uio.no*, 2010, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/27261/VitaxMelinauskaitexMA-THESISx03.05.2010.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Ødegård, Anne Mette ir Andersen, Rolf K., "Norskkompetanse blant arbeidstakere født i utlandet 2. utgave": Faforaport 2020:27, in *Fafo.no*, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <https://www.fafo.no/zoo-publikasjoner/fafo-rapporter/item/norskkompetanse-blant-arbeidstakere-fodt-i-utlandet-2>.
- Račiūnaitė-Paužuolienė, Rasa, „Tapatybė tarsi sala“: Anglijos lietuvių akademinio jaunimo atvejis“, *Logos* 100 (2019), žiūrėta 2021 lapkričio 6, http://www.litlogos.eu/L100/Logos_100_198_210_Raciunaite.pdf.
- Savoniakaitė, Vida, „Savas“ ir „kitas“ Lietuvoje: socialinės struktūros, kultūra, tapatybė: mokslo tyrimo programa 2012–2016 m.“, in *Lietuvos istorijos institutas*, žiūrėta 2021 lapkričio 6, <https://www.istorija.lt/mokslas/mokslines-programos/savas-ir-kitas-lietuvoje-socialines-strukturos-kultura-tapatybe/152>.
- Sinclair, Lisa ir Kunda, Ziva, "Reactions to a Black Professional: Motivated Inhibition and Activation of Conflicting Stereotypes", *Journal of Personality and Social Psychology*, 1999, vol. 77, no. 5, 885–904.
- Turner, Victor, *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. New York: Cornell University Press, 1967.

Turner, Victor, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. New York: Routledge, 1969.

Voicu, Cristina-Georgiana, "Cultural Identity and Diaspora", *Philobiblon: Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities*, 2013, vol. 18, iss. 1, 170.

Šaltiniai

- Aleksandravičius, Egidijus, „Pasitenkinimas savo nepasitenkinimu“, parengė Saulė Norvilaitė, *Bernardinai.lt*, 2014 vasario 17, žiūrėta 2021 lapkričio 1, <https://www.bernardinai.lt/2014-02-17-egidijus-aleksandravičius-pasitenkinimas-savo-nepasitenkinimu/>.
- Asakavičiūtė, Justina, „Matydami, ką veikia lietuvių pora, ašarą braukia net norvegai: ši veikla daug kam kelia nuostabą“, *Delfi.lt*, 2021 kovo 14, žiūrėta 2021 spalio 4, <https://www.delfi.lt/projektai/metu-emigrantas/matydami-ka-veikia-lietuviu-pora-asara-braukia-net-norvegai-si-veikla-daug-kam-kelia-nuostaba.d?id=86645101>.
- Drammeno lietuvių bendruomenė*, žiūrėta 2021 vasario 23, <https://dltb.no>.
- „Fakta om Innvandring“, in *SSB – Statistisk sentralbyrå*, žiūrėta 2021 spalio 12, <https://Www.Ssb.No/Innvandring-Og-Innvandrere/Faktside/Innvandring>.
- „Innvandrer“, in *Den store Norske leksikon*, žiūrėta 2021 birželio 12, <https://snl.no/innvandrer>.
- „Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, 1. januar 2014“, in *SSB – Statistisk sentralbyrå*, žiūrėta 2021 birželio 12, <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/innvbev/aar/2014-04-24>.
- „Litauisk folkemusikk og folkedans gruppe Gabija“, in *Brønnøysundregisteret*, žiūrėta 2021 spalio 1, <https://w2.brreg.no/enhet/sok/detalj.jsp?orgnr=925817864>.
- „Litauisk prest forlater Norge“, in *Den katolske kirke*, žiūrėta 2021 spalio 1, <https://www.katolsk.no/nyheter/2021/02/litauisk-prest-forlater-norge>.
- „Lov om likestilling og forbud mot diskriminering (likestillings- og diskrimineringsloven)“, *Lovdata.no*, paskelbta 2017 birželio 16, žiūrėta 2021 spalio 18, <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2017-06-16-51>.
- „Nye SSB-tall: Stadig flere katolikker“, in *Den katolske kirke*, žiūrėta 2021 rugpjūčio 12, <https://www.katolsk.no/nyheter/2019/12/nye-ssb-tall-stadig-flere-katolikker>.
- NLBT – Norvegijos lietuvių bendruomenių taryba*, žiūrėta 2021 spalio 24, <https://www.nlbt.no/bendrijos-registracija/>.
- Norvegijos lietuvių katalikai*, žiūrėta 2021 gegužės 16, <https://www.katalikai.no>.
- Oslo lietuvių bendruomenė, liuanistinė mokykla „Gintaras“*, žiūrėta 2021 spalio 8, <https://mokykla-gintaras.no>.
- „Prisijunk prie bendruomenės“, *Lietuvos Respublikos ambasada Norvegijos Karalystėje*, žiūrėta 2021 kovo 12, <https://no.mfa.lt/no/lt/lietuviai-norvegijoje/prisijunk-prie-bendruomenes>.
- Sieger, Shām Philipp, „Katalikų Bažnyčia Norvegijoje yra įvairiatautė ir daugiakultūrė: interviu su Valdemaru Lisovskiui“, *Goethe-Institut. Litauen*, 2013 spalio, žiūrėta 2021 spalio 20, <https://www.goethe.de/ins/lt/lt/kul/mag/20548605.html>.
- Toje, Asle, „Finnes Thomas Hylland Eriksen?“, *NRK*, 2012 lapkričio 12, žiūrėta 2021 lapkričio 7, https://www.nrk.no/ytring/finnes-thomas-hylland-eriksen_-1.8393415.
- VDU ER (Vytauto Didžiojo universiteto Kultūrų studijų katedros Etnologijos rankraštynas), b. 2693. Užrašė Laura Pylnikova-Banienė 2019–2021 m. Norvegijoje.
- 1) Ignas (43 m.) iš Šiaulių. VDU ER, b. 2693/1.
 - 2) Marija (60 m.) iš Vilniaus. VDU ER, b. 2693/2.

- 3) Reda (50 m.) iš Joniškio. VDU ER, b. 2693/4.
- 4) Birutė (61 m.) iš Ukmergės. VDU ER, b. 2693/5.
- 5) Kristina (47 m.) iš Alytaus. VDU ER, b. 2693/7.
- 6) Gabija (47 m.) iš Pasvalio. VDU ER, b. 2693/19.
- 7) Gabijus (47 m.) iš Biržų. VDU ER, b. 2693/20.
- 8) Danguolė (54 m.) iš Mažeikių. VDU ER, b. 2693/95.
- 9) Ilona (40 m.) iš Kauno. VDU ER, b. 2693/100.
- 10) Joana (49 m.) iš Šiaulių. VDU ER, b. 2693/118.
- 11) Vytas (31 m.) iš Biržų. VDU ER, b. 2693/125.
- 12) Inga (31 m.) iš Jurbarko. VDU ER, b. 2693/140.
- 13) Sandra (26 m.) iš Plungės rajono. VDU ER, b. 2693/167.
- 14) Lina (34 m.) iš Skuodo. VDU ER, b. 2693/203.
- 15) Irma (32 m.) iš Kelmės. VDU ER, b. 2693/204.
- 16) Justina (38 m.) iš Šiaulių. VDU ER, b. 2693/212.
- 17) Jolita (40 m.) iš Šilutės. VDU ER, b. 2693/214.
- 18) Julija (36 m.) iš Biržų. VDU ER, b. 2693/222.
- 19) Ligita (49 m.) iš Pasvalio rajono. VDU ER, b. 2693/228.
- 20) Algirdas (49 m.) iš Alytaus. VDU ER, b. 2693/231.
- 21) Romualdas (44 m.) iš Kretingos. VDU ER, b. 2693/243.
- 22) Simona (27 m.) iš Kauno. VDU ER, b. 2693/249.
- 23) Jeronimas (59 m.) iš Vilniaus rajono. VDU ER, b. 2693/256.
- 24) Jovita (32 m.) iš Kauno. VDU ER, b. 2693/258.
- 25) Žaneta (38 m.) iš Pasvalio. VDU ER, b. 2693/278.

Priedai

1 lentelė. Socialiniame tinkle „Facebook“ stebėtos lietuvių internetinės bendruomenės Norvegijoje

Socialinio tinklo bendruomenės	Narių skaičius	Interneto adresas
„Norvegijos lietuviai pagrindinis“	20 tūkst.	https://www.facebook.com/Norvegija;
„Norvegijos Lietuviai“	2 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/704092376614159;
„Norvegijos normalus lietuviai“	28 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/792280887460267;
„Norvegijos lietuviai – Oficialus“	67 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/305354701972;
„Norvegijos lietuviai – Oficialus“	5,3 tūkst.	https://www.facebook.com/NorvegijosLietuviaiOficialu;
„Norvegijos mamų turgelis“	3,9 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/norvegijosmamyciuturgelis;
„Norvegijos mamų klubas“	8,1 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/242940089092819;
„Norvegijos NAV ir SKATT“	29,5 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/1521272668106373;
„Oslo lietuviai – oficialus“	19 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/oslolietuviai;
„Lietuviai Osle ir aplink“	3,9 tūkst.	https://www.facebook.com/LietuviaiOsleNorvegijoje;
„Lietuviai Osle. Lithuanians in Oslo. Litauere i Oslo“	4 tūkst.	https://www.facebook.com/lietuviaiosle
„Šiaurės Norvegijos lietuviai“	2,1 tūkst.	https://www.facebook.com/Šiaurės-Norvegijos-Lietuviai-769526489761149;
„Stavangerio lietuviai“	3,7 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/725708337564200;
„Sandefjordo lietuviai“	5 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/205956912775073;
„Kristiansando lietuviai“	2,2 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/627435287370449;

„Aidas Norvegijoje“	4,7 tūkst.	https://www.facebook.com/Tevynainis;
„Visos paslaugos Norvegijoje“	8,7 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/362931290509335;
„Jessheim, Lillestrøm, Strømmen, Eidsvoll (Viken Lietuviai Norvegijoje)“	5 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/akershuslietuviai;
„Tromso lietuviai“	2,1 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/424259828475021/members/;
„Tromsø lietuviai“	3,1 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/129741890438531;
„Bergen lietuviai (be cenzūros)“	5,8 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/NorvegijosLietuviuKlubas;
„Bergeno lietuviai“	5,5 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/397123323744863;
„Lietuviai Bergen Haugesund Stavanger“	1,5 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/284423262400599
„Kongsbergo lietuviai“	1,2 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/kongsbergolietuviai;
„Keliauju po Norvegiją – patirtys, išpūdžiai, diskusijos, nuotraukos“	21 tūkst.	https://www.facebook.com/groups/keliaujuponorvegija;

HOW THE LITHUANIAN COMMUNITIES OF NORWAY EXPRESS THEIR CULTURAL IDENTITY: THE HALLMARKS OF *ONE'S OWN* AND A *FOREIGN* CULTURE

Summary. This article analyzes the way first-generation Lithuanian immigrants to Norway express their cultural identity. The analysis is based on the conception of identity espoused by the theoretician Thomas Hyland Eriksen as well as on the theoretical insights of Arnold van Gennep and Victor Turner. The author's research revealed that the cultural identity of most of the first-generation Lithuanians of Norway participating in the study remained in the liminal phase formed on the basis of cultural openness and asserting itself between two cultural shores. It also became evident that the people studied in this research entered the society of the majority in two ways: one part of those investigated sought to integrate themselves into Norwegian society and managed to do so without major problems; the others, on the contrary, found it difficult to integrate. The most obvious conflicts arose in the spheres of dealing with social and professional problems and of realizing equal opportunities. The need for interpreters of culture and for greater opportunities to learn the Norwegian language also became evident. A large portion of those investigated were Roman Catholics, but only a small part of them identified themselves with the Lithuanian Catholic Community of Norway; their religious identity was more occasional than systematically evoked. Interest in the activities of official national communities was sporadic or not ever expressed. A majority create social and cultural connections with other Lithuanians living in that country by making use of social networks. The necessity of an internet diaspora is connected with the linguistic sphere, the sharing of common experiences, and the need for information in the native language about social, cultural, and legal issues.

Keywords: cultural identity, Lithuanians in Norway, immigrants, emigration, cultural hallmarks, integration.

Diasporos istorija ir kultūra

Juozas SKIRIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Amerikos lietuvių misijos genezė 1944 m. pab. – 1945 m. pr.

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamas mažai žinomas JAV lietuvių tautininkų 1945 m. pradžioje įkurtas judėjimas, pavadintas Amerikos lietuvių misija. 1945 m. JAV lietuviai tautininkai, kurie nuo 1941 m. veikė atskirai, planavo kviesti savo Antrąjį Amerikos lietuvių seimą, o Amerikos lietuvių taryba – šaukti Amerikos lietuvių kongresą. Jų tikslas buvo paremti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą po karo. Vis dėlto griežta JAV valdžios pozicija 1944–1945 m., draudusi amerikiečiams bet kokius politinio pobūdžio renginius (suvažiavimus, seimus, kongresus), darė poveikį lietuvių išeivijai. ALT'a atsisakė minties sušaukti kongresą ir nukėlė jį į vėlesnį metą, bet tautininkai ir toliau ieškojo būdų įgyvendinti savo sumanymą. Vietoje seimo jie nusprendė surengti vadinamąją Amerikos lietuvių misiją Vašingtone pakviečiant išeivijos atstovus suvažiuoti ir be jokių posėdžių, diskusijų arba rezoliucijų padėkoti JAV prezidentui už paramą Lietuvai bei paremti JAV valdžią kare prieš nacistinę Vokietiją. Buvo sudaryta speciali tokiam tautininkų suvažiavimui-misijai parengti komisija (Antanas Olis, Kazys Karpis, Pijus J. Žiūris, Aleksandras Kumskis ir Albinas S. Trečiokas), kuri sėkmingai atliko savo užduotį. 1945 m. kovo 23–24 d. Vašingtone įvyko suplanuotas lietuvių renginys, turėjęs reikšmės Lietuvos vardo garsinimui.

Raktažodžiai: JAV lietuviai, tautininkai, Amerikos lietuvių misija, Amerikos lietuvių taryba, Lietuvai vaduoti sąjunga, 1945 m., suvažiavimas, Antanas Olis, Kazys Karpis, Pijus J. Žiūris, Povilas Žadeikis, Leonardas Šimutis, Pijus Grigaitis.

Įvadas

1941 m. skilus Amerikos lietuvių tarybai (toliau – ALT), JAV lietuviai tautininkai tų metų birželio 8 d. įkūrė savo politinę organizaciją – Lietuvai vaduoti sąjungą (toliau – LVS) ir pradėjo atskirą veiklą Lietuvai laisvinti. Taigi, Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu JAV lietuvių politinė veikla buvo dubliuojama. Šturmuojant JAV valdžios įstaigas,

kreipiantis į JAV lietuvių išeiviją bei amerikiečių visuomenę arba žiniasklaidą, tuos pačius žingsnius žengė ir ALT'a, ir LVS'a. Bandymai sujungti veiksmus baigdavosi nesėkmingai – abiejų pusių pasiūlymai iš esmės būdavo atmetami. Tokį susiskaldymą dalis išeivijos, ypač Lietuvos atstovai JAV, vertino kaip žalingą reiškinį siekiant Lietuvai laisvės ir nepriklausomybės. Kiti išvelgdavo pozityvių dalykų: anot jų, kuo daugiau protesto akcijų, tuo dažniau ir labiau buvo spaudžiami JAV valdžios atstovai atkreipti dėmesį į Lietuvos klausimą.

Reikia pripažinti, kad JAV lietuviai tautininkai, būdami vieni iš mažiausių ideologinių srovių lietuvių išeivijoje ir labiausiai susiskaldę, sugebėjo mobilizuotis, susitelkti į kelias aktyvias organizacijas. Rūpindamiesi Lietuvos reikalais, jie ėmėsi reikšmingų veiksmų, kurie atkreipė JAV valdžios viršūnės dėmesį, sudomino JAV lietuvių visuomenę.

ALT'os veiklai Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu jau yra skirta dėmesio, o nuo jos atskilusi tautininkų politinė veikla tik dabar pradėta išsamiau tirti ir nušviesti. JAV lietuviai tautininkai priėmė nemažai svarbių sprendimų, suorganizavo renginių, įkūrė organizacijų. Viena iš tokių – 1945 m. pradžioje atsiradusi organizacija įdomiu pavadinimu – Amerikos lietuvių misija (toliau – ALM), kuri veikė iki pat susikuriant bendrai Amerikos lietuvių tautinei sąjungai 1949 m. Straipsnio tikslas – pabandyti išsiaiškinti šios organizacijos esmę: atsakyti, kodėl ir kaip ji atsirado, kokius tikslus kėlė.

Šios organizacijos svarbą patiems tautininkams iliustruoja dar 1945 m. išėjęs leidinukas¹, skirtas ALM įamžinti. Enciklopedinio pobūdžio informacijos apie ALM galima rasti ir daugiau². Tiesa, skaitytojui taip ir lieka neaišku, kodėl organizacija taip vadinama, kuo jos veikla skyrėsi nuo LVS arba kitų organizacijų veiklos.

Straipsnis parengtas remiantis archyviniais dokumentais ir JAV lietuvių spaudos medžiaga. Svarbus šaltinis – JAV lietuvių tautininkų veikėjo, LVS pirmininko ir ALM dalyvio Pijaus J. Žiūrio asmeninis archyvas, saugomas Klaipėdos universiteto bibliotekoje, dr. Kazio Pemkaus kolekcijoje³. Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA) ir JAV lietuvių archyvuose: Pasaulio lietuvių archyve prie Lituanistikos tyrimų ir studijų centro Čikagoje (toliau – LTSC/PLA) ir Amerikos lietuvių kultūros archyve Putname (toliau – ALKA) įvairiuose fonduose yra sukomplektuoti dokumentai, reikalingi šiai temai nušviesti. Surastuose dokumentuose atsispindi JAV lietuvių tautininkų (Antano Olio, P. J. Žiūrio, Kazio Karpiaus, Vytauto Širvydo ir kt.) ryšiai su ALT'os vadovais (Leonardu Šimučiu, Pijumi Grigaičiu ir kt.) ir Lietuvos atstovais (pasiuntiniu Povilu Žadeikiu, konsulu Petru Daužvardžiu) tautininkų Antrojo Amerikos lietuvių seimo sušaukimo, tautininkų ir ALT'os bendradarbiavimo, ALM organizavimo ir kitais klausimais.

¹ *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Detroit, Mich.: Viktoras Petrikas, 1945, 32 p.

² „Amerikos lietuvių misija“, *Lietuvių enciklopedija*, t. 1. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, 146; *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*, red. Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis. Chicago: ALTS leidinys, 1979, 284–286; Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas, 2018, 172–173; Banionis, Juozas, „Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę“, *Genocidas ir rezistencija* 1 (47) (2020), 23–24.

³ Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius, Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė „Pijus J. Žiūris“.

JAV lietuvių tautininkų veikla 1944 m. rudenį

Nors 1944 m. vasarą JAV lietuvių visuomenės, įskaitant tautininkų, veikla tradiciškai buvo sulėtėjusi, karo veiksmai pasaulyje buvo intensyvūs. Liepą–rugpjūtį Lietuvoje jau šeimininkavo įsiveržusi sovietų Raudonoji armija⁴. Tautininkų veikėjas Juozas Sagys iš Niujorko, kalbėdamas apie veiklos sulėtėjimą, atkreipė dėmesį į tai, kad JAV lietuvių seime Niujorke sudaryto Vykdomojo komiteto sudėtis buvo per plati ir jis negalėjo produktyviai atlikti daugelio numatytų darbų, nes negalėjo sušaukti visų komiteto narių į pasitarimus. Be to, įvairių sudarytų komisijų nariai nebuvo paviešinti ir dabar matyti, kad jų „darbas nesklandus“⁵. Tačiau LVS Centro valdyba po birželio susirinkimo ir vasarą parodė tam tikrą aktyvumą: rašė laiškus Lietuvos klausimu JAV valdžios ir visuomenės atstovams, platino išleistą knygą „Timeless Lithuania“, palaikė tarpusavio ryšius ir rūpinosi naujais leidiniais. Rugsėjo 1 d. per spaudą LVS pakvietė ne tik tautininkų šalininkus, bet ir visus JAV lietuvius gyviau veikti dėl Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Ši sąjunga priminė, kad Lietuvos likimas priklauso nuo JAV laimėjimų kare, kad patys lietuviai turi įrodyti JAV vyriausybei, jog nori Lietuvos nepriklausomybės, ir kad JAV lietuviai smarkiai „prisidedame prie karo laimėjimo savo pinigais, darbu ir aukojimu savo sūnų prieš nugalėjimui“⁶. LVS vadovybė tikėjosi savo skyrių pagalbos ir rekomendavo rengti JAV lietuvių masinius mitingus protestuojant prieš sovietų okupaciją, kvieisti į LVS naujus narius, rinkti aukas ir nario mokesčių. JAV lietuvius ji agitavo pirkti knygą „Timeless Lithuania“ (kaina – 3 dol.) ir ją dovanoti bibliotekoms, kolegijoms, universitetams bei žymiesiems amerikiečiams. Be to, LVS skyriams vadovybė žadėjo į išeivių renginius atsiųsti pranešėjų (agitatorių), paskolinti filmą, skirtą Antano Smetonos laidotuvėms įamžinti⁷. Taip bendrais bruožais buvo nušviesta 1944 m. rudens ir žiemos numatoma LVS veikla.

LVS vadovybė nusprendė paruošti spaudai pulkininko Jono Petruičio knygutės „Kaip jie mus sušaudė?“ anglišką vertimą (tiesa, tai buvo tik atskiros knygos dalys, nes visos knygos jiems nepavyko gauti). Buvo numatyta pridėti platesnį įžanginį straipsnį, kuriame būtų aptarta Lietuvos nepriklausomybė, žmonių gyvenimas, atkreipiamas skaitytojo dėmesys į bolševikų žiaurumą okupuotame krašte. Vadovybė kvietė visus prisidėti prie šios knygos išleidimo ir platinimo. Pirmiausia knygų numatyta išsiųsti JAV valdžios nariams, kongresmenams ir spaudai⁸.

Buvo svarbu, kad visuomenė matytų ir LVS skyrių veiklą. Kaip pavyzdį tautininkų spauda pateikė LVS Niuarko (*Newark*) skyrių, kuris pirmasis rugsėjo 16 d. sukvietė tautiečius į renginį, į kurį atvyko K. Karpis ir Julius Smetona. Spauda pažymėjo, kad Niudžersio (*New Jersey*) lietuviai jau užpildė savo kvotą, renkant milijoną parašų, kurie pasitarnaus

⁴ *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, vyr. red. Arvydas Anušauskas. Vilnius: LGGRTC, 2007, 269–273.

⁵ 1944 09 10 J. Sagio iš Niujorko laiškas V. Širvydui, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė 13, b. 9 (Juozo Sagio-Sagevičiaus laišakai V. Širvydui (1934–1945): Tautininkų istorija), l. n.

⁶ „Lietuvai Vaduoti Sąjungos centro žinios“, *Dirva* 36, 1944 rugsėjo 1, 4.

⁷ *Ibid.*

⁸ 1944 08 22 K. Karpiaus iš Klivlendo laiškas V. Širvydui į Niujorką, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė 13, b. 10 (K. Karpiaus laišakai V. Širvydui); 1944 09 23 K. Karpiaus iš Klivlendo laiškas Lietuvos pasiuntinybei ir konsulatams, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 110.

prašant JAV prezidentą užtarti Lietuvą, taip pat perkant JAV karo paskolos bonus⁹. LVS vadovybė ne tik viešino tai, bet ir skatino aktyviai įsitraukti. Drauge ji siekė pati gauti analogiškos informacijos ir iš kitų LVS skyrių bei lietuvių kolonijų. Todėl tautininkų spauda savo puslapiuose nuolat skyrė dėmesį trumpiems LVS skyrių veiklos aprašymams.

Rugsėjo 10 d. LVS Centro valdyba susirinko Klivlande ir vedė savo pirmąjį rudens posėdį. Jis įvyko J. P. Žiūrio ir Hypatijos Žiūrienės namuose, dalyvavo K. Karpus ir S. T. Tamošaitis iš Klivlando, Juozas Smailis ir Jonas J. Simsas iš Detroito, Juozas Kripas iš An Arboro (*Ann Arbor*)¹⁰. Posėdžio tikslas buvo numatyti ir aptarti artimiausius LVS darbus. Svarbiausias ir pirmutinis darbas – baigti rinkti parašus ant peticijos, skirtos prezidentui Franklinui D. Ruzveltui. Peticiją į Vašingtoną planavo nuvežti JAV lietuvių Kareivių motinų komisijos (pirmininkė – Ona Biežienė, narės – Stefanija Č. Douvan ir Hypatija Žiūrienė) sudaryta delegacija. Į delegaciją turėjo įeiti tos lietuvių karių motinos, kurios į kariuomenę išleido tris, keturis arba daugiau sūnų. Praktiškai buvo kviečiami patys JAV lietuviai iš savo kolonijų atrinkti po kelias tokias mamas ir deleguoti į Vašingtoną¹¹. Tiesa, posėdyje nutarta parašus baigti rinkti iki spalio 10 d., o peticiją nuvežti į Vašingtoną spalio pabaigoje. Ši informacija buvo tuojuo paskelbta JAV lietuvių visuomenei. Posėdyje taip pat buvo aptarti asmenys, kurie turėjo pasirūpinti, kad JAV lietuvių kareivių motinų delegacija gautų audienciją pas JAV prezidentą¹².

Pasibaigus parašų rinkimo laikui, LVS sekretorius K. Karpus kreipėsi į Lietuvos pasiuntinį Povilą Žadeikį ir informavo apie tautininkų pasiruošimą įteikti peticiją Vašingtone. Nurodydamas, kad bandoma gauti audienciją pas JAV prezidentą, jis paprašė P. Žadeikio talkos – Lietuvos pasiuntinybėje priimti peticiją su parašais ir JAV lietuvių karių motinų delegaciją iš maždaug 30 moterų prieš apsilankymą ir peticijos įteikimą Baltuosiuose rūmuose. Beje, K. Karpus pripažino, kad nepavyko surinkti milijono parašų¹³. Lietuvos pasiuntinys nebuvo toks entuziastingas: P. Žadeikis abejojo, ar pavyks gauti audienciją, nes, kaip jis spėjo, tuo metu JAV prezidentas bus Čikagoje arba Klivlande. Be to, Lietuvos pasiuntiniui prastą įspūdį sudarė tai, kad tuo pačiu metu net trys lietuviškos grupės „beldžiasi į W. H. duris“. Tokia JAV lietuvių nekoordinuota, išsklaidyta veikla kėlė jam abejonių, nes „sunkinate kelius sau ir savo siekiams“. P. Žadeikis nepritarė tam, kad delegacija prieš apsilankymą Baltuosiuose rūmuose susirinktų Lietuvos pasiuntinybėje, nes nenorėjo, kad atrodytų, jog tai vyksta Lietuvos pasiuntinybės iniciatyva. Vis dėlto jis pakvietė visus apsilankyti po vizito, be to, rekomendavo visų dalyvių pavardes iš anksto pranešti JAV valdžios pareigūnams. Taip pat P. Žadeikis pažymėjo, kad peticijos tekstas taisytinas¹⁴. Lietuvos pasiuntinio nuomonė turėjo poveikį ir peticijos įteikimas Vašingtone buvo atidėtas vėlesniam laikui – į 1945 m. pradžią.

⁹ Trečiokas, A. S., „New Jersey lietuvių veikla“, *Dirva* 37, 1944 rugsėjo 8, 3; „Pradėkime rudeninę veiklą“, *Dirva* 37, 1944 rugsėjo 8, 3.

¹⁰ „Dalyvavo LVS Centro Valdybos Posėdyje“, *Dirva* 39, 1944 rugsėjo 22, 2.

¹¹ Lietuvai vaduoti sąjungos pranešimas JAV lietuvių motinų reikalui, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 114.

¹² „Tuoju bus Padaryta Audiencija pas Prezidentą“, *Dirva* 38, 1944 rugsėjo 15, 4.

¹³ 1944 10 10 K. Karpiaus iš Klivlando laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 112.

¹⁴ 1944 10 16 P. Žadeikio iš Vašingtono laiško nr. 1253 K. Karpiui į Klivlendą nuorašas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 117.

JAV lietuvių tautininkų pasiūlymai ALT'ai jungti veiklą 1944 m. antrojoje pusėje

Praėjus mėnesiui nuo minėto LVS posėdžio, tautininkų spaudoje pasirodė informacijos, kad minėto „posėdžio nutarimu ir JAV rytinių valstijų tautinių veikėjų pritarimu, atsižvelgiant į tragišką Lietuvos padėtį, įvykus antrai sovietinei okupacijai“, 1945 m. sausį Niujorke bus šaukiamas „Antrasis Amerikos Lietuvių Seimas“¹⁵. Po pateikta informacija pasirašė pagrindinės tautininkų organizacijos: LVS, Amerikos lietuvių tautininkų centras ir „American Friends of Lithuania“, kurios lyg ir tapo būsimąjo seimo rengėjomis. Kodėl apie minimą seimą nebuvo kalbama tuo metu, kai buvo pavišinta pirminė informacija apie minėtą LVS rugsėjo 10 d. posėdį? Galima spėti, kad seimo klausimas, iškilęs tame posėdyje, dar turėjo gauti pritarimą JAV rytinių valstijų tautininkų, kurių atstovų minėtame posėdyje nebuvo. Matyt, jie kurį laiką derino seimo klausimą. Svarbiausia tai, kad Amerikos lietuvių taryba nutarė 1944 m. spalio 17–18 d. Niujorke sušaukti savo suvažiavimą. Jo tikslas – pasitarti Lietuvos gelbėjimo klausimais. Spaudoje buvo pažymėta, kad bus „stengiamasi mobilizuoti daugiau jėgų ir išvystyti dar platesnę akciją“, t. y., kaip vėliau paaiškėjo, bandyti gauti audienciją pas JAV prezidentą. Apie suvažiavimą pirmasis paskelbė kairiųjų tautiečių savaitraštis „Sandara“, o spalio 9 d. tą informaciją perspausdino dienraštis „Draugas“¹⁶. Taigi, JAV lietuviai tautininkai, siekdami aplenkti ALT'os veikėjus, vėl ėmėsi iniciatyvos kviesti visas JAV lietuvių organizacijas į bendrą seimą, argumentuodami tragiška padėtimi Lietuvoje. K. Karpis rašė, kad tautininkų nutarimas sušaukti seimą buvo paskelbtas prieš ALT'os konferenciją ir taip „jiems kaip tai uždėjo vieną stabdį“. Mat ALT'a, atmesdama tautininkų pasiūlymą dirbti kartu, tikėjosi, kad, paskelbusi apie savo kongreso sušaukimą, sulauks visų JAV lietuvių pritarimo ir apsisie be tautininkų¹⁷.

Svarbu pažymėti, kad spalio 20 d. „Dirvos“ numeryje buvo plačiau aptartas būsimasis seimas. Straipsnyje atkreiptas dėmesys, kad VLIK'as yra paskelbęs atsisaukimą į lietuvių tautą, kuriame pabrėžta, jog išlaisvinus Lietuvą ir toliau veiks 1938 m. Lietuvos konstitucija, kuria pagrįsta santvarka yra laikoma teisėta. Buvo pažymėti principai, kuriais bus grindžiamas Antrasis JAV lietuvių seimas: „1) Lietuvos buvusios santvarkos teisėtumo pripažinimas, 2) žūtbutinė kova prieš bolševikus, ir 3) atsiribojimas nuo lenkų, kaip sutampa su mums žinomu pačios lietuvių tautos nusistatymu“¹⁸. Kalbėdami apie 1938 m. Konstituciją, straipsnio autoriai nenurodė labai svarbaus dalyko, apie kurį kalbėjo VLIK'o vadovybė: ši Konstitucija veiks tol, „kol ji teisėtu keliu bus atitinkamai pakeista“¹⁹. Ši mintis atsirado vėliau tautininkų spaudoje, kai ALT'a visiškai neparodė noro bendradarbiauti su LVS²⁰.

¹⁵ „Rengiamas Kitas Amerikos Lietuvių Seimas“, *Dirva* 42, 1944 spalio 13, 1.

¹⁶ „Svarbus ALT suvažiavimas“, *Draugas* 237, 1944 spalio 9, 4; 1944 10 09 L. Šimučio laiškas kun. J. Končiui, LTSC/PLA, J. F. Končiaus fondas, dėžė „Korespondencija“, raidės Š–Ž, b. „L. Šimutis“, l. n.; Leonardo Šimučio dienoraštis – 1944 m. spalio 17 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), knyga „1944 m. dienoraštis“, l. n.

¹⁷ 1944 11 12 K. Karpiaus iš Klivlendo laiškas V. Širvydui į Niujorką, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė 13, b. 10 (K. Karpiaus laišakai V. Širvydui).

¹⁸ Rengėjai, „Antrasis Amerikos Lietuvių Seimas“, *Dirva* 43, 1944 spalio 20, 3.

¹⁹ *Lietuva ir VLIK-as. Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto – VLIK-o šaknys, praeitis ir dabartis*, red. Antanas V. Rinkūnas. [S. l.]: Tautos fondas, 1984, 87–88.

²⁰ Smetona, Julius, „Lietuvių Vienybės Aktualumas“, *Dirva* 46, 1944 lapkričio 10, 3.

Tautininkai, žinodami Lietuvos diplomatų ir didesnės dalies JAV lietuvių visuomenės siekį Lietuvos klausimu darbuotis vieningai, spalio 14 d. LVS Centro valdybos vardu pasiūlė ALT'ai Lietuvos vadavimo darbe veikti kartu, tikėdamiesi JAV lietuvių „vieningos ir stiprios akcijos“. Pradžioje rekomenduota paskirti iš savo tarpo atstovų, pasirinkti susitikimo laiką ir vietą pasitarti bei nustatyti bendrą veiklos programą²¹. Į pasiūlymą ALT'os vadovybė rimtai nesureagavo. Šis klausimas buvo svarstomas tik spalio 26 d. ALT'os Vykdomojo komiteto posėdyje ir atsakymas buvo išsiųstas tik lapkričio 1 d.²² Tiesa, paaiškėjo, kad dar spalio 25 d. ALT'os sekretorius P. Grigaitis savo redaguotame dienraštyje „Naujienos“ paskelbė keletą žinučių, iš kurių buvo matyti, jog ALT'a nenori bendradarbiauti su LVS. Taigi, tik po dviejų savaitžių LVS gavo oficialų ALT'os atsakymą. LVS sekretorius K. Karpis piktinosi, kad ALT'a nenori bendradarbiauti Lietuvos labui, išsisukinėja tokioomis frazėmis: „Mums nesuprantama kokios rūšies bendrą veikimą Tamstos turite mintyje“ arba „Jeigu turite kokių konkrečių sumanymų prašome juos mums pranešti, o šiaip važiuoti ir tartis nežinia apie ką, nebūtų jokios prasmės“. K. Karpis ALT'os vadovybės atsakymą įvertino kaip bandymą žiūrėti į savo tarybą kaip į JAV lietuvių svarbiausią įstaigą kovoje už Lietuvos laisvę²³. Iš esmės ALT'os vadovybė laikėsi požiūrio, kad bendradarbiavimas galimas, kai LVS įstos į ALT'ą ir gaus vieną vietą Vykdomajame komitete. Tautininkams, kurie norėjo kartu dirbti kaip dvi lygios organizacijos, tai buvo nepriimtina. K. Karpis, apeliuodamas į išėivių norą, teigė: „Visuomenė nereikalauja, kad mes lįstume po Tarybos kepure, bet kad dirbtume bendrai, greta vieni kitų“²⁴. Įdomiausia tai, kad būtent socialistas P. Grigaitis „Naujienose“ aktyviausiai pasisakė prieš tautininkus. To negalime pasakyti apie laikraščius „Draugas“ arba „Sandara“, kurie laikėsi daugiau arba mažiau lankstesnės pozicijos. Taigi, nelengva suprasti P. Grigaičio fenomeną ALT'os vadovybėje ir apskritai socialistų vaidmenį ALT'oje. Kodėl katalikai taikstėsi su socialistais? Į šį klausimą aiškiau atsakyti galima tik atlikus specialų tyrimą.

Tarp JAV lietuvių tautininkų buvo nemažai bendros veiklos su ALT'a šalininkų. Pavyzdžiui, lapkričio 9 d. Bruklinė įvykusiame Amerikos lietuvių tautininkų centro valdybos pasitarime Antrojo JAV lietuvių seimo ir bendradarbiavimo su ALT'a klausimais išryškėjo, kad dauguma pasisakė už bendrą seimą su ALT'a ir poreikį su jais tartis. Buvo ir tokių nuomonių: „vienas visų Amerikos lietuvių seimas arba jokio seimo“²⁵. Kad susitarti įmanoma, pažymėjo ALTC pirmininkas Albinas S. Trečiokas, kuris kalbėjosi su katalikų veikėjais (vietos kunigais ir Kaziu Pakštu). Anot jo, katalikai labai norėtų, kad tautininkai susitartų su ALT'a, nes JAV lietuvių visuomenė labai pritaria bendram darbui Lietuvos

²¹ 1944 10 14 LVS vadovų P. J. Žiūrio ir K. Karpio laiškas ALT'ai į Niujorką (nuorašas su parašais siųstas P. Žadeikiui), LCVA, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 115; „Tautininkai pasiūlė A. L. Tarybai eiti išvien“, *Dirva* 43, 1944 spalio 20, 1.

²² Leonardo Šimučio dienoraštis – 1944 m. spalio 26 d. ir lapkričio 1 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), knyga „1944 m. dienoraštis“, l. n.

²³ Smetona, Julius, „Bendradarbiavimo Besiekiant“, *Dirva* 45, 1944 lapkričio 3, 3; 1944 11 12 K. Karpiaus laiškas Rytų tautininkų centro pirmininkui A. S. Trečiokui į Niuarą, ALKA, spinta 9, b. „A. S. Trečioko dokumentai“, l. n.

²⁴ 1944 11 12 K. Karpiaus iš Klivlendo laiškas V. Širvydui į Niujorką, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė 13, b. 10 (K. Karpiaus laiškas V. Širvydui).

²⁵ 1944 11 10 A. S. Trečioko iš Niuarco laiško K. Karpiui į Klivlendą nuorašas, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė 13, b. 10 (K. Karpiaus laiškas V. Širvydui).

naudai²⁶. Tokia padėtis, matyt, leido tautininkams vis dar tikėtis ALT'os nuolaidumo, todėl ji buvo vis paraginama. Pavyzdžiui, L. Šimutis dienoraštyje lapkričio 13 d. užfiksavo, kad „tautininkų LVS rašo bendro veikimo su ALT reikalu“²⁷. Vadinasi, jis gavo dar vieną laišką – tai buvo LVS vadovybės lapkričio 11 d. laiškas ALT'os sekretoriui P. Grigaičiui (nuorašas pasiųstas Lietuvos pasiuntiniui P. Žadeikiui), atsakymas į lapkričio 2 d. ALT'os laišką. LVS vadovybės laiško turinys nuosaikus, nekeliamą jokių sąlygų, kviečiama bendradarbiauti, žadama stabdyti visus „srovinius nesusipratimus“ ir „srovines varžytines“. To paties tautininkai pageidavo ir iš ALT'os srovių. Taip pat buvo nurodyti galimi artimiausi bendri darbai: Amerikos lietuvių kongreso surengimas, memorandumo JAV prezidentui F. D. Ruzveltui parengimas ir išsiuntimas prieš jam išvykstant susitikti su Josifu Stalinu, bendra parama Lietuvos delegacijai, kuri rūpinsis apginti lietuvių tautą ir valstybę po karo Taikos konferencijoje²⁸. Deja, ALT'os vadovybė ir šį kartą neskubėjo atsakyti. Tik gruodžio 11 d. ALT'os Vykdomasis komitetas paruošė atsakymą LVS vadovybei. ALT'os pirmininkas L. Šimutis ir pats abejojo, ar kas nors išeis iš visų tų pastangų²⁹, mat ALT'a nekeitė savo pozicijos tautininkų atžvilgiu. Įdomu tai, kad gruodžio 14 d. tautininkų veikėjas Juozas Bačiūnas paskambino L. Šimučiui ir dar kartą paprašė „būti nuolaidesniais“³⁰.

ALT'os uždelstas atsakymas įtikino tautininkus, kad imtis bendros veiklos nepavyks. Į tai atkreipė dėmesį Lietuvos konsulas Čikagoje P. Daužvardis. Jis gruodžio 1 d. pasikalbėjo su atvykusiais LVS pirmininku P. J. Žiūriu ir sekretoriumi K. Karpiu, kurie tarėsi su Čikagos tautininkais dėl seimo sušaukimo. Konsulas parašė P. Žadeikiui, kad iš pokalbio buvo galima nuspėti tautininkų nusivylimą ALT'os vadovybe, nes ji neparodė jokio noro pritarti LVS pasiūlymui. Todėl tautininkai yra nusprendę sušaukti Antrąjį JAV lietuvių seimą ir tęsti pradėtą darbą. P. Daužvardis pažymėjo, kad tautininkai jau bando gauti audienciją pas JAV prezidentą, norėdami įteikti jam peticiją su parašais, ir tuo klausimu kalbasi su JAV politikais³¹. Konsulas P. J. Žiūriui ir K. Karpiui bandė pasiūlyti dar kartą tartis su ALT'os vadovais ir sušaukti bendrą JAV lietuvių seimą, kuris atneštų daugiau naudos Lietuvai. Nors LVS vadovai tai idėjai pritarė, „abejojo ar tarybininkai su ta idėja sutiks“³². Gruodžio 15 d. savaitraštyje „Dirva“ buvo publikuotas J. Smetonos straipsnis „Vienybė reikalinga tuojau“, kuriame dar kartą kviečiama veikti kartu. Tautininkai kvietė ir ALT'os skyrius tuo klausimu teigiamai paveikti ALT'os vadovybę (K. Karpis laiške V. Širvydui užsiminė apie tai, kad yra rašomi laiškai žymesniems žmonėms katalikams). Eilinį kartą buvo atkreiptas JAV lietuvių visuomenės dėmesys į socialisto P. Grigaičio pastangas

²⁶ 1944 11 06 A. S. Trečioko iš Niarko laiško K. Karpiui į Klivlendą nuorašas, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė 13, b. 10 (K. Karpiaus laiškai V. Širvydui).

²⁷ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1944 m. lapkričio 13 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), knyga „1944 m. dienoraštis“, l. n.

²⁸ 1944 11 11 P. J. Žiūrio ir K. Karpio laiško ALT sekretoriui P. Grigaičiui nuorašas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 124.

²⁹ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1944 m. gruodžio 11 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), knyga „1944 m. dienoraštis“, l. n.

³⁰ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1944 m. gruodžio 14 d., LTSC/PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė 1 (Dienoraščiai), knyga „1944 m. dienoraštis“, l. n.

³¹ 1944 12 02 P. Daužvardžio iš Čikagos laiškas nr. 2172/27-4 P. Žadeikiui į Vašingtoną, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 128.

³² *Ibid.*

priešintis tautininkų pasiūlymui³³. Susidaro vaizdas, kad tautininkai norėjo dirbti kartu, bet ALT'os vadovybė laikėsi nuostatos, jog tautininkai pirmiausia turi sugrįžti į ALT'ą ir tik tada būtų įmanoma bendradarbiauti – taip, kaip buvo veikiant Lietuvai gelbėti tarybai 1940–1941 m. Kito būdo veikti kartu ALT'os vadovybė nenorėjo matyti.

Tautininkų pasirengimas Antrajam JAV lietuvių seimui

Gruodžio 17 d. Niujorke įvyko tautininkų dar Pirmajame JAV lietuvių seime išrinkto Vykdomojo komiteto posėdis, kurio metu buvo parengtas ir nusiųstas JAV valdžios įstai-goms Vašingtone pareiškimas Lietuvos apsaugojimo klausimu³⁴. Spauda daugiau nieko nekommentavo. Iš veikėjų korespondencijos sužinome, kad posėdyje dalyvavo 24 tautinin-kų veikėjai, jie nutarė surengti „Amerikos lietuvių seimą Vašingtone“, nes ten bus lengviau prisikalbinti dalyvauti kai kuriuos JAV valdžios atstovus ir labiau pavyktų pagarsinti Lie-tuvos klausimą, o įteikti peticiją JAV valdžiai atvažiavusios karių motinos galėtų dalyvauti seime. Seimo laiko paskelbimas buvo atidėtas, – tai priklausė nuo politinių sąlygų³⁵. Lie-tuvos pasiuntinys P. Žadeikis buvo skeptiškai nusiteikęs tautininkų rengiamo JAV lietuvių seimo atžvilgiu – ne tik dėl to, kad tai būtų ne bendras seimas su ALT'a, bet ir dėl to, kad JAV valdžia tuo metu (ypač kai vyko JAV, Didžiosios Britanijos ir TSRS vadovų Jaltos konferencija) nepritarė jokiems tautinių grupių suvažiavimams, jokioms delegacijoms arba peticijoms. Pasiuntinys buvo įsitikinęs, kad tautininkams nepavyks sudominti ne tik JAV valdžios atstovų, bet ir JAV spaudos, o renginys nepasieks tikslo. Jis net atsisakė prisi-dėti prie tokio renginio paruošimo³⁶. LVS pirmininkas P. J. Žiūris nepritarė P. Žadeikio pozicijai. Pirmininko nuomone, įteikti peticiją JAV prezidentui būtina, nes jeigu sovietų reikalavimai bus per griežti, „tada bus palankesnės valdžios galvos klausytis mūsų parei-kalavimų“. Būtina, anot jo, ir iškelti Lietuvos klausimą, nes šiuo metu JAV visuomenėje kalbama, kad Baltijos šalių klausimas yra užbaigtas, t. y. jos jau atiduotos sovietams. P. J. Žiūris pažymėjo: „Mes, amerikiečiai, lietuviškos kilmės, kaip tiktai norim amerikie-čiams įrodyti, kad toli gražu šitas klausimas visai nėra baigtas, ir kad visi žmonės lietuviš-kos kilmės griežtai stovi prieš Lietuvos užgrobimą ir už pilną Lietuvos išlaisvinimą“³⁷. Nežiūrėdamas pasiuntinio skepsio, P. J. Žiūris pažadėjo ir toliau informuoti P. Žadeikį apie tai, kas yra nuveikiama, be to, tvirtino, kad pasiuntinio atsakymas bendradarbiauti seimo klausimu daro žalą Lietuvos reikalui³⁸.

Kad būtų sklandžiau pasirengiama Antrajam seimui, A. Olis pasiūlė Pirmajame JAV lietuvių seime įkurtame Vykdomajame komitete sudaryti nedidelę suvažiavimui rengti

³³ 1944 11 12 K. Karpiaus iš Klivlendo laiškas V. Širvydui į Niujorką, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė 13, b. 10 (K. Karpiaus laiškas V. Širvydui); Smetona, Julius, „Vienybė Reikalinga Tuoju“, *Dirva* 51, 1944 gruodžio 15, 3.

³⁴ „Lietuvių Akys Krypta į Washingtoną“, *Dirva* 52, 1944 gruodžio 22, 1.

³⁵ 1944 12 23 P. J. Žiūrio laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 132.

³⁶ 1944 12 20 P. Žadeikio iš Vašingtono asmeninio laiško nr. 1495 P. J. Žiūriui į Lakewood'ą nuorašas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 131.

³⁷ LCVA, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 132–133.

³⁸ LCVA, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 133.

skirtą komisiją, į kurią būtų įtraukti tautininkų laikraščių redaktoriai, atstovai iš pagrindinių tautininkų centrų – Čikagos, Klivlando, Bruklino. Komisija privalėtų bent kas mėnesį vieną kartą posėdžiauti, dažniau pasitarti, laikytis „vieningos linijos“, operatyviai (ir per spaudą) informuoti JAV lietuvių visuomenę³⁹. Toks racionalus pasiūlymas padėjo pagrindą būsimai komisijai sudaryti.

1944 m. gruodžio 30 d. Čikagoje leidžiamame žurnale „Margutis“ buvo paskelbta, kad 1945 m. kovo 23–24 d. Vašingtone šaukiamas „Amerikos lietuvių kongresas“, nes Lietuva jau yra didžiausiam pavojui, todėl pats laikas „mums tarti savo galingą žodį“. Kongreso tikslas – sukviesti visų, kad ir kokių pažiūrų ir partijų, JAV lietuvių organizacijų, draugijų, klubų, chorų atstovus į „bendrą suvažiavimą vieningai visų Amerikos lietuvių vardu pakelti balsą už mirčiai nusmerktą Lietuvį tautą“. Kongreso metu planuota įteikti peticiją su parašais prezidentui F. D. Ruzveltui, buvo sudaryti JAV lietuvių veiklos planai Lietuvos laisvei ginti⁴⁰. Be to, pranešime buvo nurodyta šaukiamo renginio priežastis ir pažymėta, kad LVS siūlė ALT'ai bendradarbiauti rengiant visuotinį Amerikos lietuvių seimą arba kongresą, bet „po visų geriausių LVS pastangų susitarimo nepasiekta <...> mums neliko nieko daugiau daryti kaip tik imtis visų galimų būdų kovai už Lietuvos Laisvę ir Nepriklausomybę kviečiant visus Amerikos Lietuvius atvykti į šį Kongresą“⁴¹. Tiesa, būtina pasakyti, kad atsakomybę už tai, jog nepavyko susitarti, tautininkai priskyrė pavieniams ALT'os vadovams, pirmiausia socialistui P. Grigaičiui⁴². Taigi, tautininkai vėl, kaip ir prieš metus, kreipėsi ne į JAV lietuvių organizacijų vadovus, o į visuomenę ir kvietė visus susitelkti, siųsti savo delegatus į kongresą. Galima manyti, kad tai buvo tam tikra taktika, kuria gal siekta pritraukti net ALT'os žmones. Bendras seimas arba kongresas tuo metu išeivijoje buvo populiarus idėja. Vis dėlto po savaitės savaitraštyje „Dirva“ buvo pakartotas minėtas pranešimas, tačiau nurodyta, kad Vašingtone įvyks „Amerikos Lietuvių Suvažiavimas“⁴³. Matyt, tautininkai blaiviai įvertino JAV valdžios griežtą to meto vidaus politiką, apie kurią kalbėjo P. Žadeikis, taip pat JAV lietuvių socialistų ir katalikų vadovų nenorą bendradarbiauti, ir kilo abejonė, ar pavyks į Vašingtoną sukviesti pakankamai žmonių. Svarbiausia, kad žengtas svarbus propagandinis žingsnis – viešai paskelbta apie renginį sostinėje. Nuo tada pasirinktas suvažiavimo pobūdis renginio organizatoriams kainavo mažiau atsakomybės.

1945 m. sausio 13–14 d. Vašingtone įvyko JAV lietuvių suvažiavimo Rengimo komisijos, į kurią įėjo A. Olis, P. J. Žiūris, J. Tysliava, K. Karpius ir J. Sagys, pasitarimai, kurių metu buvo aptarti svarbiausi klausimai, susiję su JAV lietuvių suvažiavimu. Pirmąją dieną A. Olis ir P. J. Žiūris susitiko su JAV valdžios pareigūnu J. Danielsu ir aptarė leidimo vykti suvažiavimui kovo 23–24 d. klausimą bei galimybę įteikti peticiją JAV prezidentui. Po to

³⁹ 1944 12 09 A. Olis iš Čikagos laiškas J. Tysliavai, K. Karpiui, P. J. Žiūriui, Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius, Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė „Pijus J. Žiūris“, b. „Amerikos lietuvių misija“ (konfidencialūs dokumentai), l. n.

⁴⁰ „Amerikos Lietuvių Kongresas – Amerikos Sostinėje Washingtone – Kovo 23 ir 24, 1945“, *Margutis*, 1944 gruodžio 30, 4.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Smetona, Julius, „Lietuvių Vienybės Aktualumas“ *Dirva* 46, 1944 lapkričio 10, 3; Smetona, Julius, „Vienybė Reikalinga Tuojau“, *Dirva* 51, 1944 gruodžio 15, 3; Smetona, Julius, „Rupimuoju Klausimu“, *Dirva* 51, 1944 gruodžio 22, 3; Smetona, Julius, „Dabar arba Niekada“, *Dirva* 3, 1945 sausio 19, 3 ir kt.

⁴³ „Amerikos Lietuvių Suvažiavimas Washingtone“, *Dirva* 1, 1945 sausio 5, 3.

jiedu apsilankė pas Lietuvos pasiuntinį P. Žadeikį ir paprašė jo dalyvauti suvažiavime. Susitikta ir su Charlesu Zurhorstu, Fultonu Lewisu, radijo stoties WOL atstovu, kuris palaikė plačius ryšius Vašingtono politikos ir visuomenės sluoksniuose. Jis sutiko reklamuoti suvažiavimą, į renginį kviesti senatorius ir kongresmenus, parengti radijo laidų, užmegzti kontaktus su spaudos atstovais, nufilmuoti renginį. Visas darbas, suplanuotas nuo vasario 10 d., buvo įvertintas 1 300 dolerių⁴⁴. Antrąją dieną susirinkusieji aptarė suvažiavimo dienotvarkę, užsakė suvažiavimui salę viešbutyje „Statler“ banketui, posėdžiui ir kambarių delegatams. Nutarta paruošti specialius vokus laiškams ir popierių kvietimams į suvažiavimą; už tai atsakingu buvo paskirtas K. Karpius. Taip pat nuspręsta dar kartą paraginti išeivius surinkti daugiau parašų peticijai. Komisijos nariai buvo įpareigoti kreiptis į Viskonsino, Nebraskos, Ohajo, Mičigano, Ilinojaus, Pensilvanijos, Niujorko, Naujojo Džersio, Masačusetso ir Naujojo Hampšyro valstijų gubernatorius, siekiant, kad valstijų valdžia paminėtų Vasario 16 dienos šventę. Tuos dokumentus planuota parodyti susirinkusiems banketo metu⁴⁵. Svarbiausias klausimas buvo tai, kaip suderinti suvažiavimą su naujuoju JAV valdžios sprendimu, pagal kurį leidimas duodamas tik susirinkimui iki 50 žmonių, nes tautininkai planavo didesnę dalyvių skaičių. Buvo nuspręsta atitinkamos JAV valdžios įstaigos paprašyti leidimo susirinkti didesniai skaičiui dalyvių, o lietuviškai spaudai parengti skelbimą, kad suvažiavimas įvyks, kaip buvo numatyta 1944 m. gruodžio 17 d. tautininkų Vykdomojo komiteto posėdyje, prisiderinus prie JAV valdžios nutarimo, kuris lietuviams visus viešus suvažiavimus. Skelbimą pavesta parengti K. Karpiui. Su parengtu skelbimu privilejo susipažinti A. Olis ir J. P. Žiūris ir tik po to jį paviešinti⁴⁶. Tai iš tiesų buvo atsakingas reikalas, kurį reikėjo gerai apgalvoti.

Rengimo komisija sausio 19 d. paskelbė pranešimą JAV lietuvių visuomenei. Atsižvelgdami į JAV valdžios nutarimą, kad visi privalo susilaikyti „nuo įvairių konvencijų neturinčių bendro su Amerikos karo pastangomis“, autoriai pranešime pažymėjo, kad JAV lietuvių suvažiavimas įvyks Vašingtone kovo 23–24 d., „prisitaikant prie visų valdžios patvarkymų“⁴⁷. Taigi, į suvažiavimą vis dėlto nutarta kviesti, bet jį jau planuojama vesti taip, kad nesikirstų su JAV valdžios nutarimu. Šiuo svarbiu – renginio tinkamo pobūdžio – klausimu, reikia manyti, ir tarėsi tautininkų atstovai.

Vasario 3 d. Bruklinė įvyko Vykdomojo komiteto posėdis. Jame dalyvavo 12 komiteto narių ir 12 svečių, pirmininkavo A. Olis. Susirinkusiuosius suvažiavimo Rengimo komisija supažindino su iki tol atliktu darbu. Paaiškėjo, kad JAV valstybės departamento atstovai rekomendavo įteikti peticiją JAV prezidentui per juos, bet kol kas, anot A. Olis, dar bus bandoma susisiekti tiesiogiai su prezidentu. Komisija pranešė, kad jau pakviesti visi senatoriai ir kongresmenai, spaudos atstovai. Planuota pakviesti Lietuvos pasiuntinį P. Žadeikį per radiją pasakyti kalbos. Priminta, kad į suvažiavimą atvykstantys dalyviai privalės patys

⁴⁴ Amerikos lietuvių Vykdomojo komiteto Komisijos 1945 m. sausio 13–14 d.d. posėdžių Vašingtone, Hotel Statler, protokolų nuorašai, Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius, Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė „Pijus J. Žiūris“, b. „Amerikos lietuvių misija“ (I), l. n.

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ „Amerikos Lietuvių Suvažiavimas Washingtono Kovo 23–24. Vykdomojo Komiteto pranešimas Visuomenei“, *Dirva* 3, 1945 sausio 19, 1.

pasirūpinti kelione ir viešbučio kambariais. Be to, nurodyta, kad norintieji dalyvauti bankete kartu su JAV senatoriais ir kongresmenais privalės iš anksto įsigyti bilietą už 5 dol. iš A. S. Trečio (314 Walnut St., Newark, N.J.)⁴⁸. Šiais pinigais būtų padengtos renginio išlaidos. Įdomu ir tai, kad posėdžio metu buvo iškelta idėja visas tautininkų organizacijas – LVS, „American Friends of Lithuania“ ir Amerikos lietuvių tautininkų centrą – sujungti „po vienu kūnu – tai *Americans of Lithuanian Descents*“ (t. y. „Lietuvių kilmės amerikiečiai“). Tiesa, ši idėja taip ir liko neapsvarstyta posėdyje⁴⁹. Vis dėlto svarbu pažymėti, kad buvo jaučiamos tautinio judėjimo silpnosios vietos, bandyta ieškoti būdų spręsti šias problemas, labiau telkiant tautininkus, ypač lietuvių kilmės amerikiečius.

Sužinoję, kad ALT'a atšaukė savo planuotą šaukti 1945 m. JAV lietuvių kongresą, tautininkai tai priėmė kaip atsiradusią galimybę ALT'os šalininkams atvykti į tautininkų rengiamą suvažiavimą Vašingtone. Gerą įspūdį tautininkams darė ir tai, kad ALT'a vasario 15–17 d. Vašingtone surengė tik nedidelį savo suvažiavimą, kuriame dalyvavo ir Lietuvos diplomatai. Jo metu pasiuntinys P. Žadeikis sukviėtė lietuvių laikraščių redaktorių pasitarimą, – tai tautininkams vėl suteikė vilčių, kad bus galima veikti kartu⁵⁰.

Amerikos lietuvių misija. Kas tai?

1945 m. vasario 9 d. „Dirvoje“ buvo paskelbtas pranešimas visuomenei pavadinimu „Amerikos lietuvių misija Amerikos sostinėje, Washington, D.C. Dvi dienas Kovo-March 23 ir 24 Hotel Statler“. Rodos, tai buvo pirmasis skelbimas apie misiją⁵¹. Be to, taip JAV lietuvių visuomenei buvo paskelbta ir apie naują darinį. Pranešime buvo paaiškinta, kas yra Amerikos lietuvių misija (*American Lithuanian Mission*): ji „susidarys iš Amerikos lietuvių Vykdomojo komiteto ir visų geros valios lietuvių, kurie kovo 23–24 bus Washington. Šią misiją rengia Lietuvai Vaduoti Sąjunga, Amerikos Lietuvių Tautininkų Centras, American Friends of Lithuania ir kitos organizacijos“⁵². Tuo lyg ir leidžiama suprasti, kad renginys ne suvažiavimo arba seimo, o visiškai kito pobūdžio ir nebus įprastų posėdžių, diskusijų, nebus priimta nutarimų ir rezoliucijų. Suvažiavimas, kaip misija, turėjo parodyti JAV lietuvių norą remti JAV kare ir Lietuvos nepriklausomybę. To apraiška turėjo būti peticijos įteikimas per rengiamą vakarienę su JAV senatoriais ir kongresmenais, rodant filmą apie Lietuvą, svečiams įteikiant knygos „Kaip jie mus sušaudė?“ vertimą į anglų kalbą⁵³.

Sąvoka „misija“ (angl. *mission*) reiškia delegaciją, pasiuntinybę arba pavedimą. Taigi, numatytas suvažiavimas gavo tokį pavadinimą ir tapo savotiška „JAV lietuvių delegacija“, turėjusia atlikti tam tikrus jai patikėtus pavedimus ir drauge svarbų propagandinį darbą,

⁴⁸ Amerikos lietuvių Vykdomojo komiteto posėdžio, vasario 3, 1945 m. protokolo nuorašas, Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius, Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė „Pijus J. Žiūris“, b. „Amerikos lietuvių misija“ (I), l. n.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ Smetona, Julius, „Paskutinė Proga“, *Dirva* 5, 1945 vasario 2, 3.

⁵¹ Nepavyko išsiaiškinti, kam pirmajam kilo mintis pasitelkti sąvoką „misija“. Nemaža tikimybė, kad ji kilo vienam iš Rengimo komisijos narių.

⁵² „Pranešimas Visuomenei. Amerikos Lietuvių Misija“, *Dirva* 6, 1945 vasario 9, 3.

⁵³ *Ibid.*

anksčiau numatytą Lietuvos naudai. Reikia pabrėžti, kaip taip lietuviams tautininkams pavyko kūrybiškai apeiti JAV valdžios nutarimą, nukreiptą prieš suvažiavimus, seimus arba kongresus, ir vesti savo renginį. Istorikas Juozas Banionis pritaria viešai tautininkų pozicijai, tam, kad jų Vykdomasis komitetas atsisakė ankstesnio sumanymo – visuotinio JAV lietuvių seimo idėjos ir nusprendė sukurti siauresnį išeivijos renginį bei pavadino jį Amerikos lietuvių misija⁵⁴. Šiuo atveju reikia patikslinti, kad tautininkai ne atsisakė, o pakeitė renginio pobūdį, kuris vėliau, po kovo 23–24 d., išsikristalizavo į tam tikrą ALM atstovybę arba delegaciją. Visas procesas vyko sudėtingomis sąlygomis, bet ganėtinai lanksčiai.

ALM buvo rengiama iki pat suvažiavimo Vašingtone, – tai gerai iliustruoja išlikę ALM Rengimo komisijos posėdžių protokolai. 1945 m. kovo 3–5 d. Vašingtone vyko A. Olio, P. J. Žiūrio, K. Karpiaus ir A. S. Trečioko pasitarimai. Pirmąją susitikimo dieną A. Olis susirinkusiems pristatė Aleksandrą Kumskį kaip JAV valdžios rekomenduotą žmogų į ALM. A. Kumskis jau buvo pagarsėjęs JAV lietuvių veikėjas (Susivienijimo lietuvių Amerikoje, katalikiškų organizacijų ir ALT'os žmogus), Lietuvių demokratų komiteto Čikagoje pirmininkas, turintis ryšių JAV demokratų ir valdžios sluoksniuose⁵⁵. Tai buvo vienas iš veikėjų, kurie laikėsi bendradarbiavimo pozicijos. Po to A. Olis, P. J. Žiūris ir A. Kumskis apsilankė JAV valstybės departamente ir ten susitiko su pareigūnu J. Barnesu, su kuriuo kalbėjosi apie galimybę JAV prezidentui įteikti peticiją. Nors pareigūnas aiškino, kad tokios galimybės nėra, spaudžiamas lietuvių pažadėjo „dėti visas pastangas ir įteigti galimybės leis, tai mums išgaus audienciją“⁵⁶. A. Kumskis per savo draugą kongresmeną Edvardą Kelly iš Ilinojaus valstijos gavo audienciją pas JAV prezidento žmoną Eleonorą Ruzvelt lietuvių kareivių motinoms (100-tui delegačių ir delegatų) kovo 23 d. 4 val. po pietų. Komisijos nariai tai įvertino kaip pagirtinai atliktą darbą⁵⁷.

Visi Rengimo komisijos nariai kovo 3 d. apsilankė pas Lietuvos pasiuntinį P. Žadeikį. Pakvietę jį dalyvauti ALM bankete ir pasakyti kalbą, komisijos nariai iš karto pastebėjo pasiuntinio šaltą reakciją. Gana priešišškai nusiteikęs, jis pareiškė, kad tai yra „jūsų amerikiečių reikalas“. P. J. Žiūris į tai atsakė, kad įteigti JAV lietuviams taip žiūrėtų, kaip pasakė pasiuntinys, tai tikrai neįvyktų savo laiko, pinigų ir energijos, nes visi turi profesinių veiklų, bet jiems rūpi Lietuvos laisvė ir tik tuo reikalu atėjo pas Lietuvos pasiuntinį. Be to, P. J. Žiūris pažymėjo, kad atrodo keistai, jei ALT'os posėdžiuose vasario 16–17 d. Vašingtone, kurie neturėjo viešosios reikšmės, tik jais norėta užbėgti LVS darbui už akių, pasiuntinys dalyvavo, o dalyvauti tautininkų viešame renginyje nesiruošia. Tai, matyt, suveikė, nes P. Žadeikis neįsipareigodamas lyg ir pažadėjo atvykti, bet su sąlyga, kad komisija negarsins jo vardo, neminės viešai. Tačiau jam buvo paaiškinta, kad to nebus įmanoma iki galo pasiekti, nes Lietuvos pasiuntinys dalyvaus bankete ir sakys kalbą⁵⁸. Reikia pažymėti, kad komisija išlaikė savo

⁵⁴ Banionis, Juozas, „Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę“, *Genocidas ir rezistencija* 1 (47) (2020), 23; *Amerikos lietuvių misija ir jos darbai*. Detroit, Mich.: Viktoras Petrikas, 1945, 7.

⁵⁵ „Kumskis Aleksandras“, *Lietuvių enciklopedija*, t. 13. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, 348.

⁵⁶ Amerikos lietuvių misijos Rengimo komisijos posėdžio Kovo 3, 4, 5, 1945 m. Hotel Statler, Washington, D.C. protokolo nuorašas, Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius, Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė „Pijus J. Žiūris“, b. „Amerikos lietuvių misija“ (I), l. n.

⁵⁷ *Ibid.*

⁵⁸ *Ibid.*

pažadą, nes iki pat kovo 23 d. spaudos pranešimuose apie ALM Lietuvos pasiuntinys nebuvo viešinamas. Tokią šaltą P. Žadeikio reakciją iš dalies paaiškina tai, kad Lietuvos diplomatai laikėsi pozicijos nesikišti į JAV lietuvių (ALT'os ir LVS'os) veiklą, tik „padėti abiem ir mėginti jų veiklą sukoordinuoti Lietuvos naudai“⁵⁹. Be to, ALM renginys – tai tik vienu tautininkų renginys, į kurį ALT'os atstovai nesiruošė atvykti.

P. Žadeikio pretenzijos Rengimo komisijos veiklai atsispindėjo jo kovo 8 d. laiške J. P. Žiūriui. Galima suprasti, kad jo laiške išdėstyti aštuoni klausimai-pastabos (daugiausia organizacinio pobūdžio)⁶⁰ buvo P. Žadeikio sąlyga dalyvauti arba nedalyvauti tautininkų renginyje Vašingtone, priklausomai nuo to, kaip į juos bus atsakyta. J. P. Žiūris kovo 13 d. sureagavo trumpu ir korektišku laišku, kuris, reikia manyti, tenkino Lietuvos pasiuntinį, nes jis kovo 20 d. galutinai sutiko dalyvauti bankete ir pasakyti kalbą⁶¹.

ALM Rengimo komisijos nariai A. Olis, P. J. Žiūris ir A. Kumskis kovo 19 d. susirinko paskutinį kartą pasitarti dėl suvažiavimo ir banketo Vašingtone. Pirmiausia buvo įvardytas džiugus dalykas – pavyko gauti 1 400 dol. aukų ALM reikalam. Rengimo komisija sudarė banketo dienotvarkę: nusprendė prieš banketą palikti pusę valandos (vadinamasis kokteilų vakarėlis (angl. *Cocktail Party*)) garbės svečiams susipažinti vieniems su kitais. Taip pat buvo aptartas svečių susodinimas prie stalų: senatorius ir kongresmenus (kurie, remiantis turima informacija, jau atstovavo 39 valstijoms) nutarta sodinti kartu su lietuviais. Ant stalų iš anksto buvo numatyta sudėlioti korteles su pavardėmis tų asmenų, kurie ten turėjo sėdėti. Nutarta pakviesti ir Latvijos pasiuntinį Alfredą Bilmanį (tai atlikti buvo įpareigota Hypatija Yčaitė). Banketą atidaryti buvo patikėta A. Kumskiui, renginį vesti – P. J. Žiūriui. Sveikinimo kalbą turėjo pasakyti A. Olis ir P. Žadeikis, po to buvo numatyta parodyti filmą apie Lietuvą. Renginio metu sutiko talkininkauti (patarnauti prie stalų) keletas merginų lietuvaičių⁶².

Jau nuo kovo 21 d. ALM Rengimo komisijos nariai A. Olis, P. J. Žiūris ir A. Kumskis pradėjo vykti į susitikimus su JAV senatoriais ir kongresmenais Lietuvos laisvinimo klausimu ir dėjo pagrindą platesnei tautininkų politinei veiklai remiant Lietuvą kaip nepriklausomos valstybės atkūrimą po karo.

Išvados

1. JAV lietuvių politinėje veikloje Antrojo pasaulinio karo pabaigoje atsiradęs specifinis judėjimas Amerikos lietuvių misija istoriografijoje nesulaukė gilesnės analizės. Daugumai skaitytojų taip ir lieka neaišku, kuo ji skiriasi nuo įprastų organizacijos būdų, kodėl buvo pasirinktas tokio pobūdžio darinys, kokie tikslai jai buvo keliami. Amerikos lietuvių

⁵⁹ Eilinis pareigūnų pasitarimas 1945 m. vasario mėn. 15 ir 16 dienomis Vašingtone, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 104, l. 208.

⁶⁰ 1945 03 08 P. Žadeikio iš Vašingtono laiškas nr. 339 P. J. Žiūriui į Lakewood, Ohio, Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius, Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė „Pijus J. Žiūris“, b. „Amerikos lietuvių misija“ (konfidenciali medžiaga), l. n.

⁶¹ 1945 03 13 P. J. Žiūrio laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 335, l. 20; Amerikos lietuvių misijos Rengimo komisijos posėdžio Kovo 20, 1945 m. Hotel Statler, Washington, D.C. protokolo nuorašas, Klaipėdos universiteto bibliotekos Retų spaudinių, kolekcijų ir rankraščių skyrius, Dr. Kazio Pemkaus fondas, dėžė „Pijus J. Žiūris“, b. „Amerikos lietuvių misija“ (I), l. n.

⁶² *Ibid.*

misija, kaip savotiška JAV lietuvių tautininkų organizacija, veikė JAV politinėje aplinkoje keletą metų ir atliko naudingą darbą Lietuvai laisvinti.

2. Amerikos lietuvių misijos atsiradimas glaudžiai siejamas su JAV lietuvių tautininkų pastangomis sukviesti Antrąją JAV lietuvių seimą. Karo veiksmai Rytų fronte ir Lietuvą ištikusi antroji sovietų okupacija vertė JAV lietuvius operatyviai aptarti bendrą savo veiksmų strategiją ir taktiką. JAV lietuviai tautininkai bandė kviesti kartu dirbti Amerikos lietuvių tarybą, kuri taip pat siekė minėtų tikslų. Susitarti nepavyko, nes, veikiant kartu, ALT'os vadovybė matė JAV lietuvius tautininkus kaip įeinančius į ALT'ą ir gaunančius jos Vykdomajame komitete vieną vietą. Vis dėlto JAV tautininkų vadai kalbėjo apie lygiateisį dviejų politinių jėgų bendradarbiavimą. Tad tą patį politinį-propagandinį darbą ilgai teko dirbti atskirai ir ALT'ai, ir JAV tautininkų organizacijoms, įskaitant Amerikos lietuvių misiją.

3. 1944 m. pabaigoje – 1945 m. JAV valdžia draudė amerikiečiams organizuoti politinio pobūdžio suvažiavimus, seimus, kongresus. Taip siekta išvengti oficialaus spaudimo ruošiantis JAV, Didžiosios Britanijos ir TSRS deryboms karo pabaigoje. 1945 m. ALT'a planavo vesti Amerikos lietuvių kongresą, bet jo atsisakė. JAV lietuviai tautininkai, savo ruožtu planavę sušaukti Antrąją JAV lietuvių seimą, jo neatsisakė, tik pakeitė renginio pobūdį. Jie pakvietė visus JAV lietuvius siųsti savo delegatus į Vašingtoną ir atlikti Amerikos lietuvių misiją, t. y., atsisakant tradicinių posėdžių, diskusijų ir rezoliucijų, padėkoti JAV prezidentui už paramą Lietuvai ir palaikyti JAV valdžią kare prieš nacistinę Vokietiją.

4. Tautininkų suvažiavimui-misijai parengti buvo sudaryta speciali komisija (Antanas Olis, Kazys Karpis, Pijus J. Žiūris, Aleksandras Kumskis ir Albinas S. Trečiokas), kuri surengė keletą sėkmingų posėdžių. Komisijos nariai užmezgė kontaktus ir pakvietė į misiją JAV senatorius bei kongresmenus, Lietuvos pasiuntinį Povilą Žadeikį, JAV spaudos atstovų, parengė misijos dienotvarkę, apsvarstė finansų klausimą. Komisija puikiai atliko savo užduotį. JAV lietuviams tautininkams, pasitelkiant Amerikos lietuvių misiją, pavyko apeiti JAV valdžios draudimą. Tad 1945 m. kovo 23–24 d. Vašingtone įvyko planuotas lietuvių renginys, kuriame dalyvavo gana daug JAV politikų ir kuris turėjo reikšmės Lietuvos vardui garsinti.

Literatūra

Amerikos lietuvių misija ir jos darbai. Detroit, Mich.: Viktoras Petrikas, 1945.

„Amerikos lietuvių misija“, *Lietuvių enciklopedija*, t. 1. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, 146. Banionis, Juozas, „Antano Smetonos veikla JAV: Amerikos lietuvių misija ir siekiai atkurti Lietuvos valstybę“, *Genocidas ir rezistencija* 1 (47) (2020), 7–34.

„Kumskis Aleksandras“, *Lietuvių enciklopedija*, t. 13. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, 348. *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, vyr. red. Arvydas Anušauskas. Vilnius: LGGRTC, 2007.

Lietuva ir VLIK-as. Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto – VLIK-o šaknys, praeitis ir dabartis, red. Antanas V. Rinkūnas. [S. l.]: Tautos fondas, 1984.

Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas, 2018.

Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai, red. Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis. Chicago: ALTS leidinys, 1979.

THE ORIGIN OF THE LITHUANIAN-AMERICAN MISSION (1944–1945)

Summary. Arriving on the scene of Lithuanian-American political activities at the end of World War II, the Lithuanian-American Mission has not yet received the requisite scholarly attention. To a majority of readers it might not be clear how it differed from other like-minded organizations, why it had its special format, and what goals it set for itself. The Lithuanian-American Mission, as an organization of Lithuanian-American Nationalists, was active for several years and contributed meaningfully to advancing the cause of Lithuanian liberation.

The origin of the Mission is closely tied to efforts in 1945 by the Lithuanian-American Nationalists (*tautininkai*) to organize their second Lithuanian-American Congress, during which they planned to present to the President of the United States a Petition signed by Lithuanian Americans asking him to support the restoration of Lithuanian independence. The Petition was supposed to be delivered to the White House by a delegation of U.S. soldiers' mothers.

The success of the Red Army on the Eastern Front and the second Soviet occupation of Lithuania compelled Lithuanians in the U. S. to jointly review the strategy and tactics of their actions in response to changes in the course of war. The U. S. Lithuanian Nationalists attempted to invite the Lithuanian-American Council to cooperate in seeking the same goals with respect to Lithuania. But no agreement was reached because the two parties had different conceptions of what was involved. The leadership of the Lithuanian-American Council saw the U. S. Lithuanian Nationalists as possible members of the Lithuanian-American Council and getting one seat in the Council's Executive Committee. The Nationalists, on the other hand, saw themselves not as members of the Council but as equal partners of it cooperating in the pursuit of the same ends. Thus for a considerable time both the Lithuanian-American Council and the Lithuanian-American Mission together with other U. S. Lithuanian Nationalist organizations separately performed the same political and propaganda tasks on behalf of Lithuania.

From the end of 1944 to 1945 the U. S. government temporarily prohibited Americans from organizing political conventions and congresses in order to avoid public pressure from U. S. citizens while the government was preparing for end-of-war negotiations between the United States, Great Britain, and the Soviet Union. It is well-known that the Lithuanian-American Council had planned to organize a Convention of Lithuanian-Americans but then decided to postpone it to a later time. Meanwhile the Lithuanian-American Nationalists, who had also planned to organize their second Lithuanian-American Congress, did not renounce their plan but only changed its format from a congress to a mission. They called upon all Lithuanians in the United States to send their delegates to Washington, D. C., and execute the Lithuanian-American mission without the traditional meetings, discussions, and resolutions but just thanking the U. S. President for his support of Lithuania and in turn supporting the U. S. government in its war against Nazi Germany.

To prepare the congress and mission in Washington the Nationalists formed a special commission (Antanas Olis, Kazys Karpus, Pijus J. Žiūris, Aleksandras Kumskis and Albinas S. Trečiokas) which had several successful meetings. Commission members entered into contact with U. S. senators and representatives, the Lithuanian envoy Povilas Žadeikis, and American journalists; set the mission's agenda, and discussed the financing needed for these projects. All in all, the commission executed its tasks very well. U. S. Lithuanian Nationalists in concert with the Lithuanian-American Mission were able successfully to circumvent the government's prohibition, and on March 23–24 the planned event did take place in Washington, with many U. S. political figures taking part and the cause of Lithuania being broadly publicized. This in effect was the start of the Lithuanian-American Mission.

Keywords: U. S. Lithuanians, Nationalists, Lithuanian-American Mission, Lithuanian-American Council, Association for Liberating Lithuania, Lithuanian-American Congress of 1945, Antanas Olis, Kazys Karpus, Pijus J. Žiūris, Povilas Žadeikis, Leonardas Šimutis, Pijus Grigaitis.

Daiva DAPKUTĖ

Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutas

„Išraiškos šokio žingsniu“: Vytauto Kavolio santarietiškos veiklos metmenys

Santrauka. Lietuvių išeivijos intelektualo, sociologo Vytauto Kavolio pavardė neatsiejama nuo išeivijos liberaliosios srovės veiklos ir „Santaros-Šviesos“ federacijos vardo. Šiame straipsnyje pristatomas ankstyvasis studentų „Santaros“ formavimosi laikotarpis (XX a. 6 dešimtmetis) ir sambūrio dvasinio bei idėjinio lyderio V. Kavolio požiūris į įvairias akademinio jaunimo organizacijas (skautus, ateitininkus, santariečius). Noras apibūdinti organizacijų skirtumus ir savitumus drauge buvo V. Kavolio bandymas argumentuotai parodyti santariečių kelią, jo skirtumus, nubrėžti santarietiško mąstymo ir veiklos gaires.

Raktažodžiai: Vytautas Kavolis, JAV, diaspora, lietuviai, jaunimo organizacijos, skautai, ateitininkai, „Santara“.

Šis straipsnis buvo išprovokuotas žurnale „Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos“ publikuoto Egidijaus Aleksandravičiaus teksto „Išeivija minties ir veiksmo kryžkelėse: vieno ginčo istorija“¹, kuriame jis pristatė vieną intelektualinę diskusiją, išsivysčiusią XX a. 6–7 dešimtmečių sandūroje tarp išeivijos akademinių organizacijų atstovų – „Santaros-Šviesos“ idėjinio lyderio Vytauto Kavolio ir akademinės skautijos atstovo Tomo Reimeikio. Diskusiją, liudijusią to meto akademinio jaunimo intelektualinį lygį, bendruomeninį brandumą, sugebėjimą argumentuotai diskutuoti su kitomis ideologinėmis organizacijomis, diskusiją, kurios metu V. Kavolis išsakė kritiką bei priekaištų akademiinei skautijai dėl intelektualinio neramumo stygiaus, išprovokavo skautų atstovus pakelti jiems mestą pirštinę ir įsijungti į diskusiją dėl archyvinės lietuviybės (*gyvosios lietuviybės*) sampratos, netgi kilstelėti akademinės skautijos periodinių leidinių intelektualinės minties lygį.

¹ Aleksandravičius, Egidijus, „Išeivija minties ir veiksmo kryžkelėse: vieno ginčo istorija“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (29) (2020), 89–103.

Šio akademinio ginčo pristatymas paskatino pažvelgti plačiau ir kelti klausimą: koks buvo V. Kavolio požiūris ne tik į skautus, bet ir į kitas lietuvių akademinio jaunimo organizacijas? Kaip jis vertino pagrindinius santariečių ideologinius priešingumus – ateitininkų organizaciją? Ar kritiką kitų ideologinių organizacijų atstovams lėmė išeivijoje vyravęs ideologinis susiskaldymas, akademinų organizacijų konkurencija, pasaulėžiūros skirtumai? Galiausiai, kiek tarp to meto akademinio jaunimo virusios intelektualinės diskusijos, kritika ne tik priešiškomis, bet ir giminingoms akademinio jaunimo organizacijoms galėjo turėti įtakos pačios „Santaros“ organizacijos veiklos suaktyvinimui, savojo *santarietiškojo kelio* paieškomis?

Rengiant straipsnį remtasi Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto (VDU LII) archyve saugomais „Santaros“ organizacijos dokumentais, korespondencija, ankstyvaisiais XX a. 6–7 dešimtmečiuose rašytais V. Kavolio tekstais², taip pat studentų „Santaros“ organizacijos leidiniais, informaciniais biuleteniais³.

Po Antrojo pasaulinio karo lietuvių jaunimas, atsidūręs ir mokslus pradėjęs (arba tęsęs) JAV universitetuose, jungėsi į įvairias organizacijas, vyko aktyvus studentų socialinis, kultūrinis, visuomeninis gyvenimas. Intensyvumu ir aktyvia intelektualine, visuomenine veikla ypač išsiskyrė XX a. 6–7 dešimtmečiai. Žvelgiant į to meto išeivijos lietuvišką akademinių jaunimą galima pastebėti, kad ideologinės organizacijos bei sąjūdžiai (ateitininkai, skautai, santariečiai) tuo metu pasižymėjo itin aktyvia bendruomenine veikla, domėjimusi kultūrinio, visuomeninio, politinio lietuvių išeivijos gyvenimo aktualijomis. Šios organizacijos ne tik atliko išeivijoje svarbią lietuviškos jauniosios kartos telkimo funkciją, bet ir rūpinosi savo narių ir apskritai jauniosios kartos intelektualiniu, visuomeniniu ugdymu. Akademinų organizacijų veiklos laukas apimdavo ne tik įprastus organizacinius reikalus (pvz., skyrių steigimo, centro valdybų rinkimų, stovyklų bei suvažiavimų rengimo, socialinius ir ekonominius studentijos šalpos klausimus), bet ir daug platesnį – tautinį, bendruomeninį aspektą. Akademiniis jaunimas rengdavo įvairias diskusijas, studijų dienas, paskaitas ne tik savų organizacijų nariams, bet ir platesnei visuomenei, organizuodavo kultūros renginius, jungdavosi į politines akcijas arba telkdavo lėšas akademinei šalpai bei visuomeninei veiklai. Išeivijos visuomenėje gana ryškus šių ideologinių organizacijų narių intelektualinis brandumas, vieša raiška, aktyvus bendradarbiavimas lietuviškoje spaudoje ir savų leidinių leidimas. Vien pažvelgus į lietuvių studentijos leidinių XX a. 6–7 dešimtmečiuose JAV gausą bei įvairovę⁴, galima maloniai nustebti, o šiuose studentiškuose leidiniuose anuomet

² Straipsniai buvo paskelbti to meto santariečių leidiniuose: „Žvilgsniai“; *Laisvo žmogaus keliu į lietuviškumą*: 1954 m. rugsėjo 8–10 d. d. Tabor farmoje, Sodus, Mich. įvykusio Pirmojo lietuvių studentų „Santaros“ suvažiavimo darbai, red. V. Kavolis. Tabor Farm: Santara, 1954; *I laisvę veda mūsų kelias: antroji metinė „Santaros“ knyga*, red. V. Kavolis ir V. Adamkavičius. Tabor Farm: Santara, 1956; *Mintys ir darbai: trečioji metinė „Santaros“ knyga, 1956–1957*, red. V. Adamkavičius, J. Šmulkštys ir R. Žukaitė. Čikaga: Lietuvių studentų „Santara“, 1957. Dalis straipsnių buvo vėliau publikuoti šioje knygoje: Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006.

³ „Žvilgsniai“ – „Santaros“ centro valdybos 1957–1961 m. Čikagoje leistas biuletenis; „New Yorko Santara“ – Niujorko „Santaros“ skyriaus 1957–1959 m. leistas informacinis biuletenis.

⁴ Vos ne kiekvienas išeivijos periodinis leidinys XX a. 6 dešimtmetyje turėjo savo studentišką (arba jaunimui skirtą) skyrių – puslapį arba kelis puslapius; savo leidinių arba bent skyrelių periodinėje spaudoje stengėsi turėti ne tik ideologinės ateitininkų, neolituonų, skautų, varpininkų, santariečių organizacijos, bet ir Lietuvių studentų sąjunga.

skelbta nemažai originalių, gana aukšto akademinio lygio tekstų, kuriuose analizuojamos ne tik įvairių ideologinių organizacijų (ateitininkų, skautų, santariečių), bet ir apskritai – jaunosios kartos, išeivijos visuomenės problemos bei aktualijos. Jaunoji karta jautė pareigą aktyviai dalyvauti lietuvių bendruomenės visuomeniniame gyvenime, į visuomeninę veiklą skatino įsitraukti ne tik savo organizacijų narius, bet ir platesnius studentų sluoksnius.

Susižavėjęs lietuviška studentija, kuri, brėsdama kitokiomis sąlygomis, tuo metu gana ryškiai skyrėsi nuo amerikiečių studentų (kurie „būdami išoriškai socialūs iki kraštutinumo, iš tikrųjų gyvena sau ir savyje“⁵), ir tikėdamas, kad išeivijos visuomenėje virė ideologiniai ginčai ir akademinų organizacijų pažiūrų skirtumai neturėtų persikelti į kitas akademinio jaunimo veiklos sritis⁶, V. Kavolis 1951 m. entuziastingai ėmėsi kurti Lietuvių studentų sąjungą (LSS) JAV. Sąjungos iniciatoriais tapo du Viskonsino universiteto studentai, skirtingų ideologinių organizacijų lyderiai: būsimas santarietis V. Kavolis ir ateitininkas Vytautas Žvirzdys-Vardys. Nors nepasitikėjimo savo jėgomis ir ideologiniais partneriais būta nemažai, Lietuvių studentų sąjunga kūrėsi ant tautinio pagrindo, kuris buvo svarbesnis už pasaulėžiūrinį. LSS steigėjai buvo kieti „principų žmonės“, aiškiai žinoję ir visada viešai pripažinę, kas jie buvo, tačiau, nepaisydami pažiūrų skirtumų, jie galėjo dėl bendrų tikslų tartis ir susitarti, nusileisti, neprimesti kitiems ir mažumai savo valios. V. Kavolis rašė: „Mes buvome garbingi priešai ir mokėjome ne tik kovoti, bet ir antrajai pusei padėti“⁷. Vis dėlto tokia akademinė vienybė ir nuoširdus bendradarbiavimas truko neilgai – gana greitai LSS išsiskyrė dvi ryškios ideologinės grupės: ateitininkai (gausiausia ir geriausiai organizuota ideologinė jaunimo organizacija) ir jiems oponavę nepriklausomieji (Nepriklausomų studentų sąjūdis, NSS). Konkurencija siekiant laimėti LSS rinkimus netrukdavo peraugti į didesnę ideologinę priešišumą ir oponentų kritiką. Rodos, V. Kavolį tuomet labiau nei ideologiniai nesutarimai arba atviras priešiškumas žeidė oponentų užslėpta, užkulisinė veikla, slėpimasis už nugarų arba dengimasis netikrais parašais ir pavadinimais. Dėl tokių propagandinių žaidimų jis net manė pasitraukti iš LSS veiklos⁸.

LSS buvo bandymas sukurti vieną bendrą akademinio jaunimo organizaciją, tačiau jaunosios kartos gyvenime ir toliau svarbiausiu smuiku griežė ideologinės organizacijos.

6 dešimtmečio pabaigoje susigriebta, kad, bėgant metams ir į organizacijas ateinant jaunesniems (jau Amerikoje mokyklas baigusiams ir JAV universitetuose studijuojantiems) studentams, organizacijos keičiasi, kyla kitų klausimų, o buvę tradiciniai ideologiniai organizacijų skirtumai laipsniškai pradeda nykti. Daug bruožų, būdingų amerikiečių akademiniam jaunimui, pvz., ne toks intensyvus tautinis užsiangažavimas, krypimas nuo politikos į kultūrą (kurią norima tik „vartoti“, o ne „patiems kurti“), pasyvumas ir iniciatyvos stoka, paviršutinis ir vis mažėjantis įsipareigojimas organizacijai ir bendruomenei, domėjimosi intelektualiais dalykais trūkumas, ryškėjanti apatija aplinkos, tradicijos atžvilgiu,

Dapkutė, Daiva, „Nuo „Sumuštinio“ iki „Santaros“: nerimtai rimti JAV lietuvių studentų leidiniai“, *Knygotyra* 74 (2020), 141–167.

⁵ Kavolis, Vytautas, „Jaunojo akademiko dilema“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 24.

⁶ Kavolis, Vytautas, „Akademinė vienybė“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 58.

⁷ *Ibid.*, 59

⁸ Dapkutė, Daiva, „(Ne)žinomas Vytautas Kavolis: keletas laiškų Kostui Ostrauskui“, *Darbai ir dienos* 75 (2021), 139.

moralinio jautrumo sumažėjimas ir pan., buvo vis ryškesni ir tarp lietuvių jaunuolių. „Metmenų“ žurnalui 1960 m. apklausus didžiųjų akademinių sambūrių – ateitininkų, santariečių ir skautų akademikų (palyginimui – ir Australijos lietuvių) atstovus, pastebėta nerimą keliančių akademinio jaunimo mentaliteto supanašėjimo (ne tik su kitomis lietuviškomis ideologinėmis organizacijomis, bet ir su nuotaikomis, vyraujančiomis tarp gyvenamojo krašto jaunimo) tendencijų⁹:

Suvedant galima pastebėti, kad daug bruožų rasta bendrų visoms atsakiusioms organizacijoms, nors ateitininkai aiškiai labiau pabrėžia „ideologinį įsisąmoninimą“ ir tarptautinę veiklą, skautai „skautišką metodą“, o santariečiai – „individo vertės išskėlimą“; Australijai būdingas, atrodo, ypatingas kultūrinio intereso išsekimas. Laikui slenkant, tarp organizacijų pastebimas intereso pobūdžio (kitas klausimas, ar ir lygio) supanašėjimas, išskėliąs rūpestį, ar nereiktų pradėti labiau ryškinti tai, kas individualiai būdinga, negu tai, kas „visiems bendra“.¹⁰

Organizacijos kiekviena savaip bandė spręsti ryškėjančias jaunosios kartos tautinio, visuomeninio ugdymo (saviugdos) problemas. Net Akademinis skautų sąjūdis (ASS), sulaukęs didelio jauno prieaugio, pasijuto esąs „nepilnai tepasiruošęs jaunųjų lavinimui ir auklėjimui“. Todėl buvo perrašytos ASS programos ir imtasi stiprinti tautinį auklėjamąjį aspektą. T. Remeikis rašė: „Šiandien lietuvių išeivijos kultūrinių jėgų išvystymas ir parūpinimas, atseit, tautiškai sąmoningos išeivijos inteligentijos ugdymas, yra pagrindinis Sąjūdžio tikslas“¹¹.

V. Kavolio XX a. 6–7 dešimtmečiuose publikuotuose publicistikos tekstuose daug dėmesio skiriama to meto akademinio jaunimo problemoms, jaunosios kartos visuomeninio ugdymo, individualios laisvės ir bendruomeninio išpareigojimo, moralinių vertybių, kultūrinės veiklos, intelektualinės elgsenos klausimams. Jo skelbtos idėjos, vėliau išaugusios į rimtus analitinius tekstus ir didžiules knygas, anuomet padėjo išjudinti ir suburti bendrai veiklai santarietišką spiečių. Tačiau V. Kavolio svarstymai buvo skirti ne tik jaunai, dar tik besiburiančiai „Santaros“ organizacijai, – jis žvelgė plačiau, siekdamas išjudinti platesnę auditoriją, pasiekti po įvairias organizacijas išsibarsčiusią įvairių pažiūrų jaunąją kartą. Išeivijos visuomeniniame, kultūriniame, politiniame gyvenime svarbiausia, anot jo, buvo ne ideologiniai skirtumai, kova dėl „abstrakčių tiesų“, o konkreti veikla, bendra visuomeninė akcija „jos nesukerpant, nevertinant, nelaužant ir neskaldant pagal savųjų dogmų reikalavimus“.¹² Kita vertus, kavoliškajame „visuomeniško jaunosios kartos ugdymo procese“ svarbus vaidmuo tenka ir ideologinėms organizacijoms¹³ – per skirtingų idėjų išskėlimą, diskusijas, oponentų, kritiškumą turėtų būti formuojamas įvairiapusis intelektualinis jauno žmogaus charakteris bei pažiūros.

⁹ „Akademinio jaunimo mentalitetas“, *Metmenys* 2 (1960), 178–185.

¹⁰ *ibid.*, 184.

¹¹ *Ibid.*, 182.

¹² Kavolis, Vytautas, „Ką reiškia Santara“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 481–482.

¹³ Kavolis, Vytautas, „Visuomeniškumas ir jaunoji karta“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 147.

Mūsų akademinėje bendruomenėje turime septynis šimtus žmonių, kurie visi yra turėję apie dvidešimt metų laiko vystyti savo žmogiškuosius skirtingumus. Pagal tai, kaip jų skirtingumai išsidėstė, jie yra pasiskirstę į organizacijas ir grupes. Skirtumai tarp lietuviškųjų akademinių organizacijų šiandien nėra ekonominiai ar religiniai: niekas nebesirūpina ekonomija, kaip pagrindu organizacinei diferenciacijai, ir visi rūpinasi Dievu, kaip žmogišku išgyvenimu, nors tikintiems liberalams Dievas yra kitoks ir galingesnis kaip ateitininkams. Esminiai mūsų organizacijose skirtumai glūdi mūsų pažiūrose į žmogų ir jo vaidmenį bendruomeniniuose santykiuose.¹⁴

Kiekvienam individui tam tikra ideologija yra svarbi ir prasminga, nes tik ji išreiškia jo vidinį išgyvenimą. Tad nieko keisto, kad vienomis arba kitomis pažiūromis studentai išiskiria, tačiau, pasak V. Kavolio, dėl to neprivalo tapti priešais. Ideologiniai skirtumai neturėtų tik skaldyti lietuvių akademinę vienybę arba kenkti bendrai visuomeninei akcijai. Priešingai, anot V. Kavolio, reikėtų atmesti tokias išėivijos visuomenėje gyvavusias siauras pažiūras ir tikėti, kad akademinė vienybė ir bendras visuomeninis darbas galimi net tarp žmonių, turinčių savo įsitikinimus, nebijančių jų atvirai prisipažinti ir pagal juos susiorganizuoti¹⁵. Jis kalbėjo apie dinamišką, mąstančią ir kuriančią sąmoningų individų „susipratimo vienybę“¹⁶, sugebėjimą pastebėti ne tik savo oponento blogąsias savybes arba silpnąsias vietas (ar netgi skubėti tuo pasidžiaugti), bet ir nebijoti viešai įvertinti ir pripažinti savo priešui tai, kas jame yra gero¹⁷. Vienybė ir jos siekis neturėtų paneigti „idėjų, mąstymo, sąžinės, tikėjimo ir konkrečių veiklos programų“, „žmogaus sugebėjimo kritiškai į dalykus pažvelgti ir jo teisės savo kritiką viešai pareikšti“¹⁸, o skirtingumai gali būti svarbus akstinas individui augti ir tobulėti.¹⁹

V. Kavolio tekstai neretai turėjo paprastą tikslą – išjudinti nusistovėjusius vandenis, sukelti reakciją, intelektualines diskusijas²⁰. Žinoma, išėivijos jaunosios kartos gyvenime neapsieita be konkurencijos tarp įvairių organizacijų, būta nemažai įtampų, atviro arba labiau užslėpto priešiško bei ideologinių nesutarimų. Kita vertus, kylančios diskusijos ir konkurencija skatino organizacijas pasitempti, nenusileisti savo ideologiniams priešininkams, tobulėti ir aktyviau jungtis į visuomenines akcijas.

V. Kavolio tekstuose, analizuojant įvairių ideologinių organizacijų lietuvių sampratą, gana fragmentiškai šmėsteli varpininkai („giliai užsikonspiravę“ nuo svetimųjų įtakos ir pasiryžę lietuvių puoselėti taip, kaip buvo puoselėjama prieš šimtmečius šiaudinėse pastogėse²¹) arba neolitanai – anot jo, „mažiausiai komplikauta akademinė organizacija“.²²

¹⁴ Kavolis, „Akademinė vienybė“, 53–54.

¹⁵ *Ibid.*, 56.

¹⁶ *Ibid.*, 65.

¹⁷ *Ibid.*, 57.

¹⁸ *Ibid.*, 66.

¹⁹ *Ibid.*, 61.

²⁰ Dapkutė, „(Ne)žinomas Vytautas Kavolis...“, 140.

²¹ Kavolis, Vytautas, „Puskarčių kova“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 462.

²² Kavolis, Vytautas, „Lietuvių sampratos akademinėse organizacijose“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 137.

„Kolektyvinė svajonė“ – toksai peršasi vardas lietuviybės sampratai, kurią tariusi išskaitęs neolituanų (mažiausiai komplikotos akademinės organizacijos) veikloje. Ją juntū esant iš esmės konservatyvia (visa, kas buvo Lietuvoje, yra verta būti buvę) ir romantine (o kas buvo negera, apie tai nekalbėtina, ypač jaunimui). Šioje sampratoje savaime glūdi nusistatymas prieš bet koki radikalumą – tiek praeities apraiškas, tiek ateities uždavinius sprendžiant – ir individualizmą. Dėl šių priežasčių laikyčiau ją pajėgia įkvėpti nostalgiką nuotaiką, bet negalinčią duoti paskatos kūrybinei pastangai.²³

Daugiausiai V. Kavolio dėmesio sulaukdavo pagrindinį vaidmenį tarp to meto akademinio jaunimo atlikusios trys svarbiausios organizacijos: Studentų ateitininkų sąjunga (SAS), Akademiniis skautų sąjūdis (ASS) ir Nepriklausomų studentų sąjūdis, vėliau virtęs studentų „Santara“. Gana artimi buvo santariečių ir skautų keliai: beveik visi santariečiai buvo skautai arba atėję iš šios organizacijos, skautai aktyviai dalyvavo kuriant „Santarą“, o „Santaros“ brendimo laikotarpiu skautija šiai organizacijai uždėjo tam tikrą antspaudą. V. Kavolis rašė: „Mes pradėjome eiti nuo tenai, kur buvo mus atvedusi skautija, ir mūsų galvojime yra vis ryškios skautiškos minties stiprybės ir silpnybės“²⁴. Bent trumpą laiką abiejų sąjūdžių atstovai susivieniję drauge eidavo į LSS rinkimus ir kurdavo opoziciją stipriam ateitininkų blokui. Tačiau, vos tik formaliai susikūrus „Santaros“ organizacijai, gal dėl didėjančios konkurencijos, gal norėdami apsaugoti savo organizaciją ir susilpninti naujai besikuriančią „Santarą“, 1954 m. korporacijos „Vytis“ valdyba uždraudė savo nariams dalyvauti „Santaros“ veikloje²⁵. Tai buvo gana didelis smūgis bei netikėtumas santariečiams, dėl kurio išsiskyrė šių organizacijų keliai. Galima spėti, kad tai taip pat galėjo prisidėti prie ideologinių diskusijų bei kritikos buvusiems bendražygiams.

Į pirmąją vietą kėlęs intelektualines pastangas, sąmoningumą, idėjų lukštenimą, V. Kavolis XX a. 6–7 dešimtmečių sandūroje ne kartą kritiškiau atsiliepė apie skautus akademikus, kritikavo juos dėl pernelyg didelio dėmesio organizacijos formoms, uniforminei drausmei, kolektyvizmui, per mažo intelektualumo, kūrybiškumo, siekio apsvarstyti jaunajai kartai aktualius klausimus²⁶. Jis vertino skautų organizacijų metodus jaunimui pritraukti ir perduoti pagrindinius tautinės kultūros dalykus – toji kultūrinė tradicija yra svarbus pagrindas jaunam žmogui įvesti į tautinę bendruomenę. Tačiau idealiai vaikams tinkantis skautiškos metodikos modelis, anot jo, netinka subrendusio žmogaus asmenybei. Skautų veikloje, jų lietuviybės sampratoje, kurią tuomet V. Kavolis vaizdingai pavadino „degančio laužo kultūra“, buvo pasigendama intelektualinio koncepto, intelektualinės minties. Skautiškas „žaidimas prie laužo“, toji „degančio laužo kultūra“, anot V. Kavolio,

²³ Ibid., 137–138.

²⁴ Kavolis, Vytautas, „Santara ir ideologijos“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 479.

²⁵ 1954 m. rugsėjo 17 d. korporacijos „Vytis“ valdyba uždraudė savo nariams dalyvauti „Santaros“ organizacijos veikloje. Nepaisant Urbanos skyriaus vytičių petijcijos ir siūlymų peržiūrėti sprendimą, draudimas nebuvo panaikintas. Skautų valdybai pareikalavus pasirinkti tarp „Santaros“ ir Akademiniio skautų sąjūdžio, dauguma narių liko skautai, dalis (pvz., Raimundas Mieželis arba Leonas Sabaliūnas) perėjo į „Santarą“. Dapkutė, Daiva, *Lietuvių išeivijos liberaliosios srovės genezė: politiniai-organizaciniai aspektai*. Vilnius: Vaga, 2002, 244.

²⁶ Aleksandravičius, „Išėjimo minties ir veiksmo kryžkelėse: vieno ginčo istorija“, 89–103; Kavolis, Vytautas, „Atsisveikinimas su Lietuva“ – ir susitikimas su lietuviybe“, *Mintys ir darbai: trečioji metinė „Santaros“ knyga, 1956–1957*, red. V. Adamkavičius, J. Šmulkštys ir R. Žukaitė. Čikaga: Lietuvių studentų „Santara“, 1957, 29–32.

tiksliai atspindėjo skautišką veiklą ugdant jaunąją kartą: lietuviybė šiam jaunimui buvo paprasta, nors ir riboto turinio, – ji dega, liepsnoja, šildo, vilioja, tačiau jaunimas lieka naivus tiems lietuviškiems reikalams, kurie netelpa prie skautiško laužo²⁷.

Ateitininkai, V. Kavolio nuomone, savo veiklą konstruoja remdamiesi tais pačiais žaidimais ir metodais, kaip ir skautai.²⁸ Tiesa, skirtingai nuo skautų, šie modeliai netaikomi suaugusiems: suaugusio žmogaus gyvenime svarbiausios tampa ne „žaidimo taisyklės“, o „kieta tikėjimo prievolė“. Iš studentų reikalaujama rimtesnių dalykų – tikėti, žinoti konkrečius savo tikėjimo pagrindus ir juos vykdyti. Pagrindinis minusas, anot V. Kavolio, yra tai, kad ateitininkų programoje dėmesys kreipiamas ne į tikintį žmogų, o į tikėjimo programą – organizacijos tikslu tampa ne siekis pažadinti šias individualias tikėjimo jėgas, o visiems perduoti vienodą nustatytą tradiciją.²⁹

Trečioji, jauniausioji, organizacija – santariečiai atsirado apsupti jau senas veiklos tradicijas turinčių organizacijų. Aplink *nepriklausomuosius studentus* (vėliau – „Santarą“) būrėsi jaunimas, dėl įvairių priežasčių nepritapęs arba negalėjęs įsijungti į šias organizacijas, dėl to ir pačios „Santaros“ veikloje, ypač pirmaisiais veiklos metais, buvo galima gana aiškiai įžvelgti reaguojimą į tam tikrus kitų organizacijų bruožus ir oponavimą jiems.

Nepriimtinas buvo santariečiams ASS užsidarymas beprasmėse žaidimo taisyklėse, tarytum gražioje pasakoje, ir santariečiai savo dėmesį nukreipė į lietuvių visuomenę, tokią, kokia ji šiandien yra. Jos problemos ir rūpesčiai tapo santariečių veiklos lauku. Bet iš kitos pusės neigiamai santariečiai pažvelgė ir į ateitininkų sprendimą, vardan nustatytos pasaulėžiūrinės programos įsisavinimo aukojantį tikrąją žmogaus tikėjimo galią. Šio pavojaus akivaizdoje santariečiai apsisprendė už žmogaus vidinį spontaniškumą, pasiryždami priimti jo pasekas, kokios jos bebūtų.

Reaguodami į ASS silpnybę, santariečiai nuo žaidimo tradicijomis nusikreipė į *reikalingą visuomeninę veiklą*; ir, reaguodami į ateitininkų silpnybę, santariečiai *žmogaus tikėjimo tikrumą ir gilumą* įvertino aukščiau už to tikėjimo programinį vieningumą. Santariečiai tapo veiklos organizacija, nenusakanti savo narių ideologijos.³⁰

Reikia pažymėti, kad nors ir negailėdamas kritikos ideologiniams oponentams, V. Kavolis neretai žavėjosi skautų ir ypač ateitininkų visuomenine veikla ugdant jaunąją kartą. Ne kartą laiškuose Kostui Ostrauskui jis rašė, kokį įspūdį jam darė ateitininkai. Bendraudamas su jais (ypač su jų vadais, tokiais kaip Vytautas Vygantas, Kęstutis Kudžma, Stasys Barzdukas), V. Kavolis žavėjosi ateitininkų aktyvumu, visuomeniška veikla, tuo, kaip lengvai ateitininkams sekėsi išjudinti savo narius, įtraukti juos į bendruomeninę veiklą. Jis netgi siūlė liberalams kai kuriais atžvilgiais imti pavyzdį iš ateitininkų, pvz., ugdant „pilnutes asmenybes ir imantis pilnutinės veiklos“, kai ir menas, ir mokslas, ir politika – visa eina kartu ir visa reikalinga³¹.

²⁷ Kavolis, Vytautas, „Keturių temų jaunimo judėjimuose“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 489–490.

²⁸ *Ibid.*, 491.

²⁹ *Ibid.*, 492.

³⁰ *Ibid.*, 493.

³¹ Vytauto Kavolio [1953] vasario 28 d. laiškas Kostui Ostrauskui, VDU LII, f. 49.

<...> grįžau su tokiu taikiu nusiteikimu, kad nesinori net kovoti prieš juos. Pagaliau, nelabai ir yra, dėl ko kovoti – jie lietuviškumui daugiau daro, kaip mes, ir jų žmonėse toji dvasia gyvesnė. Iš viso man geriausieji ateitininkai (Vygantas, Kudžma, Barzdukas) ima patikti labiau, negu mūsų liberalinė publika.³²

Net po skaudžių asmeninių nusivylimų³³, po kurių V. Kavolis pradėjo vis mažiau pasitikėti ateitininkais, žvelgdamas į šias organizacijas, jis matė platesnės veiklos, protingo bendradarbiavimo galimybes išnaudojant organizacijų pažiūrų skirtumus: jei ateitininkai supranta žmogų kaip būtybę, kurią reikia globoti ir prižiūrėti, tegul jie globoja tuos, kurie jaučiasi jų globos reikalingi, o jeigu santariečiai žvelgia į individą kaip į vienišą ir laisvą asmenybę, kuri lygiomis teisėmis ir savarankišku pasirinkimu bendrauja su kitais, tegul jie rūpinasi asmenybėmis, nebijančiomis išeiti iš to šilumos lauko.³⁴

1957 m. „Santaros“ biuletenyje „Žvilgsniai“ V. Kavolis, kalbėdamas apie ateitininkų ir santariečių skirtumus, labai gražiai prilygino ateitininkus klasikinio baleto, o santariečius – išraiškos šokio šokėjams. Trečioji organizacija – skautai už šį palyginimą turbūt būtų galėję dar labiau užpykti nei už „laužų kultūrą“. Anot V. Kavolio, „Yra dar ir trečioji alternatyva – amžinai šokti lenciūgėlį, pasibaigus vėl iš naujo pradedant. Bet ši trečioji alternatyva tokia jautri kritikai, turbūt dėl kokių graužiančių mažavertiškumo kompleksų, kad jos vardo geriau viešoje vietoje neminėti“³⁵.

Ateitininkai lyg klasikinio baleto šokėjai turi tradicinius, standartizuotus, iš kartos į kartą perduodamus judesius, modelius, tačiau individualumui ir kūrybiškumui juose lieka nedaug vietos:

Klasikinis baletas turįs tam tikrus standartizuotus ir iš kartos į kartą perduodamus judesius, kurių kiekvienas privalęs išreikšti tam tikrą visiems laikams nusakytą žmogaus dvasios ir jausmo būseną. Reikalui esant, tie judesiai vienaip ar kitaip sudėstomi į kompozicijas – ir taip šokamas klasikinis baletas. <...> Klasikinio baleto psichologijai žmogus yra **mokinys, kuris po ilgų praktikos darbų gali pavirsti meisteriu** – tai yra, aiškių ir objektyvių formų tobulu reproduktoriumi. Be abejo, jis palieka žmogumi ir todėl kiek nors savitai kūrybingu. Bet individualiam kūrybiškumui šitokie klasikai palieka vietos tik detalėse, tikrai būtinai pakartotinių formų perdavimo niuansuose...³⁶

„Išraiškos šokį šokąs žmogus“, anot V. Kavolio, savo ruožtu atsiduria ne prieš standartizuotą kaip rašomos mašinėlės klavišai formų rinkinį, o prieš kintantį, įvairialypį gyvenimą, kurį reikia išgyventi ir kuriuo reikia džiaugtis, kad „galėtum sakyti, jog žmogumi buvęs ir žmogumi gyvenęs“. Toksai įvairus ir kintantis kaip gyvenimas esąs ir išraiškos šokis: norint išsakyti save per jį reikia suprasti savo paties šifrus, ženklus, nusakančius, „ką jausti ir kas (nors, galbūt ir didžiai savimi abejodamas) esi“³⁷. Rizikinga būti savimi, nes, skirtingai nuo

³² Vytauto Kavolio 1954 m. sausio 8 d. laiškas Kostui Ostrauskui, VDU LII, f. 49.

³³ Vytauto Kavolio 1954 04 14, 1954 05 10, 1954 06 23, 1954 07 01 laišakai Kostui Ostrauskui, VDU LII, f. 49.

³⁴ Kavolis, „Akademinė vienybė“, 54.

³⁵ Kavolis, Vytautas, „Žmogus: ateitininkų ir santariečių“, *Žvilgsniai* 2 (1957), 1.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*

klasikinio baleto, kuriame sykį jau pasirinktos gyvenimo formos yra saugios ir ramios, niekas prieš tai ten ir tuo nėra buvęs, tad kiekvienas savo sieloje yra pirmasis ieškantysis.

<...> Išraiškos šokyje žmogus suvokiamas, kaip **kūrėjas, kuris, turėdamas savyje tam reikalingų jėgų, gali ligi tol negyvoms ir nebūtomis formoms įkvėpti gyvybę**. Be abejo, ir kūrėjas pradeda nuo tų tradicijų, kurias savyje slepia jo aplinka ir kuriomis jis – mokykloje ar gyvenime – išmoko gyventi, reiškia kurti. Bet tokiam žmogui tradicijose nėra nieko, kas būtinai verstų jas reprodukuoti. Tradicijos jam yra laikinieji ženklai kelyje į save, kitų iškelti klausimai, pagaliau, įrankiai, kuriais jis turi naudotis. (Anot vikonto Hailsham, britų švietimo ministerio: „Tradicijos yra kaip lempų stulpai. Protingi žmonės jomis naudojasi apšviesti savo kelius. Girtuokliai jas naudoja savo nepastovumui atremti“). Bet tikslas kūrybiškam žmogui visada yra: kokiomis priemonėmis besinaudojant, išreiškia tai, kas individo giliausiame savyje pergyvenama, kas esmiška.

Ši žmogaus sąvoka jį supranta, kaip dinamišką ir aktyvią būtybę, galinčią, norinčią ir turinčią gyvybę savo paties esminiam pergyvenimui. Žmogus yra **kažkas**, kol jis kartoja standartizuotas formas; jis tampa **savimi**, tik suradęs savo paties judesius. (Nors jie, vėliau, žinoma, tampa taip pat standartizuojami ir kitų „kažkienu“ kartojami).³⁸

„Išraiškos šokį“ šokanti „Santara“ tuo metu buvo dar jauna, akademinį jaunimą burianti, savojo kelio ieškanti organizacija, taigi šis apibūdinimas jai puikiausiai tiko. Toks santariečių įvairumas, tolerancija, iniciatyvos, visuomeninis ir kultūrinis užsidedimas viliojo intelektualinį jaunimą, net jei patys organizacijos steigėjai, kaip pripažino V. Kavolis, nelabai težinojo, ką kuria, o kurie manė, kad žino, – apsiriko, nes organizacija ėgavo gyvybę ir tapo kai kuo daug daugiau, nei planavo steigėjai. Būtent tai, anot V. Kavolio, buvo „Santaros“ grožis – kad ji auga kaip vaikas, kurio tėvai kartais ima nebepažinti (bet taip ir turi būti)³⁹.

Vis dėlto jaunai organizacijai ieškant savojo kelio kildavo nemažai problemų. Žvelgiant atidžiau į „Santaros“ istoriją, galima pastebėti, kad, propaguodami intelektualinį įvairumą, individualizmą, kritikuodami kitus dėl pernelyg didelio dėmesio organizavimo formoms, patys santariečiai dėl to kentėjo – jaunai organizacijai trūko vidinės drausmės. Pirmieji metai, t. y. organizacijos kūrimasis, skyrių gausa, idėjų paieškos, visuomeninė veikla, kultūrinis, intelektualinis aktyvumas, – visu tuo santariečiai galėjo pagrįstai didžiuotis. Tačiau po poros metų susidurta su problemomis: narių skaičius neaugo, o ir tarp senųjų pastebėta nerimą kelianti organizacinio pareigingumo stoka: į pačių santariečių renginius užsukdavo tik dalis narių, kiti neturėdavo laiko arba noro prisidėti, o narių sąrašuose vis daugėjo *mirusių dūšių*. Šią problemą matė ir V. Kavolis:

Santariečiai yra atvira organizacija. Į jos parengimus kviečiami, kas tik nori. Tuo pačiu betgi jinai tampa atvira ir parazitavimui tų visuomeninių keistenybių, kurie naudojasi kitų darbo vaisiais, kaip amžini svečiai veikloje, bet patys nedirba. Tačiau santariečiai nori žmonių, kurie su jais *dirbtų*; ir su tais, kurie į Santarą ateina vien linksintis, darosi ir linksminantis nebelinksma, o priešingai, karčiai nuobodu.⁴⁰

³⁸ *Ibid.*, 1–2.

³⁹ Kavolis, Vytautas „Iš santarietiško laiško (I)“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 531.

⁴⁰ Kavolis, „Keturių temų jaunimo judėjimuose“, 494.

Bendras visuomeninis darbas reikalauja ne tik individualaus įsipareigojimo, bet ir disciplinos, kurios, anot V. Kavolio, santariečiams neretai pristigdavo. Koją pakišdavo ir organizacijos tradicijų trūkumas: santariečiai pernelyg nesistengė nei kurti savų tradicijų, nei skolinis jų iš kitų organizacijų. Tačiau tai, kad santariečiai neturėjo garsiai išsakytų, organizacijos steigėjų nustatytų ir įrėmintų tradicijų, dar nereiškė, kad jų iš viso neturėjo. Santarietiškos tradicijos, formuojančios organizacijos veiklos kryptį ir tęstinumą, buvo ne išorinės organizacijos žaidimo taisyklės, o dvasinės – „vertybių, kuriomis organizacija grindžia savo veiklą, nusakymas“⁴¹. Demokratinės organizacijos tradiciją, santariečių supratimu, turėjo kurti pats gyvenimas: tradicijos kūrimosi kelias turėjo išeiti ne iš viršaus, ne iš vadų arba vienos galvos, o iš vidaus, iš skirtingų žmonių, skirtingų įsitikinimų, visus juos sujungiant bendrai veiklai. Toks atviras, praeities tradicijų nesusaisytas organizacijos modelis galėjo būti dinamizmo ir patrauklumo šaltinis ne tik jaunajai akademinei kartai, bet ir bohemiškai išsivijios visuomenei (menininkams, rašytojams), vėliau gana lengvai pritapusiai „Santaros“ organizacijoje.

Bėgant metams santariečiams pavyko gana sėkmingai išspręsti prieštarą tarp liberalų individualizmo ir organizacijos. „Santara“ savaime perėmė V. Kavolio pasiūlytą laisvą įsipareigojimą liberalų organizacijos pagrindu: liberalas, atmesdamas iš šono jam primetamas prievolės ir pareigas, gali ir kartais turi pats įsipareigoti kolektyviniam darbui ir organizuotai veiklai⁴². Tačiau dar jaunai, pirmuosius veiklos metus skaičiuojančiai ir savo kelio tebeieškančiai organizacijai kilo nemažai sunkumų. Įvairiose vietose įsikūrę organizacijos skyriai savo veikla viliojo jaunąją kartą, sudarė sąlygas jaunimui geriau vieniems kitus pažinti, jungtis bendrai veiklai. Tiesa, organizacijoje pasirodę jaunesni studentai, skirtingai nuo organizacijos pradininkų, dažniau stokojo entuziazmo ir tenkindavosi būti pasyviais klausytojais arba dalyviais⁴³. Rūpintis ne tik organizacijos stiprinimu, patrauklumu arba naujų narių pritraukimu, bet ir senųjų narių suaktyvinimu, nes organizacinės veiklos suinteresuotumo aspektu jie taip pat (kaip ir kitose organizacijose) neretai laikydavosi gana atokiai. Kaip viena iš pagrindinių problemų vis dažniau buvo įvardijamas individo ir organizacijos santykis. Santariečiai puikiai suvokė, kad organizacija savo nariams gali gana daug duoti, tačiau reikalauja pastangų ir iš savo narių.

<...> santarietis, kuris visiškai neranda reikalinga dalyvauti pačioje veikloje, o nori tik organizacijai priklausyti, šiandien santariečiu būti negali, nes pats santarietiškumas negali būti atskiriamas nuo tam tikrų pareigų atlikimo.⁴⁴

Reikia vieną sykį nustatyti tokį individo laisvės ir organizacinės pareigos darnos kriterijų, kuris nusakytų, kada individo laisvės pasireiškimas tampa paprastu tinginio apsilaidimu – visiškai netoleruotinu Santaroje – ir kada organizacinės pareigos reikalavimai peržengia normalumo ribas – situacija, kuri pas mus retai tepasitaiko.⁴⁵

⁴¹ *Ibid.*, 495.

⁴² Stasys Yla suabejojo, ar iš viso įmanoma liberalų organizacija, ar tai nėra priešingybė savaime. Juk liberalai – individualistai, negalintys pasiduoti organizacinei drausmei, tad kaip jie gali vieningai veikti organizacijoje. Gureckas, Algimantas, „Atsiminimai“, in *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, sud. R. Kavolienė ir D. Kuolys. Vilnius: Baltos lankos, 2000, 264.

⁴³ „Akademinio jaunimo mentalitetas“, *Metmenys* 2 (1960), 181.

⁴⁴ „Organizacinės drausmės klausimu“, *New Yorko Santara*, 1957 vasaris, 1.

⁴⁵ Sabaliūnas, Leonas, „Ties savom bėdom“, *Žvilgsniai* 5 (1958), 1.

Santariečių biuleteniai XX a. 6 dešimtmečio pabaigoje mirga nuo panašių komentarų ir tekstų, kuriuose rūpintasi, kaip minėtus negalavimus pašalinti. Ne kartą keltas klausimas, kaip sustiprinti organizacijos ir tam tikrų jos skyrių veiklą, narių asmeninį ryšį, atsi-
gręžta ir į organizacijos vadovybę – kritikuota, ar jos veikla, metodai nesudaro sąlygų to-
kiam nedrausmingumui plisti⁴⁶. 1959 m. pralaimėjus eilinius rinkimus į Studentų sąjungos
centro valdybą buvo net atvirai iškeltas klausimas, ar santariečių intelektualinis pranašu-
mas yra pajėgus atsverti organizacijos nuostolius kitose srityse⁴⁷.

Ideologiniai priešininkai taip pat matė šiuos dalykus, neretai neslėpdami džiaugsmo
traukdavo per dantį santariečius, anksčiau kritikavusius kitus, o dabar pačius susidūrusius
su gyvenimo tikrove. Pvz., Čikagos dienraščio studentų skyrelyje pasirodė triumfo žinia
(už kurią vėliau bandyta atsiprašyti), kad santariečių seminaruose sumažėjo lankytojų
skaičius⁴⁸, o 1958 m. katalikiškuose „Jaunimo žygiuose“ rašyta:

Prieš pora metų su triukšmu ir „Naująja lietuvybe“ į emigracijos lietuvių atėjusi Santara
tarėsi savo darbais atnaujinsianti „svietą“ ir „supelijusią“ lietuvių kultūrą. Tačiau pilkas
kasdieninis gyvenimas ir jo įstatymai karmo sparnus ir migdo energiją, ypač tų, kurie skraido
padebesiais.⁴⁹

Siekdamas suaktyvinti ir atgaivinti studentijos dėmesį lietuvybei, V. Kavolis savo kole-
goms pasiūlė visose stambesnėse lietuvių kolonijose vesti „Gyvosios lietuvybės akciją“ ir
nukreipti dėmesį į tai, kuo lietuvybė yra nauja, auganti, dinamiška ir galėtų pritraukti bei
labiau paveikti jaunimą.⁵⁰ Jis net paruošė sąrašą galimų prelegentų ir svarstytinų temų,
kuriomis būtų galima organizuoti ir vesti diskusijas. Anot V. Kavolio, ši akcija galėtų ap-
imti daug sričių: spaudą, radiją, leidinius, konferencijas, bet pagrindinis turėtų būti Gyvo-
sios lietuvybės mėnesio surengimas ir vedimas studentų gyvenamose kolonijose, kuris ne-
būtina truktų mėnesį ir per kurį būtų surengtos bent 4 paskaitos, diskusijos, debatai
gyvajai lietuvybei aktualiais klausimais.

Ši V. Kavolio iškelta idėja sulaukė plataus atgarsio tarp santariečių: 1957 m. balandį-
gegužę „Santaros“ skyriuose vyko susitikimai, aktyvios diskusijos apie tai, „kas yra nauja
mūsų dabartinėje kūryboje, kas joje yra gyva, kas lietuviška“. Kelti ne tik santariečiams, bet
visai jaunajai kartai aktualūs klausimai: „Kodėl tikiu arba netikiu lietuviško jaunimo ateiti-
mi?“, „Kas yra esmiško šiandieninėje lietuvybėje?“, „Kas vyrauja lietuvių jaunimo judėji-
muose: tradicija? žaidimas? darbas? tikėjimas?“. Šiose diskusijose ir svarstymuose dalyvavo
ne tik santariečiai, bet ir skautų atstovai (pvz., Niujorke į diskusijas aktyviai įsijungęs Ro-
mas Kezys). Po visų paskaitų, diskusijų, klausimą įvairiapusiškai išnagrinėjus, buvo prieita

⁴⁶ „Apie organizacinę drausmę“, *New Yorko Santara*, 1957 rugpjūtis, 3; Bilėnas, Jonas, „Charakteringa yda“, *New Yorko Santara*, 1957 gruodis, 2.

⁴⁷ L. S. [Sabaliūnas, Leonas], „Santara sumušta – ateitininkai nuvainikuoti – skautai subrendę? – pralaimėjusiųjų koalicija?“, *New Yorko Santara*, 1959 balandis, 1.

⁴⁸ Kavolis, „Akademine vienybė“, 61.

⁴⁹ [Žinutė], *New Yorko Santara*, 1959 sausis, 2.

⁵⁰ Vytauto Kavolio 1956 m. rugsėjo 27 d. laiškas kolegoms Mieželiui, Sabaliūnui, Griniui, Šimoliūnui, Mačiuikai, Gedvilui, Žukaitei, Žibui, Juknevičiūtei, Ostrauskui, VDU LII, f. 49.

prie išvados, kad lietuvių jaunimo kultūriniuose judėjimuose daugiausia reikšmės turi žaidimai, sportas, organizacijos, spauda, tradicijos ir tikėjimas⁵¹.

Taigi, santariečiai aiškiai matė, kad neretai jų kritikuoti organizaciniai modeliai: žaidimai prie laužo, sportas ir pan., yra vienas labiausiai jaunimą traukiančių dalykų. Pats V. Kavolis pripažino, kad kolektyvinis lietuvių visuomenės, įskaitant akademinį jaunimą, bruožas vyravo prieš individualistinį⁵², dėl to ateitininkai ir skautai narių skaičiumi smarkiai lenkė santariečius.

Egzistavo du būdai: vienas, jau išbandytas kitų organizacijų, tradicinis (nors ir kritikuotinas) – keistis, pasirinkti populiary būdą, t. y. vilioti jaunąją kartą populiaria socialine veikla ir žaidimais, *lenciūgėliu* arba *laužo kultūra*. Tai buvo galimybė, kelias, kuriuo galėjo eiti ir santariečiai, bet jo atsisakyta. Galbūt ir nesugebėta juo eiti, kaip po daug metų pažymėjo Zenonas Rekašius: „esame kitokie todėl, kad nesugebėjome būti tokie, kaip kiti“⁵³. Kitas būdas – toliau šokti kavoliškąją išraiškos šokį, t. y. atsigręžti į asmenybę, saviugdą, lavinimąsi, žiūrėti ne į narių skaičių⁵⁴, o į jų kokybę, bendrą idėjinę veiklą.

1959 m. Niujorko santariečiai iškėlė savo kandidatus į LSS centrinių organų rinkimus su šūkiu „Šalin nuobodybę“, skelbdami, kad į rinkimus eina su viltimi sugrąžinti tai, kas prarasta, – „gyvybės privilegiją“. Jie teigė:

Visų trijų organizacijų užprotokuluotą nuobodulį, pasiekusį savo kulminaciją paskutiniame visuotiniame Sąjungos suvažiavime, reikia vieną sykį pašalinti. Sąjunga studentą turi ne migdyti, o žadinti veiklai ir kūrybai. Rungtyniauti mums reikia ne viešbučių atranka, o intelektualinio gyvenimo įstanga.⁵⁵

Kokie buvo tokios veiklos ir agitacijos rezultatai? „Santara sumušta – ateitininkai nuvainikuoti – skautai subrendę? – Pralaimėjusiųjų koalicija?“ – taip skambėjo antraštė⁵⁶ po skautams pralaimėtų rinkimų. Didesnė staigmena buvo ne „Santaros“ atstovų blogas pasirodymas (tai buvo galima numatyti iš anksto), o skautų tapimas gausiausia ir ateitininkus pralenkiančia organizacija. Iki tol vyravo nuomonė, kad norint aplenkti ir nuvainikuoti ateitininkus reikalinga ASS ir „Santaros“ koalicija. Po rinkimų santariečiai juokaudami svarstė, ar neprireiks kitiems rinkimams daryti koaliciją su ateitininkais ir eiti prieš skautus.

Ieškant santarietiškos veiklos modelio, savojo kelio, organizacinės problemos svarstytos Niujorke, Čikagoje ir kituose „Santaros“ skyriuose ne vieną mėnesį ir net ne vienerius metus. Panašioms problemoms aptarti „Santaros“ Niujorko skyriuje 1959 m. vasario 21 d. susirinko rytinių pakraščių santariečiai, skyrių valdybos ir jų įgalioti asmenys. Planuota diskutuoti apie „Santarą“, kokia ji yra ir kokia turėtų būti: kas esminio yra „Santaroje“, kas

⁵¹ „Gyvoji lietuvybė“, *New Yorko Santara*, 1957 kovas, 1; „Gyvoji lietuvybė New Yorke“, *New Yorko Santara*, 1957 balandis, 2.

⁵² Kavolis, „Santara ir ideologijos“, 479.

⁵³ „Santaros-Šviesos“ istorija: diskusija, vykusį 2000 m. birželio 17 d. „Santaros-Šviesos“ suvažiavime Anykščiuose. Garso įrašas, VDU LII.

⁵⁴ „Imama galvoti, kad geriau skyriuje turėti dvidešimt narių, kurie randa ir reikalo, ir malonumo prisidėti prie skyriaus parengimų, negu turėti jų penkiasdešimt, bet „ant popieriaus“. „Organizacinės drausmės klausimu“, *New Yorko Santara*, 1957 vasaris, 1.

⁵⁵ „Šalin nuobodybė!“, *New Yorko Santara*, 1959 kovas, 2.

⁵⁶ *New Yorko Santara*, 1959 balandis, 1.

ją išskiria iš kitų organizacijų (ar iš viso išskiria), koks turėtų būti organizacijos idėjinis veidas, programa, veiklos taktika ir konkretūs darbai, atsižvelgiant į stiprėjančius dešiniuosius katalikiškuosius sąjūdžius⁵⁷. Susirinkta ne tik intelektualiai pabendrauti ir pasilinksmininti (po rimtų diskusijų vyko literatūros vakaras ir pasilinksminimas), bet ir pakalbėti apie organizacijos problemas, išryškinti „Santaros“ steigėjų ir vėliau prisijungusiųjų bendradarbiavimo ir skirtingų požiūrių į organizaciją klausimus, taip pat pabarti nedarbščiųjų, pabandyti sugriežtinti organizacijos vidinę drausmę, paskatinti vieni kitus ieškoti įvairresnių veiklos būdų ir taip pritraukti naujų narių. Tačiau, kaip rašė vienas iš susirinkimo dalyvių, viską ir vėl pakeitė į skyriaus suvažiavimą pakviestas ir pagrindinę paskaitą skaitęs V. Kavolis.

Kaip ne sykį praeity, Santara vėl, tik įsakmiau, atsisakė žygiuoti drausmingoj rikiuotėj, pasiglemžusioj „prižiūrimą“ ir suviliojusioj tradicijoms paklusniąją mūsų jaunuomenę. Vedamoj konferencijos paskaitoj – „Santaros tikslai istorinėj perspektyvoj“ – Vytautas Kavolis surizikavo organizacijos populiarumu, pasiūlęs Santarai tapti „nepopuliarių dalykų agentūra“, nes tik pas mus yra pakankamai individualistų, kad susižavėtųme tuo, kuo nesižavi masės, ir suprastume tai, kas neįprasta.⁵⁸

Nors tuo metu ši V. Kavolio idėja nesulaukė itin didelio Niujorko santariečių palaikymo, iš tolesnių diskusijos dalyvių pasisakymų bei pasiūlymų buvo galima pastebėti, kad santariečiai neužmiršo savo pirmosios ir svarbiausios meilės – „įvairėjimo“. Kaip rašė vienas iš susirinkimo dalyvių, po virusių karštų diskusijų, kai „debatų dalyviai ir salėje sėdėjusieji vieni ant kitų pyko, viešai barės, galvas linkčiojo ir tik vėlai vakare tesusitaikė“, dalyviai galiausiai sutarė „vieni su kitais nesutikti“⁵⁹.

Galima pažymėti, kad šiuo aspektu santariečiai vėlesniais metais nedaug tesikeitė ir toliau lyg V. Kavolio įvardyti „išraiškos šokio šokėjai“ rinkosi nepopuliarių individualistinių laisvo žmogaus paieškų kelią, o „Santara“ laipsniškai virto „gyvosios intelektualinės dvasios židiniu“, apie kurį kalbėjo V. Kavolis 1959 m. vasarį Niujorke.

Vietoje išvadų

V. Kavolio žvilgsnis į įvairias akademinio jaunimo organizacijas – klasikinio baleto, išraiškos šokio arba *lenciūgėlio* šokėjus – nebuvo tik ideologinių organizacijų konkurencijos paveikta kritika savo oponentams, dažniau priešingai – kitokios, tradicinės veiklos įvertinimas, greta kritikuotinių bruožų išvelgiant tokios „laužo kultūros“ arba „archyvinės lietuvybės“ prasmes, pliusus ir minusus, neverčiant šių organizacijų atsisakyti savasties, provokuojant jas gyvesnei intelektualinei veiklai. Gyventa tarp priešingybių, kurios V. Kavolio vizijose galėjo, neatsisakydamos savo pažiūrų skirtumų, surasti dinamiškų, mąstančių ir kuriančių sąmoningų individų „susitarimo vienybė“. Taip ir santariečiai su ateitininkais bei

⁵⁷ Niujorko „Santaros“ skyriaus pirmininko A. Buto 1959 m. vasario 6 d. laiškas Bruzdelevičiui, Leveckytei, Kavoliui, Mašalaičiui, Sruogytei, Audėnaitei, Bilėnui, Sabaliūnui ir Centro valdybai, VDU LII, f. 49.

⁵⁸ „Mūsų žaizdos – kitos dainos“, *New Yorko Santara*, 1959 vasaris, 2.

⁵⁹ *Ibid.*

kitaits šokančiaisiais klasikinį baletą galėjo jei ne drauge šokti, tai bent gyventi ir kartu dirbti visuomenės labui, jei tik abi pusės turės tolerancijos ir pagarbos kitaip gyvenančiam žmogui. Noras apibūdinti organizacijų skirtumus ir savitumus drauge buvo bandymas argumentuotai parodyti santariečių kelią, nubrėžti santarietiško mąstymo ir veiklos gaires.

Savo paskaitomis, idėjomis V. Kavolis laipsniškai apibrėžė „Santaros“ funkciją bendruomenėje. Anot jo, „Santara“ turėtų likti tarp sustingusių konservatorių (ginančių tradiciją ir stokojančių tolerancijos kam nors kitam) ir brutalių individualistų (individualistiniais, revoliuciniais žygiais, tezėmis, į viešumą iškeliamais veiksmais siekiančių sukurti kažką naujo ir nematančių nieko kito)⁶⁰. Santariečiai, integralūs liberalai, anot V. Kavolio, gali apimti savo išgyvenimuose tai, kas sena ir kas priimta nauja, ir taip praplėsti paveldėtą tradiciją naujais elementais. Tai yra santariečių funkcija visuomeniniame gyvenime.

Literatūra

- Aleksandravičius, Egidijus, „Išėjimo minties ir veiksmo kryžkelėse: vieno ginčo istorija“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (29) (2020), 89–103.
- Dapkutė, Daiva, *Lietuvių išėjimo liberaliosios srovės genezė: politiniai-organizaciniai aspektai*. Vilnius: Vaga, 2002.
- Dapkutė, Daiva, „(Ne)žinomas Vytautas Kavolis: keletas laiškų Kostui Ostrauskui“, *Darbai ir dienos* 75 (2021), 135–165.
- Dapkutė, Daiva, „Nuo „Sumuštinio“ iki „Santaros“: nerimtai rimti JAV lietuvių studentų leidiniai“, *Knygotyra* 74 (2020), 141–167.
- Gureckas, Algimantas, „Atsiminimai“, in *Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, sud. R. Kavolienė ir D. Kuolys. Vilnius: Baltos lankos, 2000, 264–267.
- Į laisvę veda mūsų kelias: antroji metinė „Santaros“ knyga*, red. V. Kavolis ir V. Adamkavičius. Tabor Farm: Santara, 1956.
- Kavolis, Vytautas, „Akademine vienybė“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 51–67.
- Kavolis, Vytautas, „Atsisveikinimas su Lietuva“ – ir susitikimas su lietuvybe“, *Mintys ir darbai: trečioji metinė „Santaros“ knyga, 1956–1957*, red. V. Adamkavičius, J. Šmulskštys ir R. Žukaitė. Čikaga: Lietuvių studentų „Santara“, 1957, 29–35.
- Kavolis, Vytautas, „Iš santarietiško laiškų (I)“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 530–533.
- Kavolis, Vytautas, „Jaunojo akademiko dilema“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 23–27.
- Kavolis, Vytautas, „Keturių temų jaunimo judėjimuose“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 489–497.
- Kavolis, Vytautas, „Lietuvybės sampratos akademines organizacijose“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 137–140.
- Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006.

⁶⁰ Kavolis, Vytautas, „Santaros funkcija bendruomenėje“, *Žvilgsniai* 6 (1958), 2–3.

- Kavolis, Vytautas, „Puskarčių kova“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 460–462.
- Kavolis, Vytautas, „Santara ir ideologijos“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias. Publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 478–480.
- Laisvo žmogaus keliu į lietuviškumą*: 1954 m. rugsėjo 8–10 d. d. Tabor farmoje, Sodus, Mich. įvykusio Pirmojo lietuvių studentų „Santaros“ suvažiavimo darbai, red. V. Kavolis. Tabor Farm: Santara, 1954.
- Mintys ir darbai: trečioji metinė „Santaros“ knyga, 1956–1957*, red. V. Adamkavičius, J. Šmulskštys ir R. Žukaitė. Čikaga: Lietuvių studentų „Santara“, 1957.
- Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos*, sud. R. Kavolienė ir D. Kuolys. Vilnius: Baltos lankos, 2000.

Daiva DAPKUTĖ

“IN A EXPRESSIONIST DANCE STEP”: VYTAUTAS KAVOLIS’S VISIONS OF “SANTARA”’S ACTIVITY

Summary. The name of the Lithuanian diaspora intellectual and sociologist Vytautas Kavolis is inextricably tied to the activities of the Lithuanian émigré liberal movement and its embodiment in the “Santara-Šviesa” Federation. This article presents the early period (the 1950s) of the “Santara” student association and what its spiritual and ideological leader V. Kavolis thought about the various organizations of academic youth (Scouts, the *Ateitininkai*, “Santara”). The aim to characterize the peculiar differences and particular qualities of these organizations at the same time was V. Kavolis’s attempt to argue for the way “Santara” might embark on and how this differed from other possible paths as well as to sketch some patterns of thought and action members of “Santara” might prefer.

Keywords: Vytautas Kavolis, Lithuanians, diaspora, USA, youth organizations, Scouts, *Ateitininkai*, “Santara”.

Akvilė KABAŠINSKAITĖ
*Vytauto Didžiojo universitetas,
Naujosios Sorbonos (Sorbonne Nouvelle) universitetas*

French Newspaper “Le Monde’s” View of Lithuania from 1944 to 1954

Summary. The article discusses what one of France’s most popular daily newspapers, founded in 1944 on the initiative of General De Gaulle for France to have a “prestigious newspaper” oriented towards foreign countries, wrote about Lithuania. The article examines how Lithuania was portrayed by a widely read newspaper of all political positions from the beginning of the Soviet occupation to the beginning of the post-Stalinist period (1944–1953). The content of the publications highlights the information available to the French authorities, intellectuals, and the general public interested in this issue. It provides a better understanding of the French attitude towards Lithuania during this period and helps us to better understand their political actions or lack of them.

Keywords: French press, “Le Monde”, Lithuania, Baltic countries, Stalin era, Lithuanian-French relationship.

In writing this article, I have analyzed the entire content of “Le Monde” from 1944–1954 that mentions Lithuania, deliberately omitting a small part of this content that I considered irrelevant to the topic or repetitive. I chose this paper because of its readership by all political parties and representations abroad. The period I chose began in 1944 when Lithuania was occupied by the Soviet Union and France regained its freedom from Germany, on which occasion freedom of the press returned and “Le Monde” was founded. I chose the period ending before 1954 because with the death of Stalin in 1953, Lithuania was undergoing a lot of changes, and the French press was also providing a wider range of information about Lithuania from that time on. The article, by analyzing the publications of the French daily “Le Monde”, seeks to reveal what kind of information about Lithuania reached the Western, especially the French, public, diplomats and politicians who made decisions on the issue of its support. It also provides a French interpretation of the events in Lithuania

during the period in question, which may be useful not only in the study of the relationship between Lithuania and France, but also in the broader context of Western-Baltic relations at the beginning of the Cold War that are little known to historians. The article also shows examples of Soviet propaganda in the West at the time. In the Lithuanian context, this research might be useful for the study of the various groups that acted in favor of Lithuanian independence, such as the Catholic Church, the Lithuanian partisans, or the diaspora.

The text is in chronological order. The study uses an analytical and synthetic approach. In writing this article, I have mainly used “Le Monde’s” archived articles, books on the newspaper and the French media in general to understand the newspaper’s position on Lithuania, its sources and its audience. I then combined this information with the history of Lithuania to understand events from different perspectives. There have been no previous articles on this topic, but there have been some on similar subjects. Historians have written about Lithuania in the media in other countries, in other periods, or in the press publications of the Lithuanian diaspora such as Daiva Dapkutė’s article “Propaganda war in the Lithuanian diaspora press in the Soviet Era”¹ that focuses on what information Lithuanians themselves provided to the Western countries at that time and how they fought against Soviet propaganda. The article reveals the methods of the Lithuanian diaspora in this information war. More specifically, about Lithuania in France, but in different periods Vilma Bukaitė wrote about the French reaction to the ultimatums issued to Lithuania in 1938–1939², and Thierry Laurent described Lithuania from the French perspective during the 90s³.

Founding of “Le Monde” and its position on foreign affairs

Lithuania was annexed by the Soviet Union in 1944 after the Nazi occupation (1941–1944). At the same time, France regained its freedom from the Germans. After the liberation of Paris, newspapers were re-established, and new daily newspapers appeared. During this period, General de Gaulle opposed the relaunch of “Le Temps”, the newspaper of reference for the elite. On the other hand, de Gaulle wanted to set up a daily newspaper independent of the government which could take over the building, staff, and equipment of “Le Temps”. This new newspaper needed a director, but it should be pointed out that in the second half of 1944, France had a thriving daily newspaper industry, which made it easy for resistance journalists to get work, while “Le Monde” was a risky business and there was a shortage of journalists who could manage a long-established team. Hubert Beuve-Méry, who had himself worked for “Le Temps”, was probably one of the few journalists available in Paris. This is how “Le Temps” became “Le Monde”⁴.

¹ Dapkutė, Daiva, “„Propagandinis karas“ išeivijos spaudoje sovietmečiu”, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 22 (2016), 87–98, <https://doi.org/10.7220/2351-6561.22.7>.

² Bukaitė, Vilma, “Veikti, nedera ignoruoti: Prancūzijos reakcija į 1938–1939 m. Lietuvai įteiktus ultimatumus”, *Lituanistica* 57 (2) (1 April 2011), <https://doi.org/10.6001/lituanistica.v57i2.2143>.

³ Laurent, Thierry, “La Deuxième indépendance de la Lituanie vue de France”, *Historia universalis in Lithuania*, 2015, vol. 3, <https://www.lituanistika.lt/content/80044>.

⁴ Eveno, Patrick, *Histoire du Journal « Le Monde », 1944–2004*. Bibliothèque Albin Michel. Histoire. Paris: Albin

H. Beuve-Méry, who assumed the “helm” of the newspaper, despised material consumption and fundamental Americanism. Nevertheless, he abhorred Stalinist totalitarianism more than anything else. As a correspondent in Prague, he had gone on a journalistic tour of the USSR, during which he had covered the true state of the Soviet system. This is probably why H. Beuve-Méry was concerned that “Le Monde” would systematically draw attention to the lack of democracy and freedom in the countries of Eastern Europe and in the Soviet government. To this end, he hired columnists and journalists to follow Soviet policies.⁵ One such specialist was the journalist André Pierre, who remained unaffected by Communist propaganda and whose name is the one most frequently seen in articles about Lithuania.

For H. Beuve-Méry and his team during the Cold War, freedom had to be combined with solidarity in order to achieve greater social justice. According to the historian Patrick Eveno, who has written a book on this newspaper, between 1947 and 1953,

when the Americans and the French right shouted ‘freedom’, Hubert Beuve-Méry replied ‘and justice?’, and when the Soviets and the Communist Party praised ‘the advantages of socialism’, Hubert Beuve-Méry asked ‘what about freedom?’, so that neither side understood the answer that *Le Monde* gave to its opponent, because in this war, who was not with one was with the other.⁶

According to the historian, in order to carry out this mission of “armed neutrality”, it was necessary to be of impeccable reputation, armed with a desire to provide rich, varied, solidly based information, so that even the most radical of both camps would be forced to read “Le Monde” in order to find out the arguments of his opponent and the facts that had been concealed by the guerrilla press or distorted by the opinion media. Because of the newspaper’s apparent independence, the French Ministry of Foreign Affairs also had to multiply notes to its embassies to warn diplomatic staff not to confuse the old “Le Temps” with the new newspaper.⁷

The first attempts by the daily to understand the situation in Lithuania

As early as 1944–1945, the newspaper provided information about Lithuania, but the editorial stance was rarely felt, and even when it was expressed, it was very subtle. At the beginning of 1945, “Le Monde” reported on the favorable opinion of the USA on the Baltic issue⁸, on 31 July it called Sweden’s policy of accepting Baltic refugees “generous”⁹, and on

Michel, 2004, 32–36.

⁵ *Ibid.*, 79.

⁶ *Ibid.*, 68–69.

⁷ *Ibid.*, 69.

⁸ “Les États-Unis et les États Baltes”, *Le Monde*, 6 March 1945.

⁹ Hervieu, Albert, “La question des réfugiés Baltes en Suède”, *Le Monde*, 31 July 1945.

29 August, when describing the visit of Metropolitan Nicholas, Bishop of Moscow, it mentioned that he was received in the “building of the former Lithuanian Legation, which had become dependent on the USSR consulate”¹⁰.

The fact that the newspaper struggled to obtain information about Lithuania during this period is also reflected in the sources of the articles. Although aware of Soviet propaganda and not promoting it, “Le Monde” often referred to information from agencies of the Soviet Union. In early autumn 1945, “Le Monde” published a report by “Tass” (the Soviet Union’s telegraph agency) on General Golikov’s statement about the 150 000 Soviet citizens from the Baltic States still in camps in the British and American zones.¹¹ In the report, the General accuses anti-Soviet groups of trying to sabotage the repatriation of Soviet citizens, and calls these groups fascists who have served Germany and whose current propaganda consists of spreading lies and slanders about the USSR. The text published in “Le Monde” allows the reader to question the general’s goodwill, but the editorial board does not comment clearly on what, from today’s perspective, appears to be an attempt to reclaim refugees fleeing the Soviet regime.

Another source of information about Lithuania, which was often used by the newspaper’s editorial staff, was the American press. “Le Monde” regularly published reports on American support for the Baltic States, but by early 1946 it reported that this support was weakening. The article stated that in Washington diplomatic circles there was talk that the United States and Great Britain would soon formally recognise the USSR’s rights to the Baltic States, and that this might lead to the withdrawal of recognition of the diplomatic and consular missions of the three countries in the United States.¹² Shortly afterwards, another article appeared on a conversation between James F. Byrnes and Ernest Bevin on the Baltic issue in London. According to “Le Monde”, the US Secretary of State and the British Foreign Secretary planned to discuss the recognition of the Baltic States as Soviet republics, as this issue had already been discussed at length in Moscow, where the Soviets had received official assurances from the US Secretary of State, but because of the unresolved issues concerning the nations of the Baltics and some of their assets, the British wanted to wait.¹³

At the beginning of 1946, “Le Monde” announces the results of the Soviet Union elections, but does not comment on the extremely high result of 95.38% of the people in Lithuania who voted for the Communist parties.¹⁴ In the summer of the same year, an anonymous author with the initials H.P. signed a text about the recently deceased American trade unionist Sidney Hillman. The article highlights the deceased’s Lithuanian origins and his love of communism, although the young Hillman came to America in 1907 without ever having encountered either the independence of Lithuania in 1918 or the Soviet occupation. It is said that “his influence in politics grew, but he earned the enmity of both

¹⁰ Luciani, Georges, “La visite de Mgr. Nicolas métropolitaine de Moscou”, *Le Monde*, 29 August 1945.

¹¹ “150.000 citoyens soviétiques se trouvent encore dans des camps de zones alliées” dit le général Golikov”, *Le Monde*, 8 September 1945.

¹² “La politique alliée à l’égard des États baltes”, *Le Monde*, 3 January 1946.

¹³ “Entretien Byrnes-Bevin sur la reconnaissance des Républiques baltes”, *Le Monde*, 14 January 1946.

¹⁴ “Le vote des républiques baltes”, *Le Monde*, 16 February 1946.

parties”, and explains that they saw him as a former Lithuanian revolutionary and condemned him as a Communist.¹⁵ Who the author of the article actually was and what his intentions were is probably impossible to say, but it is worth noting that this article marks the end of “Le Monde’s” misinterpretations or assumptions about Lithuania, with the journalist A. Pierre having taken over the issue.

A new period of more informed coverage of Lithuania

The first article by A. Pierre on Lithuania expands on earlier announcements in the newspaper about the participation of representatives of the Baltic States at the Peace Conference.^{16, 17} He described this participation on 26 August 1946 as an attempt to refute the “suspicions” about the occupation of the Baltic States, whose integration was still not recognised as legitimate by the major democratic powers.¹⁸ Continuing on this theme, he wrote two more articles on the distribution of the budget in the Soviet Union, explaining that the countries that received the largest share, including Lithuania, were “victims of invasion”¹⁹ and “devastated by war”²⁰. Continuing this new analysis of the Baltic countries, in early 1947 “Le Monde” published a study of the Baltic countries in “The Economist”, which opens with a comment on the difficulty of entering these countries even for diplomats, but mentions Russification, the persecution of Catholics, the nationalization of property, and the economic crisis.²¹

The change in the tone of the newspaper’s coverage of the Soviet Union’s actions led to an essay on the elections in the USSR, published on 11 February 1947, which is now full of irony. At first glance, the article appears to be a description of a joyous celebration in which the tone was “set by Stalin himself”. It quotes the USSR leader as saying that “this election is not really an election, it is a national celebration. There has never been such a free and democratic election in the world”. The narrative describes the flower-festooned polling stations with a bust of Stalin, but concludes with a sentence that reveals the ironic and harsh attitude of the author, which the reader may have overlooked above, when he says that “there was only one name on the ballot paper that the voter could cross out”²².

The newspaper also strengthened its position on the issue of refugees from the Soviet Union by publishing an article on 22 September 1947 entitled “Let’s open the doors to the ‘last million’ refugees”. This article revisits President Roosevelt’s strategy for dealing with the problem of ‘displaced persons’. The lengthy article concludes with the statement that

¹⁵ H.P., “Sydney Hillman”, *Le Monde*, 12 July 1946.

¹⁶ “Réunion des suppléants des “quatre”, *Le Monde*, 29 July 1946.

¹⁷ “La conférence de la paix s’ouvre cet après-midi”, *Le Monde*, 30 July 1946.

¹⁸ Pierre, André, “Que signifie la présence des Baltes à la conférence de la paix?”, *Le Monde*, 26 August 1946.

¹⁹ Pierre, André, “La deuxième session du conseil suprême Georges Malenkov est appelé par Staline à la vice-présidence du conseil des ministres”, *Le Monde*, 22 October 1946.

²⁰ Pierre, André, “Le budget soviétique pour 1946”, *Le Monde*, 28 October 1946.

²¹ “La vie économique dans les pays Baltes”, *Le Monde*, 6 January 1947.

²² “Les élections”, *Le Monde*, 11 February 1947.

the last million people still in camps in Germany, Austria, and Italy are a stain on our civilisation that must be removed without delay.²³

Although there was little information from behind the Iron Wall, “Le Monde” also attempted to write about the resistance of the local population. On 6 December 1947, in the column “Les nouvelles de l'étranger” (“Foreign news”), it wrote about the trial in Poland of seven Polish men accused of treason and espionage at a military court in Warsaw.²⁴ The article says that the trial has revealed the existence of an anti-communist organization created by former Polish minister Poniatowski. It was said to be active in nine Soviet-controlled countries, including Lithuania, and proposed to unite sixteen countries in the fight against Russia.

While the persecution of Catholics in the Soviet Union had been mentioned many times before, both in “Le Monde” and in other newspapers, the situation seemed to have become particularly bad at the beginning of 1948. It was announced that the Pope was transferring some of his powers to his representatives in Poland, Hungary, Yugoslavia, and Lithuania. It is said that in view of the “seriousness of the religious situation in Eastern Europe”, in those countries he delegated part of his sovereign powers to his representatives, who were empowered to take whatever measures they considered necessary in religious matters, without seeking the Pope’s prior approval. This initiative is considered unprecedented in the history of Catholicism on such a large scale.²⁵

Lithuania’s situation has also created some unusual situations, which have helped it to make it into the “curiosity columns”. In the spring of 1948, “Le Monde”, like many other newspapers, described a bizarre situation in a radio parts factory in America, where workers found out that their new co-worker was the Lithuanian Prime Minister until 1939, Jonas Černius. The article said that with a starting salary of \$30 a week, he hoped to improve his situation in the near future. As a result of this story, which reached as far as Paris, it is reported that he was invited to lecture at the College of Minnesota in the political science department.²⁶ The information reminded readers of the repression of former Lithuanian leaders who had to survive in exile.

Reaction of pro-Soviet groups to the newspaper’s position on the USSR

This increased support for Soviet annexed countries caused dissatisfaction among pro-Soviet organizations. In October 1948, the Franco-USSR Association sent them a letter of dissatisfaction with the criticism of the Soviet Union, which the editor of the newspaper himself published.²⁷ The Association reproached the editorial board for the article entitled

²³ Lehman, Herbert H., “Ouvrons nos portes au " dernier million " de réfugiés”, *Le Monde*, 22 September 1947.

²⁴ “Nouvelles de l'étranger”, *Le Monde*, 6 December 1947.

²⁵ d'Hospital, Jean, “Le Saint-Père délègue une partie de ses pouvoirs à ses représentants en Pologne, Hongrie, Yougoslavie et Lituanie”, *Le Monde*, 4 February 1948.

²⁶ “Un premier ministre devient ouvrier”, *Le Monde*, 12 May 1948.

²⁷ “La leçon de morale de M. Spaak”, *Le Monde*, 6 October 1948.

“A lesson in international morality from Mr Spaak”²⁸. The Association claims that it is unfair to consider that the USSR is a “war profiteer” when it is only “recovering territories that were wrested from it thirty years ago”; it objects to the USSR being regarded as an imperialist when “the U.S.S.R. can never be an imperialist”. It says that the Soviet Union is not allowing any “warmongering on its own territory, because it does not know any class interested in enriching itself with the fabulous profits of a new war”. It also accuses the newspaper of implying a “denial of any spirit of international cooperation”, although “the USSR is submitting a series of proposals from the Soviet Government insisting on the implementation of the decisions taken jointly at Yalta and Potsdam”, and points out the proposals of “the eight foreign ministers who met in Warsaw in July”.

In response to the accusations, the editor says that “Le Monde” did not use the pejorative term “war profiteers”, as accused, and does not dispute that the USSR’s losses were very high. In his opinion, it is also undeniable that the USSR has partly compensated for them since 1939 by annexing territories in the west and east, which are estimated to have a total area of more than 400 000 square kilometres and a total population of around 24 million people. With regard to the territories taken and regained thirty years ago, the editor lists the countries acquired after the war, including Lithuania, and specifies that these are new annexations, without awaiting the conclusion of the agreements envisaged at Potsdam. On the term “imperialists”, the editor recognises that Marxists want to attribute the term ‘imperialism’ to the capitalist countries at all costs, and therefore, in order to please them, he “agrees” to call them “expansionists”. As for the accusation of refusing international cooperation, he once again asks rhetorically whether the USSR participates in the several international organisations set up after the war, whether it is a member of the Bretton-Woods Agreements, and whether it permits large-scale cultural exchanges. On the Yalta and Potsdam Agreements, he argues that it would be easy (but too time-consuming) to prove that the Yalta and Potsdam Agreements were violated by both the USSR and its Western partners... but “it is important to note that the Warsaw Conference took place in June, not July”. The editor concludes by adding that it is not true that “Le Monde” has a “systematic hostility” towards the USSR, but that it is only trying to inform its readers as objectively as possible about the country’s internal and external policies. However, it is not his fault “if this policy contradicts on many points the statements we read above in the letter from the Franco-USSR Association”. By publishing the Association’s letter and the sarcastic reply, the newspaper strongly emphasises its position and expresses both its courage and its contempt for its opponents.

Different types of attempts to inform readers about Lithuania using available sources

The proliferation of quality political analyses in the newspaper raises the question of journalists’ sources, which is answered by the expert A. Pierre himself in an article on

²⁸ “La leçon de morale internationale de M. Paul-Henri Spaak”, *Le Monde*, 30 September 1948.

agrarian collectivization²⁹. The article begins by reminding readers that, since the three Baltic republics were incorporated into the USSR, it has been impossible to obtain accurate and objective information about these countries. He goes on to explain that the Baltic countries are a no-go zone for diplomats and journalists, so one has to either make do with refugees who, out of passion, distort their very valuable testimonies, or listen to very suspicious Soviet sources and ask oneself about the number of Russians in the Communist organizations of the Baltic republics, assuming that it is they who are undoubtedly playing the most active role, with the experience gained in the other republics of the USSR, and teaching the local Communists how to “liquidate” the Kulak class for good.

In the years 1949–1950, “Le Monde” continued to report regularly on the support for the Baltic States in America and the persecution of Catholics. It is reported that the Lithuanian embassy in Washington submitted a memorandum to the United Nations³⁰ stating that the Soviet government had deported one hundred thousand Lithuanians during the first half of 1948, and that Dean Acheson’s, the Secretary of State, replied³¹ that the matter would be referred to the appropriate authorities and that he was pleased to receive a memorandum expressing the gratitude of these countries for the policy of the United States towards them. As a consequence of these events, American Republican senator Harold Stassen’s “counter-revolutionary” programme³² was published, in which, out of the seven points, two concerned Lithuania directly. One calls for the independence of Ukraine, Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, Czechoslovakia, Romania, Bulgaria, and Hungary, and the other for the release of political prisoners held in the USSR. On the subject of Catholic persecution, the paper reports that only one of the twenty-one former Catholic monasteries in Lithuania has remained open³³, and recalls that, according to the Pontifical Yearbook, thirty-four senior Catholic prelates from countries behind the Iron Curtain, including six Lithuanians, are currently in jail, in exile, or otherwise hindered from exercising their ministries³⁴.

In early 1951, “Le Monde”, in a report on the USSR elections, only described them as “of no political interest”, in which “Communist and non-partisan bloc candidates were elected with more than 90% of the vote everywhere.”³⁵ A month later, however, a more detailed analysis was presented by A. Pierre under the title “Russification continues in the Baltic republics. The opposition was wiped off the face of the earth in the last elections.”³⁶ The article explains that in the Baltic countries, which are important strategic outposts for the defence of the USSR, periodic political purges are taking place in the leading cadres of

²⁹ Pierre, André, “La collectivisation agraire n’a réellement commencé Qu’en 1948”, *Le Monde*, 21 April 1949.

³⁰ “Cent mille lituaniens déportés en six mois”, *Le Monde*, 4 November 1949.

³¹ “Washington se préoccupe de la situation des États baltes”, *Le Monde*, 16 August 1950.

³² A.F.P., “Plusieurs Sénateurs Républicains s’élèvent contre le plan de paix en Corée”, *Le Monde*, 17 January 1951.

³³ “I. - L’attaque vient de l’Est”, *Le Monde*, 12 November 1949.

³⁴ “Trente- quatre évêques ou archevêques de l’Europe de l’Est sont en prison ou en exil”, *Le Monde*, 21 January 1950.

³⁵ “Les élections dans diverses républiques fédérées”, *Le Monde*, 20 February 1951.

³⁶ “La russification se poursuit dans les républiques Baltes. L’opposition a été anéantie aux dernières élections”, *Le Monde*, 27 March 1951.

the Communist Party and the government, as well as in literary and artistic circles. The author notes that the list of personalities honored on the occasion of the tenth anniversary of the incorporation of the three Baltic republics into the USSR includes Justas Paleckis, who “seriously proved his loyalty to Moscow and on 13 March received the highest award of the USSR, the Order of Lenin, from the Chairman of the Presidium of the Supreme Soviet Nikolai Shvernik.” Other Lithuanians received similar awards for “merits in the fields of industry, agriculture, science and art”. They were awarded to Mečislovas Gedvilas, Chairman of the Lithuanian Council of Ministers, and Antanas Sniečkus, First Secretary of the Lithuanian Communist Party. The article explains that the successive purges of party and government leaders, along with the gradual Russification of the three republics, reduced the opposition in Lithuania from 1.95% to 0.09%.

After the elections, the newspaper continued to report regularly on important events and information related to Lithuania. It published an article by the journalist François Honti explaining the functioning of the Supreme Committee for the Liberation of Lithuania³⁷, reported on new restrictions on the entry of foreign diplomats into the USSR³⁸, pointing out that such restrictions were already in force in Lithuania. “Le Monde” also announced that three Lithuanian bishops had been banned from practising³⁹ and informed about a recent conference organized by the Central Committee of the Communist Party of Lithuania to “improve the education of social sciences in Lithuania”. It reported that the speaker at that conference spoke of the duty “to eliminate the remnants of nationalism and bourgeois influence as soon as possible” and stated that this influence is the reason why some students are not sufficiently imbued with the spirit of the Communist Party and that these classes do not sufficiently expose the Anglo-American warmongers and their Lithuanian bourgeois nationalist henchmen.⁴⁰

In 1952, the newspaper published a few articles on the issue of repression and refugees. The newspaper discussed the issue of displaced persons in the United States, 64 000 of whom were from the Baltic States. The article concluded that “all these refugees, from whichever country they came, found in the United States people of the same origin as themselves, and adapted themselves well. In almost four years, only three people have had to be deported for security reasons”.⁴¹ The newspaper also quoted a speech by the representative of the Baltic National Committee in Bonn, in which he explained that the Soviet authorities killed or deported one and a half million Baltic citizens, i.e. a quarter of the Baltic population. The speech also mentioned that there is now almost no local resistance or opportunity to leave.⁴² As the situation in Lithuania, already bad, worsened, American Republicans began to accuse the Democratic government of “abandoning friendly nations such as Lithuania, Latvia, Estonia, Poland and Czechoslovakia” and promised that, under

³⁷ Honti, François, “Baltes et Polonais”, *Le Monde*, 16 January 1952.

³⁸ “Nouvelles restrictions au déplacement des diplomates étrangers”, *Le Monde*, 18 January 1952.

³⁹ “Cent évêques catholiques victimes de persécutions religieuses dans les pays communistes et communistes”, *Le Monde*, 5 February 1952.

⁴⁰ “La lutte contre le nationalisme et la religion en Lituanie”, *Le Monde*, 14 February 1952.

⁴¹ “Trois cent trente-neuf mille personnes déplacées ont été installées aux États-Unis”, *Le Monde*, 23 May 1952.

⁴² “1 500 000 Baltes auraient été déportés”, *Le Monde*, 19 June 1952.

Republican leadership, the United States government would renege on all the commitments made in secret agreements, such as the Yalta Agreements, which had helped the Communists to enslave certain nations.⁴³

Another article critical of the Soviet Union by A. Pierre, entitled “The USSR’s economic power in 1955 will not be dangerous for the free world”, appeared in September 1952. A. Pierre points out that a careful study of the plan presented at the Communist Congress of 1951–1955 shows that special emphasis is placed on the development of the Baltic States. He gives several examples, including the construction of the Kaunas power station and the development of the port of Klaipėda. The article concludes that this special concern of the Moscow government for the Baltic republics is evidence of the desire to turn these three countries, which have been heavily Russified since 1945, into firm instruments of USSR domination of the whole Baltic region and that the USSR intends to turn the Baltic Sea and the Gulf of Finland into a huge Russian lake to ensure its security against the West and to intimidate Sweden.⁴⁴

At the beginning of 1953, “Le Monde” published a “Pravda” report declaring that “Lithuanian bourgeois and nationalist Jews have been discovered in Lithuania, engaged in espionage and sabotage activities in the interests of American imperialism”. The article was entitled “The hunt for “spies” and “saboteurs” continues” and contained both accusations in quotation marks, illustrating the newspaper’s usual critical tone towards Soviet propaganda⁴⁵, and on 18 February it mentioned the Lithuanians in exile who had celebrated Independence Day two days earlier and pointed out that several demonstrations of sympathy had taken place on that occasion. The newspaper said that the French Committee for a Free Europe had sent a special message to occupied Lithuania via French radio.⁴⁶

A sense of change with the death of Stalin

On 7 March 1953, Stalin’s death was announced in a press release signed by the Central Committee of the Communist Party of the USSR, the USSR Council of Ministers and the Presidium of the USSR Supreme Soviet.⁴⁷ This information was published in two days after the dictator’s death and signified the end of the Stalinist era and the beginning of a new era of hope in the countries of the Soviet bloc. Three months after Stalin’s death, “Le Monde” published a “Radio Moscow” report on the Lithuanian Communist Party, which criticized itself and spoke of “the need to respect the aspirations of minorities in the Soviet Union”.⁴⁸ From this we suggest that a new, less repressive era was beginning in the Soviet Union.

⁴³ “L’Asie ne doit pas être sacrifiée à l’Europe”, *Le Monde*, 11 July 1952.

⁴⁴ “La puissance économique de l’U.R.S.S en 1955 ne sera pas dangereuse pour le monde libre”, *Le Monde*, 8 September 1952.

⁴⁵ “La chasse aux “espions” et aux “saboteurs” se poursuit”, *Le Monde*, 2 February 1953.

⁴⁶ “Les lituaniens exilés ont célébré leur fête nationale”, *Le Monde*, 18 February 1953.

⁴⁷ “Le communiqué officiel”, *Le Monde*, 7 March 1953.

⁴⁸ “Le parti communiste lituanien fait son autocritique”, *Le Monde*, 19 June 1953.

The fact that the most brutal, Stalinist epoch was over was confirmed by the growing number of articles about Lavrentiy Beria, the second in line after Stalin. “Le Monde”, referring to the “purge” of L. Beria’s friends in the Soviet bloc, wonders whether the same fate has not also befallen a number of other ministers of the interior, including the Lithuanian Minister of the Interior, Piotr Kondakov⁴⁹, which is confirmed a few months later, when it is stated that he has been replaced by another minister whose name has not been mentioned.⁵⁰ The year ends with another “Radio Moscow” report, giving reference to the celebration of Christmas in the Roman Catholic churches of the USSR and satellite countries. A large attendance in many churches in Latvia, Lithuania, and Ukraine is reported.⁵¹ Neither this announcement nor this event signifies a new friendship between Communism and Catholicism but reflects some relief after the difficult period of Stalinism.

Conclusions

This article discloses how Lithuania was portrayed in “Le Monde” in 1944–1954. It is clear that the newspaper’s editorial board was against the occupation of Lithuania. They gradually worked to cover this difficult subject in more detail, even though they knew that traditional journalistic methods were not available to them when dealing with countries behind the Iron Curtain. At the beginning of the French liberation, the newspaper tried to use American and Soviet sources, so it was not always accurate or complete, but the situation improved considerably when the subject was taken over by Sovietologists. The articles from this period also reflect the more general information available abroad on the consequences of Stalinist totalitarianism and show that, despite the propaganda and information blockage, some information still managed to reach Western society, and that foreign journalists were trying to grasp and were able to convey a sense of the changes in the Soviet Union.

Sources

“” 150.000 citoyens soviétiques se trouvent encore dans des camps de zones alliées ” dit le général Golikov”, *Le Monde*, 8 September 1945.

“1 500 000 Baltes auraient été déportés”, *Le Monde*, 19 June 1952.

A.F.P., “Plusieurs Sénateurs Républicains s’élèvent contre le plan de paix en Corée”, *Le Monde*, 17 January 1951.

“Beaucoup de monde dans les églises catholiques annonce Radio-Moscou”, *Le Monde*, 28 December 1953.

“Cent évêques catholiques victimes de persécutions religieuses dans les pays communistes et communistes”, *Le Monde*, 5 February 1952.

“Cent mille lituaniens déportés en six mois”, *Le Monde*, 4 November 1949.

“Entretien Byrnes-Bevin sur la reconnaissance des Républiques baltes”, *Le Monde*, 14 January 1946.

⁴⁹ “L’épuration des amis de Beria continue”, *Le Monde*, 18 July 1953.

⁵⁰ “L’épuration semble avoir surtout atteint les créatures de Beria”, *Le Monde*, 11 September 1953.

⁵¹ “Beaucoup de monde dans les églises catholiques annonce Radio-Moscou”, *Le Monde*, 28 December 1953.

Hervieu, Albert, "La question des réfugiés Baltes en Suède", *Le Monde*, 31 July 1945.

Honti, François, "Baltes et Polonais", *Le Monde*, 16 January 1952.

H.P., "Sydney Hillman", *Le Monde*, 12 July 1946.

d'Hospital, Jean, "Le Saint-Père délègue une partie de ses pouvoirs à ses représentants en Pologne, Hongrie, Yougoslavie et Lituanie", *Le Monde*, 4 February 1948.

"I. - L'attaqué vient de l'Est", *Le Monde*, 12 November 1949.

"La chasse aux " espions " et aux " saboteurs " se poursuit", *Le Monde*, 2 February 1953.

"La conférence de la paix s'ouvre cet après-midi", *Le Monde*, 30 July 1946.

"La leçon de morale de M. Spaak", *Le Monde*, 6 October 1948.

"La leçon de morale internationale de M. Paul-Henri Spaak", *Le Monde*, 30 September 1948.

"La lutte contre le nationalisme et la religion en Lituanie", *Le Monde*, 14 February 1952.

"La politique alliée à l'égard des États baltes", *Le Monde*, 3 January 1946.

"La puissance économique de l'U.R.S.S en 1955 ne sera pas dangereuse pour le monde libre", *Le Monde*, 8 September 1952.

"La russification se poursuit dans les républiques Baltes. L'opposition a été anéantie aux dernières élections", *Le Monde*, 27 March 1951.

"La vie économique dans les pays Baltes", *Le Monde*, 6 January 1947.

"L'Asie ne doit pas être sacrifiée à l'Europe", *Le Monde*, 11 July 1952.

Laurent, Thierry, "La Deuxième indépendance de la Lituanie vue de France", *Historia universalis in Lithuania*, 2015, vol. 3, <https://www.lituanistika.lt/content/80044>.

"Le communiqué officiel", *Le Monde*, 7 March 1953.

"Le parti communiste lituanien fait son autocritique", *Le Monde*, 19 June 1953.

"Le vote des républiques baltes", *Le Monde*, 16 February 1946.

"L'épuration des amis de Beria continue", *Le Monde*, 18 July 1953.

"L'épuration semble avoir surtout atteint les créatures de Beria", *Le Monde*, 11 September 1953.

Lehman, Herbert H., "Ouvrons nos portes au " dernier million " de réfugiés", *Le Monde*, 22 September 1947.

"Les élections", *Le Monde*, 11 February 1947.

"Les élections dans diverses républiques fédérées", *Le Monde*, 20 February 1951.

"Les États-Unis et les États Baltes", *Le Monde*, 6 March 1945.

"Les lituaniens exilés ont célébré leur fête nationale", *Le Monde*, 18 February 1953.

Luciani, Georges, "La visite de Mgr. Nicolas métropolite de Moscou", *Le Monde*, 29 August 1945.

"Nouvelles de l'étranger", *Le Monde*, 6 December 1947.

"Nouvelles restrictions au déplacement des diplomates étrangers", *Le Monde*, 18 January 1952.

Pierre, André, "La collectivisation agricole n'a réellement commencé Qu'en 1948", *Le Monde*, 21 April 1949.

Pierre, André, "La deuxième session du conseil suprême Georges Malenkov est appelé par Staline à la vice-présidence du conseil des ministres", *Le Monde*, 22 October 1946.

Pierre, André, "Le budget soviétique pour 1946", *Le Monde*, 28 October 1946.

Pierre, André, "Que signifie la présence des Baltes à la conférence de la paix?", *Le Monde*, 26 August 1946.

"Réunion des suppléants des " quatre", *Le Monde*, 29 July 1946.

“Trente- quatre évêques ou archevêques de l’Europe de l’Est sont en prison ou en exil”, *Le Monde*, 21 January 1950.

“Trois cent trente-neuf mille personnes déplacées ont été installées aux États-Unis”, *Le Monde*, 23 May 1952.

“Un premier ministre devient ouvrier”, *Le Monde*, 12 May 1948.

“Washington se préoccupe de la situation des États baltes”, *Le Monde*, 16 August 1950.

Literature

Bukaitė, Vilma, “Veikti, nederą ignoruoti: Prancūzijos reakcija į 1938–1939 m. Lietuvai įteiktus ultimatumus”, *Lituanistica* 57 (2) (1 April 2011), <https://doi.org/10.6001/lituanistica.v57i2.2143>.

Dapkutė, Daiva, “„Propagandinis karas“ išeivijos spaudoje sovietmečiu”, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 22 (2016), 87–98, <https://doi.org/10.7220/2351-6561.22.7>.

Eveno, Patrick, *Histoire du Journal « Le Monde », 1944–2004*. Bibliothèque Albin Michel. Histoire. Paris: Albin Michel, 2004.

Akvilė KABAŠINSKAITĖ

LIETUVOS VAIZDINYS PRANCŪZIŠKAME LAIKRAŠTYJE „LE MONDE“ 1944–1953 M.

Santrauka. Straipsnyje atskleidžiama, kas apie Lietuvą buvo rašoma viename populiariausių Prancūzijos dienraščių, įkurtame 1944 m. generolo Charleso de Gaulle’io iniciatyva, siekiant, kad Prancūzija turėtų *prestižinį laikraštį*, orientuotą į užsienio šalis. Straipsnyje nagrinėjama, kaip nuo sovietų okupacijos pradžios iki postalininio laikotarpio pradžios (1944–1954 m.) Lietuva buvo vaizduojama visų politinių pozicijų skaitomame nepriklausomame laikraštyje. Publikacijų turinys išryškina, kokia informacija buvo prieinama Prancūzijos valdžios institucijoms, intelektualams ir visuomenei. Tai leidžia geriau suvokti prancūzų požiūrį į Lietuvą šiuo laikotarpiu ir jų politinius veiksmus arba jų nebuvimą.

Raktažodžiai: Prancūzijos spauda, Lietuva, Baltijos šalys, stalinizmas, „Le Monde“, Prancūzijos ir Lietuvos santykiai.

Žydronė KOLEVINSKIENĖ
*Vytauto Didžiojo universitetas,
Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*

Vytauto Mačernio atminimo įamžinimas išėivijoje

Straipsnis parengtas pagal vykdomą LMT „Valstybinės lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programos“ projektą (Sut. Nr. S-LIP-20-10).

Santrauka. Straipsnis skirtas Vytauto Mačernio ikonografijai išėivijoje, t. y. jo atminimo įamžinimui pristatyti. Keliamas klausimas, kaip V. Mačernio gyvenimas ir kūryba skirtingu metu buvo pristatomi išėivijos periodinėje spaudoje, recenzijose, almanachuose ir antologijose. Periodikoje skelbtas publikacijas refleksyviai papildė egodokumentika (laiškai, draugų, bičiulių prisiminimai). Pastebėta, kad V. Mačernio kūryba išėivijos periodikoje buvo spausdinama labai aktyviai, tiesa, daugiausia publikuota artimiausių bičiulių žemininkų (Kazio Bradūno, Alfonso Nykos-Niliūno, Henriko Nagio, Juliaus Kau-po, Pauliaus Jurkaus) iniciatyva ir dažniausiai tuose leidiniuose, kuriuos jie patys redagavo arba su kuriais bendradarbiavo: „Aiduose“, „Literatūros lankuose“, „Drauge“, „Ateityje“, „Metmenyse“. V. Mačernio eilėraščiai buvo spausdinami ir išėivijos ateitininkų spaudoje, rengiami minėjimai, V. Mačernio poezijos skaitymai. Straipsnyje pabrėžiama, kad pirmąjį dvidešimtmetį po V. Mačernio mirties išėivijoje buvo intensyviai kuriama Poeto legenda. Vis dėlto ilgainiui nuo romantizuoto, mitologizuoto Poeto įvaizdžio buvo pereita prie akademinių jo kūrybos studijų, vertimų, ir taip V. Mačernis buvo pristatytas anglakalbiui Amerikos skaitytojų.

Raktažodžiai: Mačernis, išėivija, memorializacija, žemininkai, periodinė spauda, atmintis.

Įvadas

Lietuvos Respublikos Seimui 2021-uosius metus paskelbus Vytauto Mačernio metais, jų pradžioje prasidėjo įvairiausio pobūdžio renginiai (diskusijos, konferencijos, skaitymai, parodos ir t. t.) ir jie intensyviai tebevyksta iki šiol. Gimęs 1921 m. birželio 5 d. ir žuvęs 1944 m. spalio 7 d., V. Mačernis yra vienas jauniausių ne tik poetų žemininkų, bet ir apskritai Lietuvos poetų, per tokį neilgą gyvenimą sukūrusių išskirtinių kūrinių. Apie

V. Mačernį rašyta nemažai. Galima minėti Viktorijos Daujotytės knygas „Karalių gelė iš Žemaitijos pelkių: sugrąžinantys Vytauto Mačernio skaitymai 85-aisiais jo būties metais“ (2006) ir „Žemės keleiviai. Mačernis“ (2021), Tomo Sakalausko „Regėjimų naktis. Poeto Vytauto Mačernio gyvenimas ir kūryba“ (1996), Virginijos Balsevičiūtės „Vytautas Mačernis ir jo karta“ (2001), Jolantos Kriūnienės „Vytautas Mačernis ir Vakarų kultūros kontekstai“ (2002). Daugybė straipsnių yra pasklidę periodinėje spaudoje. Leidžiamos V. Mačernio poezijos rinktinės, rengiamos parodos, ekspozicijos. Šio poeto vardu buvo pavadinta Sedos gimnazija, Vilniuje yra Vytauto Mačernio gatvė. Telšiuose, Žemaitės gimnazijos, kurioje mokėsi ir savo kūrybinį kelią pradėjo V. Mačernis, kieme stovi jam skirtas bronzinis paminklas. Straipsnio tikslas – apžvelgti ir pristatyti, kaip buvo rūpinamasi poeto V. Mačernio atminimo įamžinimu išeivijoje, t. y. kokia buvo V. Mačernio gyvenimo ir kūrybos recepcija, kokie pasikartojantys įvaizdžiai formavo šio poeto portretą.

Kanoną tyrinėjantys mokslininkai pabrėžia, kad „literatūrinės kanonizacijos rezultatus geriausiai atskleidžia konkretaus autoriaus, jo kūrybos funkcionavimas *ateities* kultūroje“¹. Kanono klausimai neišvengiamai yra susiję ir su atmintimi bei atminimu. Kanonizacijos procesų literatūroje tyrėjai išskiria kelias memorializacijos rūšis: performatyviąją ir materialiąją². Performatyviajai memorializacijai priklausytų nekrologai, epitafijos, laidotuvių ir perlaidojimo ceremonijos ir pan., materialiajai – kūrėjo raštų leidyba, atsiminimai, paminklų atidengimas, kūrėjų vardų suteikimas gatvėms, mokykloms, parkams ir t. t. V. Mačernio atminimas išeivijoje buvo įamžinamas (memorializacija vyko) keliomis trajektorijomis: tai buvo a) renginiai, skirti V. Mačerniui paminėti, jo kūrybos skaitymai greta kitų žeminių kūrybos ir kiti panašūs renginiai; b) kūrybos publikavimas antologijose, almanachuose, atskirų rinktinių leidyba. Tyrimui labai svarbi Svetlanos Boym knygos „Nostalgijos ateitis“ (ji laikoma įtakingiausiu XXI a. tekstu) pirmajame skyriuje, kuriame aptariamos nostalgijos formos, užfiksuota mintis, kad nostalgia – tai ilgesys ne tik praėjusių laikų ir prarastų namų, bet ir draugų, kažkada buvusių greta, bet jau nesančių³. S. Boym nostalgijos konceptas tinka ir analizuojant V. Mačernio atminimo įamžinimą. Nostalgija inspiruoja aktyviai veikti.

Pavėlavusi žinia

V. Mačernio recepcija išeivijoje prasideda 1944 m. pabaigoje⁴. Būtent tuo metu laiške Kaziu Bradūnui (šiam teiraujantis, kas dar iš pažįstamų kūrėjų yra Vokietijoje) Henrikas Nagys atsakė:

¹ Šeina, Viktorija, *Savas ir svetimas dainius. Adamas Mickiewiczius lietuvių literatūros kanone (1883–1940)*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2021, 256.

² Šeina, Viktorija, „Maironio atminimo įamžinimas literatūrinės kanonizacijos aspektu (1932–1940)“, *Lituanistica* 63 (2) (108) (2017), 95–115, žiūrėta 2021 spalio 15, <https://www.lmaleidykla.lt/ojs/index.php/lituanistica/article/view/3535>.

³ Boym, Svetlana, *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books, 2002.

⁴ Galima šiek tiek sugrįžti į metą iki V. Mačernio žūties, į 1944-ųjų pradžią, kai „Naujojoje Lietuvoje“ sausį buvo publikotas Danutės Marijos Jesaitytės straipsnis „Jauniausioji mūsų lyrikų karta“. Ši publikacija įdomi ne tik tuo, kad joje pirmą kartą brėžiamos tuo metu dar mažai žinomų poetų, dar tik būsimų žeminių kūrybos paralelės. Straipsnyje kartu su V. Mačernio, K. Bradūno, H. Nagio kūryba aptariama ir E. Matuzevičiaus bei L. Švedo poezija. Būtina pabrėžti, kad D. M. Jesaitytė – viena iš nedaugelio to meto moterų kritikų. Šiame neilgame straipsnyje ji nubrėžė labai

Collega, girdėjau, kad Jūs kažkur čia – Vokietijoj gyvenat ir mane tikrai nudžiugino šis laiškas. <...> Nei Matuzevičiaus, Indriliūno, Mačernio, Krivicko nei Švedo Vokietijoj tikrai nėra. Yra Čipkus, Žitkevičius, Bižokas ir dar vienas kitas. Gaila man anų.⁵

Šis laiškas liudija, kad žinia iš Lietuvos apie V. Mačernio žūtį daugelį draugų, jau pasitraukusių ir esančių DP (angl. *displaced persons*) stovyklose, pasiekė gerokai pavėlavusi – tik 1945 m. rudenį (kiti mini, kad dar vėliau – 1946 m.). Tai fiksuoja ir Alfonsas Nyka-Niliūnas savo dienoraštyje:

Parke Vaičiulaitis prisimena, kad anuomet *Praradimo simfonijose* jam didelį įspūdį padarę „Rungtynės“ ir „Marche funèbre“, dedikuotas Vytautui Mačerniui, ypač pastarasis. Kada, kur ir kaip aš jį parašęs? Nesunku buvo atsakyti. Aš jį parašiau 1945 m. rudenį Miunchene, pas Bradūnus. Parėjęs iš *Aidų* redakcijos Kazys pasakojo ką tik iš Lietuvos gautą žinią apie Mačernio mirtį ir jos aplinkybes (buvo ten ir daugiau žmonių). Tuoj po vidurnakčio, visiems svečiams išsiskirsčius, nuėjau į man skirtą kambarį ir ten, staigaus impulso pagautas, per koki pusvalandį parašiau tą grynai emociškai suvoktą eilėrašį – visą, tokį, koks jis yra, su dviem trim tuščiom vietom, paliktom vėlesniam užpildymui (paprastai aš parašau tik bendrus kontūrus su pauzėmis, į seką neįjungtais žodžiais ir tik keliais eilėrašio idėjos aši sudarančiais daugiau ar mažiau atbaigtais sakiniais). (1961, rugsėjo 29).⁶

H. Nagys 1946 m. „Aiduose“, recenzuodamas A. Nykos-Niliūno „Praradimo simfonijas“, taip pat pabrėžė, kad šis V. Mačerniui skirtas 1945 m. parašytas A. Nykos-Niliūno eilėraštis „Marche funèbre“ išreiškia visos jų kartos kūrėjų mintis⁷. Tų pačių metų vasario 10 d. laiške K. Bradūnui H. Nagys iš Tiubingeno rašė: „Aš manau netrukus nusiųst rašinį [„Aidams“, – Ž. K.] apie Vytautą Mačernį. (Kaip keista: kaip sapnas man tai skamba: mirusį Vytautą Mačernį...)“⁸. Pirmasis su V. Mačernio performatyviaja memorializacija susijęs tekstas – 1946 m. kovą „Žiburiuose“⁹ publikuotas V. Mačernio bičiulio, leidėjo Vytauto Sauliaus nekrologinis straipsnis „Palūžusi giesmė (Poeto Vytauto Mačernio šviesiam atminimui)“¹⁰. Čia įrašyti V. Mačernio mirties metai – 1945-ieji. Tad dar nei tiksliai mirties data, nei žuvimo aplinkybės draugų nepasiekė. Kartu su straipsniu V. Saulius paskelbė ir du V. Mačernio eilėraščius iš ciklo „Šokėja ir asketas“. Būtent V. Saulius, padedant Centriniam Italijos lietuvių komitetui, 1947 m.¹¹ Romoje išleido pirmąją V. Mačernio poezijos

svarbius punkturus, kurie rūpės ir bus vėliau išplėtoti J. Girniaus ir kt. tekstuose jau išėivijoje. Virginijaus Gasiliūno tinklaraštyje „šis tas apie šį tą“ yra įdomus ir išsamus įrašas, sudėlioiantis D. M. Jesaitytės gyvenimo mozaiką „Henriko Nagio draugė Danutė“ (Nr. 1265, 2021 gegužės 10). Ten pat galima pamatyti ir H. Nagio nupieštą jos portretą. Daugiau žr.: <http://virginijusg.blogspot.com/2021/05/1265-tarp-kitko-henriko-nagio-drauge.html>.

⁵ Kuizinienė, Dalia, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais*. Vilnius: Versus aureus, 2003, 372.

⁶ Nyka-Niliūnas, Alfonsas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1970*. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1998, 380–381.

⁷ Nagys, Henrikas, „Knyga apie kovojantį žmogų ir nemirtingą jo ilgesį“, *Aidai* 12 (1946), 229–230.

⁸ Kuizinienė, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais*, 377.

⁹ Šiame kontekste minėtinas ir tais pačiais 1946 m. „Žiburių“ priede „Į ateitį“ publikuotas Vytauto Kazoko straipsnis apie V. Mačernį.

¹⁰ Saulius, Vytautas, „Palūžusi giesmė (Poeto Vytauto Mačernio šviesiam atminimui)“, *Žiburiai*, 1946 kovo 25.

¹¹ Tų metų gegužės 9 d. pora V. Mačernio eilėraščių buvo išspausdinta ir laikraštyje „Tėviškės garsas“.

knygą „Vizijos“, į kurią įėjo visos „Vizijų“ ciklas ir dar dvylika eilėraščių iš kitų ciklų¹². Prie šios knygos (ir kitų) platinimo daug prisidėjo ir K. Bradūnas, laiškuose bendraminčiams vis pasiteiraudamas:

Prie progos sakyt, ar Jūs asmeniškai gaunate čia Europoje išėjusias knygas? Jei ne, aš galėčiau visada dar šiltas pasiųsti. Ar turite Vyt. Mačernio Romoj išleistas „Vizijas“, <...>? Jei ne – parašykite: tuoj siunčiu. (Jūsų laiškus oro paštu gaunu į dešimtą dieną). Ar pasiekia Jus siunčiamieji „Aidai“? Gal „Žiburių“ irgi ne visus regite?“ (iš K. Bradūno laiško A. Vaičiulaičiui. 47.VII.26).¹³

1946 m. Paulius Jurkus „Aiduose“ išspausdino V. Mačernio „Metų“ ciklo sonetus, prie jų pridėjęs savo straipsnį „Nekrologo vietoje“¹⁴. Tyrinėtojai pastebėjo, kad šiame ypač romantizuotame straipsnyje aukštinamas V. Mačernis kaip prometėjiškojo pobūdžio poetas-kūrėjas, kuris „savo titaniška jėga troško pavergti dangų ir vandenį plačiuosius“ ir „ėjo kovoti už žmogų prieš dievus – prieš likimą“. Pats V. Mačernis čia tarsi sutapatinamas su jo „Vizijų“ lyrinio herojumi, nešančiu Karalių gėlę žmonėms – prometėjišką ugnį. Tad galima pabrėžti, kad ankstyva, netikėta jauno, talentingo poeto ir artimo draugo mirtis buvo ir Poeto mito, Poeto legendos pradžia išėivijoje.

Memorializacijos pradžia

Iš 1956 m. sausio 22 d. Juozo Kėkšto laiško H. Nagiui matyti, kad Romoje, Šv. Kazimiero kolegijoje, buvo surengtas poezijos vakaras, skirtas ką tik ten pasirodžiusiai V. Mačernio poezijos knygai pristatyti: „Į šią draugystę su Jumis suėjau dar Romoj gyvendamas, 1946 m., kai gavęs Tavo ir Alfonso [Nykos-Niliūno, – Ž. K.] pirmąsias poezijos knygas ir išėjus Mačernio Vizijoms, suruošiau ten Jūsų trijų poezijos vakarą (Šv. Kazimiero kolegijoje)“¹⁵. 1947 m. kritikas Jonas Girmius, recenzuodamas „Aiduose“ šią po autoriaus mirties išleistą V. Mačernio rinktinę, aiškiai ir argumentuotai pripažino poeto talentą, gyrė jo eilių nuoširdumą, lygino V. Mačernio vizijas su Oskaro Milašiaus simfonijomis (rado paralelių tarp O. Milašiaus seno sodo ir V. Mačernio sodo) ir kartu šioje recenzijoje pažymėjo, kad intelektualūs V. Mačernio sonetai itin panašūs į A. Nykos-Niliūno eilėraščius, kuriuose taip pat keliama žmogaus prasmės ir būties klausimai¹⁶. Komparatyvistinę V. Mačernio ir O. Milašiaus, A. Nykos-Niliūno poezijos analizę tęs bei plačiau vystys ir vėlesni literatūros kritikai (pavyzdžiui, Viktorija Skrupskelytė ir kt. išėivijoje; Lietuvoje 2002 m. buvo išleista Jolantos Kriūnienės monografija „Vytautas Mačernis ir Vakarų kultūros kontekstai“). Tad galima polemizuoti su Vaivos Narušienės teiginiu, kad „ši knyga

¹² V. Gasiliūno manymu, būtent iš Vytauto Sauliaus nuorašų išėivijoje ir buvo publikuojama dauguma V. Mačernio eilėraščių. Kur galėtų būti (jei išlikęs) V. Sauliaus archyvas – nežinoma.

¹³ Kuizinienė, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais*, 362.

¹⁴ Jurkus, Paulius, „Nekrologo vietoje“, *Aidai* 6 (1946).

¹⁵ *Alfonsas Nyka-Niliūnas. Laisvė: būti savimi. Archyvai*, sud. Virginija Babonaitė-Paplauskienė. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2019, 234.

¹⁶ Girmius, Jonas, „Poeto palikimas“, *Aidai* 1 (1947), 32–33.

nesukėlė didesnio susidomėjimo Mačerniu, jo kūryba išėivijos periodikoje¹⁷. Tik pasirodžiusi po autoriaus mirties išleista V. Mačernio knyga sulaukė ir intensyvaus aptarimo, ir recenzijų, o vėliau V. Mačernio poezija buvo įtraukiama į visas išėivijoje leidžiamas antologijas, almanachus, nuolat publikuojama kultūrinėje spaudoje.

1951 m. liepos 4 d. Čikagoje įvykusiame Lietuvių rašytojų draugijos valdybos posėdyje, kuriame dalyvavo Benediktas Babrauskas (tuometis draugijos pirmininkas), Povilas Gaičys, Vincas Ramonas, Alfonsas Tyruolis ir Aloyzas Baronas, buvo pabrėžta, kad „reikia atgauti žuvusių/mirusių rašytojų rankraščius [Juozo Krumino, Vytauto Mačernio ir kt., – Ž. K.], prašyti „Gabijos“, kad išleistų poezijos rinkinį“¹⁸. Panašus rankraščių ir leidybos jau mirusių rašytojų atminimui išėivijoje įamžinti klausimas buvo svarstomas ir 1953 m. balandžio 26 d. LRD valdybos posėdyje¹⁹. 1951 m. išleista antologija „Žemė“ tarsi amžiams įrašė V. Mačernį į žemininkų gretas, o visus penkis autorius „subendrina“ įvadinis filosofo Juozo Girniaus straipsnis „Žmogaus prasmės žemėje poezija“²⁰, kuriame pabrėžiama jau ne tik kartos, bet ir visos „generacijos vienybė“. Manifestiniame Juozo Girniaus įvade, kaip pažymi tyrinėtojai, „antologijos dalyviai priešinami ankstesnei literatūrinei kartai, pabrėžiamas jų poezijos idėjiškumas ir objektyvumas kaip priešingybė ankstesnės kartos subjektivizmui ir nuotaikų poezijai“²¹. Apie antologiją „Žemė“ buvo daugelio rašyta ir išėivijoje, ir Lietuvoje, tad šios antologijos recepcijai atskiros dėmesio straipsnyje neskiriama. Šiandien, bandant naujai perskaityti ir reflektuoti šimtamečio V. Mačernio kūrybą, savo ruožtu rūpi išryškinti, aktualizuoti kitokius požiūrius, kurie padeda praskleisti, kaip ir dėl ko buvo taip intensyviai telkiamasi į Poeto mitologemos kūrimą. Tradicinę antologijos „Žemė“ vertinimą ir jau naują, dekonstrukcinę požiūrį atspindi šios kelios citatos, nutolusios laike, bet liudijančios skirtingas ir naujas žemininkų (ir V. Mačernio) kūrybos perskaitymo galimybes:

<...> [o] jų poezijos išskiriamąja gaire reikėtų laikyti herojinį toną, išdidžią laikyseną, tragišką prakilnumą ir maišto dvasią, einančią ligi pačių metafizinių šaknų ir nenusilenkiančią net ir pačioje tragiškiausioje pralaimėjimo akimirkoje. Ši herojinė išdidi laikysena duoda naują balsą mūsų poezijai, savo įnašą, šios generacijos žymę.²²

<...> [ž]emininkų kūryba atsiskleidžia kaip gana vientisas prasmų laukas, susijęs giliomis paradigminėmis struktūromis, visų pirma – namų ir pasaulio opozija, išėjimo iš gimtųjų namų ir sugrįžimo į juos archetipu, ryškinančiais egzistencinę problematiką. <...> Žemės poetų svarbiausioji egzistencinė ir dramatinė situacija yra ribinė – buvimas ties pačia

¹⁷ Narušienė, Vaiva, „Keli štrichai jaunojo genijaus portretui. Vytauto Mačernio kelias į lietuvių poezijos viršūnes“, *Darbai ir dienos* 52 (2009), 59.

¹⁸ Lietuvių rašytojų draugijos fondas, 1951, liepos 4 d., Prot. Nr. 2 (6), Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, Čikaga, JAV.

¹⁹ Lietuvių rašytojų draugijos fondas, 1951, liepos 4 d., Prot. Nr. 5 (18), Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, Čikaga, JAV.

²⁰ Girnius, Juozas, „Žmogaus prasmės žemėje poezija“, in *Žemė: naujosios poezijos antologija*, red. Kazys Bradūnas. Los Angeles: Lietuvių dienos, 1951, žiūrėta 2021 spalio 15, <http://www.tekstai.lt/antologijos/443-antologija-zeme/1808-antologija-zeme-juozas-girnius-zmogaus-prasmes-zemeje-poezija-2>.

²¹ Narušienė, „Keli štrichai jaunojo genijaus portretui...“, 61.

²² Aistis, Jonas, „Lietuvių poezija svetur“, in *Lietuvių literatūra svetur 1945–1967*, red. Kazys Bradūnas. Chicago: „Į laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1968, 50–51.

tuštumos ir pralaimėjimo riba. Tuomet ieškoma savojo laiko etinio ir ontologinio įprasminimo.²³

Liko tik žemė ir vyriška draugystė. Žemė – poezijoje, juoba, kad gimtąją žemę teko palikti ieškant saugumo, vyriška draugystė ir homosocialumas – gyvenime. Taip lietuvių poetai, susiformavę veikiant totalitarizmo ideologijoms, transformavo idealus pagal savo tikrovę ir poreikius: moterys, kaip mylimosios (ypač „mergaitės“) ir motinos, senolės, dalyvauja poetiniuose žemininkų tekstuose kaip veidrodžiai, į kuriuos žvelgdami poetai regi savo ypatingumą, bet nedalyvauja kaip bendražygės.²⁴

Tad galima teigti, kad V. Mačernis pateko į išeivijos literatūros kanoną ir todėl, jog tą kanoną tuo metu ir formavo, ir palaikė jo artimi bičiuliai.

Tais pačiais 1951-aisiais, kaip ir antologija „Žemė“, Čikagoje išleidžiama solidžios apimties „Lietuvių poezijos antologija“, kurią sudarė ir įvadinis straipsnis parašė Jonas Aistis ir Antanas Vaičiulaitis. Antologijoje publikuotų tekstų spektras labai platus – nuo lietuvių liaudies dainų, raudų, Stanislovo Rapolionio eiliuotos giesmės „Kristau, Diena esi ir šviesybė“, Abraomo Kulviečio „Malonaus dėkavojimo“ iki Venancijaus Ališo, Julijos Švabaitės, Jono Meko ir kitų poezijos, Lietuvos kovotojų dainų. Šioje antologijoje buvo publikuoti ir keturi V. Mačernio eilėraščiai („Poetas“, „Naktiel“, „Pantera“, „Toreodor“) bei dvi vizijos (Antroji ir Septintoji), perspausdinti iš V. Sauliaus 1947 m. Romoje išleistos knygos. J. Aisčio ir A. Vaičiulaičio sudarytos antologijos pabaigoje pateikiamos ir trumpos autorių biografijos su nuotraukomis. V. Mačerniui įamžinti pasirinktas tas pats dailininko Vinco Aleksandravičiaus nupieštas portretas. Antologijoje liko įrašyti netikslūs V. Mačernio žūties metai – 1945-ieji. Vėliau K. Bradūnas, atitaisydamas klaidą, vis teisinsis ir apgalvestaus, kaip vėlai juos pasiekė žinia apie V. Mačernio tragišką mirtį.

Poeto legenda

V. Mačerniui bendraamžiai nekvestionuojamai suteikė dvasinio lyderio vaidmenį. Jo kūryba plito nuorašais, artimų draugų atsiminimuose „jaučiamas Mačernio išskirtinumas ir pagarba“²⁵. Žemininkai, 1952 m. ėmę leisti neperiodinį literatūros žurnalą „Literatūros lankai“ (1952–1958), toliau rūpinosi V. Mačernio memorializacijos klausimais, jo poeziją aiškiai identifikuodami su „Žemės“ programa. 1952 m. „Aiduose“ buvo publikuotas H. Nagio eilėraštis „Epitafija ant poeto kapo“, skirtas V. Mačerniui²⁶. Epitafija – tai užrašas antkapyje arba specialioje lentoje, dažnai eiliuotas, kuriuo pagerbiamas mirusysis, kuriam kalbama apie mirusiojo vidinį pasaulį, aplinkybes, kokiomis jis išėjo, ir jų santykį.

²³ Balsevičiūtė, Virginija, *Vytautas Mačernis ir jo karta*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, 67–68.

²⁴ Daugirdaitė, Solveiga, „Lietuvių modernizmas be feminų“, in *Antanas Škėma ir slinktytys lietuvių literatūroje*, sud. Loretą Mačianskaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, 59.

²⁵ *Ibid.*, 72.

²⁶ Nagys, Henrikas, „Epitafija ant poeto kapo“, *Aidai* 1 (1952), 30, žiūrėta 2021 spalio 15, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=5210:li&catid=332:1-sausis&Itemid=361. Režisieriai Vytautas V. Landsbergis ir Sigitas Parulskis, kurdami H. Nagio dokumentinį kino portretą, vėliau taip pavadins ir filmą apie H. Nagį – „Epitafija ant poeto kapo“ (1998).

Remdamasis tradiciniu epitafijos apibrėžimu, H. Nagys eilėraštyje-epitafijoje akcentuoja kūrybos, knygų pasaulį, pamini ir netikėtą poeto žūtį, pakartoja *nutolstančios, vystančios vasaros* motyvus, „paskutiniojo vasaros vakaro kvapą ir vėsumą“. Sustingusios upės, sudegę žvaigždynai, atšalę delnai, šalta nebūtis, nebaigta svajonė – su mirusiojo pagerbimu ir staiga nutrūkusiū gyvenimu labiausiai susiję įvaizdžiai.

Nepasiėmei nieko kartu: tavo rankose miega
paskutiniojo vasaros vakaro kvapas ir vėsuma.
Tavo galvą padėjo ant kieto drožlinio priegalvio
ir giliai akyse tebegyvą dangų užžėrė žeme.

Tavo mėlynos upės sustingusios tyso smėlynuose –
kaip ilgi kalavijai rūdija ant žemės širdies;
į apakusius ežerus krenta sudegę žvaigždynai
ir į tavo miškus numylėtus šaltos nebūties

tuštuma. Tavo knygose pasakų saulė užgeso,
ir už atdaro lango sudužo ant kelio akmens
nebaigta svajoti svajonė. Tikrai vystančios vasaros
vakaro vėju kvepėjo tavo rankų atšalę delnai.²⁷

Atitiktį epitafijos žanrui patvirtina paskutinė apibendrinamoji eilėraščio strofa, kurią nuo viso teksto atskiria punktuacija:

Tavo antkapio raidėmis teka pavasario vandenys.
Vaiko akys mato pro tirpstančias ledo gėles už stiklą: –
tavo upės pabunda, atmerkia akis ežerai, ir į dangų
kelias debesys paukščių iš klegančių tavo miškų...²⁸

1954 m., minint V. Mačernio žūties dešimtmetį, „Literatūros lankuose“ pasirodė A. Nykos-Niliūno taip pat epitafinio pobūdžio straipsnis „Nevermore. Vytauto Mačernio portretui ir atminimui“²⁹. A. Nyka-Niliūnas, aprašydamas savo draugo išorę (išskiria akis), kilnę, pomėgius, charakterio bruožus ir ypatingą balsą, kuria Poeto mitą, kurio privalomieji atributai – „lieknas, keistas, deformuotas kūnas, nejudrios kojos, beformės rankos, dvasininko fizionomija“. Niliūniškasis V. Mačernio portretas apima ir dekadanso aristokratiją, ir Thomasą Stearnsą Eliotą, ir Hanso Christiano Anderseno pasakos „bjaurų ančiuką“. Visą šią puokštę netikėtų palyginimų užbaigia V. Mačernio paralelė su „pietietišku kaštanu“:

Tame [jo] kūno ansamblyje buvo kažinkas dvasininkiško ir aristokratiško. Aristokratiškų bruožų, dekadanso aristokratijos bruožų, buvo jo kūno linijų ir formų keistai skambančioje disproporcijoje ir disharmonijoje – kraujo ir intelektualinės aristokratijos bruožų. Lieknas iki elegancijos kūnas, deformuotas didelėmis, nejudriomis kojomis ir muzikinių

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ Nyka-Niliūnas, Alfonsas, „Nevermore. Vytauto Mačernio portretui ir atminimui“, *Literatūros lankai* 4 (1954), 19.

Wunderkind'ų – interpretatorių beformėmis rankomis, priminė intelektualinės Vakarų rasės tipą. Jieškant palyginimų, būtų galima paminėti keistą jo panašumą su T. S. Eliot. Tas pats profilis – galva ir nosies linija, tas pats ūgis, ta pati dvasininko fizionomija. <...> Jis skyrėsi taip, kaip Anderseno pasakos „bjaurusis ančiukas“. Mačernis priminė pietietišką kaštaną, šalto ir žvarbaus šiaurės klimato apnaikintą, nežinia koku būdu atsiradusį šiurkščiažievių beržų ir juodalksnių miške.³⁰

Beje, pats A. Nyka-Niliūnas šiame straipsnyje pamini, kad „pirmieji Mačernio biografai – Paulius Jurkus ir Vytautas Saulius – šiek tiek perdėjo jo [V. Mačernio, – Ž. K.] svetimųjų kalbų mokėjimą. Geriausiai Mačernis mokėjo anglų kalbą. Toliau sekė vokiečių kalba. Šias abi kalbas jis mokėjo tiek, kad galėjo apyvaisiai naudotis literatūra“³¹. Straipsnio „Nevermore“ idėjas A. Nyka-Niliūnas plėtoja ir 1959 m. „Lietuvių enciklopedijai“ parašytame straipsnyje apie V. Mačernį³².

Panašiai romantizuotas nemylimo, kenčiančio poeto įvaizdis keistoje, gerokai mistifikuotoje jį supančioje namų aplinkoje ryškėja ir P. Jurkaus atsiminimuose, paskelbtuose 1954 m. „Aiduose“:

Už sodo į lauko keliuką atsiremia kiemas, kur aukštumėlė dideli namai. Pavargę nuo metų, prislėgti sunkaus apkerpėjusio stogo, primerkę langus, jų pažaliavusius stiklus. Ir niekur nė dvasios, tartum senatvė būtų voratinkliais aptraukus bet kokią gyvybę. Staiga viename lange prie sodo pasirodo veidas. Tai Vytautas. Šypsosi nuo knygų pakilę akys. Kažkodėl jo nemylėjo motina. Jos širdis buvo atiduota kitam sūnui, kuris visiškai priešingybė poetui. Triukšmingas, gyvas, su daina ir papirosu lūpose, keliauninkas. Kai pradės medžioti, bus tikras giminės aidas. Vytautas gi dažnai buvo sutinkamas lyg Anderseno pasakų bjaurusis ančiukas. Ir kam jis velka tas knygas, kam užsidaręs skaito ir skaito, nepažiūri į jų grubų darbą. Ir namiškiai paliko jį vieną dūlėti.³³

P. Jurkus pakartoja V. Mačernio ir H. Ch. Anderseno „bjauriojo ančiuko“ sugretinimą. Straipsnyje panaudotas ir Telesforo Valiaus V. Mačernio portreto eskizas, tarsi atitinkantis A. Nykos-Niliūno minimą „Vakarų aristokrato su dvasininko fizionomija“ tipą.

1961 m. Čikagoje V. Mačernio bičiulio, gydytojo, mecenato Albino Šmulksčio lėšomis buvo išleista V. Mačernio „Poezijos“ rinktinė. Ją parengė ir suredagavo K. Bradūnas, iliustravo Paulius Augius. Apie šios knygos iliustracijas 1959 m. K. Bradūnas P. Augiui-Augustinavičiui rašė:

Šiandien gavau Jūsų raižinių antspaudus. Sunku man čia raštu išreikšti pergyvenamus įspūdžius. Trumpai tariant, esu ne tik sužavėtas, bet tiesiog pritrenktas Mačernio poezijos interpretacija ir raižinių technišku išpildymu. Manau, kad tai bus pirmoji mūsų knygos istorijoje taip puikiai ir taip skoningai ir su tokiu kūrybiniu įsijautimu išpuošta knyga. Ypač

³⁰ *Ibid.*, 1.

³¹ *Ibid.* V. Mačernis studijavo anglų filologiją Vilniaus universitete. Vokiečių kalba *atėjo* per filosofijos studijas. Tačiau jis turbūt neblogai mokėjo ir prancūzų kalbą, jei vertė Oskaro Milašiaus poeziją.

³² Narušienė, „Keli štrichai jaunojo genijaus portretui...“, 64.

³³ Jurkus, Paulius, „Svečiuose pas Vizijų poetą“, *Aidai* 1 (1954), žiūrėta 2021 spalio 15, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=6487:pa&catid=360:9-lapkritis&Itemid=403.

negaliu atsižiūrėti anos visam puslapiui paruoštos iliustracijos „Pavasario sonetų“ skyriui: koks gaivališkas pavasario srautas! Koks dangus ir kokia žemė, su būreliais krykštaujančių vaikų ir lietuviškuoju gamtovaizdžiu, virš kurio skamba pavasario vėjuose prisikėlimo trimitai! (1959 09 11).³⁴

Iš 1959 m. balandžio 8 d. K. Bradūno laiško Bernardui Brazdžioniui galima nesunkiai nustatyti, kaip, koku būdu ir iš kur buvo gauti V. Mačernio tekstai šiai rinktinei – iš Amerikoje perversų 1937–1940 m. „Ateities spindulių“, „Ateities“, „Studentų dienų“, almanacho „Pirmieji žingsniai“, kurį redagavo B. Brazdžionis. Labai svarbu, kad šiame laiške K. Bradūnas rašo apie „labai ilgą antikomunistinę Vytauto eilėraščių, kurio nei rankraščiuose, nei kitur nepavyko aptikti“ ir kuris buvo publikuotas 1943–1944 m. ėjusio laikraščio „Žemaičių žemė“ viename numeryje. Šiuo atveju kalbama apie ne tokį žinomą V. Mačernio eilėraščių „Rainių kankiniams“, dėl kurio autorystės ilgą laiką buvo abejojama.

K. Bradūno ir Eugenijaus Matuzevičiaus susirašinėjimas paliudija, kad V. Mačernio vardui ir atminimui įamžinti buvo labai svarbi E. Matuzevičiaus parama – eilėraščių nuorašų persiuntimas. Pagalba K. Bradūnui buvo reikalinga ir rengiant minėtąją poezijos rinktinę. 1957 m. sausio 12 d. laiške jis prašo:

Turiu vieną didelį, turbūt patį didžiausią ir patį brangiausią prašymą. Tavo laiškuose Albinui [Šmulkščiu] skaičiau, jog Vytauto M. raštai nežuvę. Ar negalėtum man jo „Metų sonetus“ nurašęs atsiųsti? Jei nepatogu visus iš karto, tai dalimis. Gal turi po ranka ir kitus pavienius jo eilėraščius, neįklasifikuotus į „Metų sonetus“. Nurašyk ir juos. Vytauto kūrybą noriu matyti visą prieš akis ir turėti visą po ranka. „Vizijų“ nesiųski. Jas turiu. Jos išleistos atskira knyga. Jei įmanoma, tuoj pat laiškan įdėki ir Vytauto kokią nuotrauką. „Žemėj“ didinom iš vienos mažos grupinės, todėl taip neryškiai atsimušė.³⁵

Dėl V. Mačernio eilėraščių nuorašų ir nuotraukų K. Bradūnas į E. Matuzevičių kreipėsi ne kartą, o 1959 m. vasario 23 d. laiške paprašė parašyti tikslias V. Mačernio gimimo ir mirties datas bei jo „mirties aplinkybes <...> paprastai ir tikroviškai, be jokių legendinių pagražinimų“. V. Mačernio poezijos rinktinę K. Bradūnas iš pradžių rengė kartu su A. Nyka-Niliūnu, tačiau vėliau knygos sudarytojas ir redaktorius liko tik K. Bradūnas. To priežastį ir nepasitenkinimą išleista knyga atspindi A. Nykos-Niliūno susirašinėjimas su Kostu Ostrausku. Susirašinėjama dėl Antano Škėmos raštų leidimo, tačiau svarbus ir šiuose laiškuose išryškėjęs V. Mačernio knygos kontekstas:

Mano galva, turėtų būti leidžiami tik tokie rankraščiuose palikę dalykai, kuriuos ir pats autorius būtų laikęs skelbtiniais (jokiu būdu ne juodraščiai, kaip tai padarė Bradūnas, leisdamas Mačernį), na, ir, savaime aišku, pakartojami jau paskelbtieji. (Iš A. Nykos-Niliūno laiško K. Ostrauskui, 1962 m. vasario 8 d. Baltimorė).

³⁴ Kazys Bradūnas. *Archyvai*, sud. Virginija Babonaitė-Paplauskienė. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2016, 121.

³⁵ Mitaitė, Donata, „Laiškai per Atlantą: Kazys Bradūnas ir Eugenijus Matuzevičius“, *Metai* 7 (2018), žiūrėta 2021 spalio 15, <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=3034>.

Iš Tavo laiško matau, jog mudu turime vienodas pažiūras. Kad ir aš į šį reikalą rimtai žiūriu („iš peties čia nieko nepadarysi“), patyrei iš mano žodinio reagavimo į Kazimiero „redaguotą“ Mačernį, kurį Tu pats laiške mini. (Iš K. Ostrausko laiško A. Nykai-Niliūnui. Philadelphia, 1962 02 13).³⁶

Čikagoje išleistos V. Mačernio knygos „Poezija“ įvade A. Nyka-Niliūnas pristato V. Mačernio biografiją ir kūrybą, nusako jo vietą lietuvių poezijoje ir, žinoma, pirmiausia sieja su savo – žemininkų karta. Šiame A. Nykos-Niliūno tekste svarbiausiu Poeto įvaizdžio akcentu tampa „tamsios ir liūdnei drėgnos akys“:

Man, gerai pažinusiam Mačernį gyvą, šiandien atrodo, kad jo **tamsiose ir liūdnei drėgnose akyse** [išskirta cituojant, – Ž. K.], visam palinkusiam, tarytum kūdikiškame pavidale, buvo kažkas būdinga visiems mirusiems poetams, ir didelis jo poezijos pasisekimas jam gyvam tebesant – tarsi paties likimo atlyginimas, ciniškas atlyginimas už tai, kad jam tik taip trumpai tebuvo leista maitintis, jo paties žodžiais tariant, „geriausiais žemės vaisiais“.³⁷

Akys ne kartą minimos ir A. Nykos-Niliūno dienoraštyje: „Darbe galvojau apie Mačernį. Kokios spalvos buvo jo akys? Niekaip negaliu atsiminti. Tik esu visiškai tikras, kad jos buvo tamsios ir didelės“ (1957, rugsėjo 11)³⁸. Reikėtų pabrėžti, kad gilių, liūdnų, tamsių akių metafora pasikartoja daugelio autorių tekstuose apie V. Mačernį. Akis atsisveikinant užfiksuoja ir H. Nagys: „Tą vakarą, labai vėlai, kai atsisveikinome Vilniaus geležinkelio stotyje, kai stovėjau prie traukinio lango, vežančio mane į Naująją Vilnią, tebemačiau jo dideles ramias akis <...>“³⁹. Daugelis V. Mačernio kūrybos tyrinėtojų (Vytautas Kubilius, Viktorija Daujotytė, Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė ir kt.) yra minėję, kad šis A. Nykos-Niliūno įžanginis straipsnis buvo labai svarbus tolesniam V. Mačernio ir kitų žemininkų poezijos suvokimui ir vertinimui – vėliau juo buvo remiamasi kaip autoritetingiausiu, nors šiandien į šį A. Nykos-Niliūno tekstą taip pat reikėtų pažvelgti iš naujo. H. Nagys, 1962 m. „Metmenyse“ aptardamas šią V. Mačernio poezijos knygą, kaip pažymi tyrinėtojai, „į ją žvelgia per žemininkų-lankininkų spektrą ir daug kur perfrazuoja Niliūną“⁴⁰ bei labai aiškiai atskiria V. Mačernį nuo „čiobrelinės poezijos“:

Mačernis nebežaidžia čiobrelinėm dūdelėms ir nebelašina sentimentalių meilės ašarų... Mačernis kalbėjo jauniems savo kartos žmonėms <...>, kuriems per ankšta buvo tradiciniam sode, kurie troško gyventi žmogaus, pasiilgusio visos kultūros ir didžiosios literatūrinės Vakarų tradicijos gyvenimo.⁴¹

Tačiau V. Mačernio ir kitų tos kartos atstovų nusigręžimą nuo „vosilkų ir čiobrelių“ poezijos ir posūkį į intelektualinę, maištaujančią poeziją savo straipsnyje, publikuotame dar 1946 m. „Šviesoje“, pirmasis mini Julius Kaupas:

³⁶ Alfonsas Nyka-Niliūnas. *Laisvė: būti savimi. Archyvai*, 263.

³⁷ *Ibid.*, 254.

³⁸ Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1970*, 329.

³⁹ Nagys, Henrikas, „Vytauto Mačernio literatūrinis palikimas“, *Metmenys* 5 (1962), 9.

⁴⁰ Narušienė, „Keli štrichai jaunojo genijaus portretui...“, 65.

⁴¹ Nagys, „Vytauto Mačernio literatūrinis palikimas“, 13.

[K]ūrybos centre stovi žmogus, ieškantis savo tiesos ir savo gyvenimo prasmės; jie sprendžia savo poezijoje esmines žmogaus gyvenimo problemas. Jie nebenori dainuoti apie mėlynas mylimosios akis ir pievų gėlytes, skendėti graudžioj melancholijoj ar pigiai šaukti to ar kito užguitą tautą.⁴²

Panašias formuluotes recenzijose kartoja ir vėlesni autoriai, rašę tiek apie V. Mačernio, tiek apskritai apie žemininkų poeziją, pavyzdžiui, Aloyzas Baronas, Elina Skrupskelytė, kuri 1962 m. aptarė V. Mačernio poeziją „Ateityje“, ir kt. Vis dėlto vėliau, atsiribojęs nuo romantine mistika apgaubtos Poeto legendos, A. Nyka-Niliūnas 1962 m. lapkričio 14 d. dienoraštyje įrašys: „Bandžiau skaityti Mačernio sonetus, kurie man visada dvelkė atgyvenusia retorika, bet šįkart jie trenkė pritrenkė savo banalybe, ir dėl to jaučiuosi lyg būčiau pažeidęs visiems privalomą tabu“⁴³. Įdomu tai, kad ši 1962 m. dienoraščio fragmentuose užrašyta mintis nepatvirtina ir neliudija pakitusio požiūrio į V. Mačernio kūrybą. Kaip žinoma, A. Nykos-Niliūno dienoraščiai buvo išleisti gerokai vėliau (I tomas – 1998 m. Čikagoje). Visą tą laiką jis įrašus koregavo, taisė, pildė. Atrodytų, neužbaigtas V. Mačernio sonetų ciklas iš laiko perspektyvos galėjo būti skaitomas kitaip, tačiau tokią versiją paneigia 1960 m. publikuotas A. Nykos-Niliūno straipsnis, kuriame aptariama V. Mačernio kūryba (vėliau šis straipsnis buvo publikuotas ir 1996 m. išleistoje literatūros kritikos rinktinėje „Temos ir variacijos“) ir teigiama:

Sekantis savo reikšme Mačernio kūrinys yra *Metų* sonetai. Prasmės požiūriu *Metų* sonetai yra antroji *Vizijų* versija, arba, tiksliau išsireiškiant, detalizuota *Vizijose* emociškai išreikštų temų bei problemų analizė. Formališkai *Metų* sonetuose tolydžio vis labiau išryškėja tam tikra klasicistinė tendencija, didesnio aiškumo ir aprėžtumo siekimas. Tačiau dingsta organinės turinio ir formos vienybės principas: daugumoje šių eilėraščių turinio persvara neabejotina. *Metų* sonetuose poezija yra nebe vien žodžio menas, bet buvimo būdas, „ontologinio ilgesio“ programa. Grožio, tiesos ir egzistencijos sąvokos čia yra jau visiškai identiškos.⁴⁴

Nelabai tikėtina, kad per dvejus metus A. Nykos-Niliūno požiūris galėjo radikaliai pasikeisti. Greičiausiai minėtasis įrašas dienoraštyje bus atsiradęs vėliau. V. Mačernio asmenybės ir kūrybos vertinimas ilgai nekito. Naujų požiūrio ir pokyčių trajektorijų atsirado jau su nauja literatūros kritikų karta. Tačiau būtina pastebėti ir pabrėžti, kad V. Mačernis žemininkų idėijinei programai buvo priskirtas jau po jo mirties ir taip buvo įtvirtintas nekvestionuojamas ne tik jo kaip žemininko, bet ir kaip tam tikru aspektu išeivio įvaizdis (apie tai yra rašę jaunesnės kartos išeivijos kritikai Violeta Kelertienė, V. Skrupskelytė, Rimvydas Šilbajoris, Tomas Venclova). Pavyzdžiui, J. Kaupas tvirtino, kad savo charakteriu Mačernio poezija yra „organiška filosofinės poezijos tremtyje dalis. Dėl to <...> klasifikuojant

⁴² Kaupas, Julius, „Jaunieji mūsų poetai“, in *Raštai*, sud. Kostas Ostrauskas ir Alfonsas Nyka-Niliūnas. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1997, 243.

⁴³ Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1970*, 371.

⁴⁴ Nyka-Niliūnas, Alfonsas, „Vytautas Mačernis“, in *Temos ir variacijos: literatūra, kritika, polemika*. Vilnius: Baltos lankos, 1996, žiūrėta 2021 spalio 15, <http://www.tekstai.lt/literaturniai-sajudziai/205-zemininkai/1788-zemininkai-alfonas-nyka-niliunas-temos-ir-variacijos-vytautas-macernis>.

Vytauto Mačernio kūrybą, nebūtų didelė nuodėmė priskirti ją prie tremties literatūros⁴⁵. Panašiai manė ir Algirdas Titus Antanaitis⁴⁶. Netgi tokie kitos kartos ir kitos „idėjinės grupuotės“ kūrėjai kaip A. Vaičiulaitis arba J. Aistis dėl V. Mačernio kaip žemininko laikyenos ir jo kaip žemininkų-lankininkų kartos simbolio nepolemizavo. Tiesa, J. Aistis laiške Stasiui Santvarui skundėsi:

Kai kalbi apie mūsų raštų pasaulį, tai tikra tiesa. Pas mus vis: Donelaitis ir Blekaitis, o tarpe niekam vietos nėra, beje, pastarąjį tik rimui pavartoju, bet esmėje taip yra. Pats negalėčiau skųstis. Bet ne čia esmė yra. Man nepatinka visa ta kampanija: Kaupas, Mačernis, Mackus... Jie visi OK, bet nemanau, kad jau jie taip būtų visi su Viešpačiu Dievu pirštais sudūrusiu, ir jie turi savo vietą, tik, žinoma, ne tą, kur juos organizuota ir vieninga gegnė sodina...“
(Washington, 1965 VI 27).⁴⁷

A. Vaičiulaitis, 1988 m. rašydamas P. Jurkui (tuometiniam Lietuvos rašytojų draugijos pirmininkui), rūpinasi: „Ar tu atspėjai laiko aprašyti Vytautą Mačernį ir jo galdynės rašto žmones. Juk tai turėtų būti didysis Tavo atpildas Tavo draugui ir tokiam įdomiam poetui“ (Bethesda, 1988.IX.28)⁴⁸. Performatyvioji memorializacija yra labai aiškiai keičiama į materialiąją. P. Jurkus, rašydamas atsiminimus apie V. Mačernį, pabrėžė, kad V. Mačernis „savo ateitį matė tautos filosofo rolėje, kurioje jis praskleistų žmonėms kelius“. Dar 1965 m. gegužės 5 d. laiške Jurgiui Jankui P. Jurkus mini:

Sirgdamas daugiau skaičiau, šį tą rašinėju. Dabar dirbu prie knygos apie poetą Vytautą Mačernį. Turėjau seniau parašyti, bet buvo sunkinančių aplinkybių. Jo labai nemylėjo motina ir kaip apie tai rašysi? [1954 m. „Aiduose“ publikuotuose atsiminimuose jis šį faktą jau akcentuoja, – Ž. K.] Teko visa nudelsti, kol motina mirė. Rašau ranka, dar tik juodrašti.

Vis dėlto minima knyga nebuvo išleista. Šių metų spalio pradžioje Maironio lietuvių literatūros muziejuje įvykusi konferencija ir diskusija patvirtino, kad P. Jurkaus atsiminimų knygos rankraštis (mašinraštis?) yra saugomas Kaune, Maironio lietuvių literatūros muziejuje, Pauliaus Jurkaus archyvine fonde, ir kad yra keli atsiminimų knygos variantai. Tad net ir pasibaigus Vytauto Mačernio metams tyrinėtojų dėmesio laukia iki šiol nežinoma medžiaga.

Atmintis

V. Mačernio rūpesčiais, jo kūrybos sklaida ir atminimo įamžinimu išeivijoje gyveno ne tik artimiausi poeto draugai, ne tik žemininkai-lankininkai. Šio poeto memorializacijos klausimai rūpėjo ir ateitininkams, kurių korporacijai V. Mačernis priklausė dar Vasario 16-osios

⁴⁵ Kaupas, „Jaunieji mūsų poetai“, 657–658.

⁴⁶ *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, red. Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris. Čikaga: Lituanistikos institutas, 1992, 415.

⁴⁷ *Jonas Aistis. Laiškai 1929–1973*, sud. Vytautas Kubilius. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, 562.

⁴⁸ Vaičiulaitis, Antanas, *Laiškai*, sud. Ilona Čiužauskaitė, Ernesta Juknytė ir Neringa Klišienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013, 666.

Respublikoje: ateitininkijos spaudoje buvo spausdinami V. Mačernio eilėraščiai, rengiami gimimo ir mirties minėjimai, vyko V. Mačernio poezijos skaitymai. Pavyzdžiui, 1964 m. gruodžio 27 d. poeto žūties dvidešimtmečiui paminėti Čikagos ateitininkų meno draugija „Šatrija“ „Draugo“ patalpose suorganizavo renginį. Minėdama V. Mačernio 25-ųjų mirties metinių sukaktį, 1969 m. spalio 18 d. „Šatrija“ Čikagos Jaunimo centre suorganizavo poeto rankraščių ir nuotraukų parodą bei pristatė inscenizuotą poezijos spektaklį. Apie tai buvo skelbiama ir „Drauge“. Tai, kad Poeto legenda neblėso, patvirtina K. Bradūno laiškas. 1969 m., rašydamas E. Matuzevičiui apie šį renginį, jis prašė nuotraukų:

Šį kartą aš čia su vienu prašymu. Matai, šiemet spalio mėnesį sukanka 25 metai nuo Vytauto Mačernio mirties. Sukakties proga sumanyta Čikagoje totalinio teatro formose inscenizuoti jo „Vizijas“. Visas pastatymas ir muzika bus tau, manau, girdėto kompoz. Dariaus Lapinsko. Pastatymas turėtų būti savotiška sintezė žodžio, muzikos, šviesos, filmų, dainos, pantomimos, choro ir t. t. Tam reikalui mums čia labai trūksta V. Mačernio nuotraukų. Turime porą pavyzdžių – štai ir viskas. Ar negalėtum ten jų daugiau parinkti ir man atsiųsti. Būtume Tau labai dėkingi, o Vytauto atminimui visa tai labai padėtų. (Čikaga, 1969 06 14).⁴⁹

1969-uosius galima rekonstruoti kaip tikrus V. Mačernio memorializacijos proveržio išeivijoje metus⁵⁰. Tais metais V. Mačerniui skirtame „Ateities“ numeryje buvo išspausdintas Vytauto Aleksandro Jonyno straipsnis „Yra pasauly tik jaunystė, saulė ir namai“ ir K. Bradūno atsiminimai „Pirmas susitikimas su Vytautu Mačerniu ir studentiškos dienos Kaune“⁵¹. 1969 m. rudenį K. Bradūno redaguotame „Drauge“, „Kultūros“ priede pasirodė dar kelių autorių atsiminimai apie poetą (V. Mačernio klasės draugės Elenos Daumantaitės-Baltrušaitienės, Monikos Jonynienės ir kt.), paties K. Bradūno prisiminimai apie poetą V. Mačernį Vilniuje. 1969 m. „Drauge“ buvo išspausdintas Jono Ervydo straipsnis „Apie poeto Vytauto Mačernio tėviškę ir giminę“, „Aiduose“ – straipsnis „V. Mačernio žuvimo aplinkybės“, o „Lituanus“ tais metais publikavo Letos Janusevičiūtės-Kelertienės (Violetos Kelertienės) V. Mačernio „Vizijų“ vertimą. Svarbu, kad tai buvo apskritai pirmasis V. Kelertienės vertimas iš lietuvių kalbos į anglų. V. Kelertienė yra minėjusi, kad šį V. Mačernio „Vizijų“ vertimą nusiuntė ne tik „Lituanus“, bet ir į JAV žurnalą „The Sixties“, kurį redagavo žinomas poetas Robertas Bly ir Williamas Duffy⁵². R. Bly V. Kelertienei atsakęs, kad „yra gražių eilių, bet šiaip nenaujas. Taip pat paminėjo, kad kažkoks lenkų poetas rašo labai panašiai kaip ir V. Mačernis“⁵³.

⁴⁹ Alfonsas Nyka-Niliūnas. *Laisvė: būti savimi*. Archyvai, 247.

⁵⁰ 1969 m. į Šarnelę pirmą kartą atvyksta Vytautas Kubilius, daug prisidėjęs prie V. Mačernio kūrybinio palikimo išsaugojimo ir tyliosios atminties Lietuvoje sovietmečiu.

⁵¹ Šie atsiminimai publikuoti ir knygoje: Bradūnas, Kazys, *Kertinė paraštė: literatūros ir kultūros kritika bei publicistika*, sud. Gediminas Mikalaitis. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017.

⁵² R. Bly'aus ir W. Duffy'o redaguotas poezijai skirtas žurnalas „The Fifties“, vėliau – „The Sixties“. Viename interviu R. Bly mini, kad planuota šiam žurnale publikuoti skandinavų, Europos ir Pietų Amerikos poetų vertimus bei kai kurių amerikiečių poetų kūrybą. Žurnalo redaktoriai ir sudarytojai ypač nemėgo „universitetinių poetų“, kuriuos jie laikė saugiais, „sunkiais“ ir institucijų saugomais. 1958 m. vasarą pasirodė pirmasis žurnalo „The Fifties“ numeris – mažas, tik 1 000 egz. tiražu, kurį, kaip sakė pats R. Bly, „išleido kažkokie kažkur“. Jau pirmajame numeryje buvo tvirtai pareikšta: „Šio žurnalo redaktoriai mano, kad didžioji dalis šiandien Amerikoje publikuojamos poezijos yra pernelyg senamadiška.“

⁵³ Iš asmeninio straipsnio autorės pokalbio su prof. Violeta Kelertiene. Kol kas nepavyko nustatyti, kurį lenkų poetą R. Bly turėjo mintyje.

Dėmesys V. Mačerniui išeivijoje nesumažėjo ir vėliau. 1971 m. Čikagoje išleistoje antologijoje „Lietuvių poezija išeivijoje 1945–1971“⁵⁴ „dalyvauja“ ir V. Mačernis: joje paskelbta vienuolika šio poeto eilėraščių – dvi vizijos (Trečioji ir Septintoji) ir devyni sonetai (iš 1961 m. knygos „Poezija“ ir iš 1970 m. „Žmogaus apnuoginta širdis“). Pridėta ir trumpa biograma⁵⁵. Pagrindinis V. Mačernio tekstų atrinkėjas buvo K. Bradūnas. Tad atrenkant tekstus publikuoti, žinoma, neišvengta subjektyvumo. Vis dėlto buvo stengiamasi paskelbti lietuvių skaitytojams išeivijoje visus tekstus, kurie tik buvo gaunami. Įvairiose antologijose K. Bradūnas publikavo skirtingus eilėraščius ir taip sudarė platesnį, visuminį V. Mačernio kūrybos vaizdą. Apie 1970-uosius metus išeivijos periodinėje spaudoje vis daugėja publikacijų, skirtų jau nebe V. Mačernio mistifikacijai, o jo poezijos analitiniam perskaitymam pritaikant ir literatūrologinę instrumentariją, ir naujas metodologijas. Galima minėti 1971 m. „Drauge“ publikuotą R. Šilbajorio straipsnį „Kai kurie Vytauto Mačernio kūrybos aspektai“, 1975 m. – Marijos Saulaitytės straipsnį „Du mistikai: Mačernis ir Brazdžionis“. V. Mačernio kūryba buvo įtraukta ir į Pedagoginio lituanistikos instituto Čikagoje programą. Žemininkų ir V. Mačernio poezija buvo skaitoma ir aptariama kasmetinėse Poezijos dienos Čikagoje (pagrindinis Poezijos dienų organizatorius buvo K. Bradūnas), pagal jų tekstus dainuojamos dainos:

Prof. Tomo Venclovo paskaita, universitetinio lygio, buvo sekama su giliu dėmesiu ir susikaupimu. Dekodamas prelegentui, Bradūnas pažymėjo, kad Venclova padarė tokią žemininkų poezijos analizę, kokios po dr. Girniaus dar niekas nėra padaręs. Tai akademiškas, tikslus įvertinimas. Pabrėžęs poezijos ryšį su daina, Bradūnas pranešė, kad buvo pakviesta E. Sakadolskienė sudaryti muzikinę programą žemininkų poezijos temomis. Pakvietė publiką pasiklausyti žemininkų kūrinių, paverstų dainomis.⁵⁶

Apibendrinimas

Apibendrinant straipsnyje pristatytą medžiagą, matyti, kad V. Mačernio kūryba išeivijos periodikoje buvo spausdinama aktyviai, dažnai, be ilgesnių pertrūkių. Žinoma, dažniausiai buvo publikuojama artimiausių bičiulių iniciatyva ir tuose leidiniuose, kuriuos jie redagavo arba su kuriais bendradarbiavo, – „Aiduose“, „Literatūros lankuose“, „Drauge“, „Ateityje“, „Metmenyse“. Didžiausias indėlis į V. Mačernio kūrybos išsaugojimą ir sklaidą išeivijoje priklauso K. Bradūnui.

Publikacijos periodinėje išeivijos spaudoje rodo V. Mačernio receptijos slinkti: nuo mitologizuoto Poeto įvaizdžio, taip aktyviai kurto pirmąjį dvidešimtmetį po V. Mačernio mirties, ilgainiui pereinama prie akademinės jo kūrybos analizės, vertimų, – taip poetas

⁵⁴ *Lietuvių poezija išeivijoje 1945–1971*, 3 t., red. Kazys Bradūnas, įvado „Egzodo poezijos šuoliai“ autorė Viktorija Skrupskelytė. Chicago: Ateitis, 1971.

⁵⁵ 1967 m. „Vagos“ išleistame „Lietuvių poezijos“ I tome taip pat skelbiami šeši V. Mačernio poetiniai tekstai su trumpa biografija (*Lietuvių poezija*, 1 t., sud. Vytautas Vanagas, įžangos žodžio „Mūsų poezijos kelias“ autorius Antanas Venclova. Vilnius: Vaga, 1967).

⁵⁶ Prunskis, Juozas, „Žemininkų kūryba Poezijos dienos“, *Aidai* 4 (1981), žiūrėta 2021 spalio 15, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=7472:mi&catid=409:4-liepa-rugpjitis&Itemid=464.

pristatomas ir anglakalbiame JAV skaitytojui (V. Kelertienės, R. Šilbajorio, T. Venclovos ir kt. straipsniai). V. Mačernio poezijos vertimų yra įtraukta ir į antologijas anglų kalba, pavyzdžiui, „The Green Oak“ (sud. Algirdas Landsbergis ir Clark Mills, 1961), „Selected Lithuanian Post-War Poetry“ (sud. Jonas Zdanys. New York: Manyland Books, 1978). Ko dar galima tikėtis mačerniados istorijoje? Pirmiausia reikalingi tekstologiškai parengti V. Mačernio raštai. Žinome, kad jo eilėraščių sąsiuvinį buvo keli variantai. Lietuvoje, leidžiant V. Mačernio poezijos knygas, rinktines, eilėraščiai nebuvo sutikrinti su originalais. Vienu metu to neleido padaryti politinė situacija, kitais atvejais, matyt, buvo pasirinktas paprastesnis kelias – tiesiog perspausdinti, kas turėta. Aišku tik tai, kad išeivijoje V. Mačernio poezija buvo publikuota turint labai tikslus nuorašus, todėl ten nesutapčių beveik nesama. Būtina išleisti ir P. Jurkaus atsiminimų knygą apie V. Mačernį. Vis dėlto tai – jau kitų tyrimų ir kitų tyrinėtojų perspektyvinis darbo laukas.

Šaltiniai ir literatūra

- Aistis, Jonas, „Lietuvių poezija svetur“, in *Lietuvių literatūra svetur 1945–1967*, red. Kazys Bradūnas. Chicago: „Į laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1968.
- Alfonsas Nyka-Niliūnas. *Laisvė: būti savimi. Archyvai*, sud. Virginija Babonaitė-Paplauskienė. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2019.
- Balsevičiūtė, Virginija, *Vytautas Mačernis ir jo karta*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- Boym, Svetlana, *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books, 2002.
- Bradūnas, Kazys, *Kertinė paraštė: literatūros ir kultūros kritika bei publicistika*, sud. Gediminas Mikelaitys. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017.
- Daugirdaitė, Solveiga, „Lietuvių modernizmas be feminų“, in *Antanas Škėma ir slinktytys lietuvių literatūroje*, sud. Loretta Mačianskaitė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012.
- Girnius, Juozas, „Žmogaus prasmės žemėje poezija“, in *Žemė: naujosios poezijos antologija*, red. Kazys Bradūnas. Los Angeles: Lietuvių dienos, 1951, žiūrėta 2021 spalio 15, <http://www.tekstai.lt/antologijos/443-antologija-zeme/1808-antologija-zeme-juozas-girnius-zmogaus-prasmes-zemeje-poezija-2>.
- Girnius, Jonas, „Poeto palikimas“, *Aidai* 1 (1947).
- Jonas Aistis. *Laiškai 1929–1973*, sud. Vytautas Kubilius. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.
- Jurkus, Paulius, „Nekrologo vietoje“, *Aidai* 6 (1946).
- Jurkus, Paulius, „Svečiuose pas Vizijų poetą“, *Aidai* 1 (1954).
- Kaupas, Julius, „Jaunieji mūsų poetai“, in *Raštai*, sud. Kostas Ostrauskas ir Alfonsas Nyka-Niliūnas. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1997.
- Kazys Bradūnas. *Archyvai*, sud. Virginija Babonaitė-Paplauskienė. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2016.
- Kuizininė, Dalia, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais*. Vilnius: Versus aureus, 2003.
- Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, red. Kazys Bradūnas ir Rimvydas Šilbajoris. Čikaga: Lituanistikos institutas, 1992.
- Lietuvių poezija*, 1 t., sud. Vytautas Vanagas. Vilnius: Vaga, 1967.
- Lietuvių poezija išeivijoje 1945–1971*, 3 t., red. Kazys Bradūnas. Chicago: Ateitis, 1971.

- Lietuvių rašytojų draugijos fondas, 1951, liepos 4 d., Prot. Nr. 2 (6), Prot. Nr. 5 (18). Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, Čikaga, JAV.
- Mitaitė, Donata, „Laiškai per Atlantą: Kazys Bradūnas ir Eugenijus Matuzevičius“, *Metai* 7 (2018), žiūrėta 2021 spalio 15, <https://www.zurnalasmetai.lt/?p=3034>.
- Nagys, Henrikas, „Epitafija ant poeto kapo“, *Aidai* 1 (1952).
- Nagys, Henrikas, „Knyga apie kovojantį žmogų ir nemirtingą jo ilgėsį“, *Aidai* 12 (1946).
- Nagys, Henrikas, „Vytauto Mačernio literatūrinis palikimas“, *Metmenys* 5 (1962).
- Narušienė, Vaiva, „Keli štrichai jaunojo genijaus portretui. Vytauto Mačernio kelias į lietuvių poezijos viršūnę“, *Darbai ir dienos* 52 (2009).
- Nyka-Niliūnas, Alfonsas, *Dienoraščio fragmentai 1938–1970*. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1998.
- Nyka-Niliūnas, Alfonsas, „Nevermore. Vytauto Mačernio portretui ir atminimui“, *Literatūros lankai* 4 (1954).
- Nyka-Niliūnas, Alfonsas, „Vytautas Mačernis“, in *Temos ir variacijos: literatūra, kritika, polemika*. Vilnius: Baltos lankos, 1996, žiūrėta 2021 spalio 15, <http://www.tekstai.lt/literaturniai-sajudziai/205-zemininkai/1788-zemininkai-alfonas-nyka-niliunas-temos-ir-variacijos-vytautas-macernis>.
- Prunskis, Juozas, „Žemininkų kūryba Poezijos dienoje“, *Aidai* 4 (1981), žiūrėta 2021 spalio 15, https://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=7472:mi&catid=409:4-lieparugpjtis&Itemid=464.
- Saulius, Vytautas, „Palūžusi giesmė (Poeto Vytauto Mačernio šviesiam atminimui)“, *Žiburiai*, 1946 kovo 25.
- Šeina, Viktorija, „Maironio atminimo įamžinimas literatūrinės kanonizacijos aspektu (1932–1940)“, *Lituanistica* 63 (2) (108) (2017), žiūrėta 2021 spalio 15, <https://www.lmaleidykla.lt/ojs/index.php/lituanistica/article/view/3535>.
- Šeina, Viktorija, *Savas ir svetimas dainius. Adamas Mickiewiczius lietuvių literatūros kanone (1883–1940)*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2021.
- Vaičiulaitis, Antanas, *Laiškai*, sud. Ilona Čiužauskaitė, Ernesta Juknytė ir Neringa Klišienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2013.
- Žemė: naujosios poezijos antologija*, red. Kazys Bradūnas. Los Angeles: Lietuvių dienos, 1951.

Žydronė KOLEVINSKIENĖ

THE REMEMBRANCE OF VYTAUTAS MAČERNIS IN THE DIASPORA

Summary. This article discusses the iconography of Vytautas Mačernis in the diaspora and raises the issue of how his life and work were presented at different times in the periodicals, reviews, almanacs, and anthologies published in the emigration. These publications were reflectively supplemented by ego documents (letters from and recollections by friends). The creative output of V. Mačernis was published very actively, but mostly at the initiative of his closest friends, usually members of the žemininkai group (Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys, Julius Kaupas, Paulius Jurkus). They published V. Mačernis' work in periodicals of which they themselves were the editors or to which they contributed. These included "Aidai", "Literatūros lankai", "Draugas", "Ateitis", and "Metmenys". V. Mačernis' poems were published in the émigré press associated with the *ateitininkai*, who also

organized appropriate commemorations and poetry readings. The first two decades after V. Mačernis' death saw efforts in the diaspora to actively work at creating the Poet's legend. But eventually there was a movement away from a romanticized, mythological image of the Poet towards academic studies of his creations and translations of it, thereby presenting V. Mačernis to an English-speaking audience as well.

Keywords: Mačernis, diaspora, memorialization, *žemininkai*, periodical press, memory.

Gerda PILIPAITYTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Julijos Pranaitytės gyvenimas ir darbai: tautinis ir tarpkultūrinis aspektai

Santrauka. Straipsnyje žvelgiama į pirmosios lietuvių kelionių knygų rašytojos, ilgametės spaudos darbuotojos, vertėjos Julijos Pranaitytės (1881–1944) gyvenimą, nagrinėjamos knygos, parašytos apsilankius kitose šalyse, jos redaguoto išeivių žurnalo „Žvaigždė“ numeriai ir kt. Jos darbai analizuojami tautiniu ir tarpkultūriniu aspektais, atkreipiamas dėmesys į autorės laikyseną išeivijoje, indėlį į lietuvių kultūrą, pažiūras. Tarpkultūriškumo ir tautiškumo santykis J. Pranaitytės darbuose svarstomas dėl jos buvimo arti kitų kultūrų: gyvenimo JAV, studijų užsienio šalyse, kelių kalbų mokėjimo, vertimų; vis dėlto visą laiką jaučiama patriotiška moters laikysena, noras išsaugoti savo tautos kalbą ir religiją. Galima teigti, kad rašytoja ir leidėja pasinaudojo savo žiniomis bei darbais, susijusiais su kitais kraštais, kad puoselėtų lietuviybę.

Raktažodžiai: kelionių literatūra, darbas išeivijoje, spauda išeivijoje, leidyba, tarpkultūriškumas, tautiškumas, lietuviybė, religija, kelionės.

1931 m. Julija Pranaitytė parašė „Kun. A. Miluko darbuotė (1890–1930)“ – savo bičiulio ir bendražygio kunigo Antano Miluko biografiją, kurioje pateikė ir smulkiai aprašė visus jo darbus, nuveiktus lietuvių tautos gerovei. Deja, pati tokio pagerbimo nesulaukė. Dėl to dabar gali kilti klausimas: Julija Pranaitytė – kas ji? Kodėl reikia apie ją kalbėti?

Pirmiausia, tai buvo Lietuvai visiškai atsidavęs žmogus, aukojęs jai savo laiką, pastangas, pinigus ir sveikatą. J. Pranaitytė nepamiršdavo tėvynės net ir engiama kitataučių dėl meilės, pagarbos jai arba būdama labai toli: mokydamasi užsienyje, keliaudama, gyvendama kitapus Atlanto. Antra, būtent kelionės, keletas mokėtų užsienio kalbų, iš labai arti pažintos kitų šalių kultūros bei gyvenimas išeivijoje darė J. Pranaitytę itin spalvinga asmenybe, nes kalbama apie moterį pačioje XX a. pradžioje, kai kultūriniame gyvenime ir kelionių (turizmo) srityje labiausiai reikšdavosi vyrai. Nors apie šią spaudos darbuotoją, rašytoją ir keliautoją nedaug žinoma ir menkai kalbama, ji nusipelnė būti prisiminta.

Atsižvelgiant į J. Pranaitytės pasaulio pažinimą neapsiribojant viena arba pora kalbų, aistrą keliauti, išsilavinimą bei gyvenimą JAV, šiame straipsnyje keliamas klausimas, kaip jos darbuose plėtojasi tautinis ir tarpkultūrinis aspektai, ar galima pastebėti tautiškumo ir tarpkultūriškumo santykį ir ar jos darbuose matyti nuorodų į kosmopolitišką požiūrį, ar vis dėlto skleidžiasi vien patriotizmas. Skirtingų kultūrų sąveika dažnai matoma būtent tarp išeivijoje gyvenančių žmonių, tačiau vieniems būdingesni mimikrijos atvejai arba net savo kultūros ir kalbos atsisakymas, o kiti visiškai nesistengia pažinti ir priimti svetimos šalies kultūros. Todėl įdomu pažvelgti į J. Pranaitytės situaciją, nes, remiantis jos biografija, moteris buvo patriotė, vėliau apsigyveno JAV, nemažai dėmesio skyrė kitoms šalims. Kadangi jos darbai mažai tyrinėti, nėra aišku, kokia pozicija juose skleidžiasi, nes tiesiog domėjimasis kitomis kultūromis dar nereiškia jų sąveikos ir tarpkultūriškumo. Tyrimo objektas yra tautiškumo apraiškos J. Pranaitytės darbuose pabrėžiant lietuviybės išsaugojimo svarbą, pagarba savo šaliai, jos problemų iškėlimas ir tarpkultūriškumo ženklai: supažindinimas su kita kultūra, globalių klausimų svarstymas, autorės patirtys svečiose šalyse. Taip pat žvelgiama į jos gyvenimo faktus, ką J. Pranaitytei reiškė tėvynė, kaip vystėsi meilė jai, motyvai domėtis kitomis kultūromis ir kokį pėdsaką šios paliko moters gyvenime.

Siekta ištirti, kiek J. Pranaitytės darbuose šalia tautiškumo galima aptikti tarpkultūriškumo, o tikslui pasiekti buvo iškelti šie uždaviniai:

- 1) pristatyti ankstesnius darbus, kuriuose kalbama apie J. Pranaitytę;
- 2) aprašyti J. Pranaitytės gyvenimą, ypač akcentuoti jos ryšį su tėvyne ir kitomis kultūromis;
- 3) ištirti J. Pranaitytės kelionių knygas, jos redaguotą žurnalą „Žvaigždė“, knygą, skirtą kun. A. Milukui, atsižvelgiant į tautiškumo ir tarpkultūriškumo apraiškas;
- 4) palyginti ir įvertinti, koks šių dviejų reiškinių santykis egzistuoja jos darbuose.

Šis straipsnis naujas ir aktualus, nes J. Pranaitytės asmenybė ir darbai sulaukė itin mažai dėmesio – vos poros straipsnių, ji būdavo tik paminima šalia kitų žymių žmonių, ypač šalia sužadėtinio Prano Vaičiaičio. Tiesa, 2019 m. gruodį rimtesnio tyrimo sulaukė viena iš jos kelionių knygų „Iš kelionės po Europą ir Aziją“ (1914). Juozapas Paškauskas publikavo mokslo straipsnį anglų kalba „Discovering the Empire: Julija Pranaitytė's Guidebook to Europe and Asia“ („Imperijos atradimas: Julijos Pranaitytės vadovas po Europą ir Aziją“) ir jame analizavo pirmąją jos knygą; jis atkreipė dėmesį, kad autorė, aprašydama vietas, taip pat ragina įsitraukti į lietuvių nacionalistinį judėjimą¹.

Taikant aprašomąjį, apžvalginį (J. Pranaitytės gyvenimui apžvelgti ir aprašyti) bei analitinį ir atidaus skaitymo (jos darbams išanalizuoti) metodus, šiame straipsnyje apibūdinama per tautiškumo ir tarpkultūriškumo santykį besiskleidžianti J. Pranaitytės laikysena išeivijoje, pažiūros ir indėlis į kultūrą. Pagrindinės vartojamos sąvokos:

- tarpkultūriškumas – dviejų arba daugiau skirtingų kultūrų lyginimas arba samplaika²;
- tautiškumas – priklausymas kuriai nors tautai, jaučiamas ryšys su visuotiniu ir politiniu jos gyvenimu³;

¹ Paškauskas, Juozapas, „Discovering the Empire: Julija Pranaitytė's Guidebook to Europe and Asia“, *Lithuanian Historical Studies* 23 (2019).

² Pagal: „Cross-cultural“, *Merriam-Webster. Dictionary*, žiūrėta 2021 birželio 30, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/cross-cultural>.

³ Pagal: „Tautiškumas“, *Lietuvių kalbos žodynas: elektroninis variantas*, vyr. red. Gertrūda Naktinienė, žiūrėta 2021 birželio 30, <http://www.lkz.lt/?zodis=tauti%C5%A1kumas&id=26031310000>.

- patriotizmas – „dorovinis ir politinis principas, socialinis jausmas, atspindintis tėvynės meilę, prisirišimą prie tėvynės, didžiavimąsi jos praeitimi ir dabartimi, pasirengimas aukoti asmeninius interesus savo tautos ir tėvynės interesų vardan“⁴;
- kosmopolitizmas – „nuostata, teigianti, kad žmogus yra viso pasaulio pilietis. Įvardija universalias, ekumenines, atviras, vengiančias provincialumo žmonių nuostatas. Kosmopolitizmas nepaiso tautinės kultūros tradicijų ir tautos, kaip visumos, interesų“⁵.

Trumpas tiriamosios medžiagos pristatymas: kelionių aprašymų knygos „Iš kelionės po Europą ir Aziją“ (1914) ir „Laiškai iš Ispanijos“ (1932), kuriose įpinama ne tik tiesiogiai su kelionėmis ir aplankytomis vietomis susijusių minčių; 1942 m. J. Pranaitytės redaguoto Amerikos lietuvių žurnalo „Žvaigždė“ numeriai (kai J. Pranaitytė buvo vyr. redaktorė); knyga „Kun. A. Miluko darbuotė“ (1931), kurioje užsimenama ir apie pačią autorę, knygoje skleidžiasi istoriniai dalykai.

Ankstesni paminėjimai

Vieną išsamiausių straipsnių apie J. Pranaitytę parašė Vilmantas Krikštaponis 2011 m., per jos 130-ąsias gimimo metines, – „Primiršta lietuviškos spaudos darbuotoja. Julijos Pranaitytės 130-osioms gimimo metinėms“. Autorius nuosekliai aprašo jos gyvenimą, iškelia problemą, kad „Julijos Pranaitytės, daug nusipelnusios lietuvių kultūrai, lietuviškos spaudos istorijai vardas tapo ilgainiui beveik užmirštu“⁶, ir viliasi, kad J. Pranaitytė ateityje bus pagerbta koku nors jos atminimą įamžinančiu paminklu arba monografija. Gediminas Zemlickas straipsnyje „Iš vargo virvių – dainų vainikas“ (2014) daugiausiai dėmesio skiria poetui P. Vaičičiui, tačiau nepamiršta ir svarbių asmenybių šio gyvenime, tarp kurių – ir J. Pranaitytė. Pastarajame straipsnyje gana nemažai rašoma apie J. Pranaitytės ir P. Vaičičio ryšį, moters nuveiktus darbus. Pagirtina tai, kad autorius ją perteikia kaip lygiavertę P. Vaičičio partnerę, nusipelnusią tiek pat pagarbos, kiek ir poetas. Kaip ir kituose retuose tekstuose apie J. Pranaitytę, šiame įvardijamas jos indėlis į lietuviybės puoselėjimą bei apgailestaujama, kad ji nėra tiek prisimenama, kiek turėtų būti⁷. Vitas Girdauskas straipsnyje „Zanavykų patriotų takais“ (2008) aprašo Pranaičių šeimą. Iš šio teksto akivaizdu, kad ir Julijos artimieji buvo inteligentiški žmonės, atsidadę savo pašaukimui ir religijai⁸. Dažniausiai J. Pranaitytės pavardė figūruoja šalia jos sužadėtinio P. Vaičičio, pavyzdžiui, Broniaus Lazaraičio tekste „Poetas ir jo sužadėtinė“ (2015), bet jame abiem

⁴ „Patriotizmas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2021 birželio 30, <https://www.vle.lt/Straipsnis/patriotizmas-2795>.

⁵ „Kosmopolitizmas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, žiūrėta 2021 birželio 30, <https://www.vle.lt/straipsnis/kosmopolitizmas/>.

⁶ Krikštaponis, Vilmantas, „Primiršta lietuviškos spaudos darbuotoja. Julijos Pranaitytės 130-osioms gimimo metinėms“, *XXI amžius* 52 (2011), žiūrėta 2021 birželio 25, http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2011/07/13/kult_04.html.

⁷ Zemlickas, Gediminas, „Iš vargo virvių – dainų vainikas“, *Mokslo Lietuva* 3 (2014), 10.

⁸ Girdauskas, Vitas, „Zanavykų patriotų takais“, *MyTrips.lt*, 2008, 10, žiūrėta 2020 liepos 15, <https://www.mytrips.lt/Marsrutai/Zanavyku-patriotu-takais/243/>.

asmenybėms dėmesio skiriama po lygiai. Anelė Butkuvienė savo ruožtu nusprendė J. Pranaitytę pavaizduoti šalia kitų Lietuvos moterų (deja, taip pat nelabai plačiai žinomų šiuolaikinėje visuomenėje) savo knygoje „Garsios Lietuvos moterys“ (2008). Joje J. Pranaitytei skirtas skyrius „Lietuviškos spaudos darbininkė (Julija Pranaitytė)“, kuriame jos asmenybė atskleidžiama per profesiją, Julija parodoma kaip viena iš pirmųjų XIX a. pab. išsilavinusių inteligenčių Lietuvoje⁹. Taigi, galima matyti, kad daugiausiai dėmesio skiriama biografijai, ryšiams su kitais asmenimis: garsiais broliais arba P. Vaičiaičiu, o J. Pranaitytės vertimai ir knygos beveik užmiršti, nenagrinėti, išskyrus minėtą J. Paškauskos mokslo straipsnį „Discovering the Empire: Julija Pranaitytė's Guidebook to Europe and Asia“. Pastarojo autorius gilinasi į pačią knygą, nagrinėja jos paskirtis, atkreipia dėmesį į tai, kad matomas noras išsivaduoti iš imperijos, bet drauge vertinama religija ir kultūra¹⁰.

J. Pranaitytės biografija

J. Pranaitytė gimė 1881 m. birželio 26 d. pasiturinčių ūkininkų Marijonos ir Eliziejaus Pranaičių šeimoje Suvalkijoje, Panenupių kaime netoli Griškabūdžio miestelio, Šakių rajone. Ji buvo jauniausia aštuonių vaikų šeimoje, vertinusioje išsilavinimą, puoselėjusioje lietuviybę, religiją. Dvidešimčia metų vyresnis brolis Justinas Bonaventūra Pranaitis mokėsi Marijampolės gimnazijoje, įstojo į Seinų kunigų seminariją ir galiausiai mokslus tęsė Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje. Vos trisdešimties jis buvo paskirtas šios akademijos vicerektoriumi. J. B. Pranaitis niekada neužmiršo savo šaknų: vienas iš pirmųjų sakė pamokslus lietuvių kalba, bendradarbiavo lietuvių spaudoje, atgavus spaudą išleido pirmąjį Rusijoje lietuvišką spaudinį „Atsišaukimas“¹¹. Už pasipriešinimą rusinimui praleido metus tremtyje Tverėje. Galiausiai, nusprendęs, kad jo pašaukimas yra būti misisionieriumi, išvyko į tuometinį Turkestaną. Ten keliuose miestuose pastatė bažnyčių, įkūrė Romos katalikų labdaros draugiją, kelias bibliotekas. Puikiai kalbėjo šešiomis kalbomis, finansiškai rėmė neturtingus studentus, tarp jų – būsimus garsius atlikėjus, tenorus Kiprą ir Miką Petrauskus.

Kitas brolis, Petras Juozas Pranaitis, taip pat mokėsi Sankt Peterburge, buvo vargonininkas ir chorvedys. Toje pačioje akademijoje, kurioje studijavo vyresnysis brolis, jis subūrė chorą, mokė jo narius savo paties harmonizuotų lietuvių liaudies dainų; chore giedojo ir tuomet dar būsimas Lietuvos prezidentas Antanas Smetona. P. J. Pranaitis rašė kūrinius fortepijonui, polkas, mazurkas, manoma, kad jis patarė Vincui Kudirkai redaguojant „Tautinę giesmę“. P. J. Pranaičio sukurta polka „Lietuvaitė“ buvo skirta būtent seseriai Julijai. Taigi, akivaizdu, kokioje aplinkoje augo J. Pranaitytė, todėl nestebina, kad, matydamas savo brolių pavyzdžius, pati buvo itin atsidavusi religijai, kultūrai, savo tautai.

Vyresnieji broliai rūpinosi ne tik savo gyvenimu: J. B. Pranaitis išsivežė Juliją į Sankt Peterburgą, ten ši pradėjo lankyti katalikišką Šv. Jekaterinos mergaičių gimnaziją –

⁹ Butkuvienė, Anelė, „Lietuviškos spaudos darbininkė (Julija Pranaitytė)“, in Butkuvienė, Anelė, *Garsios Lietuvos moterys*. Vilnius: Baltos lankos, 2008.

¹⁰ Paškauskas, „Discovering the Empire“, 2019.

¹¹ Girdauskas, „Zanavykų patriotų takais“, 10.

prestižinę mokyklą, kurioje mokėsi merginos iš gana žymių šeimų: rusės, lenkės, prancūzės, vokietės. J. Pranaitytė sunkiai atsiveikino su gimtuoju kraštu, buvo apkalbama kaimo žmonių, kurie nesuprato, kokia nauda leisti į mokslus mergaitę, nes tik berniukai galėjo ko nors pasiekti, pavyzdžiui, tapti kunigais arba gydytojais. Gimnazijoje irgi nebuvo lengva: ją pravardžiavo „litvomanė“, „chlope“, ne taip retai ir mokytojai būdavo negeranoriški, nes mergina vis pabrėždavo savo lietuviybę, meldavosi iš lietuviškos maldaknygės, per istorijos pamoką apie savo kraštą pasakojo lietuvių kalba. A. Butkuvienė savo knygoje pateikia pavyzdį, kaip po tokio pasakojimo lietuviškai ji net pakilo kitataučių mokytojų akyse ir patraukė į savo pusę kai kurias mokslo drauges¹².

Vasaras J. Pranaitytė leido gimtinėje, o 1896 m. vasarą, viešėdama savo sesers Marijos Pranaitytės-Banaitienės, ištekęsios už būsimo Vasario 16-osios Akto signataro ir garsaus Kauno spaustuvininko Saliamono Banaičio, namuose, susipažino su ten besisvečiuojančiu poetu Pranu Vaičiaičiu. Jis taip pat studijavo Sankt Peterburge, ten abu ir nusprendė susitikti dar kartą jau rudenį, o susitikę nebesiskyrė, nes draugystė peraugo į meilę – pora neilgai trukus susižadėjo. Abu kūrė ateities planus kartu ir norėjo pasišvęsti Lietuvos labui. Galima įtarti, kad bendravimas su Pranaičiais ir Banaičiais padarė įtaką P. Vaičičio sprendimui atskleisti savo talentą.

1898 m. J. Pranaitytė baigė gimnaziją Sankt Peterburge, ir pradėjo mokytis Monližono (*Montligeon*) aukštojoje mokykloje Prancūzijoje, kurią baigusi galėjo dėstyti prancūzų kalbą mokyklose. Studijuodama nuolat susirašinėjo su P. Vaičiaičiu, taip pat pradėjo versti iš prancūzų kalbos religinio turinio laikraštį „Biuletenas Mielaszirdistes Darbo gelbėti dusias apleistas czyszcziuje“ (išėjo 9 numeriai). Lietuviškoje spaudoje, pvz., „Tėvynės sarge“, „Varpe“ ir „Vienybėje lietuvninkų“, buvo publikuojamos jos rašytos korespondencijos. Mokykloje sulaukė aukštų įvertinimų už darbštumą, net buvo kviečiama pasilikti dirbti, bet norėjo grįžti į Lietuvą pas P. Vaičaitį. Deja, sugrįžus moterį pasitiko bloga žinia: sužadėtinis sirgo džiova ir vilties pasveikti buvo maža. Nors J. Pranaitytė jį slaugė, ieškojo paramos ir būdų jam padėti, niekas negelbėjo, ir 1901 m. P. Vaičaitis mirė. Ši nelaimė itin paveikė jo sužadėtinę, ji verkdamas ilgai klūpėjo prie jo kapo ir pasižadėjo niekada netekėti, nes „tokie jau nebus, o kitokio nenoriu“. J. Pranaitytei net kilo noras atimti sau gyvybę, todėl jos brolis vėl įkalbėjo susitelkti į mokslus. Moteris išvyko tęsti prancūzų kalbos studijų į Šveicariją.

Ši kelionė nulėmė tolesnį Julijos likimą, nes būtent čia užsimezgė jos ir kunigo A. Miluko draugystė. Moteris buvo labai darbšti, išsilavinusi, puikiai mokėjo rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų kalbas, todėl natūralu, kad būtent jai kun. A. Milukas pasiūlė dirbti lietuviškoje spaudoje JAV. Suprantama, kad po mylimojo mirties pačiai Julijai norėjosi veiklos, pakeisti aplinką, todėl ji šį pasiūlymą priėmė ir 1903 m. atvyko į JAV. A. Milukui priklausė spaustuvė ir leidykla „Žvaigždė“, kurioje darbavosi ir J. Pranaitytė, – jai vyr. redaktorius patikėjo redaguoti katalikiškos ir tautinės minties žurnalą „Žvaigždė“. Pačioje leidykloje dirbo apie dvidešimt žmonių. Be tekstų redagavimo, J. Pranaitytė tvarkė raštinės ir administracijos reikalus. Tiesa, „Žvaigždės“ situacija pasunkėjo, kai pradėjo eiti kitas katalikiškos krypties laikraštis „Draugas“, į kurį perėjo daug korespondentų ir kuris persiviliojo dalį

¹² Butkuvienė, „Lietuviškos spaudos darbininkė (Julija Pranaitytė)“, 265.

prenumeratorių. Tačiau J. Pranaitytė liko ištikima „Žvaigždei“ ir net sunkesniais laikais uoliai darbavosi dėl to, kuo tikėjo.

1909 m. veikli moteris Pensilvanijos universitete studijavo mediciną, tačiau studijų teko atsisakyti, nes buvo sunku suderinti su daugybe darbų. Pati viena savo lėšomis išleido daugiau nei 30 knygų, o su kun. A. Miluku – apie šimtą. Nors tikrai nebuvo turtinga, vėliau atvirkščiai, pinigų knygų leidybai niekada negailėjo, o tarp išleistųjų 1912 m. buvo ir P. Vaičičiaus eilės. Neužmiršo ir vertimo: į lietuvių kalbą vertė religinę ir grožinę literatūrą, pavyzdžiui, Pierre'o L'Ermite'o apysaką „Ne mieste laimė“. Akivaizdu, kad J. Pranaitytei buvo mielas su religija susijęs darbas ir publikacijos, – juk buvo kilusi iš itin religingos šeimos ir mokiusis katalikiškoje gimnazijoje. Entuziazmą darbuose liudija ir tai, kad ji įkalbėjo rašytoją Mariją Pečkauskaitę-Šatrijos Raganą atidaryti Vilniuje knygyną, prekiaujančią „Žvaigždės“ leidžiamomis knygomis.

Gyventi JAV nebuvo lengva: ir taip neturėjusi daug pajamų, J. Pranaitytė jas visas skirdavo knygų leidybai arba giminačiams Lietuvoje, todėl gyveno gana skurdžiai, neguodė ir Amerikos lietuvių susiskaidymas į katalikus ir laisvamanius-socialistus, buvo jaučiama priešiška nuotaika bendruomenėje. Žvelgiant į J. Pranaitytės gyvenimą, matyti daugybė sunkumų ir išbandymų, – tai buvo kančios paliestas gyvenimas, tačiau ši moteris, atidumdama visą save, niekada nenustojė dirbti dėl to, kuo tikėjo, – Lietuvos. Toks didelis atsidasvimas tėvynei, net gyvenant už Atlanto, vertė ją parkeliauti į gimtinę tris kartus.

1911 m. J. Pranaitytė grįžo į Lietuvą aplankyti P. Vaičičiaus kapo, įkalbėjo jo brolį Joną pakrikštyti gimusių sūnų Pranu. Tada, kartu pasiėmusi Banaičių dukterį Salomėją, leidosi į kelionę pas misionierių brolį į Taškentą. Moteris aplankė Samarkandą, Bucharą, Baku, Tbilisį, plaukė Kaspijos jūra, važiavo gruzinų karo keliu. Pati kelionė tikrai nebuvo iš lengvųjų, o visi patirti nuotykių sugulė 1914 m. išleistoje knygoje „Iš kelionių po Europą ir Aziją“, iliustruotoje pačios autorės darytomis nuotraukomis. Taip J. Pranaitytė tapo pirmąją Lietuvos keliautoja-rašytoja. Į tėvynę ji sugrįžo ir 1923 m., jau atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, apsilankė įvairiose Lietuvos vietose, pasisvečiavo pas gimines, į Lietuvą jau sugrįžusių kun. A. Miluką, o išvalgomis apie pasikeitusią situaciją šalyje pasidalijo antroje kelionių knygoje „Laisvosios Lietuvos atlankytų“ (1928). Kelionės čia nesibaigė: 1930 m. J. Pranaitytė apsilankė Ispanijos pietuose ir išpūdžius aprašė knygoje „Laiškai iš Ispanijos“ (1932). Tais pačiais metais, artėjant A. Miluko darbo lietuvių spaudoje 40-mečiui, parašė jau minėtą knygą „Kun. A. Miluko darbuotė (1890–1930)“. 1932 m. ta proga parkeliavo į Lietuvą jau trečią kartą, nes Kauno „Metropolio“ restorane įvyko iškilmingas priėmimas siekiant pagerbti A. Miluką keturiasdešimties ir J. Pranaitytę trisdešimties metų darbo lietuvių spaudoje proga. Priėmimo metu kalbas sakė tokie žymūs žmonės kaip Aleksandras Dambrauskas-Jakštas, prof. Eduardas Volteris, Juozas Tumas-Vaižgantas, Jonas Vileišis, Juozas Pikčilingis.

Vis dėlto po tokio gražaus minėjimo rašytojos gyvenimas ne tik nepalengvėjo, bet pasunkėjo. Knygų leidyba buvo nuostolinga, todėl moteris ėmė skursti, net badavo. Dėl kultūros darbuotojos sunkios padėties Lietuvos Respublikos Vyriausybė 1938 m. jai skyrė mėnesinę 250 litų pensiją už nuopelnus lietuvybei, kurią mokėti nustota 1940 m., Lietuvą okupavus sovietams. 1943 m. J. Pranaitytė ištiko dar vienas smūgis – mirė jos artimiausias draugas A. Milukas. Ji priglaudė kunigo archyvus, nes šie daugiau niekam nerūpėjo.

Neilgai trukus, 1944 m. sausio 29 d., skurde mirė pati J. Pranaitytė. Atsidavusi spaudos darbuotoja buvo palaidota Filadelfijos miesto kapinėse. Kadangi nebuvo pinigų ją palaidoti kitaip, paskutinio poilsio moteris atgulė bevardžiame vargšų kape, nudažytoje kartono dėžėje. Tikslī kapo vieta nežinoma iki šiol. Kun. A. Miluko archyvas, J. Pranaitytės ir P. Vaičiūčio laišķai bei poeto nepublikuoti kūriniai po jos mirties buvo išvežti į sąvartyną, nes lietuviai išėiviai JAV tuo metu nesuprato jų vertės.

Iš kelionės po Europą ir Aziją

Iš J. Pranaitytės biografijos matyti, kad ji buvo atsidavusi Lietuvai, jos žmonėms, tikra patriotė, dėl savo tautos negailėjusi nieko. Taip pat akivaizdu, kad šalia to visada buvo kitos kultūros: mokslai su įvairių tautybių merginomis Sankt Peterburge, studijos Prancūzijoje, Šveicarijoje ir galiausiai persikėlimas į JAV. Tai turėjo padaryti įtaką moters pažiūroms, formuoti tarpkultūriškesnę asmenybę. Gana egzotiškos, sudėtingos kelionės, į kurias leidosi rašytoja, parodo, kad ji buvo užsispyręs ir lengvai nepasiduodantis žmogus. J. Pranaitytės išleistos knygos atskleidžia, kaip derinamas žvilgsnis į kitas kultūras ir prierašumas prie savos tautos.

Pirmoji autorės kelionių knyga „Iš kelionės po Europą ir Aziją“, dedikuota A. Milukui už pagalbą ją išleidžiant, atrodo tam laikui (XX a. pr.) tikrai modernus, įdomus kelionių žurnalas su daugybe iliustracijų (iš viso 120 pačios autorės darytų nuotraukų). Per nuotraukas atsiskleidžia ir pačios J. Pranaitytės asmenybė, tai, kas jai buvo svarbu: daug žmonių atvaizdų – nuo karalių iki skurdžiai besiverčiančiųjų arba visuomenės atstumtųjų kaip „Sartų raupuočiai“¹³. Autorei labai rūpėjo žmonės, bet ne jų kilmė – visi atrodė savaip įdomūs, o kitų šalių pažinimas skleidėsi ne tik per vietas, bet ir per jų gyventojų įvairovę. Juk tokią įvairovę matė ir pati J. Pranaitytė, mokydamosi tarpkultūrinėje aplinkoje, todėl nenuostabu, kad būtent per žmones ji pažindavo ir tolimus kraštus bei rodydavo juos kitiems.

Pratarmėje rašytoja lygina Lietuvą su kitomis šalimis ir teigia, kad čia praktiškai nėra kelionių literatūros, tad žmonės nešviečiami, kone nieko nežino apie kitas pasaulio šalis, nebent tai, kad jos egzistuoja¹⁴. Tuo ji aiškina nemenką emigraciją į kitus kraštus: lietuviai tik įsivaizduoja, kad ten geriau, be to, neišmanančius lengviau apgauti. Taip pat J. Pranaitytė ragina ir kitus išėivius arba keliautojus pasielgti kaip ji pati – pasidalyti išpūdžiais apie aplankytas vietas, kad lietuviai turėtų supratimą apie kitas kultūras, nebūtų tamsuoliai. Tuo ši knyga išskirtinė: ne akiai žavimasi kitomis šalimis, o žvelgiama smalsiai, aiškinamasi, kokios jos yra iš tiesų.

Knygoje „Iš kelionės po Europą ir Aziją“ aprašomas ir nutikimas, kai J. Pranaitytė, laukdama patikros traukinių stotyje, pradeda kalbėti prancūzų kalba su muitininku¹⁵ ir vardija jam žymias prancūzes, kurios lankosi Amerikoje. Vyras, nustebintas lietuvis prancūzų kalbos žinių, net netikrina jos daiktų ir pats iškviečia taksi. Tuo lyg primenama, kad lietuviai nebuvo menkesni už kitataučius, tarp jų taip pat buvo išsilavinusių, kalbų

¹³ Pranaitytė, Julija, *Iš kelionės po Europą ir Aziją*. Philadelphia (Pa.): Žvaigždė, 1914, 127.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*, 14.

mokančių žmonių, žinančių, kas vyksta kituose kraštuose. Tačiau tolesniame tekste skleidžiasi ir kiek kitoks lietuvių mentalitetas: Juliją Prancūzijoje domina daugiausia bažnyčios. Nors ji geba įžvalgiai įvertinti jų architektūrą¹⁶, iš to matyti ir jos religingumas, be to, aki-vaizdus ir gana perdėtas dorovingumas, nes autorė skundžiasi nuogybėmis paveiksluose Luvre ir Liuksemburgo muziejuje.

Net ir kelionių knygoje jaučiama svarba religijos kaip ašies, aplink kurią sukasi viskas, visi J. Pranaitytės darbai, ji ieško krikščionybės apraiškų ir kitose kultūrose. Kyla mintis, kad skirtingas šalis jungia tikėjimo dalykai, o kitokia kultūra nėra tokia svarbi kaip skirtinga religija. Knygoje vis atkreipiamas dėmesys į bažnyčias, šventyklas, kapines arba religines apeigas, lyg religija būtų vienas svarbiausių dalykų kalbant apie dar nepažintą šalį. Tai buvo vienas iš „raktų“, leidžiančių J. Pranaitytei susipažinti su kitos tautos kultūra, – juk lietuvių nacionalinis judėjimas irgi siejosi su religija, nes šalis buvo imperijos slegiama, engiama, o religijos pabrėžimas buvo tartum pasipriešinimas imperijai. Galima teigti, kad religija taip pat yra tautinės tapatybės dalis ir yra susijusi su pačios šalies istorija.

Nors atrodytų, kad „Iš kelionės po Europą ir Aziją“ turėtų būti knyga apie svečias šalis, J. Pranaitytė joje daug rašo apie Lietuvą, lyg parodydama, kad tėvynė visada yra kelio pradžia. Kelionės per Azijos tyrslaukius karščiui apibūdinti buvo pasirinkta tokia frazė: „Karštis it lietuvių pirkioj, duoną kepat.“¹⁷ Net būnant svetimoje vietoje autorei kyla konotacijų su Lietuva ir būtent su dalykais, iš karto nurodančiais į lietuviškumą: pirkia, duonos kepi-mu. Toks minčių bei patirčių perteikimas, kai viena vieta primena kitą (šiuo atveju – gim-tinę), leidžia suvokti, kad visa yra susiję ir tartum panaikina valstybių ribas, priartina vieną vietą prie kitos.

Pakeliavusi po kitas valstybes, J. Pranaitytė lygina tai, ką jose matė ir patyrė, su sau įprastais dalykais, pvz., su humoru rašo apie rusiškus traukinius: „Rusijos pasažierinis traukinys po Amerikos greitųjų „pulman-car'ų“ ir Europos „wagons-lits'ų“ pasirodė toks lėtas, kad nors ėmęs šok per langą ir eik pėkščias.“¹⁸ Šį faktą galima traktuoti ir kaip šioji tokį Rusijos imperijos atsilikimą nuo Europos ir JAV. Nors rašytoja palaike Lietuvos išsi-laisvinimą iš carinės priespaudos, kelionių aprašymuose aptinkama ne itin daug kritikos, nukreiptos į Rusijos imperiją, į ją labiau žvelgiama kaip į dar vieną lankytiną vietą su savo-tiška kultūra. Priekaištai šiuo atveju yra veikiau objektyvus vertinimas, liudijantis apie au-torės orią laikyseną, susilaikymą nuo asmeniškumų.

Knygos dalyje, kurioje rašoma apie Lietuvą, pastaroji su kitomis šalimis lyginama dau-giausiai. J. Pranaitytė tartum kreipiasi į lietuvius, bandydama juos supažindinti su gyveni-mo sąlygomis užsienyje: „Prisižiūrėjus į dabartinį Lietuvoje kaimiečių darbininkų padėji-mą ir, palyginus jį su amerikiečių katorgomis, išties, reikia pavadinti bepročiais tuos žmones, kurie, viską palikę, galvatrukčiais bėga užjuri ir noriai smelkiasi į tas vargo lindynes.“¹⁹ Raginama susimąstyti, ar tikrai verta emigruoti, pažymima, kad ir kitur yra blogybių, kad reikia vertinti tai, ką turime. Įdomi jos pastaba apie tai, kad emigraciją buvo bandoma sustabdyti kaimuose steigiant teatrus ir vedant paskaitas, nes darbininkams

¹⁶ *Ibid.*, 16.

¹⁷ *Ibid.*, 95.

¹⁸ *Ibid.*, 52.

¹⁹ *Ibid.*, 56.

trūko būtent pramogų. Tokia mintis aktuali ir šiandien, kai daugiausia galvojama apie ekonomiką ir pamirštama šalies kultūra. Kalbėdama apie Kauną, autorė taip pat nepamiršta kultūros: „Kaune yra dvi lietuvių bankos, dvi spaustuvės, iš kurių išeina pustuzinis lietuviškų savaitraščių ir vienas mėnesinis.“²⁰ Atkreiptinas dėmesys, kad kultūros dalykai eina šalia ekonominių, jie vertinami kaip lygiaverčiai, kaip ir turėtų būti pažangioje valstybėje, be to, toks pateikimas parodo pačios rašytojos prioritetus – kultūra, spauda yra būtinos tautai išlaikyti. Rašydama apie Lietuvą, J. Pranaitytė neretai mini užsieniečius, kaip jos gimtinė atrodo jų akimis, tarsi įvertinimas iš kitur būtų reikšmingas (iš dalies taip ir yra), nes tai daro ir pati – savo kelionių knygos išreiškia savo požiūrį į kitose šalyse matytus dalykus.

Skirtingų kultūrų susidūrimas ne visada atskleidžiamas iš teigiamos pusės: rašoma, kad į lietuvių, gyvenančius Amerikoje, jau buvo žvelgiama kaip į „kitus“, svetimų krašto piliečius. J. Pranaitytė liudija apie likusiųjų tėvynėje norą iš pirmųjų gauti kuo daugiau naudos, įsivaizdavimą, kad išvykusieji turtingi, juos išnaudoti nori tiek giminaičiai, tiek įvairios įstaigos. Autorė apgailestauja, kad niekam nerūpi, ką išeiviai turi išgyventi, kad jie grįžta pasiilgę namų, artimų žmonių, o į juos žvelgiama jau kaip į kitokius, o ne savus, paprastus žmones²¹. Atstumiantys jausmai pastebimi ir aprašant Vilnių: keliautoja stebisi, kad visi ten kalba lenkiškai arba rusiškai, o restoranuose lietuviškai net nesupranta²². Susvetimėjęs Vilnius verčia rašytoją prisiminti didingesnius Lietuvos laikus, kai jos teritorija tęsėsi iki Juodosios jūros, o kitos tautos lietuvių gerbė. Randama ir kaltinimų Vilniaus universitetui, kuris užuot skleidęs lietuvių kalbą ir kultūrą, prisidėjo prie lenkų kalbos išplitimo Lietuvoje. Tokia autorės įžvalga įdomi, nes atrodo logiška ir pabrėžia universitetų svarbą tautiniam identitetui formuoti.

Knygoje „Iš kelionės po Europą ir Aziją“ aptinkama ir palyginimų su kita J. Pranaitytei reikšminga kultūra – amerikiečių. Ji apmąsto žalingus Azijos šalių gyventojų įpročius, prisimindama įnikimą į tabaką Amerikoje, o amerikiečius pavadina „dėdės Semo vaikais“, – tai nurodo į jų tautos, įpročių pažinimą, nes šie dalykai nebuvo žinomi daugumai to meto lietuvių, nesusidūrusių su amerikiečių kultūra. Taigi, šalia lietuviybės atsiranda ir Amerika, lankomos vietos vertinamos ne vien pagal gimtąją šalį, bet ir pagal tą, kurioje gyvenama, nes ir ji tampa artima. Pasitelkdama amerikiečių „lady“, autorė kritikuoja rusių aprangą kelionėje: jos gali išeiti į viešumą ir su naktiniais marškiniais, o Amerikoje už tokį elgesį sulauktų net policijos dėmesio²³.

Rašydama J. Pranaitytė kitų šalių miestuose ieško lietuviškumo ženklų: pvz., pasakodama apie Maskvą, pamini ir Joną Basanavičių, studijavusį Maskvos universitete, bei tautinius lietuvių susibūrimus: „...jau ir tais laikais lietuviai Maskviečiai susižinodavo tarpu savęs ir rūpindavosi tautiškais reikalais.“²⁴ Kelionė po Rusijos žemes, nors ir pažintinė, vis tiek verčia autorę galvoti apie savo gimtąjį kraštą, jo išsilaisvinimą. J. Pranaitytei, gyvenusiai JAV, daug keliavusiai ir besizavėjusiai naujomis vietomis, Lietuva vis tiek išlieka visko centras. Jos požiūris tiksliai atskleidžiamas viename knygos fragmente:

²⁰ *Ibid.*, 63.

²¹ *Ibid.*, 68.

²² *Ibid.*, 76.

²³ *Ibid.*, 191.

²⁴ *Ibid.*, 300.

Maskvos lietuvių naujokynė, vadovaujama Savitarpinės Pašalpos draugijos, iš šalies žiūrint atrodo gana patriotiškai, gal net patriotiškesnė už pačios Lietuvos lietuvius. Tečiau prisistebėjus jai arčiau, pamatysi, kad jos tas tėvynmeilės krutumas labai savotiškas, siauras, tiesiog paviršutinis. Visas jos lietuviškumas apsireiškia vien vakarų taisyme, bet ir tie jau vakarai dažnai pasižymi kosmopolitišku atspalviu.²⁵

Vis dėlto tai leidžia daryti prielaidą, kad J. Pranaitytė, nors ir buvo susipažinusi su kitų kraštų kultūromis, kosmopolitizmui prielankumo nejautė. Vėliau iš teksto matyti, kad ji nepalankiai vertino ir lietuvių, gyvenančių kituose kraštuose, santuokas su kitataučiais. Be to, ji skundėsi, kad lietuviams dažniausiai per susibūrimus rūpi linksmybės, o ne lietuvybės puoselėjimas.

Pati kelionių knyga iliustruota nuotraukomis lietuvių, tarp kurių – Vincas Pietaris, studijavęs Maskvos universitete; daugiau informacijos apie jį neaptinkama, tik jausta pareiga rašytoją paminėti. Rašant apie Rymo (Romos) katalikų dvasiškąją akademiją, prisimintas Maironis, todėl knygoje yra ir jo atvaizdas. Atrodo, kad kiekviena vieta byloja apie kokį nors lietuvių, – toks buvo J. Pranaitytės prisirišimas prie tėvynės bei atsidavimas jai. Įvardijamas vienas pirmųjų akademijos profesorių, atvykusių iš Vilniaus, – Motiejus Valančius, primenami būtent šioje akademijoje parašyti tautiečių darbai, pvz., Antano Baranauko „Sudie Lietuva“ arba „Nu Lietuva, nu Dauguva“. Autorė vis suranda ką nors, kas kitur primintų Lietuvą, – tai leidžia suvokti, kad tauta nėra žmonės, susitelkę vienoje vietoje, o žmonės visame pasaulyje. Jai svarbūs ne tik tautiečiai, bet ir jų kultūrai prijauciantys asmenys, tokie kaip knygoje minimas E. Volteris. Apibendrinant knygą „Iš kelionės po Europą ir Aziją“ galėtų būti įprastas kelionės į dar nepažintas vietas aprašymas, tačiau išskirtinį jį daro kelionės ir lietuviškumo ryšys.

Laiškai iš Ispanijos

1930 m. J. Pranaitytė keliavo jau į visai kitokią šalį – Ispaniją. Įdomu palyginti, kokios jos pastabos ir laikysena skleidžiasi knygoje apie šią kelionę, kurią autorė dedikavo savo seseriai M. Pranaitytei-Banaitienei. Įdomi knygos „Laiškai iš Ispanijos“ forma, nes tai iš tiesų yra J. Pranaitytės laišakai kun. A. Milukui, rašomi keliaujant. Priežastis, dėl kurios autorė vyksta į Ispaniją balandį, vėlgi religinė – *Semana Santa* – šv. Velykų savaitės procesijos, kurios Ispanijos pietuose būna ypač įspūdingos. Kadangi itin daug reikšmės teikė katalikybei, J. Pranaitytė norėjo pamatyti tokį reginį, nes Ispanijoje taip pat labai rimtai žiūrima į katalikybę bei visas religines apeigas. Rašytoja baiminosi kelionės laivu – kilo audra, bet ji, nors ir nebijojo mirties, vis dėlto norėjo būti palaidota ne vandenyne, o savo gimtinėje²⁶. Lietuva vėl iškyla kaip centras, akivaizdus prisirišimas prie vietos, nors ir gyvenama kitur. Šioje knygoje pabrėžiama ir kalbų mokėjimo svarba, ypač kilus iš nedidelės tautos, nes sergant autorei pavyksta užsisakyti ko nors atsigerti tik pasitelkus visas jai žinomas kalbas.

²⁵ Ibid., 302.

²⁶ Pranaitytė, Julija, *Laiškai iš Ispanijos*. Philadelphia (Pa.): Žvaigždė, 1932, 13.

J. Pranaitytė rašo: „Jūs atsimenate, kaip aš nenorėjau važiuoti Ispanijon. Nemokėjau ispanų kalbos, nežinojau jų papročių ir, bendrai, toji šalis man buvo svetima.“²⁷ Būtent kitos kultūros nepažinimas daro ją svetimą, atstumiančią, todėl kelionės ir knygos apie jas yra reikalingos – tada imama pažinti, tolima tampa artima. Taip nutiko ir J. Pranaitytei išsilaipinus Kadise – ji iš karto susižavėjo Ispanija. Priešingai nei keliaudama Azijoje, čia rašytoja giria ispanų kultūringumą. Tekstas skiriasi dar ir tuo, kad nuolat vartojami ispaniški žodžiai; pati autorė ispanų kalbos nemokėjo, bet taip bandė įsijausti, priimti jų kultūrą, kažkiek pritapti. Iš arčiau pabendravusi su ispanais, ji rašė: „Visa tai mane tarsį kelte prikėlė iš visų kelionės nuovargių, slėgių, abejonių. Pasijutau kaip namieje ar pas gerą dėdę prie šilto kakalio. Toli gražu jau nebaugino, Jūs, kunigėli, suplanuotos man ekskursijos po Ispaniją.“²⁸ Taigi, pasirodo, kad ne kultūrų bendrumas nulemia jų santykį, o paprastas žmogiškumas, dvi labai skirtingos tautos gali sutarti, būti geranoriškos viena kitos atžvilgiu, jei tik to nori ir bando tai padaryti.

J. Pranaitytę vis dar labiausiai domina bažnyčios, Kadise ji taip pat eina nusiraminti po kelionės. Religinis aspektas jai yra įdomiausias (svarbiausias) bet kurioje šalyje. Taip pat autorė labai smulkmeniškai aprašo religinius paveikslus, matytus galerijoje. Knygoje neretai aprašomi augalai, jie lyginami su Lietuvos, pripažįstama, kad Ispanijos augalija daug įspūdingesnė. Rašoma objektyviai, nėra giriami vien savi, lietuviški dalykai. Galiausiai keliautoja lygina švarą Kadiso turguje su nešvara Amerikoje, nepamiršdama kitos jai artimos vietos. Itin įdomi patirtis, kai J. Pranaitytė patenka į eiseną, skirtą Ispanijos Respublikos paskelbimui atšvęsti. Tai – istorinis įvykis, todėl nuostabu, kad žmogus iš Lietuvos galėjo jį pamatyti savo akimis. Aptinkamas ir jos vertinimas: „Šiandien šūkauja „vivas“ socialistinei respublikai, netrukus gal jiems prisieis panašiai vivasuoti „Republica Communista“, ar „España Communista“...“²⁹ Lietuva tuo metu dar nepriklausė Sovietų Sąjungai, bet buvo galima justi komunistines idėjas, kurių vieni vaikėsi, o kiti baiminosi. Akivaizdu, kurių pusėje buvo J. Pranaitytė: komunizmu, kaip ir socializmo ideologija, ji nepasitikėjo. Toks požiūris suprantamas, nes rašytoja laikėsi katalikiškų pažiūrų, kurios nederėjo su socialistinėmis. Jaučiamas šioks toks savo mąstymo primetimas kitai šaliai, kurios likimas galbūt visai skirtųsi nuo patirčių Rusijoje, t. y. socialistinės idėjos nebūtinai turi virsti komunizmu. J. Pranaitytė nenoriai žvelgė į situaciją iš ispanų pusės, laikėsi pažiūrų, kurios buvo priimtinos daugumai lietuvių; šiuo atveju galima įžvelgti dviejų kultūrų nesutaptį, kai į vieną dalyką žvelgiama pagal savo įpratimą ir toks žvilgsnis gali visai netikti kitai valstybei (tą patį galima matyti ir dabar, lyginant kairiųjų ir dešiniųjų partijas Lietuvoje ir Ispanijoje). Kita vertus, tai irgi buvo tiesiog požiūris iš šalies, tačiau ispanams toks J. Pranaitytės nusiteikimas ne itin patiko ir jai prisipažinus, kad pačiai nemalonu keliauti respublikoje, jie pasiūlė moteriai vykti į „monarchistinį Cadizą“³⁰.

Autorei rašant apie San Sebastianą, aiškiai jaučiamas ryšys tarp skirtingų kultūrų, nes pasakojama, kaip Victoras Hugo čia parašė pjesę „Hernani“ arba Gilbertas du Motier de La Fayette'as iš čia išvyko į Ameriką padėti kovoti dėl nepriklausomybės. J. Pranaitytė

²⁷ *Ibid.*, 16.

²⁸ *Ibid.*, 62.

²⁹ *Ibid.*, 199.

³⁰ *Ibid.*, 201.

gerai nusimano apie prancūzus, – juk studijavo Prancūzijoje, – todėl gražiai susieja juos, Ameriką ir Ispaniją. Iš tokių išvalgų matyti skirtingų vietų ryšiai: vienų šalių piliečiai padeda kitoms šalims arba negimtas kraštas įkvepia kurti. Taip buvo ir J. Pranaitytei, kuri traukė į save skirtingas kultūras, kalbas, keliavo, įprato gyventi Amerikoje, net patirdama sunkumų nenuleido rankų ir studijavo įvairiose šalyse, tačiau viską darė dėl svarbiausio tikslo – dėl savo tautos, kad keltų lietuvių kultūrą ir juos šviestų.

Žurnalo „Žvaigždė“ redagavimas

Kitas J. Pranaitytės darbas, susijęs su kultūra, buvo išeivių žurnalo „Žvaigždė“ redagavimas. Pagal tai, kas buvo publikuojama, galima spręsti ir apie pačios redaktorės požiūrį, – juk būtent ji atrinkdavo, kas bus skelbiama, o kas ne. Žinoma, nereikia pamiršti ir paties žurnalo katalikiškos krypties: tekstai turėjo atitikti bendrą leidinio pobūdį, tačiau katalikybė buvo vienas iš reikšmingiausių dalykų pačios redaktorės gyvenime, kaip ir lietuviybės puoselėjimas. Todėl pravartu apžvelgti „Žvaigždės“ turinį, tai, kas buvo pateikiama skaitytojams, ko leidiniu siekta.

Žurnale rašoma apie lietuviybės skatinimą, pasireiškusi bibliotekų steigimu, spektaklių statymu, vaikų mokymu lietuviškose parapijose. Pačių parapijų XIX a. pab. – XX a. pr. buvo 41, tačiau 7 iš jų – bendros su lenkais. Leidinyje aptinkamas tautiškumo kėlimas, bet taip pat nelabai norėta maišyti su kita kultūra, šiuo atveju – lenkų³¹. Žurnale minimos lietuvių draugijos, kurių buvo apie 500 (pvz., Simono Daukanto draugija, Jogėlos draugija, Lietuvių draugija). Atkreiptinas dėmesys į Angliakasių uniją (*United Mine Workers*), leidusią laikraštį „Angliakasių užtarytojas“ (*Miners Advocate*). Jis buvo leidžiamas lietuvių ir anglų kalbomis. Galima pastebėti norą priartėti prie esamos situacijos, prisitaikyti prie anglakalbės aplinkos, nors pati „Žvaigždė“ tokios strategijos netaikė, ir tai turbūt būtų apie didesnę siekį skatinti tautiškumą, o ne tarptautiškumą.

Žurnale prisimenami ir kiti leidiniai: pvz., aptinkama, kad „Garso Amerikos lietuvių“ leidėjų bendrovė 1895 m. įsteigė savaitraštį, kuriame rašė kunigai³², arba kad nuo 1897 m. ėjo „Lietuviškas knygynas“ – 16 puslapių savaitraštis, kurio siekis buvo „praplatinti tarp lietuvių meilę skaitymo ir meilę knygų, o per knygas – apšvietimą“³³. Natūralu, kad katalikiškame leidinyje bandyta priminti apie kunigų darbus, bet taip pat matyti, kad lietuvių švietimas užėmė nemenką vietą, taigi, kultūra buvo statoma ne vien ant religijos pamatų. „Žvaigždės“ pagrindinis siekis buvo ne pelnas arba suburti kuo daugiau skaitytojų, o tiesiog altruistiškai šviesti žmones, parodyti jiems būdus ugdyti tautiškumą.

Šiame leidinyje pateikiamos visos išeivių iš Lietuvos Amerikoje naujienos, taip keliant bendrumo jausmą. Vienas iš tokių atvejų būtų žinia apie Čikagoje sušauktą susirinkimą, kuriame siekta sukurti „tautišką susivienijimą“, bet „Žvaigždėje“ lakoniškai, be platesnio konteksto buvo paminėta, kad šis sumanymas žlugo³⁴, kaip žlugo ir vietos lietuvių

³¹ *Žvaigždė* 2 (1942), 71.

³² *Ibid.*, 93.

³³ *Žvaigždė* 1 (1942), 68.

³⁴ *Ibid.*, 76.

pastangos sukurti visų Čikagos lietuvių katalikų susivienijimą. Žurnale buvo suminėti svarbiausi faktai, bet be platesnio konteksto, tiesiog tai, ką „kiekvienas lietuvis išeivijoje turėtų žinoti“. J. Pranaitytės redaguotame leidinyje daug dėmesio buvo skiriama tautišku- mo klausimui, bet tarpkultūriškumo tikrai nėra daug, jis neatspindėtas, paminėti tik kelių tekstų vertimai. Galima sakyti, kad toks žurnalo profilis kaip tik atiboja nuo kitų kultūrų, kuria uždara lietuvių svetur ratą.

„Žvaigždėje“ žvelgiama ir į problemą, paminėtą J. Pranaitytės kelionių knygoje „Iš ke- lionės po Europą ir Aziją“, t. y. sunkias lietuvių darbo sąlygas JAV. Rašoma apie Latimerio skerdynes³⁵, kurių metu Latimerio šerifas policininkams įsakė šaudyti į 300–400 taikių len- kų, lietuvių ir slovākų angliakasių protestuotojų, bandančių kovoti prieš nepagrįstai sun- kias darbo sąlygas. Šio protesto metu žuvo 19 žmonių, kiti buvo sužeisti, tačiau po ilgo teismo proceso šerifas buvo išteisintas. Nepaisant šių žudynių, toliau vyko tūkstantiniai protestai, daugiau tragedijų nepasitaikė. Galiausiai darbininkai išsireikalavo 8 valandų dar- bo dieną. Vis dėlto „Žvaigždėje“ pažymėta, kad JAV spauda tik kritikavo svetimšalius, kaip, beje, ir to meto lietuvių rašytojai. Matomas jau kitos tautos požiūris į lietuvių ir jų pačių saviškių nepalaikymas. Galima daryti išvadą, kad jeigu patys lietuviai užstotų saviš- kius, gal šiek tiek keistųsi ir kitų laikysena jų atžvilgiu.

Dar reikėtų paminėti, kad žurnale buvo nuolat reklamuojamos knygos kaip svarbiau- sia priemonė tautišku- mui palaikyti. Rašyta, kad „Susivienijimo lietuvių Amerikoje“ knygy- ne buvo perduotos dovanos – 100 lietuviškų ir apie Lietuvą parašytų knygų³⁶. Tai įvyko 12-ojo Amerikos lietuvių suvažiavimo metu Filadelfijoje. Tada knygos apie Lietuvą buvo įteikiamos ne tik lietuviams, bet ir kitų tautybių žmonėms, nes leidėjai, tarp jų ir J. Pranai- tytė, norėjo, kad apie Lietuvą, kaip nepriklausomą šalį, sužinotų kuo daugiau tautų.

Kiti J. Pranaitytės darbai

J. Pranaitytė taip pat supažindino lietuvių su prancūzų literatūra, ypač religinės temati- kos. Tai pagirtina, nes, studijavusi Prancūzijoje, ji tikrai gerai mokėjo prancūzų kalbą ir žiniomis pasinaudojo savo tautos žmonių akiračiui praplėsti. Vienas iš tokių vertimų būtų Henri'o Lasserre'o „*Lourdes'o švenčiausios Panelės Marijos mėnuo*“. J. Pranaitytė parašė pratarinę vertimui, įtikinėdama, kad autorius pats ištyrė visus dieviškus stebuklus ir kad istorija apie šv. Mariją tikra³⁷. Įvesdama į lietuvių kultūrą prancūzišką istoriją apie religiją, ji tartum nori kompensuoti prorusišką katalikybės malšinimą Lietuvoje. Šis tekstas patei- kiamas tarsi įrodymas, kad Dievas tikrai yra, ir natūralu, kad J. Pranaitytė nusprendė jį išversti. Jaučiamas noras sustiprinti lietuvių tikėjimą, pats vertimas vaizdingas, išsamus, išnaudojamos lietuvių kalbos galimybės. Tai parodo vertėjos pastangas pabrėžti lietuviš- kumą, išnaudoti viską, ką lietuvių kalba siūlo, ir padaryti tekstą patrauklų skaitytojui.

Labai asmenišką darbą buvo knyga pačios J. Pranaitytės draugui ir bendradarbiui A. Milukui pagerbti. Į „Kun. A. Miluko darbuotę (1890–1930)“ sudėti visi kunigo darbai ir

³⁵ *Ibid.*, 84.

³⁶ *Ibid.*, 86.

³⁷ Lasserre, Henri, *Lourdes'o švenčiausios Panelės Marijos mėnuo*, iš prancūzų kalbos vertė Julija Pranaitytė. Shenan- doah (Pa.): Žvaigždė, 1908, 10.

biografija, autorė rašo su aistra, itin daug cituoja, pateikia įvairių pavyzdžių, laiškų kopijų ir pan. Ji niekada neužmiršta lietuviškojo konteksto, todėl pati knyga tampa tarsi Lietuvos istorijos liudijimu. Nors tai yra tekstas apie kun. A. Miluką, J. Pranaitytė mini ir save pačią, – tai suprantama, nes ji buvo šio kunigo bendražygė, jie kartu dirbo ir įgyvendindavo savo idėjas. Knygoje rašoma ir apie tai, kokios ateities trokštama Lietuvai:

Išreiškiame norą, kad mūsų žinovai pasirūpintų išleisti Lietuvišką Statutą, mūsų prigimtoje kalboje. / Kad sujungtos Lietuvos žemės sykiu su Latvija sudarytų vieną federatyvišką Lietuviškai – Latvišką valstybę, kurios pajūris apimtų Karaliaučių – Rygą. / Kad Lietuvos piliečiai turėtų visuotinio lygaus balsavimo teises ant pavyzdžio Jung. Valstybių.³⁸

Galima įtarti, kad toks modelis buvo nusižiūrėtas pagyvenus JAV, todėl manoma, kad valstybė bus tvirtesnė sujungus panašias „valstijas“. Atvirai rodomas ir palankumas Amerikos pavyzdžiui balsavimo klausimu. Akivaizdu, kad gyvenimas JAV suteikė galimybę įvertinti kitos šalies santvarką ir leido į ją pažvelgti kaip į pavyzdį Lietuvai. Suprantama, kad pasiteisinusius dalykus valstybėje, kurioje gyveno J. Pranaitytė, ji norėjo pritaikyti ir savo tėvynės gerovei.

Vienas įspūdingiausių dalykų knygoje yra JAV prezidento Vudro Vilsono (*Woodrow Wilson*) laiško kopija. Su šiuo prezidentu bendrauta kelis kartus, viena iš tų progų buvo įteikta Antano Jusaicio anglų kalba parašyta „Lietuvos istorija“, kurią, paaukojusi kelias bemieges naktis, išleido J. Pranaitytė. A. Milukas įteikė knygą prezidentui asmeniškai. Viena iš idėjų, kodėl JAV prezidentas turėtų perskaityti „Lietuvos istoriją“, buvo parodyti, kad lietuviai su slavais neturi nieko bendro, todėl turi teisę siekti nepriklausomybės. Prezidentas V. Vilsonas tam pritarė ir Paryžiaus taikos konferencijoje užstojo lietuvius. Dėl šios priežasties buvo svarbu pabrėžti lietuvių tautos išskirtinumą ir parodyti jį kitoms šalims, tikintis pastarųjų palaikymo kovoje už laisvę. Todėl galima teigti, kad, išleisdama knygą apie Lietuvos istoriją, įteiktą Amerikos prezidentui, J. Pranaitytė prisidėjo prie Lietuvos nepriklausomybės atgavimo.

Išvados

Įsigilinus į J. Pranaitytės biografiją, galima teigti, kad jos meilė savo tautai buvo išugdyta šeimoje, kurioje broliai vis prisidėdavo prie lietuvių kultūros puoselėjimo ir kurioje vertintas išsilavinimas ir religija, dažnai ugdantys tautinės tapatybės suvokimą. Vis dėlto žinių apie kitas kultūras ji įgijo studijuodama užsienio mokyklose, bendraudama su žmonėmis iš įvairių šalių, mokydamosi užsienio kalbų, gyvendama svetur ir keliaudama. Todėl J. Pranaitytė buvo žmogus, tiek atsidadęs savo tėvynei, tiek išmanantis apie gyvenimą svetur.

Kitas kultūras keliautoja dažnai pažindavo per žmones, – tai akivaizdu iš jos kelionių knygų, kuriose nemažai svetimtaučių nuotraukų, bet nevengiama ir tautiečių nuotraukų bei paminėjimų. Galima daryti išvadą, kad net keliaudama po svečias šalis J. Pranaitytė vis prisimindavo Lietuvą. Nepaisant to, kad knygose pasakoja apie kitus kraštus ir keliones,

³⁸ Pranaitytė, Julija, *Kun. A. Miluko darbuotė (1890–1930)*. Philadelphia (Pa.): Žvaigždė, 1931, 51.

autorė pasinaudoja proga įterpti minčių apie Lietuvos problemas, lyginti gimtinę su kitomis valstybėmis. Tirtose kelionių knygose vis išskyla užsienio kalbų mokėjimas, leidęs lietuvei praplėsti savo galimybes, bendrauti su kitataučiais, parodyti savo kaip lietuvis išprusimą, gerinti šalies įvaizdį.

Aptinkama užuominų ir apie kitą J. Pranaitytei reikšmingą kultūrą – amerikiečių. Taip šalia lietuviybės atsiranda Amerika, prisimenama ne vien gimtoji šalis, bet ir ta, kurioje gyvenama, nes pastaroji tampa artima. Tačiau, remiantis itin dažniais lietuvių tautos paminėjimais kelionių knygose, galima tvirtinti, kad net ir gyvenant JAV arba daug keliaujant rašytojai Lietuva vis tiek lieka visa ko centras. Autorė vis randa ką nors, kas kitur primintų Lietuvą, ir tai leidžia suvokti, kad tauta nėra žmonės, susitelkę vienoje vietoje, o žmonės visame pasaulyje.

Lietuvių keliautojai ypač svarbūs buvo su religija susiję dalykai, religija iškeliama tarptum būdas priešintis Rusijos imperijai, ja pabrėžiama tai, kas sava. Religija J. Pranaitytei padėjo pažinti kitas kultūras, sieti jas su lietuvių. Tačiau aptinkama ir kritikos kosmopolitizmui, nepritrimo santuokoms su užsieniečiais, – tai leidžia manyti, kad nors ir mokėjo kelias kalbas, keliavo po svečias šalis, studijavo svetur bei gyveno JAV, ji nebuvo visiškai atvira kosmopolitizmo idėjai, norėjo išsaugoti gryną lietuviybę.

J. Pranaitytės redaguotame žurnale „Žvaigždė“ matomas vien tautiškumo iškėlimas, pasireiškiantis ir per religiją, ir per išeivių švietimo skatinimą. Nuolat reklamuojamos knygos kaip svarbiausia priemonė tautiškumui palaikyti. Taip pat leidinyje pateikiamos visos išeivių iš Lietuvos Amerikoje naujienos, keliant bendrumo jausmą. „Žvaigždėje“ daug dėmesio skiriama tautiškumo klausimui, bet tarpkultūriškumo tikrai nėra daug, jis neatspindėtas, paminėti tik kelių tekstų vertimai. Toks žurnalo profilis kaip tik atriboja nuo kitų kultūrų, kuria uždarą lietuvių svetur ratą.

Kitais savo darbais J. Pranaitytė taip pat pasinaudoja lietuviybei iškelti. Galima daryti išvadą, kad su kitomis kultūromis susijusius dalykus ji naudojo patriotiniams tikslams: versdama religinę prancūzų literatūrą, stiprino slopinamą lietuvių tikėjimą, rašydama knygą apie kun. A. Miluko darbą išeivijoje, užrašinėjo ir Lietuvos istorijos dalykus. Mokėtos kalbos verčiant, kelionės ir knygos apie jas, darbas JAV – viskas buvo daroma siekiant išsaugoti lietuvių tautą. Šios moters darbas su įvairiomis kultūromis prisidėjo ir prie 1918 m. Lietuvos nepriklausomos valstybės pripažinimo. Todėl galima teigti, kad vis dėlto J. Pranaitytės darbuose daugiau dėmesio skiriama tautiškumui, o sąveika su kitomis kultūromis nėra svarbiausia ir labiau naudojama lietuviškumui pabrėžti.

Literatūra

- Butkuvienė, Anelė, „Lietuviškos spaudos darbininkė (Julija Pranaitytė)“, in Butkuvienė, Anelė, *Garsios Lietuvos moterys*. Vilnius: Baltos lankos, 2008.
- Girdauskas, Vitas, „Zanavykų patriotų takais“, *MyTrips.lt*, 2008, 10, žiūrėta 2020 liepos 15, <https://www.mytrips.lt/Marsrutai/Zanavyku-patriotu-takais/243/>.
- Krikštaponis, Vilmantas, „Primiršta lietuviškos spaudos darbuotoja. Julijos Pranaitytės 130-osioms gimimo metinėms“, *XXI amžius* 52 (2011), žiūrėta 2021 birželio 25, http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2011/07/13/kultur_04.html.

Lasserre, Henri, *Lourdes'o švenčiausios Panelės Marijos meniu*, iš prancūzų kalbos vertė Julija Pranaitytė. Shenandoah (Pa.): Žvaigždė, 1908.

Paškauskas, Juozapas, „Discovering the Empire: Julija Pranaitytė's Guidebook to Europe and Asia“, *Lithuanian Historical Studies* 23 (2019), 1–24.

Pranaitytė, Julija, *Iš kelionės po Europą ir Aziją*. Philadelphia (Pa.): Žvaigždė, 1914.

Pranaitytė, Julija, *Kun. A. Miluko darbuotė (1890–1930)*. Philadelphia (Pa.): Žvaigždė, 1931.

Pranaitytė, Julija, *Laiškai iš Ispanijos*. Philadelphia (Pa.): Žvaigždė, 1932.

Zemlickas, Gediminas, „Iš vargo virvių – dainų vainikas“, *Mokslo Lietuva* 3 (2014), 1–11.

Žvaigždė 1 (1942).

Žvaigždė 2 (1942).

Gerda PILIPAITYTĖ

THE LIFE AND WORKS OF JULIJA PRANAITYTĖ: ETHNIC AND INTERCULTURAL ASPECTS

Summary. The article looks at the life of the first Lithuanian travel book writer, long-time press worker, and translator Julija Pranaitytė (1881–1944) and discusses the books she wrote after visiting other countries, the issues of the émigré magazine “Žvaigždė” she edited, and other achievements. Her works are analyzed with respect to their ethnic and intercultural aspects; attention is paid to her behavior in emigration, her contribution to Lithuanian culture, and her views. The relationship between interculturalism and ethnicity in her works is discussed in view of her proximity to other cultures through her life in the U. S., her studies abroad, her knowledge of several languages, and her activities as a translator, even though her patriotic attitude, her wish to preserve her nation's language and religion are evident. It may be stated that the writer and publisher used her knowledge and her work connected to other countries for the purpose of fostering Lithuanianness.

Keywords: travel literature, work in the diaspora, diaspora press, publishing, interculturalism, ethnicity, Lithuanianness, religion, travels.

Eglė MIKULSKAITĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Liminalumas šiuolaikinėje lietuvių (e)migracinėje literatūroje

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas liminalumas šiuolaikinėje lietuvių (e)migracinėje literatūroje, suprantamas kaip tarpinis, neapibrėžtas, pereinamasis tarpsnis. Siekiama atskleisti, kaip personažų liminalumas pasireiškia santykyje su vietomis ir jų bendruomenėmis, laikantis nuostatos, kad vieta atlieka svarbų vaidmenį subjektui save apibrėžiant. Analizuojama, kaip liminalusis tarpsnis paveikia savojo tapatumo suvokimą, išryškinant pereinamojo tarpsnio sukeltą tapatybių įtampas. Taikant geokritines prieigas galima pamatyti, kad vyresniosios kartos rašytojos Dalios Staponkutės esė rinkinyje „Lietumi prieš saulę“ vietos ir su ja susijusios bendruomenės tapatybei teikiama didžiulė reikšmė, tačiau pasidaro neįmanoma tapatintis nei su kipriečių, nei su lietuvių bendruomenėmis. Vietos traktuojamos kaip įkalinančios, apribojančios individą ir ribojančios jo nepriklausomo tapsmo galimybę. Liminaliajame tarpsnyje pasilieka, nors galiausiai vis labiau kryptama į Kipro salos pusę. Skirtingai nei D. Staponkutės rinkinyje, kuriame liminalumas sukelia kone ribines patirtis, jaunosios kartos rašytojos Gabijos Grušaitės romane „Stasys Šaltoka: vieneri metai“ šis tarpsnis vaizduojamas kaip tapatybės orientyrų atmetimas, pasireiškiantis konfliktišku, dviprasmišku santykiu su savimi ir aplinka. Šiuo atveju vietos tapatybės ir namų idėja tampa neaktuali, prisiimamas veikiau globalusis, klajokliškas tapatumas, vietas ir jų bendruomenes atmetant arba „vartojant“. Romane akcentuojamas liminalumas labiau per laiko nei erdvės perspektyvą, iš jo galiausiai išžengiama užmezgus santykį su žmonėmis, įsivietinus Tailande ir peržengus amžiaus slenkstį. Pažymėtina, kad abiejuose kūriniuose pastebima pastanga kurti savąjį aš atstu nuo vietos tapatybės.

Raktažodžiai: liminalumas, geokritika, vieta, tapatumas, išsivietinimas, įsivietinimas, vietos tapatybė, kelionės.

Šiuolaikinėje literatūroje vis dažniau vaizduojamas (e)migruojantis subjektas, pasaulyje daugėja ir literatūros, kurios personažai – (e)migrantai, bastūnai, nomadai arba globalieji keliautojai. Kaip pažymi Laura Laurušaitė, šiandienė mobilumo prigimtis yra pakitusi, o

priklausymų tinklas – komplikuo­tas ir, nors tyrėja mini persipynusį emigracijos, remigracijos ir reemigracijos judėjimą¹, tą patį galima pasakyti ir apie klajones, keliones, kai judama keliomis skirtingomis kryptimis, kartais – be aiškaus tikslo, grįžtama ir vėl išvykstama. Dažni (e)migracinės literatūros tyrinėjimai, atliekami tokių mokslininkų kaip Dalia Satkauskytė, Dalia Kuizininė, Laura Laurušaitė, tik įrodo šios literatūros gausą, aktualumą ir užimamą vietą šiuolaikinės literatūros kontekste.

Pasak L. Laurušaitės, kintant nacionalinės valstybės reikšmių ir istorijos tautos traktuotėms, nacionalinis identitetas vis dažniau keičiamas identiteto kaip proceso ir veiklos samprata², taigi suprantamas kaip takus ir atviras kismui. Tačiau, kaip pažymi Vigmantas Butkus, Lietuvoje humanitarai į tranzitinio, išvietinto subjekto identitetą vis dar dažnai reaguoja atsargiai, rezervuotai, o neretai – net priešiška³, – tai matyti ir mėnraštyje „Metai“ pasirodžiusioje diskusijoje apie namus ir benamystę lietuvių literatūroje; šiuo atveju „nomadai“ apibrėžiami kaip vartotojiški, naikinantys, nieko nekuriantys.⁴ Vis dėlto šio straipsnio tikslas nėra tirti pačią emigracinę patirtį lietuvių literatūroje, o veikiau susitelkti į problemiško, kintančio ir nepastovaus tapatumo klausimą liminaliuoju tarpsniu, esant išsivietinimo sąlygoms. Pasitelkiant liminalumo teoriją siekiama išvengti dabartiniuose literatūros tyrinėjimuose neretai pasitaikančios binarinės žiūros, kai atsiremama veikiau į stabilų tapatybės elementų paiešką nei į paties pereinamojo (liminaliojo) tarpsnio analizę. Ši analizė straipsnyje atliekama susitelkiant į kūrinių subjektų santykį su vietomis ir jų bendruomenėmis, kurios suprantamos kaip reikšminga tapatumo dalis.

Liminalumo konceptas Lietuvoje dažniau naudojamas politikos, antropologijos, psichologijos moksluose ir kur kas rečiau taikomas literatūros tyrinėjimuose. Galima išskirti Akvilės Rėklaitytės straipsnį „Lyrinio subjekto tapatybės problema Marcelijaus Martinaičio eilėraščių rinktinėje „K. B. Įtariamasis“ ir L. Laurušaitės tyrimą „Liminalumas kaip baltiškosios tapatybės stiprinimo veiksnys. Lietuvių ir latvių egzodo romanų tyrimas“, kuriuose nuosekliai ir metodologiškai naudojama antropologo Victorio Turnerio liminalumo tyrinėjimais.

Šiuolaikinėje lietuvių literatūroje kelionių refleksijos, palyginti su emigracinės patirties vaizdavimu, yra kur kas retesnės. Straipsnyje analizuojami tekstai – Dalios Staponkutės esė rinkinys „Lietumi prieš saulę“ (2007) ir Gabijos Grušaitės romanas „Stasys Šaltoka: vieneri metai“ (2017) – taip pat yra priskiriami (e)migracinei literatūrai. Emigracinei literatūrai priskirti šiuos tekstus leidžia netrumpa (D. Staponkutės atveju – tebesitęsianti) jų autorių gyvenimo svetur patirtis. D. Staponkutė – prozininkė, vertėja, 1989 m. emigravusi į Kiprą, kuriame gyvena iki šiol. Filosofijos studijas baigusios rašytojos esė būdingas konceptualumas, reflektyvumas, kritinis tonas. „Lietumi prieš saulę“ – pirmoji autorės knyga, kurioje gausu autobiografinių motyvų. G. Grušaitė studijavo medijas ir antropologiją Londone,

¹ Laurušaitė, Laura, *Literatūra, mobilumas, imago. Lietuvių ir latvių XXI a. (e)migracijos patirtys*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 19.

² Laurušaitė, *Literatūra, mobilumas, imago*, 16.

³ Butkus, Vigmantas, „Literatūros topografija: lietuviškoji patirtis ir jos kontekstai“, *Colloquia* 21 (2008), 46, http://www.liti.lt/failai/Nr_26Colloquia_Str_Butkus.pdf.

⁴ „Namai ir benamystė literatūroje“, parengė Regimantas Tamošaitis, *Metai* 6 (2008), 80–99, <http://www.tekstai.lt/zurnalas-metai/492-2008-nr-6-birzelis/3397-namai-ir-benamyste-literaturoje>.

daug keliavo ir septynerius metus gyveno Malaizijoje, kuri tapo svarbia veiksmo vieta ir romane.

Anot L. Laurušaitės, mažai emigracinės literatūros tekstų tapo ikoniniai ir plačiai žinomi, daug jų buvo įrašomi į populiariosios literatūros kūrinių gretas. Vis dėlto G. Grušaitė, D. Staponkutė, Pauliną Pukytę ir Rūtą Mataitytę tyrėja priskiria prie ryškesnių, nekonvencinių emigracinės literatūros balsų.⁵ Abi autorės (D. Staponkutė ir G. Grušaitė) išsiskiria įvairialypiame emigracinės literatūros fone: vyresniosios kartos atstovės D. Staponkutės esė rinkinys „Lietumi prieš saulę“ 2007 m. pateko į geriausių metų knygų penketuką, šios autorės kūryba neretai įvardijama kaip vienas geriausių intelektualios filosofinės esė pavyzdžių, o jaunesniosios kartos atstovės G. Grušaitės romanas „Stasys Šaltoka: vieneri metai“ buvo įvertintas Jurgos Ivanauskaitės premija ir nominuotas metų knygos rinkimams. Pastaroji autorė vertinama už savitą balsą, atliepiantį jaunosios kartos problemas globaliame šiandienos pasaulyje. Emigracinėje literatūroje dažni „atributai“: alinantis darbas, sudėtingos, nekomfortiškos buities smulkmenos, autsaiderio padėtis, šiuose kūriniuose nėra aktualūs motyvai. Priešingai, D. Staponkutei rūpi ne vaizduoti buitinę tikrovę, o reflektuoti egzistencinę benamystės ir nepriklausymo pajautą, nuolatinį buvimą tarp dviejų kultūrų, nevienalyčio tapatumo problemą. G. Grušaitė savo ruožtu antropologiniu žvilgsniu nagrinėja vartotojiškos kultūros, virtualybės įsigalėjimo, vidinės tuštumos temas.

Abiejuose kūriniuose reikšmingas erdvinis judesys, globalaus pasaulio akcentavimas, aliuzijos į klajokliškumą, geografinių vietų kaita (G. Grušaitės atveju – ir gausa), santykis su *kitu*, problemiškas ir neaiškus tapatumas. Nors minėtos autorės priklauso skirtingoms kartoms, galima teigti, kad abiem yra svarbi identiteto kaip proceso idėja. Tiesa, pastarąjį siekiama konstruoti skirtingai: D. Staponkutės pasakotoja, trokšdama tapatintis, drauge „kovoja“ su vietos tapatybės idėja, o G. Grušaitės personažas Stasys Šaltoka, atmesdamas tapatybės orientyrus, krypta į neapibrėžtą pasaulio piliečio savivoką.

D. Staponkutės kūryba nagrinėta D. Satkauskytės, L. Laurušaitės, D. Kuizinienės, Dainiaus Vaitiekūno mokslo straipsniuose. Juose daugiausia dėmesio skiriama hibridinės arba tautinės tapatybės, emigracinio tapimo greičio klausimams, tačiau rinkinio pasakotojos santykis su vietomis išsamiai nenagrinėjamas. G. Grušaitės kūrybos tyrinėjimuose dažniau aptariamas pirmasis autorės romanas „Neišsipildymas“. Romanas „Stasys Šaltoka: vieneri metai“ analizuojamas Martynos Kučinskaitės, Kristinos Zaksaitės, L. Laurušaitės straipsniuose. Vietų reprezentacijų klausimas išsamiau aptariamas tik K. Zaksaitės straipsnyje, tačiau tapatumo klausimai tyrėjai neaktualūs.

Liminalumas, geokritika ir vietos tapatybė

Natūralu, kad pasaulio erdvėje laisviau judantis subjektas patiria visai kitokių tapatybės iššūkių nei sėslusis. Kitokiomis trajektorijomis kvestionuojamas ir savasis identitetas. Kaip teigia Imelda Vedrickaitė (perfrazuojanti filosofą Gilles'į Deleuze'ą):

⁵ Laurušaitė, *Literatūra, mobilumas, imago*, 26.

Sėslus žmogus pasaulį pažįsta jį atpažindamas, tiki jo vienareikšmiškumu ir tuo, jog pasaulio esiniai nekinta dėl kintančios tapatybės ir užmaršties. Klajūnas atpažinimo, pastovios verčių hierarchijos fone pasirodo kaip kuriantis anarchistas. Jis iš naujo steigia ir savo „aš“, t. y. kasdienių įpročių rinkinį, išbando permainas.⁶

Judant pasaulio erdvėje, šios permainos neišvengiamai apima akistatą su *kitu*, svečia kultūra ir įpročiais, pastanga perprasti ir prisijaukinti naują geografinę vietą, perskaitant jos ženklus. Nestabiliomis sąlygomis savasis *aš* gali tapti dar daugialypiškesnis ir sunkiau apibrėžiamas. Su panašiais iššūkiais susiduria ne tik keliaujantysis, bet ir asmuo, emigravęs svetur, nors jo kelyje permainos svetur ir kitokios – ne tokios dažnos, tačiau ilgalaikiškesnės.

Vietos tapatybės idėja, apimanti žmogaus santykį su aplinka, jos pažinimą, keliamas emocijas, prasminius, vertybinius ir simbolinius ryšius, istorijos ir kultūros konteksto suvokimą, savo ruožtu leidžia teigti, kad ryšiai, užsimezgantys tarp žmogaus ir vietos, yra dvikrypčiai: „iš vienos pusės, žmogus jam svarbiai aplinkai suteikia prasmes; iš kitos – ilgainiui jis pats tampa nuo šių prasmų priklausomas: jam svarbios vietos gali tapti esminėmis suvokiant ir apibrėžiant save.“⁷ Žinoma, vieta dažnai yra susijusi ir su joje esančia bendruomene, tampa socialinių santykių erdve.

Straipsnyje naudojamosi antropologo Arnoldo van Gennepo „liminalumo“ apibrėžtimi, pirmąsyk pavartota 1909 m.⁸ Stebėdamas bendruomenių ritualinio perėjimo tarpsnius, jis įžvelgė, kad jie atsikartoja visose visuomenėse, ir suskirstė šiuos tarpsnius į tris fazes: *atsiskyrimo*, *pereinamąją* (liminalumo) ir *inkorporacijos* (sugrįžimo). *Atsiskyrimo* fazėje individas atsiskiria nuo stabilių struktūrų, bendruomenės ir ankstesnio statuso joje. Kiekvienas atsiskyrimas suprantamas ir kaip metaforinė identiteto mirtis – senasis gyvenimas tarsi palaidojamas. *Liminalumo*, arba *pereinamojoje*, fazėje individas atsiduria tarpinėje pozicijoje: jis jau atsiskyręs, bet naujojo statuso dar nepasiekė. Individas atsiduria prie *slenksčio tarp šių dviejų fazių*. Tai – krizinė, neaiški ir neapibrėžta situacija, kai senasis identitetas palaidojamas, o asmuo tampa sunkiai įvardijamas, neapibrėžtas ir nesuklasifikuojamas, jo tapatybė praranda aiškius atskaitos taškus. *Inkorporacijos* fazėje jis sugrįžta į bendruomenę, tačiau jau įgavęs naują statusą. A. van Gennepas išskyrė perėjimo ritualus, apimančius ne tik statusų kaitą, bet ir vietų, reikšmingų gyvenimo situacijų arba laiko tarpsnių pokyčius.⁹ Antropologas V. Turneris nurodė, kad liminalumui yra būdingi klausimai, į kuriuos atsakymų neretai negali pasiūlyti jokios stabilios struktūros.¹⁰ Pasak antropologo Bjorno Thomasseno, ši trijų dalių struktūra gali atsikartoti ir kiekvienu periodu

⁶ Vedrickaitė, Imelda, *Kelionė, keliautojas, literatūra*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, 13.

⁷ Savicka, Aida, „Lietuvos gyventojų vietos savivoka: 1990–2017 m. Europos vertybių tyrimų duomenimis pagrįstos įžvalgos“, *Filosofija. Sociologija* 4 (2018), 262, 263.

⁸ Išvertus iš lotynų kalbos reiškia „slenkstis“ (lot. *limen*).

⁹ Gennep, Arnold van, *The Rites of Passage*. London: Routledge, 2004, 3–23.

¹⁰ Antropologas V. Turneris pritaikė ir išplėtojo „liminalumo“ sąvoką ir pabrėžė jos pritaikomumą laikui, erdvei ir moderniosioms šiandienos bendruomenėms, tačiau jo teorijoje liminalumas netenka savo krizinio – pereinamojo elemento ir tampa lengvai pritaikomas daugeliui tarpsnių. V. Turneris ne tik akcentavo destruktvyvį liminalumo matmenį, bet ir traktavo liminalumą kaip vaisingo kūrybiškumo, refleksijų erdvę. Turner, Victor, *The Forest of Symbols. Aspects of Ndembu Ritual*. London: Cornell University Press, 1967, 234–238.

atskirai.¹¹ Jis liminalumą suklasifikavo tiek per erdvės, tiek per laiko perspektyvą¹², pastarojoje išskirdamas momentinius, laikotarpio ir epochos liminaliuosius tarpsnius; čia išskirtini momentiniai – visos visuomenės patiriami tarpsniai, tokie kaip globalios nelaimės, kurioms ištikus socialiniai skirtumai ir hierarchija netenka reikšmės. Pastarieji tarpsniai tampa svarbūs kalbant apie G. Grušaitės romaną.

Analizuoju liminaliojo tarpsnio problemą, svarbi tampa geokritiko Bertrand'o Westphalio nuoroda, kad „liminalumo“ sąvoka (lot. *limen*), nurodyma į slenkstį, neturėtų būti siejama su ribomis (lot. *limes*), nes slenkstis suponuoja perėjimo galimybę.¹³ Geokritika yra taikoma ir kaip pagrindinė teorinė prieiga prie D. Staponkutės ir G. Grušaitės tekstų. Ši teorija remiasi nuostata, kad literatūrai tirti reikalingi išimtinai į erdves ir vietas orientuoti įrankiai, kuriais akcentuojamas tiek pačios erdvės nepastovumas, tiek kintantis tapatumas, todėl ji ypač paranki minėtiems tekstams tirti dėl juose vaizduojamo mobilumo, vietų reprezentacijos atvejų gausos. Geokritikos centre atsideria erdvės reprezentacijos klausimai, subjekto judėjimas pasaulio erdvėje, o vieta suprantama dialogiškai ir kaip intertekstinis darinys. Kita vertus, straipsnyje vengiama taikyti išimtinai geocentrinį B. Westphalio požiūrį¹⁴, veikiau susitelkiama į kitas šio teoretiko nuorodas – tirti tekstus derinant tarpdisciplininį požiūrį¹⁵, nagrinėjant vaizduojamų vietų reprezentacijas, kalbą ir semiotiką, juslinį vietos patyrimą, įvairių kultūrų santykius, identifikuojant kultūrinius stereotipus. Straipsnyje svarbus tampa subjektyvusis, žmogiškasis vietos matmuo, asmeninę reikšmę atliepančios vietos, netiriant vietų kaip atskirų, izoliuotų objektų.¹⁶ Pasak geokritikų, žmogaus tapatybė yra neatsiejama nuo vietų, kuriose jis yra ir per kurias juda, todėl susitelkus į vietų reprezentacijas galima geriau suprasti jų poveikį subjekto tapatumui.

Taigi šiuo straipsniu siekiama nustatyti D. Staponkutės ir G. Grušaitės kūriniuose vaizduojamo liminalumo bruožus, vidinius konfliktus, atsiskleidžiančius per subjekto santykį su vietomis ir nuo jų neatsiejamomis bendruomenėmis. Pasirinktuose kūriniuose kylantys

¹¹ Thomassen, Bjorn, "The Uses and Meanings of Liminality", *International Political Anthropology*, 2009, vol. 2, no. 1, 6, <http://s3.amazonaws.com/arena-attachments/2253233/22ab3f637146922a156651ebf1951964.pdf>.

¹² Liminalieji tarpsniai per erdvės perspektyvą: 1) momentiniai: individualūs (įvykis, sukrečiantis gyvenimą: mirtis, skrybys, liga), grupiniai (universiteto baigimo ceremonija), visuomeniniai (globali nelaimė, kai socialiniai skirtumai ir hierarchija nebetenka reikšmės); 2) laikotarpio: individualūs (brendimas, arba paauglystė), grupiniai (ilgas ritualinis perėjimas į vyriškumą), visuomeniniai (karai, revoliucijos); 3) epochos, arba viso gyvenimo trukmės: individualūs (individa, atsiduriantys už visuomenės ribų), grupiniai (socialinės, etninės mažumos), visuomeniniai (užsitęsę karai). *Ibid.*, 16–17.

¹³ Westphal, Bertrand, *Geocriticism. Real and Fictional Spaces*. New York: Palgrave Macmillan, 2011, 98.

¹⁴ B. Westphalis nurodo susitelkti būtent į geografines vietas, siejant jas su tekste vaizduojamomis vietomis ir su kitais teksta apie jas. Išimtinai geocentrinis B. Westphalio požiūris sulaukė nemažai kritikos ir buvo papildytas tyrėjų Roberto T. Tally'io ir Erico Prieto.

¹⁵ B. Westphalis siūlo tiriant literatūrą naudoti tiek literatūrologijos, tiek geografijos, urbanizacijos, antropologijos, sociologijos ir kultūrologijos įrankius. Todėl šioje teorijoje svarbų vaidmenį atlieka Michelio Foucault, Edwardo Soja, Paulio Zumthoro, filosofų G. Deleuze'o ir Félixo Guattari idėjos apie erdvę. Geokritika taip pat išlieka artima ir visiems „mažumų“ padėties tyrinėjimams: G. Deleuze'o geofilosofijai, postkolonijinei ir lyčių kritikai. Westphal, Bertrand, "Foreword ix", in *Geocritical Explorations. Space, Place and Mapping in Literary and Cultural Studies*. New York: Palgrave Macmillan, 2011, 10–15.

¹⁶ Šį požiūrį siūlo geokritikas Ericas Prieto. Prieto, Eric, "Geocriticism, Geopoetics, Geophilosophy, and Beyond", in *Geocritical Explorations. Space, Place and Mapping in Literary and Cultural Studies*. New York: Palgrave Macmillan, 2011, 20–25.

problemieniai klausimai apima liminalaus personažo santykį su vietomis: kaip jos traktuojamos ir patiriamos? Ar jose kyla troškimas tapatintis? Kaip tų vietų patyrimą paveikia jose esančios bendruomenės? Ir galiausiai – kokios naujos liminalumo reikšmės atsiskleidžia atsakius į šiuos klausimus?

Individo kova su vietomis esė rinkinyje „Lietumi prieš saulę“

„Lietumi prieš saulę“ – tai rinkinys 20 esė tekstų, parašytų 2002–2006 m. ir publikuotų Lietuvos kultūros periodikoje. Esė vienija antropologinis, filosofinis žvilgsnis į svarstomas temas, pirmenybė teikiama savistabai, sudėtingoms asmeninėms pajautoms, susijusioms su autorės emigracija į Kiprą 1989 m. Esė pasakotoja reflektuoja tokias temas kaip dvikalbystė, vertėjavimas, komplikotas santykis su Lietuva ir Kipru, šių šalių bendruomenėmis. Reflektyvus ir analitiškas autorės tonas labiau svarstant nei vaizduojant neretai ap-sunkina šių tekstų analizę, todėl straipsnyje nevengiama naudotis ir tekstualiuoju skaitymo būdu.

Jau knygos epigrafe, kuris tampa reikšminga nuoroda į pagrindinę kūrinio mintį, cituojant Italo Calvino postmodernistinio romano „Jeigu keleivis žiemos naktį“ eilutes, kuriamos nuorodos į daugialypį liminalų būvį:

...Vietos akimirksniu susikalba,
o vienuma jaučiama tiktai kelionėje
iš vienos vietos į kitą, tai yra tada,
kai esi niekur. Aš, jei atvirai, esu čia,
nebūdamas nei čia, nei kitur, ir
čionykščiai lengvai atpažįsta mane –
pašalietį, kaip aš atpažįstu juos –
čionykščius – ir jiems pavydžiu.¹⁷

Subjektas identifikuojamas pagal jo poziciją vietos *čia* atžvilgiu: subjektas yra keleivis (kai *čia* yra slenkstis arba niekur – „ne vieta“) ir pašalietis (kai *čia* yra sėsli vieta, į kurią atkeliaujama arba kurioje gyvenama). Taip ir *čionykščiai*, ir *pašaliečiai* vienas kitą identifikuoja, atpažįsta tik santykyje su judėjimu ir santykyje su vieta. Subjektas sau priskiria du iš trijų tapatumų – keleivio (esančio ant slenkščio arba keliaujančio) ir pašaliečio (jau atvykusio į vietą). Tad epigrafe tekstualiai metaforomis ir pakartojimais labiausiai pabrėžiamas kintantis, neaiškus ir problemiškas *čia* (žymintis esamą dabartinę buvimo vietą) ir pats buvimas. Buvimas nei *čia*, nei *kitur* – tai slenkstinis būvis nei viduje (*čia*), nei išorėje (*kitur*), savotiškas *niekur*. Ryški ir kita opozicija – *čionykštis* ir *pašalietis*. Čionykščiams suteikiama pirmenybė, nes kalbantysis – *aš* – pašalietis jiems pavydi. Pašalietis morfologiškai ženklina ir buvimą šalia, nepriklausymą grupei, *kitoniškumą*. Pabrėžiama, kad čionykščiai ir pašaliečiai vieni kitus identifikuoja kaip *kitus*, atskirdami nuo aplinkos, taigi, nustatydami vienas kito tapatybę. Tad jau epigrafe perteikiama problematiška pasakotojos padėtis: stabilaus ir aiškaus *čia* nebuvimas, kitoniškumas, nepriklausymas vietiniams, benamystės pajauta.

¹⁷ Staponkutė, Dalia, *Lietumi prieš saulę*. Vilnius: Apostrofa, 2007, 9.

Po epigrafo einančiame „Autorės žodyje“ pasakotoja reflektuoja save esančią tarp dviejų aktyvių subjektų – tolstančios lietuvių kalbos, kuri neatsiejama nuo tėvynės, savojo identiteto ir *laikančios* Kipro salos, kuri metaforiškai prilyginama saloje gimusioms dukterims. Pasakotojos poreikis versti – tai noras vytis kalbą, o su ja – ir tėvynę. Kadangi tėvynė prilyginama vienovei, galima kalbėti apie poreikį vytis ir savąjį nepadalytą, vientisą identitetą. Tačiau naujoji vieta (sala ir joje gimusios dukros) suvokiama kaip stipresnė, neišvengiamai stabdanti. Ši ryški Kipro ir Lietuvos opozicija tampa svarbi daugelyje rinktinės tekstų.

Slenkstinis pasakotojos buvimas *tarp* kultūrų, vietų ir kalbų intensyviai apmąstomas ne tik epigrafe ir „Autorės žodyje“, bet ir daugelyje tolesnių esė. Kalbant apie pasakotojos santykį su vietomis, reikšmingiausios yra Kipro sala ir Lietuva, tačiau rinktinėje išsamiau aprašoma ir Maskva, Damaskas, Aleksandrija (Egipto miestas), Amsterdamas.

Kipro sala, kaip ir Lietuva, žymi vietą, pasakotojai keliančią nemažai įtampų, prieštarų ir savistabos. Sala – tai jau savaime kitoks, specifinis, nuo žemyno atskirtas pasaulis. Antrasis rinkinio tekstas „Salos tylą“ pradedamas pabrėžiant ribines patirtis šioje vietoje:

Saloje įmanoma tik uždaros erdvės laisvė, kai ištikus visuotiniam gaisrui, vienintelė išeitis – sudegti nelyginant laive. Ne veltui įvairiuose raštuose pagrindiniu salos simboliu ir tapo laivas – judantis, bet uždaras mikropasaulis. Sala kartais tapatinama ir su kalėjimu, archipelago. Vidinės tremties vieta. Prievartinės tylos, mirties, vienatvės ir neįtikėtinų sielos kančių zona... <...> saloje laikas lėtas ir skaudus kaip per gyvą mėsą veriamas siūlas, sunkus kaip jūros patalas ir nuobodus kaip vietinių gyventojų būtis.¹⁸

Priešingai populiariam salos kaip idilės įvaizdžiui, pasirenkami kiti sugretinimai, išryškinantys čia patiriamą agoniją, nelaisvę, skausmingą laiko sampratą. Šiame tekste akcentuojamas salos kitoniškumas nei likusi pasaulio dalis, sala suprantama kaip opozicija įprastiniam pasauliui, jo tempui ir ritmui, nuolatinė periferija, vieta be centro, ir tai pagilina joje gyvenančios pasakotojos pajautas.¹⁹ Tą patį galima pasakyti apie rinkinyje ne kartą įvardijamą salos abejingumą, sustingusį ir tuščią peizažą: „Sala aštrina išgyvenimus, anaip tol ne tik malonius. Ji aštrina tavo, tačiau pati išlieka statiška ir ištikima savo ramybei ir sustingusio uolinio peizažo šypsenai.“²⁰ Tokia vietos reprezentacija išryškina įtemptus pasakotojos ir Kipro salos santykius, racionalų ir kritišką požiūrį į savo gyvenamąją vietą.

Tekste „Salos tylą“ pasakotoja akcentuoja šios vietos poveikį savajam identitetui:

Atidavus salai daugiau nei dešimtį gyvenimo metų, pajunti, kaip giliai į tave įsismelkę salietės bruožai, kuriais apaugi it uola kietais jūros druskos kristalais. Šalia tikrojo, atsivežto, šiaurietiško veido, formuojasi kitas, sausesnis, pietietiškas, ir tampa panaši į skilusią cerkvės ikoną, kurioje dvi veido pusės nebesutampa nei forma, nei spalva.²¹

Nurodant į pasaulio kryptis: „šiaurietiškas“, „pietietiškas“, rytietiška „ikona“, savotiškai braižomas pasaulio žemėlapis. Pasakotojos sau priskiriami salietės bruožai ir jos

¹⁸ *Ibid.*, 26.

¹⁹ *Ibid.*, 25.

²⁰ *Ibid.*, 27.

²¹ *Ibid.*, 26, 27.

buvimo vieta – Kipras metonimiškai nustato ir Kipro vietą pasaulyje: sala šiuo atveju suprantama kaip centras – vieta, kurioje stovima laikant rankose kompasą. Metaforiškai apibūdinamas pasakotojos veidas, pabrėžiant asimetriją, neatitiktį, sukurtą keliakultūrės, „skirtingų pasaulio pusių“ – Lietuvos ir Kipro aplinkos susidūrimo, pavadinant tai *skilimu*. Veidas tampa vizualia identiteto išraiška, užuomina apie pasidalijusį, asimetrišką savąjį *aš*, o ši identiteto transformacija tebevyksta („formuojasi“).

Pasakotojos tapatybės hibridiškumas ryškiausiai skleidžiasi jos santykyje su kipriečių bendruomene. Pati bendruomenė, kurioje gyvenama, yra kultūros aspektu kompleksiška, – tai nulemia politinė salos padėtis: sala padalyta pusiau (šiaurinėje pusėje gyvena turkai, kitoje – kipriečiai), joje – trys kalbos, tad Kiprą galima laikyti hibridinių kultūrų erdve. Tačiau šioje daugiakultūroje aplinkoje pasakotojai pasijusti savai nė kiek ne lengviau, nes kipriečiai neskuba įsileisti atvykėlių. Esė „Globalizmas ir niekas“, svarstydamą apie diasporišką gyvenimą saloje ir „lietuvių negalėjimą asimiliuotis tarp kipriečių“, pasakotoja kalba apie ištinkantį „tapatybės nepakankumą *saviškio* vardui užsitarnauti“. Tai galiausiai skatina „nedelsiant tapatintis su kita bendruomene, kuri yra ne čia ir kuri dėl atstumo tampa įsivaizduojama.“²² Ši tapatinimosi negalimumą esė „Centro užtemimai“ pasakotoja sieja ir su kalba:

Kita kalba apdovanoja nauju kūnu. Deja, netikru ir sublimacijų sekinamu. Kurį laiką atrodo, jog nauja kalba žada atgimimą, naują odą, naują meilę. <...> Netrukus aplanko suvokimas, kad niekados netapsi kitos kultūros dalimi. Tarp dviejų kalbų – gimtosios ir įgytos – driekiasi galingos tylos valdos.²³

Suvokdama absoliučios integracijos į svečią kultūrą neįmanomumą, pasakotoja atsisako, jos požiūriu, iliuzinio susitapatinimo ir pasirenka pašaliečio poziciją. Kad šį tarpinį būvį ne tik pasirinko pati pasakotoja, bet iš dalies ir suteikė bendruomenė, matyti kituose tekstuose: pavyzdžiui, esė „Vedybinė metafora“ darbdavys graikas pasakotojai atsako, kad laisvos darbo vietos koledže skirtos „saviems“, o ne „pusiau saviems“, ir atveria tiesą apie „pusiau santykį“. ²⁴ Atskyrimo nuo bendruomenės akcentas pastebimas ir esė „Istorijos pasikartojimai“: joje minimas kipriečių žodis *khumbare* (kūmas, kūma), kuris „reiškia šiltą giminiškumą“, ir priduriama: „...čia manęs nevadina „kūma“. Ir apskritai niekaip ir niekur nevadina: esu tiesiog sava tarp svetimų.“²⁵ Vardas šiuo atveju priskiria individą prie grupės, simbolizuoja priėmimą į bendruomenę, o, to negavusi, pasakotoja įvardija save pati per tarpinę ir neapibrėžtą savo padėtį – *sava tarp svetimų*.

Pasak literatūrologės Monikos Fludernik, savojo identiteto vientisumas negali būti išlaikytas be santykio su kitais: remdamasi psichoanalitiko Jacques'o Lacano mintimis, ji teigia, kad tęstinumas tarp ankstesnio *aš* ir dabartinio *aš* yra grindžiamas palaikymu, kurį suteikia ne tik savęs matymas, bet ir tai, kaip *kitas* mato mus.²⁶ Pasakotojos atveju bendruomenės atstūmimas priskiriant vardą „pusiau“ ir nepriskiriant „kūmos“ statuso

²² *Ibid.*, 95.

²³ *Ibid.*, 39.

²⁴ *Ibid.*, 139.

²⁵ *Ibid.*, 196, 197.

²⁶ Fludernik, Monika, „Identity/Alterity“, in *The Cambridge Companion to Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, 261.

užkerta kelią toliau tapatintis ir verčia užimti pašaliečio poziciją. Pašaliečio ir keleivio tapatumai išlieka svarbūs visoje esė rinktinėje. Tai, kad vis dėlto trokštama su kuo nors tapatintis, matyti kituose tekstuose.

Nuo liminalios pasakotojos pozicijos neatsiejamas ir jos kompleksiškas santykis su Lietuva. Kaip ir salos, Lietuvos įvaizdžiai rinktinėje kinta ir yra nevienareikšmiai: nors paratekste autorė deklaruoja tėvynei ir gimtajai kalbai vien šiltus jausmus, rinktinėje atsisleidžia, kad jos santykis su tėvyne kur kas sudėtingesnis. Stipriausias ryšys su Lietuva pasakotoją tebesieja per lietuvių kalbą, ji prilyginama erdvei ir tėvynei, išryškinamas kalbos beribiškumas, priešingai nei apribota ir uždara vieta. Vienintelė lietuvių kalba gali būti pavadinta namais: „Nepaisant švelnaus ir žaismingo kalbos pasaulio, į kurį patogiai įsispau daug metų būdama tarp graikų ir kalbėdama jų kalba, vis dėlto „gyvenu“ Lietuvoje.“²⁷ Kalbai suteikiamą reikšmę liudija ir pasakotojos (kaip ir pačios autorės) darbas – vertėjavimas tarp dviejų kalbų – graikų ir lietuvių. Žvelgiant semiotiškai, slenkščio atžvilgiu subjekto pozicija ir požiūris gali būti trejopi: kaip išvykstančiojo, atvykstančiojo arba durininko. Trečiuoju atveju slenkstis tampa subjekto nuolatinė „darbo vieta“, kaip ir yra pasakotojos atveju: ją galima laikyti durininke, tarpininkaujančia dviem kalboms ir šioms dviem kultūroms. Lietuvių kalbos pasirinkimas kaip vieninteliai galimi „namai“ leidžia prislopinti liminalumo sukeltas įtampas, palaikyti ryšio su tėvyne vientisumą.

Apie išvykimo iš Lietuvos aplinkybes rinkinyje užsimenama nedaug, esė „Atsainumas“ rašoma: „Aš nemėgau savęs Lietuvoje“²⁸, o esė „Širdies dilema“ prisimenamas Lietuvos sąjūdis, sujudinęs ir pačią pasakotoją: „Pamenu padidėjusį adrenaliną, beveik stumte ištūmusį mane iš Lietuvos pro atsivėrusias sienas paskui naujas galimybes...“²⁹ Šias išvykimo aplinkybes autorė ne kartą yra įvardijusi ir įvairiuose interviu, akcentuodama poreikį pažinti pasaulį, judėjimo laisvės troškimą, atsivėrusias tuometinės SSRS sienas. „Lietumi prieš saulę“ minimas adrenalinas, kaip ir autorės įvardytos priežastys, pabrėžia šio išvykimo gaivališkumą. Globaliai mąstanti pasakotoja rinktinėje Lietuvą ne kartą apibūdina kaip *uždarą, sau pakankamą erdvę*, o esė „Globalizmas ir niekas“ Lietuva prilyginama salai, nurodomi visoms saloms būdingi bruožai: uždarumas, ribotumas, sutrikę vidaus ir tarpusavio santykiai, išsigalvoto centro puikybė, įsivaizduojama neliečiamybė *kito* atžvilgiu. Daugelis šių apibūdinimų taikyti aprašant ir Kipro salą, taigi, tiek Lietuva, tiek Kipras (ir jų bendruomenės) suprantamos kaip per ankštos, per uždaros ir pernelyg atsiribojusios nuo pasaulio. Toje pačioje esė teigiama: „Mąstyti globaliai, paprastai kalbant, reiškia suvokti *Kito* neišvengiamybę šalia ir (pri)pažinti jo kitoniškumą“³⁰. Nesunku pastebėti, kad pasakotojos globalaus pasaulio pajauta, kitoniškumo ir skirtubių vertinimas yra neišvengiamai susiję su jos pačios situacija: pati atsidurdama *kito* pozicijoje tiek Kipre, tiek Lietuvoje, pasakotoja jaučia poreikį pagrįsti ir pateisinti *kito* lygiavertiškumą.

Sąmoningas ir kritiškas žvilgsnis į tėvynę labiausiai išryškėja periodiškai grįžtant į ją iš Kipro, taigi, yra sukurtas ir fizinio atstumo. Pasakotoja nesijaučia Lietuvoje sava: antai esė „Pirmosios klasės keleivė“ grįžtančio į gimtinę emigranto padėtis prilyginama *nepritapėlio*,

²⁷ Staponkutė, *Lietumi prieš saulę*, 21.

²⁸ *Ibid.*, 130.

²⁹ *Ibid.*, 104.

³⁰ *Ibid.*, 91.

infantilo padėčiai, o į tėvynę sugrįžusio žmogaus gyvenimas tapatinamas su Atlantida – kadaise išnykusi žemyn. Kuriamu nuoroda, kad emigrantas nebegali jaustis savas, tėvynė, kaip ir jis, keičiasi ir vienas su kitu prasilenkia. Įtempti, prieštaringi santykiai su Lietuva apibūdinami opozicijomis, panašiai kaip nusakant savo padėtį tarp kipriečių: „Lietuva seniai tapo šalimi, kuri mane traukia ir atstumia, laukia ir nerada, kai išvykstu, apdovanoja ir įskaudina.“³¹ Pažymėtina, kad esė rinkinyje šis santykis kinta priklausomai nuo tekstų parašymo laiko (tekstai sudėti daugmaž chronologine tvarka – nuo 2002 iki 2007 m.): pirmesniuose tekstuose ryškesnis traukimo matmuo, o vėlesniuose Lietuva dažniau vaizduojama kaip atstumianti, kol galiausiai į tėvynę imama žvelgti veikiau iš svečio arba praeivio perspektyvos.

Atstūmimo matmuo nusakomas išryškinant neatitiktį tarp įsivaizduotosios (tos, kurios buvo ilgimasi) ir realiosios, fizinės tėvynės: „Buvimo čia ir dabar ilgus metus labiausiai trūko, o atsidūrus čia dabar sunku įvardyti, ko iš tikrųjų trūko, ko ilgėjaisi, ar iš viso ilgėjaisi.“³² Lietuvai priskiriamas ir vardas – „Įsivaizduojama Tėvynė“, o esė „Atsainumas“ užsimenama apie tėvynę visuomet romantizuojantį emigranto žvilgsnį.

Santykių su Lietuva ryšku tai, kad šios dvi tėvynės – reali ir įsivaizduota, nėra tapačios, o įsivaizduotuose dalykuose slypi nemažai idealizmo, netikrumo. Šie nusivylimai grįžus į tėvynę verčia prilyginti savo situaciją absurdiškai pasikartojančiam, nuolatiniam pralaimėjimui. Liminalumo inspiruotas utopijas mini ir B. Westphalis: jis teigia, kad buvimas *tarp* dviejų geografinių vietų, nulemtas išsivietinimo, neišvengiamai sukelia tapatybių įtampas, todėl susikuria savotiškas „trečiojo žmogaus vaiduoklis“, besirandantis nuolatinėje požiūrių sankirtoje, šioje tarpinėje erdvėje. Tarpinė erdvė ilgainiui transformuojama į „trečiąją, utopinę vietą“, kuri gali būti išplėsta ir į visą pasaulį.³³ Esė „Lietumi prieš saulę“ pasakotoja, nuolat grįždama į Lietuvą, gali šią utopiją dekonstruoti, įsitikinti jos iliuziškumu. Toks tapatinimosi negalimumas Kipre, galiausiai ir Lietuvoje, išryškina pasakotojos liminalumo bruožus: utopinės ir nostalgiškos vietos susikūrimas, nuolatinis neapibrėžtumas ir nusivylimai. Esė rinkinyje vietos kaip atstumiančios individą idėja tekste „Lietumi prieš saulę“ yra susijusi tiek su vietoje vykstančiais pokyčiais (Lietuvos atvejais), uždaru, tiek su nepritepimu prie bendruomenės – nei lietuviškosios, nei kiprietiškosios. Šiuo atveju labiausiai išryškėja savęs kaip pašaliečio identifikacija.

Vis dėlto pasakotojos santykių su Kipru ir Lietuva esminga tampa ir maišto idėja. Tekste „Nostalgijoms“ svarstoma: „Tiesa, mes turime vietą, kur gimstame ir mirštame. Tai vieta, kurios nesirenkame“³⁴, o, permąstant santykį su tėvyne, greta atsiduria tokie apibūdinimai: neišvengiama duotybė, įpareigojanti nelaisvė arba pirmapradis užkeikimas. Toliau apie tėvynę rašoma:

Prie vietų prisitaikome ir esame priversti pamilti jas kaip savo esybės dalį. Apaugame įpročiais, santykių voratinkliais, sezoniniais užsiėmimais, mėgstamais stiliais, su kuriais sunku skirtis kaip su „užgyventa“ nuosavybe. Nepaisant to mes nuolat ginčijamės su vieta, neigiamo vietą, nepasiduodame jai.³⁵

³¹ *Ibid.*, 129.

³² *Ibid.*, 118.

³³ Westphal, *Geocriticism. Real and Fictional Spaces*, 69.

³⁴ Staponkutė, *Lietumi prieš saulę*, 109.

³⁵ *Ibid.*, 110.

Šis pasakotojos ginčas su vietomis matomas ir esė „Širdies dilema“, pasakotojai balsuojant „Ne“ referendumu dėl Kipro salos suvienijimo ir tiesiog sustingus nuo minties, kad jau yra „sena salietė“, o iš Lietuvos grįžus į Kiprą ir pajutus savotišką salos bandymą „sulaikyti“ pajuntama nežmoniška paskata trauktis, pabėgti; vėliau grįžus tėvynėn trumpam jaučiamasi kur kas geriau nei grįžus ilgesniam laikui. Esė „Atsainumas“ prieš ilgesnį išvykimą iš Kipro sala vaizduojama kaip reikalaujanti dėmesio, gundanti pasakotoją pasilikti. Sala šiame tekste prilyginama motinai, „kuri veikia pražudys, nei paleis.“³⁶ Tokiame priklausomybės ryšyje labiausiai trokštama pabėgti arba kovoti. Šis siekis išsaugoti savąją autonomiją ir nepriklausyti galiausiai verčia priešintis tiek tėvynės, tiek Kipro „primetamai“ tapatybei, suprantant jas kaip apribojančias individo savikūrą. Per kovą su vieta maištaujant prieš išsiskynimą ir suvokiant jį kaip galutinį individo apibendrinimą siekiama išsaugoti savo nepriklausomybę ir išlaikyti galimybę kurti save nepriklausomą nuo vietos tapatybės. Anot Stasio Mostauskio,

<...> toks [priglaudžiantis] kraštovaizdis yra ne tik „namus“ suteikianti, egzistencinį jaukumą užtikrinanti, bet ir ribojanti, įkalinanti, užmarštį skatinanti galia. Galime tarti, kad kraštovaizdis savo įvietinančią galią realizuoja dviem priešpriešinėmis kryptimis – suteikdamas egzistencinį saugumą ir tuo pačiu judesiu surišdamas, įkalindamas tame saugume.³⁷

„Lietumi prieš saulę“ pasakotoja aiškiai suvokia tokio saugumo pavojų (tuomet nuo vietų trokštama trauktis), tačiau liminalaus tarpsnio dviprasmiškumas ir neaiškumas, astrinantis individo pažeidžiamumą, prieštaringai skatina poreikį tapatintis ir patvirtinti save, nuolat grįžti arba vėl bandyti užmegzti santykį su vieta.

Kitas, dar epigrafe išryškintas keleivio tapatumas turi ne vien tiesioginę, bet ir simboliinę reikšmę, kelionei priskiriant archetipinę – viso gyvenimo kelionės reikšmę. Pavyzdžiui, erdvinio judėjimo motyvas esė „Pirmosios klasės keleivė“ prilyginamas egzistenciniam judesiui, pojūčiams, savistabai ir turiniui, priešinant tai su kelionės tikslu. Knygoje liudijama judesio (egzistencinio arba vidinio, erdvinio – fizinio) refleksijos svarba ir būtinybė, įprasminanti klajonių patirtis. Judesio trokštama ir kaip įgalinančio peržengti ne tik geografines sienas, bet ir būsenų, socialinių vaidmenų ribas.

Nors knygoje apmąstoma ir sau suteikiama gausybė klajoklišių vardų: „migruojančio subjekto“, „kultūrologinių erdvių klajoklės“, „bešaknės bastūnės“, „bėglės“, pabrėžiama ir tai, kad tikrasis klajūnas apibrėžiamas laikinu santykiu su vieta, o pasakotoja, atvirkščiai, juda kryptingomis trajektorijomis nuo „Viduržemio iki Baltijos rytų“.

Keliaujant pasaulio erdvėje išryškėja jau minėtas siekis patvirtinti savąją aš, kelionių metu norima veikia *atpažinti* nei pažinti. Lankydamasi Maskvoje, pasakotoja linksta ieškoti nepakitusių reikšmių šalyje, kurioje kažkada studijavo. Miestu stebimasi kaip neatpažįstamu, pasikeitusiu, jis apibūdinamas kaip naujasis Rusijos megapolis, orientuotas į dabartį, pažymima, kad miestas ir pasakotoja nebeatpažįsta vienas kito. Ryšku tai, kad Maskvoje siekiama identifikuotis su senąja savimi ir praeitimi, santykį su vieta siekiant ne

³⁶ *Ibid.*, 129.

³⁷ Mostauskis, Stasys, „Kraštovaizdis ir atmintis Czesława Miłoszo „namų ontologijoje“, *Metai* 3 (2004), <https://lmka.lt/krastovaizdis-ir-atmintis-czeslawo-miloszo-namu-ontologijoje/>.

sukurti, o atkurti. Lankydamasi Damaske, Sirijos sostinėje, pasakotoja taip pat konstatuoja esanti kitokia nei aplinkiniai ir, pajutusi nerimą, kaipmat ima karštligiškai ieškoti kažko artimo – telefonu bando susisiekti su sena drauge, vyrų ir dukromis. Šiuo atveju skirtybių ir savęs kaip svetimo pajauta neleidžia užmegzti ryšio su vieta, bent iš dalies įveikti kultūrinio atstumo. Pasakotojos poreikį patvirtinti save praeitimi, tuo, kas sava ir pažįstama, galima paaiškinti geografo Yi-Fu Tuano mintimi, kad į praeitį individas žvalgosi trokšdamas patvirtinti savąjį identitetą, taip sakydamas: esu daugiau nei vien tai, kaip mane apibūdina dabartis. Kad sutvirtintų savąjį *aš*, žmogus jaučia poreikį gelbėti ir pasiekti savo praeitį.³⁸ Šis sutvirtinimas tampa beveik būtinybe liminalumo anonimiškume ir netvarume.

Knygoje žvalgymasis į savo praeitį – nuolatinis motyvas, išryškinantis ir pasakotojos reflektuojamą mintį apie negebėjimą būti dabartyje, konkrečioje vietoje ir konkrečiu laiku. Geokritikai akcentuoja, kad juslinės patirtys tam tikroje vietoje nurodo į tiesioginę sąveiką su tikrove, atskleisdamos subjekto aplinkos patyrimą, santykį su vieta ir specifinių erdvės arba vietos savybių vertinimą.³⁹ Tačiau reikia turėti omenyje, kad esė rinkinyje pasakojimo maniera iš esmės reflektuojamoji, stokojama juslinių patirčių apibūdinimų. Išskirtini keli prisiminimų apie Lietuvą fragmentai, minimas ne garsas, o Kipro salos tyła, kurią galima suprasti ir tiesiogiai – kaip begarsę, negyvą aplinką, ir metaforiškai – kaip dialogui nepasiduodančią vietą. Kita vertus, juslinių patyrimų stoka leidžia kalbėti ir apie nesureikšminamą tiesioginę vietos patirtį, nenorą pajusti tiesioginę vietos kalbą.

Kipro salos tyła antrojoje rinkinio dalyje vis dėlto ima keistis. Reikšminga yra esė „Negatyvas“, kurioje ryškėja tvirtesni saitai, užsimezgę su salos sostine Nikosija. Tekstas parašytas pirmuoju asmeniu, tačiau kalbėtoja tampa Kipro sostinė – Nikosija:

Skilau į dvi. Dabar esu su dviem veidais, dviem pusėmis: šiaurietiška – rymančia praeities pavidale, jaukia naminių vaiduoklių buveine, ir pietietiška – triukšminga ir neramia svetimšalių praeivių kryžkele. Laikui bėgant, dviveidiškumas ėmė teikti man saugumo pojūtį ir galimybę atlaikyti kitų kultūrų išpuolius, gudrias rytietiškas politikas ir išlikimo įtampą.⁴⁰

Kuriama aliuzija į pusiau padalytą Kipro sostinę – Nikosiją, jos graikiškąją ir turkiškąją puses. Personifikuojant miestą, su juo susitapatinama, minimas miesto skilimas, dviveidiškumas atitinka anksčiau minėtą pasakotojos veido (ir identiteto) skilimą (viena pusė šiaurietiška, kita – pietietiška). Taip miesto „išpažintis“ tampa ir pačios pasakotojos išpažintimi, sugretinant judviejų patirtis:

Manyje nerasta vientisumo, harmonijos ir išbaigtumo, nė vieno taisyklingo, tinkančio objektyvui kvartalo, pastato, šaligatvio. Esu beviltiškai nefotogeniška. Fotogeniškomis galima pavadinti tik kai kurias mano detales: vienišas palmes, kates, žerėnčias miestelėnų šypsenas. Keisčiausia, kad būtent nuotraukose netenku savo geografijai būdingų bruožų – neesu nei Rytai, nei Vakarai. Mano veidas – miestas be Tėvynės.⁴¹

³⁸ Tuan, Yi-Fu, *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 2001, 186.

³⁹ Westphal, *Geocriticism. Real and Fictional Spaces*, 132.

⁴⁰ Staponkutė, *Lietumi prieš saulę*, 156.

⁴¹ *Ibid.*, 159.

Lyginant su pirmaisiais rinkinio tekstais (ypač „Salos tyla“), kuriuose reflektuojama salos tyla, nykuma, šiame tekste akivaizdi pastanga lyriškai įsijausti į Kipro sostinę, papasakojant jos istoriją ir dabartį, suteikiant miestui balsą. Dingsta ir pirmojoje rinktinės pusėje akivaizdi stebėtojo žiūra: pasakotoja, duodama miestui balsą, suteikia šiai vietai ir prasminių, simbolinių, istorinių reikšmių.

Kitame tekste matyti susitaikymas su liminalia situacija, pasakotoja svarsto: „Būti tarp jų [kipriečių] yra mano likimas. Neturėti nieko bendro – konkretybė. Suprasti juos – misija. <...> Nebeieškau pasakų aplinkoje, tik savyje.“⁴² Tolesnėje esė „Tranzitas“ pasakotoja atsiveža į Lietuvą ir imasi globoti būrį Kipro poetų, juos ir save mugėje įvardija kaip pravažiuojančius svečius. Lietuva šiuo atveju regima veikiau keliautojo svečio žvilgsniu, grįstu laikinumu ir nesukeliančiu neigiamų pajautų, atvirkščiai – teikiančiu šviesių ir optimistinių įžvalgų. Paskutiniame tekste „Istorijos pasikartojimai“ su simpatija ir ironija charakterizuojami kipriečiai, jų silpnybės ir savitumai, tačiau pasakotojos pozicija jų atžvilgiu pasikeitusi: „Aš stebiuosi, kad manęs tai nebeerzina kaip anksčiau, kad man tai kelia mielą šypseną ir net patinka.“⁴³ Po daugelio metų, praleistų saloje, randama kipriečių bruožų ir savyje, tačiau teksto pabaigoje vis dėlto nubrėžiama aiški riba tarp šios bendruomenės ir savęs: konstatuojama pasakotojos skirtybė nuo kipriečių („visa tai yra meilė, kuria mylėti man neduota“⁴⁴), akcentuojama ir anksčiau aptarta mintis, kad pasakotoja vis dar nevadinama šiltą giminiškumą reiškiančiu žodžiu „kūma“, pabrėžiant: „mano reikalas – kokią istoriją apie save saloje kuriu.“⁴⁵

Taigi užsimezgęs dialogas tarp vietos, jos bendruomenės ir individo sufleruoja apie pasakotojos pokrypį į kipriečių bendruomenės pusę, tačiau siekis išsaugoti savo individualumą ir neperžengti liminalumo slenkščio išlieka. Sau priskirtas pašaliečio tapatumas išlaikomas ir leidžia gyventi veikiau greta bendruomenės nei joje. Išsivietinimas Lietuvoje, ilgametė emigracija nesunaikina pasakotojos ryšio su tėvyne (ypač kalba), tačiau jis per trapus, kad teiktų nuolatinį stabilumo ir saugumo jausmą. Išsivietinimo sukeltas asmenybės skilimas ir tapatinimosi negalimumas verčia nuolat ieškoti savosios vietos, namų, ir tai kelia įtampą, nuvilia. Namai ir savoji vieta suprantami kaip vienovė, vientisumas, kurio taip trūksta. Kita vertus, kontrastingas pasakotojos troškimas likti liminalume byloja, kad taip pat svarbu (gal net svarbiau) nepasiduoti jokios vietos traukai ir galutiniam, su vieta susijusiam tapatybės apibrėžtumui.

„Vartojamos“ vietos ir globalus tapatumas Gabijos Grušaitės romane „Stasys Šaltoka: vieneri metai“

Romano veiksmas pradedamas Niujorke, pagrindinio personažo Stasio Šaltokos 29-ojo gimtadienio rytą. Veikėjas aiškiai suvokia peržengiamą amžiaus slenkstį ir artėjančią trisdešimtmetį, todėl imasi svarstyti apie savo gyvenimo tikslus ir prasmę. S. Šaltoka – lietuvis, išvykęs studijuoti į Angliją, ten alinančiai dirbo. Niujorkas, į kurį atvyko vėliau,

⁴² *Ibid.*, 169.

⁴³ *Ibid.*, 196.

⁴⁴ *Ibid.*, 197.

⁴⁵ *Ibid.*, 197, 198.

vaizduojamas kaip tokio gyvenimo opozicija: profesinė sėkmė, gerėjanti socialinė ir ekonominė padėtis, prabanga, socialinių medijų žvaigždės statusas (įgyjamas simbolinis statusas). Veikėjo gyvenimas šiame mieste ir paralelus gyvenimas virtualiojoje erdvėje jo paties vadinamas *miražu* – išoriškai turtingu, viduje tuščiu būviu. Akcentuojama ir viena tvė, gilesnio ryšio su aplinkiniais stoka, skubėjimas ir nerimas, susijęs su siekiamybėmis. Pirmajame skyriuje S. Šaltoka vaizduojamas kaip pasiekęs malonumą, patirčių ir norų perviršį, atvedusį į tuštumą ir bejausmiškumą. Nors toks S. Šaltokos gyvenimo būdas gali būti sutapatintas su stereotipiniais amerikiečius reprezentuojančiais įvaizdžiais arba tiesiog globalaus, vartotojiško žmogaus idealu, personažas, atvirkščiai, pabrėžia amerikiečių ir jo – lietuvių – skirtumus: tai – amerikietiško, t. y. pozityvaus, mąstymo nebuvimas, jo svetimumas ten klestinčiai ginklų „kultūrai“.

Minimas Niujorko triukšmas, karštis, vakarėlių ir biurų gausa, butaforiniai pastatai. Šiam miestui būdinga prabanga, gyvenimo skuba, kuriai pasiduoda ir pats personažas. Reikšmingos privačios erdvės – namai ir lova, rami vieta prie Hadsono upės, yra susijusios su izoliacija, pabėgimu, lėtesniu gyvenimo tempu. Vis dėlto šis Amerikos didmiestis vaizduojamas kaip žlugusių iliuzijų vieta, – tai matyti S. Šaltokai artimų žmonių gyvenimuose: draugė Džanet vaizduojama nuolat skubanti, nesėkmingai bandanti puoselėti dvasinį gyvenimą, Izabelė dėl ankstesnių traumų, patirtų siekiant populiarumo, dabar kenčia nuo sunkios depresijos, Kenetas pasiekė išorinės šlovės viršūnę, bet jaučiasi nelaimingas ir trokšta pabėgti kitur. Visi trys išorine sėkme nusivylę personažai (S. Šaltoka, Kenetas ir Izabelė) Niujorką galiausiai palieka. Galima manyti, kad šie likimai ir S. Šaltokos asmeninė patirtis išryškina Niujorko kaip žlugusių iliuzijų, netinkamos vietos prasmės ieškančiam individui statusą.

Minčių palikti šį miestą S. Šaltokai kyla suvokus savųjų tikslų beprasmybę, o išvykti visai atsitiktinai pasirenkama į Tailandą. Pažymėtina, jog personažui atsiskirti nuo ankstesnės bendruomenės lengviau todėl, kad vienas iš Niujorke įgytų simboliinių statusų – socialinių medijų žvaigždė – žymi priklausymą globaliai virtualiai erdvei, o ne konkrečiai geografinei vietai, tad išvykstant statusas neprarandamas. Kita vertus, atsiskiriama nuo kitų stabilių struktūrų: vietos, bendruomenės, darbo. Žingsnis į liminalumą šiuo atveju yra sąmoningas sprendimas, priimtas siekiant pokyčio ir savojo aš transformacijos.

Romane S. Šaltokos ir jo draugų geografinės klajonės apima Tailando sostinę Bankoką ir jo salas, Malaiziją ir Honkongą. Pirmiausia vietos pasirenkamos atsitiktinai, vėliau jas ima diktuoti pradėtas kurti dokumentinis filmas. Nors visi personažai (niujorkietis draugas Kenetas, S. Šaltoka ir vėliau prisijungęs rusas Aleksas) akcentuoja vidinius konfliktus, jų keliones sunku pavadinti savasties paieškomis, siekiant tapatybės iššūkių. Jie keliauja komfortiškai, kaip turistai vartotojai, uoliai perkantys malonumus ir pramogas. Kertant geografines sienas ryškus personažų abejingumas lankomoms vietoms (nors galima išskirti harmoningesnę salų aplinką), negebėjimas prasiskverbti už paviršinių išpūdžių, – tai S. Šaltoka sieja su nejautra:

Važiuojame ištuštėjusiomis neapšviestomis gatvėmis, mašinų užkimštais greitkeliais, lygiai taip galėtume važiuoti per Londoną ar Afganistano kalnus, ar Gobio dykumą, bet niekas mūsų viduje nepasikeistų, liktume tokie pat abejingi peizažui, nes galbūt esame nepajėgūs keistis.⁴⁶

⁴⁶ Ibid., 225.

G. Grušaitė kuria šiuolaikiškų, pertekliaus, materialinės gerovės ir virtualios erdvės smarkiai paveiktų personažų portretus. Vietos dažnai traktuojamos kaip laikinos stotelės, net su reikšmingesnėmis jų (pavyzdžiui, Ko Lipės sala) atsisveikinama lengvai, kaipmat pamirštant joje patirtas pajautas. S. Šaltokos ir jo draugų žvilgsnis primena fotografinę kraštovaizdžio fiksaciją, kuriai būdinga dominuojanti kolonialistinė žiūra. Reikėtų išskirti Kenetą, kurį galima apibūdinti kaip šovininistinių pažiūrų rasistą, civilizacijos garbintoją, neapkenčiantį musulmonų. Jis Niujorką prilygina pasaulio centrui, tačiau kritiškas požiūris į kitą būdingas visiems personažams: lankomos Azijos šalys dažnai įvardijamos „trečiojo pasaulio šalimis“, nurodant į jų atsilikimą ir ekonominę neišsivystymą, – tai leidžia geriau suprasti ir personažų požiūrį į vietos gyventojus. S. Šaltokos žvilgsnis romane kinta: jis suvokia, kokia grėsminga yra idėja suvienodinti pasaulį, kuriame dominuotų vien Vakarai ir jų kultūra; jam būdingesnis ir požiūris „geriau nesikišti į svetimus reikalus“. Kita vertus, tai galima sieti ir su personažo abejingumu, nuolat akcentuojamu romane.

Mes ir jie atskirtį dar labiau padidina tai, kad keliaujant apsisistojama prabangiuose viešbučiuose, kuriuose kitas gali būti stebimas iš saugaus atstumo: taigi, jo prisibijoma, nesiekama pažinti, juolab prasiskverbti pro svetimus kultūros kodus. Nuo Bankoko triukšmo ir purvo pabėgama į prabangų viešbutį ir iš jo saugios erdvės (angl. *safe space*) vertinamas miesto veidas:

<...> poetiška IG⁴⁷ panorama su upę skrodžiančiomis baržomis, auksiniais šventyklų stogais, stikliniais viešbučių fasadais ir medinėmis lūšnomis ant polių pakrantėje. Miestas, kuriame prabanga ir skurdas taip arti, jog sutaurina vienas kitą (aišku, kai žiūri iš Peninsulos, o ne iš lūšnos).⁴⁸

Regimame Bankoko kraštovaizdyje reikšminga ir tai, kad veikėjas atskleidžia mąstantis veikiau virtualios realybės nei jį supančios tikrovės kategorijomis: miestas dramatinuojamas, akcentuojant atvirukinį jo paveikslą, tokį būdingą socialiniams tinklams. Viešbučio saugi erdvė savo ruožtu leidžia apsisaugoti nuo kito, gąsdinančio neįprastumu.

Kritiškas žvilgsnis į *kitą* ryškiausias Malaizijoje, skaitant paviršinius ženklus: musulmonų aprangą, pigias emblemas ant rankinių arba nesuprantamus malaiziečių valgymo įpročius. Pradėję kurti dokumentinį filmą apie žinomo žmogaus žmogžudystę („turime atskleisti, kokia iš vidaus supuvusi ši šalis“)⁴⁹, personažai susitinka su islamo religiją išpažįstančiu žmogumi, ir tai baigiasi visišku vienas kito nesupratimu, kai pašnekovas ima kalbėti apie Alachą ir santuokos svarbą. S. Šaltoka aiškiai suvokia juos skiriančią atstumą:

Mums gaila jo, o jam mūsų. Taip ir stovime tylėdami, nesugebėdami suprasti vienas kito, skiriami amžiaus, rasės, išsilavinimo ir religijos, šalia, bet visiškai paraleliuose pasauliuose.⁵⁰

Ši kišimosi į svetimą kultūrą beprasmybė ir kito nepažinumas toliau romane akcentuojami vis dažniau ir yra susiję su personažo vidiniu kismu. Dokumentinis filmas, kurį kurdami

⁴⁷ Turimas omenyje socialinis tinklas „Instagram“.

⁴⁸ Grušaitė, Gabija, *Stasy's Šaltoka: vieneri metai*. Vilnius: Lapas, 2017, 59.

⁴⁹ *Ibid.*, 100.

⁵⁰ *Ibid.*, 102.

personažai siekia demaskuoti nusikalstamą veiklą, taip pat vis dažniau apsvarstomas kaip nesąžiningas veiksmas, įsiveržimas į *kito* erdvę. Šis personažų prisiimtas pasaulio gelbėtojų vaidmuo artimas kolonialistiniam požiūriui ir yra neatsiejamas nuo galios demonstravimo. Kita vertus, situacija pasikeičia Malaizijoje, Penango saloje, musulmonams kastuvais uždaužius personažų priglauštus šuniukus, kurie islamo religijoje neretai traktuojami neigiamai. Šitaip pasaulio gelbėtojai patys pasijunta nuskriaustaisiais, o Penango miestas ima atrodyti svetimas, tuščias ir grėsmingas. Vietos suvokimas šiuo atveju pasikeičia suvokus savo bejėgystę ir tai, kad *kitas* gali prasiskverbti į saugią ir uždara veikėjų susikurtą erdvę. Artimesnis ryšys su vietos gyventoju užmezgamas tik romano pabaigoje Honkonge: ten Kenetas sutinka vesti moterį, kad išgelbėtų ją nuo sunkaus gyvenimo šios gimtojoje šalyje.

Taigi, romane *kito* ir vengiama, ir mėginama kištis į svečios kultūros gyvenimą, prisiimant mesijų vaidmenis, atmetant tiek pažinimo, juo labiau – tapatinimosi galimybę. Toks abejingumas vietos gyventojų kultūrai, jos supratimui leidžia išvengti tapatybės iššūkių, išlaikyti vidinį komfortą. Susitikimai, dažniausiai pasibaigiantys nemaloniomis situacijomis ir kaltės jausmu, dar labiau padidina *jie* ir *mes* atskirtį.

Kūrinyje reikšmingas vietas galima suskirstyti į du tipus: salas ir megapolius. Megapoliuose ryškus erdvių skirstymas, arba sluoksniavimas, žymintis galios santykius⁵¹, daugelyje jų akcentuojama svetimų ir nepažįstamų ženklų kalba: egzotika, šiukšlės, purvas, triukšmas (Bankokas), neskoninga, imituojanti architektūra, neautentiškumas ir korupcija (Kvala Lumpūras), pastatų gausa ir proporcijos, neoninės šviesos, masė žmonių (Honkongas). Honkongas, kaip ekonomiškai stipresnis, natūraliai atrodo artimesnis ir veikėjams, o miesto vertė S. Šaltokos akyse dar labiau pakyla Aleksui pabrėžus, kad Honkonge yra pats brangiausias nekilnojamojo turto kvadratinis metras pasaulyje. Šioje vietoje nėra ir tokių akivaizdžių skirtybių (religinių ar ekonominių) tarp vietos bendruomenės ir veikėjų, todėl beveik nepabrėžiamas ir kritiškas žvilgsnis, taigi, vietos vertinamos paviršutiniškai, siekiant atpažinti anksčiau patirtą ekonominę gerovę ir „civilizuotumą“.

Matyti, kad megapoliams S. Šaltoka simpatizuoja, teigiamai traktuoja ir prabangių viešbučių anonimiškumą. Anonimiškas pasaulis, pasak S. Šaltokos, „leidžia būti bet kuo ir bet kur.“⁵² Tai – megapolio paradoksas: viena vertus, jame nuolat jautiesi stebimas ir pastebimas, kita vertus, dėl žmonių gausos ir abejingumo lengviau ištirpti minioje. S. Šaltoka – abejingas individualistas, nuolat besirūpinantis savo įvaizdžiu, judriame ir ryšiais nesusaistyto megapolio sociume jaučiasi galįs laisvai konstruoti savo įvaizdį. Megapoliai vaizduojami ir kaip išskirtinai globalios vietos, suteikiančios galimybę pažvelgti „į pasaulį“ (dažniausiai – nuo stogų), bet patiems likti nepastebėtiems.

Visai kitaip jaučiamasi salose, kurias galima pavadinti S. Šaltokos atsiskyrimo nuo visuomenės ir melancholijos vietomis, kuriose pasireiškia personažo anonimiškumo poreikis. Kaip opozicija megapoliams, salos leidžia atsiriboti nuo turizmo ir šurmulio, o pustuštė Ko Lipės sala Tailande pažįstama intensyviai jusliškai: regima „akinamai žydra Andamanų jūra“, konstatuojama, kad tai – „pats gražiausias paplūdimys Ko Lipėje, kur jūros smėlį įrėmina priešais esančios negyvenamos salos.“⁵³ Tokioje aplinkoje kardinaliai pasikeičia paprastai nerimastinga S. Šaltokos būseną:

⁵¹ Westphal, *Geocriticism. Real and Fictional Spaces*, 163.

⁵² Grušaitė, *Stasys Šaltoka: vieneri metai*, 181.

⁵³ *Ibid.*, 80.

Nemoku paaiškinti, kad nenoriu nieko daryti, niekur eiti ar išvis pajudėti, jog neišbaidyčiau šito begalinio laimės jausmo, kuris tvyro tuščiame audringame paplūdimyje. Čia nebėra skubėjimo ir nerimo, kad kažkas kažkur vyksta be manęs. Nėra laiko, kurį galėtum švaistyti, – tik vienas ilgas be galo gražus horizontas.⁵⁴

Taigi, Ko Lipėje akcentuojamas išnykęs laikas, atviras ir tuščias horizontas, išorinės stimuliacijos nebuvimas. Pasak filosofų G. Deleuze'o ir F. Guattari, suskirsčiusią erdvę į lygias (angl. *smooth*) ir sluoksniuotas (angl. *striated*), lygios erdvės išsiskiria aiškių ribų, sienų nebuvimu, atvirumu ir kismu, užuomina į neišbaigtumą. Jūros, dykumos, stepės – tobuli tokių vietų atitikmenys. Sluoksniuota erdvė dažnai yra uždara, atskirta sienomis, užtvaramis, keliais, padalyta vertikalomis arba sluoksniais ir kontroliuojama valstybės aparato arba represinių sistemų.⁵⁵ S. Šaltoką saloje apimančios teigiamos būsenos taip pat yra susijusios su galios nebuvimu: nebejuntama laiko dominantė (kaip Niujorke), jeigu laiką laikysime šiuolaikine abstrakčia „galios forma“. Romane gausu ir daugiau pavyzdžių, kai galios santykiai palieka ryškų „įspaudą“ erdvėje: Kvala Lumpūre minimi milžiniški prekybos centrai, keliaaukščiai viadukai, didingi valdžios pareigūnų rūmai, vienas nuo kito izoliuoti rajonai. Šis urbanistinis poveiklis persmelkia ir šios bendruomenės santykius: nedarnią, suskaldytą visuomenę, kontroliuojamą griežtos valdžios, – tai smarkiai paveikia ir neigiamas personažų pajautos šioje vietoje. Priešingai aptartiems megapoliams, Ko Lipėje akcentuojama tuštuma ir kitokia laiko tėkmė suteikia S. Šaltokai trokštamą galimybę atsitraukti, izoliuotis. Vos atvykus panašiai traktuojama ir Penango sala Malaizijoje, kurioje atgyja joslės, slopintos megapoliuose: fiksuojamas miškas, šlapios žolės kvapas, giliai traukiamas šiltas oras ir jazminų kvapas, vėl jaučiama palaiminga būseną. Nors romane vyrauja salos autentikos – rojaus įvaizdis, o pajautos ir joslės jose skiriasi nuo įprastai „vartojamų“ vietų, vis dėlto ilgalaikis ryšys neužmezgamas: išvykstant sala nebetenka magijos ir tampa nebesvarbi. Šis gyvenimas dabarties akimirką ryškus visame romane, ne tik reprezentuojant vietas. Nors sala ir siūlo izoliuotis, patirti trokštamą ramybę, nusimesti didmiesčiams įprastus socialinius vaidmenis ir nejausti laiko diktato, to nepakanka, kad jai būtų suteikta didesnė reikšmė. S. Šaltokos vietų traktavimą galima sieti su pirmajame G. Grušaitės romane „Neišsipildymas“ išsakytu mintimi: „Gyvenimas <...> tarsi miestas, neapbrėpiama geografija, kurioje egzistuoja tūkstančiai įmanomų būdų būti.“⁵⁶ S. Šaltokos pasaulėvokoje (atsitiktinai) pasirinktos pasaulio kryptys atveria tik naujas pokyčių arba net socialinių vaidmenų kryptis, tačiau neatlieka esmingo vaidmens formuojant savąją *aš*.

S. Šaltokos liminalusis tarpsnis pasireiškia dideliu nerimu – tai bene dažniausiai kūrinyje akcentuojama personažo būseną. Ją neretai sustiprina jau minėta laiko pajauta, ypač atsimenant artėjančią trisdešimtąją gimtadienį, kuris suvokiamas kaip reikšmingas laiko slenkstis. Kita vertus, nerimas dažnai būna susijęs ir su savuoju asmenybės skilimu, neaiškumu tarp *kas aš esu* ir *kaip aš atrodau*. Atrodo, kad S. Šaltokos žingsnis į liminalumą palikus Niujorką šiuos vidinius konfliktus dar labiau išryškina.

⁵⁴ *Ibid.*, 81.

⁵⁵ Deleuze, Giles ir Guattari, Felix, *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 1987, 132.

⁵⁶ Grušaitė, Gabija, *Neišsipildymas*. Vilnius: Baltos lankos, 2010, 24.

Sudėtingą personažo tapatumo klausimą apsunkina ne tik jo abejingumas vietoms ir jų bendruomenėms, bet ir kompliktuotas santykis su tėvyne – Lietuva. Knygoje nuoroda į tėvynę tiesiogiai ir netiesiogiai sukuriamą 21 kartą, neretai tai – epizodiški, bet ryškūs ir jusliški vaikystės prisiminimai apie Vilnių, namus Lazdynų daugiabutyje. Vilnius prisiminimuose iškyla kaip „žaislinis“, „kur viskas taip arti“⁵⁷, kita vertus, pabrėžiama, kad dabar miestas pasikeitęs ir praradęs autentišką, jį sunaikino visa vienodinantis globalumo ženklai. Prisimenant išvykimo iš gimtinės aplinkybes, kaip ir D. Staponkutės rinkinyje, skleidžiasi Lietuvos kaip ankštos, įkalinančios erdvės paveikslas:

Keistas sprogstantis Lazdynų pyktis – viskas ir niekas, kad tik iš čia ištrūktum. Pabėgti. Nugalėti. Užkariauti pasaulį, laimėti ir būti geriausiam. Tada tai atrodė vienintelės išeitys, nes neišmokau mylėti. Galbūt save, bet to neužtenka.⁵⁸

Ryšku tai, kad pasaulį S. Šaltoka suprantą kaip kovos lauką, kuriame reikia pasižymėti, įgyvendinti ambicijas, tapti matomam. Išplečiant gyvenamąją erdvę, siekiama išplėsti ir savo galimybes. Skirtingai nei nostalgija nebeegzistuojančiam Vilniui, beveik niekuomet neprisimenami lietuviai arba ten likę artimi žmonės. Lietuviškoji tapatybė konkrečiai neįvardijama visame romane, tačiau daugiakultūroje aplinkoje, kurioje vyksta romano veiksmas, išsiskiria S. Šaltokos jaučiama melancholija ir tapatinimasis su melancholiškais žmonėmis. Melancholija minima charakterizuojant ir rusą Aleksą, su kuriuo S. Šaltoka užmezga artimiausią ryšį. Įvardijant Amerikoje „praktikuojamus“ pozityvaus mąstymo pratimus, kuriuos nugali S. Šaltokos „Rytų Europos kraujas“, sukuriamą užuominą į melancholiją ir liūdesį kaip prigimtinius bruožus, priklausančius nuo geografinio regiono, tautos mentaliteto. Tėvyne, panašiai kaip D. Staponkutės knygoje, suprantama kaip neišvengiamybė, amžiams „paženklinanti“ individą:

Kurį laiką žiūriu į Lietuvą ant jo marškinėlių.
– Žiūrėk, čia dėmė. – parodau.
– O šūdas. – bando patrinti, bet ji jau išdžiūvusi, įsigėrusi, priskretusi amžiams.⁵⁹

Abu melancholiškieji rytų europiečiai akcentuoja ir problematišką savojo identiteto klausimą: vos susipažinus Aleksas pripažįsta nežinantis, kas esantis, o S. Šaltoka svarsto apie savo nuolatinį kismą ir negebėjimą tapti „statišku galutiniu produktu“, kurį galėtų apibrėžti kaip savąjį *aš*⁶⁰.

Vis dėlto romane S. Šaltoka vis labiau krypta į „globaliąją pusę“, o apibrėžto ir pastovaus *aš* klausimas vis dažniau tampa antraeilis. I. Vedrickaitė, nurodydama į Jameso Cliffordo mintis, teigia, kad sumodeliuotas – kosmopolitiškas *aš* gali būti atsektas per jo kalbą⁶¹: S. Šaltokos kalba pasižymi angliškų svetimybių gausa, rusiškos kilmės

⁵⁷ Grušaitė, *Stasys Šaltoka: vieneri metai*, 189.

⁵⁸ *Ibid.*, 232.

⁵⁹ *Ibid.*, 194.

⁶⁰ *Ibid.*, 19.

⁶¹ Vedrickaitė, *Kelionė, keliautojas, literatūra*, 20.

keiksmažodžiais, virtualiam bendravimui būdingais sutrumpinimais, taigi, nurodo į gana nevienalytį tapatumą. Knygoje personažas vis dažniau linksta į kosmopolitiškumą: reflektuoja globaliąsias problemas, suvokia ir išgyvena ryškų kontrastą tarp išskirtinai asmeninio, patogaus gyvenimo ir to, kas vyksta plačiajame pasaulyje, labiau atsiveria kitų rūpesčiams, netgi ima tapatintis su gamtos reiškiniiais (pavyzdžiui, vandeniui).

Romane bene reikšmingiausia – virtualioji erdvė, susijusi tiek su S. Šaltokos asmenybės skilimu, tiek su priklausymu globaliai erdvei. Virtualioji erdvė neretai tampa svarbesnė nei personažo tikrovės pasaulis. Pati savaime virtualioji erdvė nurodo į išnykusį referentą, tikrovės pakaitalą, geresnę tikrumo versiją, susijusią su imitacija arba atrodymu.⁶² Paralelus personažo gyvenimas simuliacinėje tikrovėje pasireiškia rūpinimusi gražiais filtrais ir nuotraukomis, įvaizdžio kūrimu ir nuomonės formavimu. Romane sužinome, kad S. Šaltoka virtualiojoje erdvėje yra įgijęs ir socialinių medijų žvaigždės statusą. Jo poreikis komuniukuoti ir būti stebimam socialinėse medijose oponuoja atitolimui nuo žmonių ir privatumo poreikiui tikrovėje. Šis poreikis būti stebimam ir matomam reprezentuoja sinoptinio principo struktūrą, priešingą M. Foucault panoptikumui. Kaip teigia Jovilė Barevičiūtė, panoptikume globalieji stebi lokaliuosius, o sinoptikume, atvirkščiai, lokalieji – globaliuosius. Virtualiojoje erdvėje dauguma stebi mažumą, o pats stebimumas nurodo į globalumą. Taip galia atsiduria stebimojo rankose, pavyzdžiui, per jo sukuriamus tobulo gyvenimo įvaizdžius. Toks principas, pasak autorės, „realizuoja stebėti – būti stebimam santykį, neribodamas ir net neveikdamas judėjimo geografinėje erdvėje laisvės.“⁶³ Skirtingai nei lokali vieta, virtualioji erdvė beveik neturi ribų, tačiau S. Šaltokos atveju ji reprezentuoja savotiškus „lokalius namus“, į kuriuos galima sugrįžti iš nepastovios, kintančios tikrovės keliaujant. Joje užimama stebimojo pozicija leidžia išlaikyti galingesniojo ir sėkmės sulaukusio žmogaus statusą, kai daugelis ankstesnių statusų arba tapatumų buvo prarasti, be to, sukuria iliuziją apie iš tikrųjų gyvenamą gyvenimą. Vis dėlto sąmoningai pripažįstama, kad simuliacinėje tikrovėje nėra vientisesnio aš:

Dienoraštis, kuris nieko nepasako apie realybę ar mano gyvenimą. Tiesa slepiasi giliai už filtrų, blizgių paviršių, tobulai sukomponuotų kadrų ir nepriekaištingų IG iliuzijų.⁶⁴

Beribė virtualioji erdvė, kurioje išnyksta intymumo ribos, skatina kurti įvaizdžių simuliacijas, Dovilės Stanevičiūtės dar vadinamas savęs klonavimu.⁶⁵ S. Šaltokos atveju galima kalbėti apie virtualiosios erdvės paveiktą asmenybės vientisumą, atsirandančią ryškią skirtį tarp *kas aš esu* ir *kaip aš atrodau*. Tai dar labiau didina atskirtį nuo trokštamo vientiso identiteto.

S. Šaltokos liminalumas neatsiejamas nuo atsiskyrimo nuo sociumo (paradoksaliai kontrastuojančio su aktyviu dalyvavimu socialinėse medijose), priešiško požiūrio į aplinkinius (kuris neretai išreiškiamas skliausteliuose), tapatybės neapibrėžtumo. Situacija ima

⁶² Stanevičiūtė, Dovilė, *Tikrovė ir simuliakras postmodernybės kultūroje* (Jeanas Baudrillard'as): magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008, 39–43.

⁶³ Barevičiūtė, Jovilė, „Panoptikumas ir panoptizmas globalizacijos sąlygomis“, *Problemos* 66 (2004), 97, 98.

⁶⁴ Grušaitė, *Stasys Šaltoka: vieneri metai*, 226.

⁶⁵ Stanevičiūtė, *Tikrovė ir simuliakras postmodernybės kultūroje* (Jeanas Baudrillard'as), 33.

keistis romano pabaigoje, ypač skyriuje „Potvynis“. S. Šaltoka vis dažniau tapatinasi su vandeniu, tuštuma, suvokia save kaip gamtos dalį („Aš pats esu vanduo. Vanduo yra aš“⁶⁶). Bankoką užtvindžius didžiuliam potvyniui, personažas ima svarstyti apie žmogaus daromą žalą gamtai, stichinę nelaimę suprasdamas kaip gamtos kerštą žmogui. Potvynis – globali nelaimė – žymi ir anksčiau B. Thomasseno minėtą liminalumą visuomenės mastu, kai visi statusai ir hierarchijos praranda reikšmę. Būtent tokioje kritinėje situacijoje S. Šaltoka su Aleksu imasi pagelbėti vietiniams: abu dirba pagalbos centre su namų netekusiais tailandiečiais, tad liminalioje situacijoje visuomenės mastu išnyksta skirtys tarp atvykėlių ir vietinių, dingsta kritiškas požiūris į *kitą*, o pamiršus socialinius vaidmenis priartėjama ir prie vietinių bendruomenės.

Simboliška ir romano pabaiga: per S. Šaltokos trisdešimtąjį gimtadienį, iki šiol suvoktą kaip svarbų slenkstį, jiedu su Aleksu nusprendžia atsisveikinti su paslaptinai dingusiu draugu Keniu, išmesdami jo laikrodį.

[Aleksas] man į delną įspraudžia Kenio laikrodį, kurį kiek pavartau čiupdamas marmuro svorį, tada užsimouju ir paleidžiu, kartu su juo paleisdamas ir baimę gyventi ar tai, jog mano baltas posovietinis hipsteriškas juokingas gyvenimas neturi jokios prasmės.⁶⁷

Aleksas kaip veiklesnis, aktyvesnis ir ryžtingesnis, palyginti su abejinguoju S. Šaltoka, laikrodį *įspraudžia*, be to, vis labiau tvirtėjant jų abipusiam ryšiui, pasiūlo kartu sėsliai apsigyventi Tailande, demonstruoja draugui šiltesnius jausmus. S. Šaltoka, palyginti su draugu, vaizduojamas kaip pasyvus ir neryžtingas, nežinios sukaustytas personažas. Taigi, Aleksas smarkiai prisideda prie S. Šaltokos inkorporacijos, kurią pažymi tiek priartėjimas prie bendruomenės, tiek įsivietinimas Tailande, tiek artimo ryšio užmezgimas. Perėjimas iš liminalumo į stabilesnę būseną yra pažymėtas ir simbolišku trisdešimties metų slenkščio peržengimu, pakitusia vidine būsena (jaučiama ramybė, meilė, vienybė).

Personažo liminalumas sunkiai gali būti siejamas vien su išsivietinimu. Reikšmingą vaidmenį romane atlieka ir pereinamasis laiko tarpsnis, laiko diktuojama galia. Romane vaizduojamą liminalumą galima įvardyti ir savotišku šiuolaikinio žmogaus patirčių universalizavimu: liminalumas netenka ribinio matmens, pasireiškia veikiau kaip nuobodulys, abejingumas, atitolimas nuo visuomenės ir savo savasties, tapatybės orientyrų atsisakymas.

Išvados

Šiuolaikinėje emigracinėje literatūroje liminalumas vaizduojamas skirtingai: vyresniosios kartos rašytojos D. Staponkutės esė rinkinyje akcentuojamos jo ribinės patirtys, neaiškumas, reflektyvus santykis su savimi ir vieta, o jaunesniosios kartos rašytojos G. Grušaitės romane šiam tarpsniui būdingas tapatinimosi atmetimas, konfliktiškas santykis su savimi ir visuomene. D. Staponkutės esė rinkinyje „Lietumi prieš saulę“ liminalumas pasireiškia

⁶⁶ Grušaitė, *Stasys Šaltoka: vieneri metai*, 223.

⁶⁷ *Ibid.*, 271.

neaiškiu ir problemišku tapatumu, kuris apima negalėjamą susitapatinti nei su kipriečių, nei su lietuvių bendruomenėmis, todėl užimama nuolatinė pašaliečio pozicija. Tačiau poreikis tapatintis siekiant patvirtinti savąjį *aš* išlieka: tai liudija utopinės tėvynės susikūrimas, poreikis atmintyje ir vietose ieškoti atpažįstamų ženklų. Vietoms šiuo atveju suteikiama didžiulė svarba, tačiau jos suprantamos ir kaip įkalinančios, apibrėžiančios, trukdančios formuoti nepriklausomą savąjį *aš*, todėl vietos ir individo santykis vaizduojamas kaip nuolatinė kova. Nors rinkinio pabaigoje kryptama į kipriečių bendruomenės pusę, liminalumo slenkstis neperžengiamas. G. Grušaitės romane „Stasys Šaltoka: vieneri metai“ personažo liminalumą lydi nuolatinis nerimas, artėjančio slenkščio suvokimas, asmenybės susiskaldymas, nedarnus santykis su savimi ir visuomene. Tačiau, skirtingai nei D. Staponkutės knygoje, vietos tapatybės ir namų idėja atmetama. Tai leidžia veikėją pavadinti šiuolaikiniu globaliuoju klajokliu, kurio santykis su vietomis grįstas laikinumu ir neprisirišimu. Vietos ir svetimos kultūros „vartojamos“ arba atmetamos nesistengiant prasiskverbti giliau, demonstruojant galią ir viršenybę, todėl turi menką įtaką tapatybei apibrėžti ir įvardyti. Reikėtų išskirti nebent tapatinimąsi su rytų europiečio melancholija ir neapibrėžtu pasaulio piliečiu: tai liudija savojo *aš* dviprasmiškumą, nepasiduodantį aiškioms klasifikacijoms, kita vertus, liudijantį gana universalias šiuolaikinio žmogaus, nebesiejančio savęs vien su konkrečia vieta arba bendruomene, būsenas. Šiuo atveju personažas sugrįžta į bendruomenę užmegzdamas ryšį su žmonėmis ir jį supančia aplinka, įsivietindamas Tailande, o jo inkorporaciją simboliškai pažymi ir laiko slenkščio peržengimas. Romane liminalumas pabrėžiamas labiau per laiko nei erdvės perspektyvą. Abiejuose kūriniuose galima pastebėti pastangą kurti savąjį identitetą nepriklausomai nuo vietos tapatybės.

Literatūra

- Barevičiūtė, Jovilė, „Panoptikumas ir panoptizmas globalizacijos sąlygomis“, *Problemos* 66 (2004).
- Butkus, Vigmantas, „Literatūros topografija: lietuviškoji patirtis ir jos kontekstai, *Colloquia* 21 (2008), 46, http://www.ilti.lt/failai/Nr_26Colloquia_Str_Butkus.pdf.
- Deleuze, Giles ir Guattari, Felix, *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 1987.
- Fludernik, Monika, „Identity/Alterity“, *The Cambridge Companion to Narrative*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Gennep, Arnold van, *The Rites of Passage*. London: Routledge, 2004.
- Grušaitė, Gabija, *Neišsipildymas*. Vilnius: Baltos lankos, 2010.
- Grušaitė, Gabija, *Stasys Šaltoka: vieneri metai*. Vilnius: Lapas, 2017.
- Laurušaitė, Laura, *Literatūra, mobilumas, imago. Lietuvių ir latvių XXI a. (e)migracijos patirtys*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019.
- Mostauskis, Stasys, „Kraštovaizdis ir atmintis Czesława Miłoszo „namų ontologijoje“, *Metai* 3 (2014), <http://www.lmka.lt/kraštovaizdis-ir-atmintis-czeslawo-miloszo-namu-ontologijoje/#>.
- „Namai ir benamystė literatūroje“, parengė Regimantas Tamošaitis, *Metai* 6 (2008), 80–99, <http://www.lmka.lt/kraštovaizdis-ir-atmintis-czeslawo-miloszo-namu-ontologijoje/#>.
- Prieto, Eric, „Geocriticism, Geopoetics, Geophilosophy, and Beyond“, in *Geocritical Explorations. Space, Place and Mapping in Literary and Cultural Studies*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.

- Savicka, Aida, „Lietuvos gyventojų vietos savivoka: 1990–2017 m. Europos vertybių tyrimų duomenimis pagrįstos išvalgos“, *Filosofija. Sociologija* 4 (2018), 262, 263.
- Stanevičiūtė, Dovilė, *Tikrovė ir simuliakras postmodernybės kultūroje (Jeanas Baudrillard'as)*: magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008.
- Staponkutė, Dalia, *Lietumi prieš saulę*. Vilnius: Apostrofa, 2007.
- Turner, Victor, *The Forest of Symbols. Aspects of Ndembu Ritual*. London: Cornell University Press, 1967.
- Thomassen, Bjorn, “The Uses and Meanings of Liminality”, *International Political Anthropology*, 2009, vol. 2, no. 1, 6, <http://s3.amazonaws.com/arena-attachments/2253233/22ab3f637146922a156651ebf1951964.pdf>.
- Tuan, Yi-Fu, *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press, 2001.
- Vedrickaitė, Imelda, *Kelionė, keliautojas, literatūra*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010.
- Westphal, Bertrand, “Foreword ix”, in *Geocritical Explorations. Space, Place and Mapping in Literary and Cultural Studies*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.
- Westphal, Bertrand, *Geocriticism. Real and Fictional Spaces*. New York: Palgrave Macmillan, 2011.

Eglė MIKULSKAITĖ

LIMINALITY IN CONTEMPORARY LITHUANIAN (E)MIGRATION LITERATURE

Summary. This paper analyzes how the liminality that appears in modern Lithuanian migrant literature is understood as an intermediate, undefined, and transitional interval. We endeavor to discover how the liminality of the characters surfaces in their relationship with specific places and their communities while keeping in mind that the place itself plays an important role in the subject's definition of himself or herself. We look into how the liminal period affects the understanding of one's identity and highlight the identity tensions that are caused by the transitional period. Applying the geocritical approach shows that the essay collection “Rain Versus Sun” (“Lietumi prieš saulę”) by Dalia Staponkutė, a writer from an older generation, accords significant meaning to the identity of the place and its community, although identification is not possible either with the Cypriot or with the Lithuanian community. The places are regarded as incarcerating, as limiting the individual and the opportunity for them to become independent. Remaining in the liminal phase takes place, although at the end there is an increasing drift towards the island of Cyprus. Contrary to an almost marginal experience caused by liminality in D. Staponkutė's collection, the novel “Stasys Šaltoka: One Year” (“Stasys Šaltoka: vieneri metai”) by a writer of a newer generation, Gabija Grušaitė, depicts this period as a rejection of identity guidelines expressed as an ambiguous and conflicting relationship with yourself and the environment. In this case, the identity of the place and the idea of a home become irrelevant by taking on more of a global, nomadic identity, rejecting the environments and their communities or even “consuming” them. The liminality in the novel is emphasized more through a temporal rather than a spatial perspective – by stepping out of it after creating connections with people, settling down in Thailand, and stepping beyond the threshold of age. Notably, both literary works show an attempt to create one's own “me” that is far from the identity of the place.

Keywords: liminality, geocriticism, place, identity, displacement, emplacement, local identity, journeys.

Sandra BERNOTAITĖ
Klaipėdos universitetas

Birutės Pūkelevičiūtės „Metūgės“: poleminis debiuto atvejis

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas Birutės Pūkelevičiūtės išeivijoje 1952 m. įvykęs poetinis debiutas: rinkinys „Metūgės“ sukėlė audringą reakciją kultūros spaudoje ir lietuvių bendruomenėje, kritikų nuomonės ir vertinimai išsiskyrė. Tyrinėjama pokario egzodo literatūros lauko situacija: kūrėjų ir kritikų (vyrų) dominavimas, moteriškosios lyrikos tradicija ir jos vertintojai. Pristatomos Kazio Bradūno, Bernardo Brazdžionio, Henriko Nagio kritinės recenzijos. Reakcija į moters tapatybės apraiškas rinkinyje aptariama remiantis Juozo Girniaus, Algirdo Juliaus Greimo, Vytauto Kavolio, Birutės Cipliauskaitės ir kt. vertinimais. Feministinis diskursas XX a. 6 dešimtmečio lietuvių literatūrologijoje dar nebuvo aktualizuotas, tad feministiniai motyvai B. Pūkelevičiūtės poezijoje nebuvo atpažinti ir suprasti. Autorės reakcija į kritiką buvo atsiribojimas nuo poezijos kūrimo ilgam laikui. Ji tęsė veiklą kaip dramaturgė, teatro kūrėja, įsitvirtino prozos lauke. Jos antrasis poezijos rinkinys pasirodė po keturių dešimčių metų.

Raktažodžiai: egzodo literatūra, poezijos laukas, moterų literatūra, kritikos istorija, feminizmas, moters tapatybė.

Įvadas

Birutė Pūkelevičiūtė (1923–2007) – poetė, prozininkė, dramaturgė ir aktorė. Jos poetinis debiutas įvyko išeivijoje: 1952 m. Toronto leidykla „Baltija“ (leidėjas Petras Jaunius (Januševičius)) 500 egzempliorių tiražu išleido eilėraščių rinkinį „Metūgės“. Juozas Akstinas sukūrė knygos iliustracijas ir viršelį, kuris buvo lyginamas su Walto Whitmano rinkinio „Leaves of Grass“ žaliuoju įrišimu. Šio poeto eilutė „And if the body were not the soul, what is the soul?“¹ buvo numatytasis epigrafas, kuris, kaip teigė pati autorė, per klaidą spaustuvėje

¹ Whitman, Walt, *Leaves of Grass* (pirmasis leidimas 1855 m.). Iš angl. k. „Jeigu kūnas nėra siela, tai kas yra siela?“, eilėraštis „I Sing the Body Electric“.

„nubyrėjo“. Rinkinį sudaro devyni laisvos formos, įvairios apimties eilėraščiai, kurių eilutės skirtingo ilgio, nerimuotos, ritmas nevienodas. Tai – ekstatiškas, parataksinis kalbėjimas su aliuzija į biblinius tekstus, ypač „Giesmių giesmę“. Kūrinių tematika – vaikystė ir gimtinės idilija, kūniškumas ir motinystė, karas, mirtis, tikėjimas – aprėpia ir apibendrina moters gyvenimo ciklą, jam suteikiama universalių, metafizinių bruožų. Jausminga, autentiška ir intelektualioji poezija, savo minties drąsa ir atviru erotiškumu pranokusi tai, kas buvo būdinga to meto moterų poezijai, išsivijoje sukėlė prieštarų vertinimų. Literatū bendruomenė kritikavo tiek formą, tiek turinį. Nors atsirado ją ginančių, palaikančių, autorę toks rinkinio sutikimas emociškai prislėgė, ir ji nusprendė nepublikuoti poezijos, padarė ilgą pauzę. Anonsuodamas B. Pūkelevičiūtės antrąjį eilių rinkinį „Atradimo ruduo“², Bernardas Brazdžionis apgailestavo dėl poetės pasitraukimo iš poezijos lauko: „Prabėgo per mūsų išsivijos poezijos dangų kaip krintantis meteoras su „Metūgėm“ ir daugiau nesirodė.“³ Dvi šias poezijos knygas skiria beveik keturiasdešimties metų tarpas, kuriuo B. Pūkelevičiūtė publikavo kito žanro kūrybą: noveles, romanus, pjeses, įvairius tekstus vaikams. 1997-aisiais „Metūgės“ Lietuvoje perleido leidykla „Baltos lankos“. Naujojo leidimo įžanginiame žodyje autorė prisiminė pirmojo rinkinio vertinimo kontekstą, kritikų priėmimą ir savo reakciją kilus polemikai. Vertindamas tuometį lietuvių poezijos lauką ir B. Pūkelevičiūtės debiutą, Vytautas Kubilius rašė: „*Metūgės* – unikali knyga, ištryškusi tarsi po nepakartojamo vidinio sprogo, užbaigė vieną rašytojos gyvenimo ir kūrybos tarpsnį ryškaus originalumo ženklu bei audringa visuomenės reakcija.“⁴ Šiame straipsnyje siekiama pristatyti poleminių, kartais prieštarų „Metūgių“ vertinimą, kuris išryškina skirtingas vyrų ir moterų kūrybines laikysenas, kritinio vertinimo prieštaras.

Vyrų dominavimas literatūros lauke

Apžvelgdamas du lietuvių literatūrinės kritikos pokario dešimtmečius, literatūros istorikas Vladas Kulbokas apibendrina: išsivijos kritikai būdinga tai, kad ją rašo ne tik kritikai (Juozas Ambrazevičius-Brazaitis, Juozas Grinius, Antanas Vaičiulaitis), bet ir daugelis žymesniųjų rašytojų, pasitelkiančių meninę intuiciją ir žodinių meistriškumą, tačiau pastariesiems „kartais kenkia bent kiek asmeninis profesinis momentas“⁵. Svetur atsidūrusi didžioji dalis nepriklausomos Lietuvos kultūros bendruomenės palaikė glaudžius ryšius ir pradžioje buvo gana hermetiška aplinkos atžvilgiu. Racionali ir nešališka kritika, atsiribojanti nuo asmeniškumų, turėdavo ir subjektyvumo bruožų, joje atsispindėdavo ne tik rašančiojo estetinės, politinės arba filosofinės pažiūros, bet ir santykis su aptariamuoju autoriumi ir jo aplinka.

Kritikos baruose aktyviai veikė Alfonsas Nyka-Niliūnas, Henrikas Nagys, Kazys Bradūnas, B. Brazdžionis. V. Kulbokas pažymi, kad 1945–1967 m. kritikos tekstus pradėjo

² Pūkelevičiūtė, Birutė, *Atradimo ruduo*. Chicago, Ill.: Darna, 1990.

³ Brazdžionis, Bernardas, „Nepakaltinta, bet ir neišteisinta“, *Lietuvos dienos* 3 (413) (1991).

⁴ Kubilius, Vytautas, *Birutė Pūkelevičiūtė – aktorė ir rašytoja*: monografija. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, 39.

⁵ *Lietuvių literatūra svetur 1945–1967*. Chicago, Ill.: „Į Laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1968, 511.

skelbti Amerikoje išsilavinimą gavę jaunieji kritikai Rimvydas Šilbajoris, Ilona Gražytė, Lilė Tumosaitė, Kęstutis Keblys, Viktorija Skrupskelytė, Nijolė Jankutė-Užubalienė. Išeivijoje į literatūros lauką atėjusiųjų jaunųjų kritikų grupėje matome daugiau moterų, o vyresnioji kritikos generacija – daugiausia vyrai.

Tuo metu buvo būdinga kūrinių vertę nustatyti lyginant juos su lietuvių ir pasaulinės literatūros tradicija, kalbėta apie „stiprius, sveikus pagrindus“, lietuviybės ir patriotizmo puoselėjimą⁶. Telktos ir vertintos visos intelektualinės pajėgos, reikalingos literatūrai puoselėti ir komentuoti. Socialinės aplinkybės buvo sudėtingos: reikėjo įsikurti svetimoje šalyje, daugelis vertėsi dirbdami fiziškai sunkius darbus, po kurių užsiimdavo visuomenine veikla ir kūryba.⁷ Dirbančioms, šeimą turinčioms ir buitį tvarkančioms moterims literatūrai likdavo dar mažiau laiko.

Pokariu išeivijos kultūrinėje periodikoje autorių daugumą sudarė vyrai. A. Vaičiulaitis „Aiduose“⁸ sveikina naują, svetur debiutavusios žemininkų kartos leidinį „Literatūros lankai“, išvardija jo pirmojo numerio autorius: tai – K. Bradūnas, Antanas Škėma, H. Nagys, Juozas Kėkštas, Juozas Grinius, Jonas Mekas, Marius Katiliškis, Julius Kaupas, Jonas Staniškis (Vytautas Janavičius), Vladas Šlaitas, Antanas Miškinis. Redakcijos branduolys – tie patys asmenys, kurie dalyvavo ir sudarant „Žemės“ antologiją (1951), į kurią taip pat nebuvo įtraukta nė vienos moters kūryba. „Literatūros lankų“ numeriuose kūrėjos pasirodo retai, pavieniui, jų kūryba nekonkuruoja su vyrų. Susidaro įspūdis, kad jos toleruojamos ir priimamos, tačiau nelaikomos lygiavertėmis.

6 dešimtmetį išeivijoje virė arši polemika dėl literatūros vertinimo, paremto doroviniu ir ideologiniu aspektu⁹. Moralizavimo neišvengė vyrai autoriai – A. Škėma, Jurgis Jankus, kiti modernistai, o moterims, iš kurių buvo tikimasi nuosaikumo ir priklausymo moteriškajai tradicijai, maištas prieš nusistovėjusias normas atrodė nepritinkantis ir sunkiai įsivaizduojamas. Kultūros leidiniai atstovavo priešingoms stovykloms: krikščioniškų pažiūrų kritikai savo tekstus skelbė leidiniuose „Gabija“, „Aidai“, „Draugo“ kultūros priede, o liberalieji buvo susitelkę „Literatūros lankų“ redakcijos ir bendradarbių gretose¹⁰.

B. Pūkelevičiūtės debiutą visų pirma pastebėjo „Literatūros lankų“ recenzentas K. Bradūnas, vėliau pasisakė H. Nagys, B. Brazdžionis. Bendroji situacijos apžvalga leidžia manyti, kad išeivijos aplinkoje vyravo konservatyviųjų patriotų priekaištai dėl autorės moralės: skaitytojams poetės asmenybė atrodė neatskiriama nuo lyrinės subjektės, kurios vizijos ir atsivėrimai buvo suprantami tiesiogiai.

„Metūgių“ pasirodymas sutapo su kitu literatūros įvykiu: 1952-aisiais išėjo A. Škėmos novelių rinkinys „Šventoji Inga“, dėl kurio *amoralumo* buvo diskutuojama sprendžiant, kas ir kiek leidžiama kūrėjui (vyrui). Liberaliųjų pažiūrų kritikai stojo ginti estetinės grožinio kūrinio vertės ir kūniškumo laisvės, įžvelgdami tokioje kūryboje modernizmo ženklų¹¹. B. Pūkelevičiūtės poezijos rinkinys kritikų buvo vertinamas tiek estetikos, tiek

⁶ *Ibid.*

⁷ „Beveik visi mūsų rašytojai savo kūrybiniam darbui gali skirti tik varganą laisvalaikį“, rašė Juozas Girnius. *Ibid.*, 562.

⁸ Vaičiulaitis, Antanas, „Literatūros lankai“, *Aidai* 9 (1952).

⁹ Adomavičienė, Laimutė, „Sterilizacijos“ principas išeivių literatūros kritikoje“, *Lituanica* 54 (3) (75) (2008), 51–58.

¹⁰ *Ibid.*, 52.

¹¹ *Ibid.*, 51–58.

dorovės aspektu, tačiau diskusijoje dėl jo vertės skirtis tarp liberalių ir konservatyvių nuomonių nebuvo itin aiški. Šiandien galime matyti, kad polemikos metu išryškėja dar vienas aspektas – feministinis, tačiau debiuto metu toks požiūris dar nebuvo įsitvirtinęs. Susidaro įspūdis, kad, vertindami moterį kūrėją, kritikai kelia griežtesnius estetinius ir dorovinius reikalavimus, turėdami omenyje ne tik tradicinį kanoną, bet ir susiklosčiusį stereotipinį įsivaizdavimą, kokia turi būti moterų kūryba.

Pateikdama meilės temą iš XX a. 6 dešimtmečio moters perspektyvos, B. Pūkelevičiūtė savo „moteriškoju bylojimu“ atvėrė duris į feministinį diskursą¹², 6 dešimtmetyje kritikų dar neįsisąmonintą, užsimezgantį idėjų lygmeniu.

Moteriškosios lyrikos tradicija

Aptardamas išeivijos poezijos lauką, A. Vaičiulaitis mini poetus, atsidūrusius svetur ir nenustojusius kurti. Vardydamas nusipelnusių vyrų plejadą (kai kurie vadinami klasiškai), jis grupuoja juos pagal kartas, sroves, analizuoja jų poetiką individualiai ir išsamiai. A. Vaičiulaičio manymu, moterys kuria poeziją gerokai rečiau ne tik išeivijoje – nedaug tokių būta ir tarpukariu tėvynėje:

Šioje virtinėje negausu moterų. Iš Panemunės, per upę atkilusi, pasirodydavo Gražina Tulauskaitė, o pačiame mieste [Kaune] gyveno Kotryna Grigaitytė. Garsiausia mūza, Salomėja Nėris, apie tą datą vėl grįžo į Kauną, palikusi mokytojos darbą dzūkų žemėje. Petronėlė Orintaitė maždaug tuo laiku iškeliavo iš laikinosios į Tauragę jaunimo šviesti. Apsidairius, atsirastų ir daugiau: scenos žvaigždė Alė Sidabraitė, iš Darbėnų atkakusi Nelė Mazalaitė, ar Karolė Pažėraitė. Nors šios dvi daugiau žymėjos beletristikoje, rašė abi ir poeziją.¹³

A. Vaičiulaitis moterų poezijos estetiniam vertinimui neskiria didesnio dėmesio, jų kūrybą aptaria trumpai. Pristatomos aptariamuoju laikotarpiu kūrusios ir knygas publikavusios vyresniosios kartos kūrėjos, debiutavusios dar Lietuvoje: Petronėlė Orintaitė, Marija Sims-Čarneckytė, Gražina Tulauskaitė, Kotryna Grigaitytė, Ona B. Audronė (Ona Tamulevičiūtė-Balčiūnienė). Jaunesniosios kartos atstovės – Vitalija Bogutaitė-Keblienė, Marija Aukštaitė (Kotryna Radkevičiūtė-Navikavičienė), Juozė Augustaitytė-Vaičiūnienė. Pačios jauniausios kartos poetės – Julija Švabaitė, Vitalija Bogutaitė, Danguolė Sadūnaitė, Liūnė Sutema, Elena Tumienė. Šiai grupei priskirta ir B. Pūkelevičiūtė, nors ji debiutavo anksčiau negu visos kitos. Apie ją A. Vaičiulaitis apžvalgoje užsimena lakoniškai: „<...> „Metūgėse“ daugiau puoselėja poeziją prozoje, savo godas išsakydama gyva fantazija, audringai ir siausdama“¹⁴.

Moterų poezijos sukurta nemažai, daugelio jų kūrinių meninė forma, stilistika, tematika turi paralelių ir panašumų. Prieš pasirodant „Metūgėms“ buvo ką tik išleisti šie rinkiniai: P. Orintaitės „Šulinys sodyboje“ (1950) ir „Viligailė“ (1951); G. Tulauskaitės „Po

¹² Ciplijauskaitė, Birutė, „Birutė Pūkelevičiūtė: moteriškasis bylojimas“, *Literatūra ir menas* 2931 (2003).

¹³ *Lietuvių literatūra svetur 1945–1967*, 9–10.

¹⁴ *Ibid.*, 79.

svetimu dangum“ (1951); K. Grigaitytės „Paslaptis“ (1950); O. B. Audronės „Beržų pasakos“ (1952). Apžvelgus visų rinkinių pavadinimus krenta į akis vyraujantys romantiniai motyvai, tėvynės nostalgija, svajonių ir sapnų fantazijos, egzodo išgyvenimai, tautosaka, taigi, neoromantizmo stilistika, nostalgiškojo patriotizmo motyvai.

Požiūrį į to meto moterų poezijos tendencijas ir skaitytojų bei kritikų lūkesčius galima matyti Jono Aisčio straipsnyje, kuriame aptariamos trys autorės ir jų knygos: G. Tulauskaitės „Po svetimu dangumi“ (1951), P. Orintaitės „Šulinys sodyboj“ (1950) ir O. B. Audronės „Beržų pasakos“ (1952). J. Aistis vartoja sąvoką „moteriškosios lyrikos tradicija“, jo tyrinėjantis žvilgsnis itin sutelktas į aptariamų poečių „moteriškumą“ ir sąryšį su „vyriškumu“:

Moterų lyrika paprastai pasižymi grakščia, tačiau palaida forma ir vyrams nepasiekiamu jausmo ir nuotaikos savitumu. Jos yra net, sakytume, atviresnės už vyrus ir daugiau apnuogina savo jausmus, tuo tarpu kai vyrai labiau stengiasi tuos pačius jausmus apvilkti paslaptingumo šydu. Bet mūsų moterų poezija, išskyrus mažas išimtis (pvz. pirmoji Tyrų Dukters poezija ir dar viena kita), kaip tik pasižymi formos organizuotumu ir net tam tikru kietumu. Tuo ji maža kuo besiskiria nuo vyrų poezijos.¹⁵

Straipsnis nepalieka abejonių, kad vyrų poezijai būdingų eilėdaros savybių atsiradimas moterų poezijoje nėra vertinamas kaip teigiamas dalykas: apžvalgininkas adoruoja būtent „tikrąjį moteriškumą“. Aptariant G. Tulauskaitės kūrybą kelis kartus minimas „santūrus moteriškumas“, kuris „taip retas mūsų krašte, o dėl to mielas ir brangus“; giriamas „būdingas moterų noras paimiti svetimą sielvartą ir skausmą sau“; poetės kūrybai priskiriamos idealaus moters kūno ir charakterio savybės: „vis grakšti ir lengva, vis švelni ir jausminga, vis susimąšiusi ir gili“¹⁶. Tame pačiame straipsnyje P. Orintaitė kritikuojama dėl to, kad „švelniu moteriškumu nepasižymi“, ieškoma paaiškinimo: „Negalima būtų pasakyti, kad jai stigtų jausmo, tik josios jausmas eina ne iš jos pačios širdies gelmių, bet iš laukų įspūdžių, atsimušusių jos sielon“¹⁷. Galima įtarti, kad poetė susirūpino ne savo jausmais ir išgyvenimais, o išorine aplinka, pasaulio problemomis. J. Aistis ieško išorinio pateisinimo: „Gal čia bus ją paveikęs beletristinis žanras.“¹⁸ Toliau O. B. Audronės poezija apibūdinama kaip „specifiškai moteriška“, kuri yra „graži tėvynės ilgesy ir gyvenimo prasmės ieškojime, bet itin pažymėtina švelniuose ir drauge gaivalinguose meilės jausmuose“.¹⁹

Apibendrinamas apžvalgą, J. Aistis džiaugiasi: „<...> šiandien mūsų moterų lyrika yra pasiekusi didelės kultūros ir aukštos meninės vertės.“²⁰ Tačiau kitame sakinyje paaiškinama, kokiame kontekste vertinama: „Ji gražiai įsijungia į mūsų moteriškosios lyrikos tradiciją.“²¹ Tai – atskira, nuo vyriškosios lyrikos atsietą tradiciją, kuriai būdingi kiek kiti estetikos bruožai (melodramatizmas), ten sveriamas kitu kokybės matu (priimtinas naivumas ir infantilumas).

¹⁵ Aistis, Jonas, „Trijų moterų lyrika“, *Aidai* 7 (1952).

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

²¹ *Ibid.*

J. Augustaitytės-Vaičiūnienės rinkinį „Žvaigždėtos naktys“ (1952) recenzuoja A. Vaičiulaitis (pasirašęs slapyvardžiu Aug. R.). Rašoma, kad šiame rinkinyje „pagrindine gaida nuskamba tėvynė“, autorė „apglobia savo jausmų švelnumu ir tam tikra romantika, į kurią gražiai įsipina ir tautosakinis žodynas“, deriniai vadinami „grakščiais“, posmuose randamas „žaismingumas ir lakumas“²². J. Augustaitytė-Vaičiūnienė ir leidinyje „Lietuvių literatūra svetur“ A. Vaičiuliaičio yra pristatoma kaip poetė, kurios kūryba yra „erdvaus mosto, į kurį susibėga senovė, dabartinė šalies gėla, kone kosminiai regėjimai ir kažkoks mergautinis lakumas“²³.

Nelaukiant iš moterų intelektualinio gylio, estetinio skonio arba vaizduotės drąsos, liaupsinami kiti aspektai: idealizmas, dvasingumas, patriotizmas, romantiškas ryšys su gamta. Iš moterų kūrėjų tikimasi lengvumo ir jausmingumo, o ne mąstymo jėgos, refleksijos, ir tai yra moteriškosios lyrikos tradicija.²⁴

Tradicinės moterų lyrikos kontekste B. Pūkelevičiūtės eilėraščių rinkinys „Metūgės“ atrodo laužantis rėmus, parašytas kitame emocijų registre, savitą estetiką kuriantis moteriško kalbėjimo pavyzdys, kurį vertinti reikia priešpriešinant jį moteriškosios lyrikos korpusui. Toks fonas padeda atpažinti B. Pūkelevičiūtės talento autentiškumą ir išskirtinumą.

Aštri Kazio Bradūno kritika

K. Bradūnas – poetas, kritikas, žurnalo „Literatūros lankai“ redaktorius. Jo kritinis atsiliepimas apie „Metūgės“ (pasirašęs kaip Bronius Inkrata) pasirodė „Literatūros lankuose“ neilgai trukus po rinkinio publikavimo, 1953-aisiais. Anot V. Kulboko, šis „reiklus, bet nuoširdus“ kritikas pastebėdavo jaunus poetus, apibūdindavo jų talento originalumą ir dydį.²⁵ Palankus K. Bradūno atsiliepimas liberaliame kultūros leidinyje galėjo tapti tvirta atrama debutantei, atsakiusiai moteriškosios lyrikos tradicijos. Vis dėlto kritikui nepasirodė, kad „Metūgės“ yra vertingas literatūros įvykis.

Visų pirma K. Bradūnas pristato B. Pūkelevičiūtės ir Vinco Kazoko pirmąsias knygas ir abu poetus pavadina gerokai pavėlavusiais debutantais.²⁶ B. Pūkelevičiūtei skiriama didžioji dalis atsiliepimo. Toks dėmesys laikytinas palankumo ženklu, tačiau kritikas imasi negailestingai preparuoti: pagyręs knygos viršelio spalvos panašumą į W. Whitmano poezijos rinkinio „Leaves of Grass“ įrišimą, K. Bradūnas susirūpina, „kaip tokius mūsų literatūroje savo forma iš dalies ir turiniu neįprastus eilėraščius sutiks skaitytojas, sklidas dar Maironio, Aisčio, Miškinio ir Brazdžionio posmų?“ Formos naujumą kritikas priima kaip teigiamą permainą ir pabrėžia, kad „jau turėtume būti ir tokiam kultūriniame laipsnyje, kur poezija sveriamą pačia poezija, kur ji vertinama ne tik viešųjų salių poveikyje“²⁷.

²² R. Aug., „Žvaigždėtos naktys“, *Aidai* 6 (1953).

²³ *Lietuvių literatūra svetur 1945–1967*, 15.

²⁴ Panašius moterų poezijos bruožus pastebi kritikė Viktorija Skrupskelytė. Žr.: Skrupskelytė, Viktorija, „Egzodo poezijos šuoliai“, *Egzodo literatūros atšvaitai: išeivių literatūros kritika 1946–1987*. Vilnius: Vaga, 1989, 327–328.

²⁵ *Lietuvių literatūra svetur 1945–1967*, 480.

²⁶ Inkrata, Bronius, „B. Pūkelevičiūtės ir V. Kazoko pirmosios knygos“, *Literatūros lankai* 3 (1953).

²⁷ *Ibid.*

K. Bradūnai nepriimtinas B. Pūkelevičiūtės poezijos emocinis krūvis, neva netgi išskiriantis ją iš kitų to meto poezių kūrybos. Jis pavadinamas „aistros tvaiku“, ir šiuo atžvilgiu B. Pūkelevičiūtė prilyginama Salomėjai Nėriai (debiutantės nenaudai). Moterų kūrybai priskirdamas meilės motyvą kaip „labiausiai išdainuotą“, K. Bradūnas labiau peikia, nei giria tokį pasirinkimą: „<...> Pūkelevičiūtė prieš mus drastiškai atsistoja su visai nauja šio motyvo egzotika: grubia, tropikiškai karšta, grėsmingai egzaltuota. Biologinis pradas ir nežabotas vitališkumas gožte užgožia ištisus eilėraščius.“²⁸

Kai kurios eilutės, kaip atrodo recenzentui, „trenkia neskanumu“, dar kitos šokiruoja, ieškoma ir nerandama „biologinio motiniškumo prado“. Prilyginta Nobelio laureatės čilietės Gabrielos Mistral lyrikai, B. Pūkelevičiūtės lyrika atrodo ne tokia dvasinga. Kelis kartus pabrėžiama, kad „Metūgių“ stilistika „egzotiška“, tačiau suabejojama to autentiškumu: „Kartais joje ataidi ir vienas kitas svetimas autorius ir svetima maniera.“²⁹ Pripažįstama, kad poezija „sugestyvi ir pagaunanti“, bet čia pat apgailestaujama, kad tai kyla ne iš „lietuviškosios žemės sulčių ir iš lietuviškosios savo prigimties“. Poetė kaltinama ir išskiriama iš kitų poezių tarpo „tiesioginiu religinių temų vengimu“. K. Bradūnai kažkodėl atrodo, kad Vakarų pasaulyje tuo metu krikščioniškoji poezija yra „gaiviai besikalanti“ ir tai neva liudija modernumą.

Recenzento išvada nėra visiškai neigiama: „Apskritai visa Pūkelevičiūtės poezija nors detalėse ir neišvengianti svetimų autorių įtakos, visumoje tačiau yra šviežia tiek savo forma, tiek žodžio ekspresija, tiek naujų, kad ir jau žinomų temų vystymu.“³⁰ Vis dėlto visoje recenzijoje išvardyta daugybė trūkumų, jie išsakyti griežtu tonu, parenkant traukiančius argumentus: debiutuota per vėlai, svetima įtaka pernelyg pastebima, todėl smukdo kūrybos vertę, stokojama autentiškumo ir ryšio su tradicija, emocingumas perdėtas, moteriškos temos atskleistos netinkamai ir kertasi su vyrų poetų kurtais moters ir motinos įvaizdžiais.

V. Kulbokas pažymi, kad, užuot teigiamai įvertinęs debiutantės kūrybą, K. Bradūnas išskiria ir „kiek su rezervais“ priima „Metūges“, drauge džiaugdamasis, kad „poezijos dabartis tokia tikra“.³¹ Patyręs ir reiklus kritikas remiasi tradicinės moteriškosios poezijos vertinimo kriterijais ir pagal juos vertina B. Pūkelevičiūtės talentą, pasigenda tikrumo, o tai – vienas svarbiausių poezijai keliamų reikalavimų.

Bernardo Brazdžionio požiūris

Apžvelgdamas 1951-ųjų poezijos knygas išeivijoje, Bernardas Brazdžionis (pasirašęs slapyvardžiu J. Stebeika) daro išvadą, kad poezija nepameta tradicinio kelio, tačiau ir tokiai kūrybai tebekeliamas aukštos kokybės reikalavimas, vien patriotizmo nepakanka, ji turinti būti „natūrali, savaiminga, spontaniška ir impulsyvi tautos dvasios reiškėja“³². Jo

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

³¹ *Lietuvių literatūra svetur 1945–1967*, 478.

³² Stebeika, J., „Balastas su beletristo pelnu (1951 metų knygos apžvalga)“, *Gabija* 2 (82) (1952).

manymu, G. Tulauskaitė „į šių dienų žmogaus tragediją žvelgia giliau ir prasmingiau ir iš laikinosios buities vaizdavimo“³³. Kritikuojama P. Orintaitė, „norėjusi duoti naują „Raseinių Magdę“ (Viligailė)“³⁴. Susitelkęs į estetinės vertės paieškas, B. Brazdžionis svarsto apie konservatyvios ir novatoriškos formų santykį:

„Tradicinė“ poezijos forma dar neišeina iš apyvartos, bet pasilikdama grynai formališkai „klasikinė“, ji nebetenka sugestyvinės jėgos. Patriotinė tematika taip pat jau išsisemia. To ryškus pavyzdys – J. Augustaitytės-Vaičiūnienės „Žvaigždėtos naktys“. Į gyvenimą ir į amžinybės ramų, skaidrų žvilgsnį meta M. Vaitkus rinkinyje „Vienatvė“. O. B. Audronės pirmas rinkinys „Beržų pasakos“ per daug turi „senumo“ žymių, nors kai kur poetinio jausmo autorei netrūksta.³⁵

Reikšdamas abejonę dėl to, kad lietuvių poetas gali, „užsikrėtęs civilizacijos ir industrializacijos dvasia“, visiškai nutolti nuo tradicijos, B. Brazdžionis pažymi, kad auditorija taip pat trokšta kitokios poezijos, naujo skambesio: „<...> nesulaukdama giedamų idealų išsiplindymo, ima atbukti ir skardžiausiam balsui, gi poetai, nebejausdami gyvo atgarsio visuomenėje, vis labiau ir labiau traukiasi į savo individualų pasaulį“³⁶.

B. Brazdžionis palankiai vertina B. Pūkelevičiūtės „Metūgės“, giria rinkinį būtent už eilėdarą, dėl kurios rinkinys buvo kritikuojamas „Literatūros lankuose“:

Visiška naujiena mūsų poezijoje yra B. Pūkelevičiūtės rinkinys „Metūgės“. Kartu su originalia, nepripažįstančia nei eilėraštinio posmo, nei eilutės pėdų, nei rimo, eina jaunas, gaivus, drąsus jos turinys, apgiedas mergystės nerimą, ilgesį ir atvirą moteriškumą.³⁷

Recenzentas nemato pavojaus tradicijai, sveikina debutantę atradus naują skambesį ir sujaudinus auditoriją. Priimdamas poezijos novatoriškumą teigiamai, jis giria formos ir turinio dermę. B. Pūkelevičiūtės „Metūgių“ eilėse išvelgtas „mergystės nerimas“ ir „atviras moteriškumas“ priimamas be kompromisų.

B. Brazdžionio požiūris į kritikos misiją turi savitumų: patriotinis aspektas jam užgožia grožinį³⁸. Moralisto ir patrioto poziciją išsakantis poetas, kurį kitais atvejais piktina erotiniai ir pagonybės motyvai, „Metūgių“ polemikos atveju tampa tradicijas laužančios, lytiškumo tematiką pasirinkusios poetės užtarėju. Nėra visiškai aišku, ar jis vertina B. Pūkelevičiūtės kūrybą remdamasis tais pačiais estetizmo kriterijais, kurie būtų taikomi vyrui kūrėjui, ar čia veikia V. Kulboko minėtasis „asmeninis profesinis momentas“, t. y. subjektyvumas ir galbūt noras prieštarauti liberalių pažiūrų kritiko pasisakymui.

³³ *Ibid.*

³⁴ *Ibid.*

³⁵ Stebeika, J., „Balansas ir balastas“, *Gabija* 4 (73) (1953).

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*

³⁸ „<...> Brazdžioniui kritika savaime jau žalinga, bet jeigu kartą ji egzistuoja, jos požiūris į knygą turi būti paremtas ne grynai literatūriniais reikalavimais, bet patriotiniais sumetimais.“ Žr.: Kelertienė, Violeta, *Kita vertus*. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 268.

Henriko Nagio oponuojanti pozicija

Reaguodamas į „Literatūros lankuose“ pasirodžiusią K. Bradūno recenziją, dar tais pačiais metais H. Nagys publikuoja straipsnį, kuriame B. Pūkelevičiūtę įvardija kaip sėkmingai debiutavusią poetę. Daugiau nei pusė teksto skiriama poezijos vertybėms, apskritai literatūros situacijos pristatymui, ypatingą dėmesį suteikiant kultūros bendruomenės nuotakų ir literatūros lygio aptarimui. Tai – išėivijos kritikos kritika:

Nuo 1945 m. mūsų literatūriniame gyvenime, vegetuojančiam svetimose žemėse, atsirado daug asmenų, metusių įvairiopas profesijas ir keisčiausiais būdais bandžusių pažaboti legendarinį Pegasą. Minimi ateiviai nedaug džiaugsmo teatnešė: keistos polemikos, skubūs kailių mainymai, arogantiški – kalbos klaidų sklidini – pareiškimai ir silpni spausdinėliai, – štai liūdnos atminties ginklanešiai, lydėję naujuosius veidus spausdinto žodžio arenon. O viršum jų popierinės maišaties, literatūroje varganai nusivokią protekcijų dalintojai, supūtę mielaširdystės debesis palaistė savo adeptų galvas šiltu lietučiu.³⁹

Kalbėdamas apie kritikų simpatijas ir antipatijas, kurios užtikrina nelygias teises debiutuojantiems, H. Nagys ne tik pripažįsta „Metūgių“ meninę vertę, bet ir pristato šį rinkinį bendrame lietuvių literatūros kontekste teigdamas, kad tai – „*pirmas* originalus moteriškas vardas mūsų tremties feministinio sentimentalizmo senkančiam prūde“⁴⁰. Jis reikalauja, kad literatūrinės kūrybos vertinimo kriterijai būtų visiems vienodi. Kritika dėl pasaulėžiūros, jo manymu, yra neetiška: „Literatūros kritiko uždavinys atrasti kiek *tikrai* ir meniškai poetas mums savo pasaulį atidavė. Literatūros kritikas tačiau nėra teisėjas – ne jo galioje teisti poetą kodėl jis ne *manaip* regi pasaulį ir Dievą.“⁴¹ H. Nagio netenkina debiutantės priėmimas: „Mūsų didžiausias dienraštis ir vienas Brooklyno savaitraštis pasitenkino kreivom šypsenom.“⁴²

Straipsnyje polemizuojama su kritiniu pasisakymu „Literatūros lankuose“. K. Bradūnas netiesiogiai apkaltino B. Pūkelevičiūtę netikrumu, o H. Nagys tvirtina priešingai: poetė kurianti savitą pasaulį „be pozos, manieros, žodžių potvynio“. Dėl priekaištų formai – kad atsisakyta rimavimo – teigiama, kad prozine forma parašytoji poezija „yra ir paprasta, ir puošni kartu, ji subtili ir dinamiška, ji drąsi ir nuoširdi, bet lygia greta užslėpta po šviežių metaforų skraistėm, ji muzikali ir nešama nenutrūkstamo, tiksliai pajausto, vidinio ritmo.“⁴³ Šiurkščiu ir egzotišku pavadintas B. Pūkelevičiūtės moteriškumas H. Nagiui pasirodo iš pačios geriausios pusės: kaip „liūdesio, skausmo, meilės ir mirties variacijos“. Kaltinimas dėl G. Mistral arba S. Nėries kopijavimo taip pat apsukamas: tai – įtakos, kurias debiutuojanti poetė panaudoja subtiliai ir talentingai. Tai – daugiau negu pirmieji bandymai, tiki H. Nagys, nes pirmojoje knygoje randame „manieros ir įpročių nesužalotą žodžio ir įvaizdžio veikimą, pirmąją poezijos versmų vėsumą“. Pavadinęs tai „gelmių vėsuma“,

³⁹ Nagys, Henrikas, „Naujas vardas mūsų poezijoje“, *Tėviškės aidai* 11 (168) (1953).

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*

recenzentas neabejoja, kad į lietuvių poeziją atėjo naujas vardas, daug žadantis ir vertas būti pripažintas kaip svarbus literatūrinis įvykis.⁴⁴

Už teigiamą B. Pūkelevičiūtės debiuto įvertinimą, kaip V. Kubiliui pasakojo pati poetė, H. Nagys vėliau nukentėjo – buvo eliminuotas iš „Draugo“ paskelbto konkurso komisijos narių, nors dėl to užprotestavo Monrealio lietuviai⁴⁵.

H. Nagys yra kritikas, kuris pripažįsta jaunosios kartos kūrėjų poreikį rasti tiesioginį ryšį su Vakarų kultūros tradicija, pasisako už dialogą ir laisvą kultūrą. Jo kvietimas „skirti diletantizmą nuo kūrybos ir kritiką nuo giljotinos“⁴⁶ paaiškintų globojančią laikyseną šios polemikos atveju: kritika neturi būti tokia aštri, kad kūrėja pasijustų atstumta ir nuvertinta.

„Metūgės“ ir moters tapatybė

Aptardamas išeivijos poetų savitumą, Juozas Girnius rašo: „D. Sadūnaitės žodžio vienintelė puošmena – pats jo santūrumas, išskirias jį ir nuo B. Pūkelevičiūtės instinktinio gaivalingumo, ir nuo L. Sutemos patetiško tragizmo.“⁴⁷ Kartojami moterų kūrybai taikomi epitetai: santūrumas kaip puošmena, „instinktinis“ gaivalingumas – beveik gyvuliškumo ženklas, tragizmas tampa apgailėtinas, negalintis pakilti iki didingų aukštumų. Tikintis moterų kūryboje rasti jausmų ir išgyvenimų, stereotipiškai įsivaizduojama, kad tai bus atsietas nuo jų kūniškumo ir neperžengs tam tikrų visuomenei priimtino „padorumo“ ribų.

Kritikams, nepriėmusiems A. Škėmos pjesės „Pabudimas“ (1956), semiotikas Algirdas Julius Greimas, atsako taip: „Jeigu literatūra – kaip tai kritikai nesiliaudami kartoja jau 150 metų – yra visuomenės veidrodis, tai lietuviškoji visuomenė, sprendžiant pagal jos literatūrą, nieko nenusimano ne tik apie „lyingumą“, bet ir iš viso apie meilę <...>. Moters kūno linijų gracingumas, moteriško intymumo šilima ir kvapnumas, gyvenimo ir mirties ribos egzistencinis išjautimas – tai vis dalykai, kurie gražina, turtina, pažymi žmogaus gyvenimą.“⁴⁸ Liberalus, pasaulietiškas intelektualas A. J. Greimas, 6 dešimtmetis – net jeigu jis kiek ironizuoja, moters kūniškumas čia pasitelkiamas pateisinti vyrų matymui kūryboje, kai į moterį žiūrima kaip į objektą vyro (subjekto) akimis.

Tuo laikotarpiu nekalbama apie tai, kad kūrėja nėra tik moteris ir jos lygiai taip pat, kaip ir vyro, neapibrėžia ir neįkalina „lyingumas“. Komentuodamas erotikos motyvus lietuvių literatūroje, A. J. Greimas gina A. Škėmą, greta jo sukurto moters personažo kaip pavyzdį pateikdamas pačią moterį:

Taip ir norisi čia A. Škėmai pasakyti didelį komplimentą: jo Katinėlis – tai pirmoji mano visoj lietuvių literatūroj sutikta „grieko verta“ moteris (neskaitant Pūkelevičiūtės, kurią man paslaugaus draugo dėka pereitų metų vasarą teko Paryžiuje kiek pavartyti: bet tai poetė, o ne literatūrinis personažas, ir toliau šiuo slidžiu keliu (priežastis žmonos) nebedrįstu eiti...).⁴⁹

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Kubilius, *Birutė Pūkelevičiūtė – aktorė ir rašytoja*, 40.

⁴⁶ *Lietuvių literatūra svetur 1945–1967*, 548.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Greimas, Algirdas Julius, *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis*. Vilnius: Vaga, 1991, 425–426.

⁴⁹ Ibid.

Šiuo atveju metonimija tiesmuka: *teko vartyti Pūkelevičiūtę*. Autorė tapatinama ne tik su lyrine subjekte, bet ir su daiktu – poezijos knyga, kurią galima gauti iš „paslaugaus draugo“.

Vėliau, maždaug 9 dešimtmetyje, liberalių pažiūrų sociologas Vytautas Kavolis B. Pūkelevičiūtės kūrybai skiria priekaištų ir stato į pralaimėjusiosios poziciją:

Pūkelevičiūtės gamtos jėga vėliau tampa sentimentalios retorikos fabriku. Iš Pūkelevičiūtės, kaip ir iš Nėries kūrybos, lyg ir lieka įspūdis, kad moteris neišlaiko savo pačios drąsesnių užmojų naštos, kad lyg ir geriau jai būtų likti namuose, Maironio folkloriniame darželyje. Kai iš to darželio ištrūkstama, moterims modernėjančioje lietuvių kultūroje atrodo sunkiau negu vyrams pajusti šiuolaikinę, savitą koherenciją, atsparią tapatybę, atvirai gyventi su savo inkoherentiškumu, jį atveriant, tiksliai analizuojant.⁵⁰

Maironio, padariusio įtaką ne vienai poetų kartai, „folklorinis darželis“ čia tampa ne poetų ugdymo vieta, o aptvaru poetėms, kurios niekada neištrūksta iš paternalistinės įtakos. Šiuo atveju „inkoherentiškumas“ priskiriamas kūrėjoms kaip moterų tapatybės bruožas. Joms neva nebūdinga „atspari tapatybė“ ir koherencija.

Kitokio vertinimo „Metūgių“ autorė sulaukia iš tyrinėtojų, pasitelkiančių feministinės literatūros teorinę atramą, kuri leidžia moterų kūrybą perskaityti ir iš naujo įvertinti, remiantis adekvačiais kriterijais.

Feministinės literatūros tematika rašiusi literatūrologė Birutė Ciplijauskaitė atkreipia dėmesį į B. Pūkelevičiūtės sugrįžimą poezijon, kai ši išleidžia antrąjį eilių rinkinį „Atradimo ruduo“ (Chicago: Darna, 1990). Mokslininkė įžvelgia poetės kūrybos tęstinumą ir pripažįsta debiuto įvykio svarbą: „Kai 1952 m. pasirodė jos *Metūgės*, buvo aišku, kad tai išskirtinas talentas. Tuo metu nebuvo nė vienos moters, išvysčiusios tokį originalų išraiškos būdą, tokios jėgos pilną žodį <...>.“⁵¹

Kitame straipsnyje B. Ciplijauskaitė aptaria „Metūges“ kaip reiškinių, pasižymintį iki tol neįprastu temų pateikimu iš moters perspektyvos, ir to, jos manymu, nebūtų įmanoma pasiekti nesukūrus naujo diskurso. Būtent tai sukėlė kritikų neigiamą reakciją, paskatinusią rašytoją atsisakyti poezijos. Vis dėlto galima optimistiškai teigti, kad metas tam buvo tinkamas:

Pūkelevičiūtės poetinis pasaulis ir subjektas sukurtas dar prieš pasirodant ir išplintant feministinės kritikos teorijoms, o tai byloja šios kūrėjos naudai ir reiškia jos pirmenybę: autorė neieško atramų teorinėse formuluotėse, neketina ginti teisių ar skelbti revoliucijos – tiesiog ieško kalbėsenos, gebėjančios perteikti amžinąsias, drauge ir nūdieniškas patirtis.⁵²

B. Pūkelevičiūtės „Metūgėse“ atsiskleidžianti lyrinio subjekto jėga ir moters tapatybė, suvokiama nebe iš tradicinio kanono perspektyvos, tampa ne tik vertingu atskaitos tašku moterų poezijos kanonui, bet ir išvijos literatūros avangardo dalimi.

⁵⁰ Kavolis, Vytautas, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*. Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992, 158.

⁵¹ Ciplijauskaitė, Birutė, „Birutės Pūkelevičiūtės sugrįžimas poezijon“, *Aidai* 4 (1991).

⁵² Ciplijauskaitė, Birutė, „Birutė Pūkelevičiūtė: moteriškasis bylojimas“, *Literatūra ir menas* 2931 (2003).

„Metūgės“ iš laiko perspektyvos

Patriarchalinė išeivijos bendruomenė sukūrė kritinį foną, kuris nulėmė tai, kad B. Pūkelevičiūtė negavo jokių įvertinimų arba paskatinių toliau kurti poeziją, jos debiutinis rinkinys nebuvo perleistas didesniu tiražu. Apie knygą daug kas žinojo, tačiau mažai kas ją skaitė. „Metūgės“ nebuvo išsamiau aptartos kritikos almanachuose „Lietuvių literatūra svetur 1945–1967“ ir „Egzodo literatūros atšvaitai“ (nors B. Pūkelevičiūtės proza ir dramaturgija ten pristatoma). Knyga nesuvokta kaip išskirtinis ir svarbus įvykis išeivijos poezijos kontekste. Juolab neižvelgta jos reikšmė moterų poezijos laukui.

Neigiama kritika paveikė B. Pūkelevičiūtę, nors būta ir palankių atsiliepimų. V. Kubilius užsimena apie palankaus dėmesio laiškus, kurių ji gavo iš Fausto Kiršos ir Bernardo Brazdžionio. Stasys Santvaras ir B. Cipliauskaitė taip pat susirašinėjo su B. Pūkelevičiūte. Intensyvi asmeninė korespondencija vyko, bet tai buvo privati erdvė. Poetė jautėsi užgauliojama net bendruomenės renginiuose: yra V. Kubiliaus užrašytas pasakojimas apie incidentą su Lietuvių rašytojų draugijos pirmininku, kuris literatūrinės šventės pokilyje, išvedęs šokti, nekorektiškai citavo jai pikantiškas „Metūgių“ eilutes.⁵³

„Metūgių“ antrojo leidimo įžanginis autorės žodis „Žvilgsnis į Metūges – po 44 metų“ nepalieka abejonių dėl to, kad kritika padarė jai lemtingą poveikį: „<...> itin aštrus „Metūgių“ pasitikimas mane paskatino skubiai pakeisti žanrą ir susidraugauti su proza.“⁵⁴ Panašu, kad didelio džiaugsmo knygos perleidimas nesuteikė. B. Pūkelevičiūtės tonas pesimistinis: metas, kai šis rinkinys turėjo ir galėjo būti literatūrinis įvykis, praėjo, laiko neatsuksi, reakcijos nepakeisi. „Išeivijoje „Metūgių“ pasirodymui klimatas buvo skaudžiai neprielankus, – rašė poetė. – Šiandien, žiūrint iš perspektyvos, aršūs priekaištai šios knygos moralei ir erotikai atrodo tik šypsniio verti.“⁵⁵

Minima to meto „jaunųjų lietuvių poetų“ aplinka, „uždara bendrija“, kurios saugus pasirinkimas buvo rašyti panašia „dvasine tonacija“. Patekusi į tokį klimatą, B. Pūkelevičiūtė pasijuto svetimkūniu „iš kito pasaulio“: turėdama teatrinės patirties ir rašydama įvairių žanrų kūrinius, ji nesuprato, kodėl turėtų atsisakyti nepriklausomos laikysenos, taikytis prie literatų aplinkos. Jos poezijos atmetimas atėmė norą toliau veikti šiame literatūros bare, tačiau tai nebuvo vienintelis jos kūrybinės raiškos būdas, ir šis įvykis jos kūrybiškumo nenužudė.

B. Pūkelevičiūtės poetinio debiuto metu feminizmas Šiaurės Amerikos žemyne dar nebuvo susiformavęs kaip judėjimas. Antroji feminizmo banga tiek Europoje, tiek JAV kilo tik 6 dešimtmečio pabaigoje ir visa jėga išsivystė 7 dešimtmečio pabaigoje drauge su hipių judėjimu ir seksualine revoliucija⁵⁶. Pokariu visiems labiau rūpėjo atkurti socialinę ir ekonominę struktūrą, įveikti karo ir migracijos sukeltus padarinius. „Metūgių“ antrojo leidimo įžangoje B. Pūkelevičiūtė teigė: „Galimas dalykas, kad „Metūgės“ savo moteriškąją laikysena truputį pasiankstino: iš tolo dar buvo negirdimi artėjančio feminizmo būgnai ir švilpynės“⁵⁷. Vis dėlto jos eilių rinkinys buvo ženklas, kad artėja pokytis.

⁵³ Kubilius, *Birutė Pūkelevičiūtė – aktorė ir rašytoja*, 39–40.

⁵⁴ Pūkelevičiūtė, Birutė, *Metūgės*. Vilnius: Baltos lankos, 1997.

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *Feminizmo ekskursai*, sud. ir įvado aut. Karla Gruodis. Vilnius: Pradai, 1995, 25.

⁵⁷ Pūkelevičiūtė, *Metūgės*.

1996 m. B. Pūkelevičiūtės rašytame tekste ir vėl sugrįžtama prie patirtos skriaudos ir kritikų kaltinimų už nepriklausomą laikyseną, drąsą kalbėti apie save ir poetine kalba pasakyti daugiau, negu leistų proza:

Analogijai dar sykį grįšiu prie žemininkų. Visada šypteliu ties viena *Žemės* įvado (p. 56) vieta. Dr. Girnius cituoja Alfonso Nykos-Niliūno „Pirmosios elegijos“ pradžią ir (net prarasdamas rimą trečiajai eilutei) nubraukia pirmąją eilutę, kuri skambėjo šitaip: „Aš neturiu nei motinos, nei tėvo, nei idėjos.“ Gal todėl, kad joje glūdi pavojus poetui: būti raidiškai suprastam. Ir kuo tada būtų pavirtę teigimai, kad *Žemės* antologija yra idėjų manifestas, jeigu patys dalyviai sakosi idėjų neturį? O tikriausiai poetas tik jaunatviškai pasmarkavo, nes niekas negalėtų įtarti Niliūną – idėjų neturint! Tad gal ir aš nebuvau tuo, kuo sakiausi esanti: „Aš esu vilkė, lūšis ir žalsvoji gyvatė.“⁵⁸

Išvados

B. Pūkelevičiūtės poetinis debiutas buvo priimtas audringai tiek išeivijos kritikų, tiek visuomenės, tačiau tai nebuvo vien neigiama reakcija. Apžvelgus įvairius atsiliepimus, galima daryti išvadą, kad visi pasisakantieji neliko abejingi „Metūgių“ žodžiui ir juto ekstatišką jo kilmę.

Polemizuodami dėl B. Pūkelevičiūtės poezijos vertės, kritikai rėmėsi stereotipizuotu savo laikmečio moteriškosios lyrikos tradicijos suvokimu, todėl idėjų lygmeniu negalėjo įvertinti to, kas rinkinyje pasireiškė dar prieš ateinant feminizmo antrajai bangai. B. Pūkelevičiūtės moteriškoji laikysena išsiskyrė iš to meto poeziją kūrusių moterų aplinkos nepriklausomybe, originalumu ir drąsa atverti autentiškas moters patirtis bei jas aktualizuoti.

Tuo metu literatų bendruomenėje kilęs susipriešinimas dėl tradicijos ir novatoriškumo santykio taip pat padarė įtaką reakcijai į debiutinio rinkinio formos naujumą – ne visiems jis buvo priimtinas. B. Brazdžionis ir H. Nagys savo recenzijomis bandė reabilituoti debiutantę, tačiau neigiama kritika jų pasisakymus nustelbė, „Metūgės“ nesulaukė deramo išeivijos dėmesio ir įvertinimo. Knyga kaip įvykis buvo ignoruojama ir nepateko į egzodo poezijos kritines antologijas.

Poetės tapatinimas su lyrine subjekte suteikė daugiausiai emocinės žalos autorei, todėl ilgam nukirto jos ryšį su poezija. Savo kūrybinę energiją ji nukreipė į prozą, B. Pūkelevičiūtės romanai sulaukė palankesnio kritikų įvertinimo. Tik po keturių dešimtmečių pasirodė antroji jos poezijos rinktinė, buvo perleista ir debiutinė, kitame laikmetyje radusi ir naują vertintoją, ir auditoriją.

B. Pūkelevičiūtės „Metūgių“ pasirodymas atvėrė moters tapatybės manifestaciją ir leido nujausti tolesnę moterų poezijos kryptį. Tai – sudėtingas pačiai kūrėjai, tačiau labai svarbus lietuvių literatūros įvykis. Tokio sukrėtimo reikėjo, kad būtų aptariamai tiek poezijos vertės kriterijai, tiek kritikos šališkumas.

⁵⁸ Pūkelevičiūtė, Birutė, „Antano Škėmos puslapiai: Pro domo sua“, *Colloquia* 26 (2011), 25–26.

Literatūra ir šaltiniai

- Adomavičienė, Laimutė, „Sterilizacijos“ principas išeivių literatūros kritikoje“, *Lituanica* 54 (3) (75) (2008).
- Aistis, Jonas, „Trijų moterų lyrika“, *Aidai* 7 (1952).
- Brazdžionis, Bernardas, „Nepakaltinta, bet ir neišteisinta“, *Lietuvos dienos* 3 (413) (1991).
- Ciplijauskaitė, Birutė, „Birutė Pūkelevičiūtė: moteriškasis bylojimas“, *Literatūra ir menas* 2931 (2003).
- Ciplijauskaitė, Birutė, „Birutės Pūkelevičiūtės sugrįžimas poezijon“, *Aidai* 4 (1991).
- Feminizmo ekskursai*, sud. ir įvado aut. Karla Gruodis. Vilnius: Pradai, 1995.
- Greimas, Algirdas Julius, *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis*. Vilnius: Vaga, 1991.
- Inkrata, Bronius, „B. Pūkelevičiūtės ir V. Kazoko pirmosios knygos“, *Literatūros lankai* 3 (1953).
- Kavolis, Vytautas, *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*. Vilnius: Lietuvos kultūros institutas, 1992.
- Kelertienė, Violeta, *Kita vertus*. Vilnius: Baltos lankos, 2006.
- Kubilius, Vytautas, *Birutė Pūkelevičiūtė – aktorė ir rašytoja*: monografija. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
- Lietuvių literatūra svetur 1945–1967*. Chicago, Ill.: „Į Laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1968.
- Nagys, Henrikas, „Naujas vardas mūsų poezijoje“, *Tėviškės aidai* 11 (168) (1953).
- Pūkelevičiūtė, Birutė, „Antano Škėmos puslapiai: Pro domo sua“, *Colloquia* 26 (2011).
- Pūkelevičiūtė, Birutė, *Atradimo ruduo*. Chicago, Ill.: Darna, 1990.
- Pūkelevičiūtė, Birutė, *Metūgės*. Toronto: Baltija, 1952.
- Pūkelevičiūtė, Birutė, *Metūgės*. Vilnius: Baltos lankos, 1997.
- R. Aug., „Žvaigždėtos naktys“, *Aidai* 6 (1953).
- Skrupskelytė, Viktorija, „Egzodo poezijos šuoliai“, *Egzodo literatūros atšvaitai: išeivių literatūros kritika 1946–1987*. Vilnius: Vaga, 1989.
- Stebeika, J., „Balansas ir balastas“, *Gabija* 4 (1953).
- Stebeika, J., „Balastas su beletristo pelnu (1951 metų knygos apžvalga)“, *Gabija* 2 (1952).
- Vaičiulaitis, Antanas, „Literatūros lankai“, *Aidai* 9 (1952).
- Whitman, Walt, *Leaves of Grass* (pirmasis leidimas 1855 m.).

Sandra BERNOTAITĖ

“METŪGĖS” BY BIRUTĖ PŪKELEVIČIŪTĖ: POLEMICAL CASE OF A DEBUT

Summary. The poetic debut, in 1952 and in exodus, of Birutė Pūkelevičiūtė was exceptional: her poetry collection “Metūgės” gave rise to a tumultuous reaction in the cultural press and the Lithuanian community. The critics’ opinions split, their evaluations were contradictory. An analysis of postwar exodus literature has revealed the domination of male writers and critics and the existence of a tradition of “female verse” which had its supporters. This article introduces critical reviews by Kazys Bradūnas, Bernardas Brazdžionis, and Henrikas Nagys. The analysis of the reaction to feminine aspects in “Metūgės” is based on evaluations by Juozas Grinius, Algirdas Julius Greimas, Vytautas Kavolis, Birutė Ciplijauskaitė, and others. In the Sixties feminist discourse was not yet established in Lithuanian

literary discourse, therefore feminist elements in the poetry of B. Pūkelevičiūtė were not identified and comprehended. Reacting to the critique, B. Pūkelevičiūtė decided to withdraw from writing poetry. She was still active as a playwright, worked in theater, and also established herself as a prose writer. Her second poetry book was published forty years later.

Keywords: literature of exodus, field of poetry, women's literature, history of critique, feminism, female identity.

Iš archyvų

Mindaugas LASTAS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alės Rūtos ir Vytauto Alanto susirašinėjimas apie literatūrą, gyvenimą svetur ir draugystę

Antrojo pasaulinio karo pabaigoje dalis lietuvių inteligentijos, vengdami Antrosios sovietų okupacijos, pasitraukė į užsienį. Dėl nestabilios politinės situacijos gimtojoje šalyje į Jungtines Amerikos Valstijas persikėlė ir žymių Lietuvos kultūros veikėjų. Tarp jų buvo Lietuvos rašytojas, dramaturgas, prozininkas Vytautas Alantas (iki 1937 m. Jakševičius; gimė 1902 m. birželio 18 d., mirė 1990 m. balandžio 24 d.) ir rašytoja Alė Rūta (Elena Viktorija Nakaitė-Arbačiauskienė-Arbiene; gimė 1915 m. lapkričio 3 d. senuoju stiliumi, mirė 2011 m. gruodžio 31 d.), kurių artima draugystė užsimezgė jau užsienyje, iš Lietuvos išvykusiems lietuviams įsiliejus į Lietuvos kultūrinį sluoksnį JAV.

Alė Rūta pirmą kartą pamatė V. Alantą apie 1943 m. Vilniuje, tačiau bendrauti pradėjo tik po karo, persikėlusį gyventi į JAV – ten susidraugavo tiek su V. Alantu, tiek su jo žmona Irena. Svetimoje šalyje atsidūrę inteligentijos atstovai buvo priversti prisitaikyti prie esamų sąlygų ir dirbti su profesija nesusijusį sunkų fizinį darbą. Tuomet ir susipažino, abiem siekiant nenutolti nuo lietuvių kalbos ir rasti įdomų pašnekovą, su kuriuo galima aptarti tiek naujuosius literatūros ir teatro aspektus, tiek bendrą gimtinės praeitį ir tuomečius Lietuvos rūpesčius. Jau vėliau, tvirtai įsikūrę svetimoje žemėje, abu rašytojai priklausė išeivijoje veikusiai Lietuvių rašytojų draugijai. V. Alantas 1982 m. gegužės 22 d. buvo išrinktas Lietuvių rašytojų draugijos garbės nariu.¹

Alės Rūtos kūryboje dominuoja išeivio savasties paieškos bei meilės gimtajam kraštui motyvai. Žymiausi jos kūriniai – iš penkių atskirų romanų sudaryta serija „Didžioji meilė“, romanai „Kelias į laisvę“, „Vieniši pasauliai“ ir „Daigynas“. Alės Rūtos kūryboje yra vaizduojamas pirmajai ir antrajai emigracijos bangoms atstovaujančių lietuvių gyvenimas,

¹ Lietuvos rašytojų draugijos nutarimas, f. 23.

lietuvės moters išeivės kasdienybė ir patirtys. Alė Rūta parašė daugiau nei 20 kūrinių, ir, nors žymiausi ir reikšmingiausi tapo romanai, verta paminėti ir jos noveles, apysakas, poezijos rinkinius bei užrašinėtus kelionių išpūdžius.²

Meilė gimtajam kraštui permelkia visas V. Alanto rašytas knygas. Kita vertus, jo tekstuose žavėjimasis lietuviais, pagoniškosios lietuvių religijos idealizavimas ir tautiečių išaukštinimas ne kartą priartėja prie itin kraštutinės tautinės ideologijos ribos, tačiau jo siužetai ir išskirtinis rašymo stilius tapo svarbia kultūros paveldo dalimi. V. Alanto kūryboje taip pat figūruoja Lietuvos partizanų pasipriešinimo tematika, atskleidžiama lietuvių išeivijos kasdienybė, nagrinėjami moraliniai iššūkiai. Rašytojas yra žinomas kaip dramaturgas, romanistas, publicistas, žurnalistas ir poetas. Žymiausi jo romanai – „Šventaragis“, „Pragaro pašvaistės“, „Tarp dviejų gyvenimų“, „Amžinasis lietuvis“, „Liepkalnio sodyba“ ir „Aušra Paliūnuose“.³

V. Alantas itin gerbė patriotiškus asmenis, tokius kaip Romas Kalanta, kurį jis laikė didvyriu ir apie kurį 1976 m. net parašė knygą „Romas Kalanta: gyvieji deglai Nemuno slėnyje“.

Alė Rūta su V. Alantu susirašinėjo tiek asmeniškai, tiek formaliai kaip Lietuvių rašytojų draugijos valdybos narė. Draugiškas ryšys nenutrūko iki pat V. Alanto mirties. Asmeniuiose laiškuose daugiausia būdavo aptarinėjama abiejų autorių kūryba bei pagal V. Alanto kūrinius pastatyti spektakliai, kurie keldavo Amerikos lietuvių susidomėjimą.

V. Alantas, po Antrojo pasaulinio karo pasitraukęs į Vokietiją, vėliau – į JAV, 1967–1971 m. buvo Lietuvių žurnalistų sąjungos (*Lithuanian Journalists Association*) pirmininkas, priklausė Tautininkų sąjungai, taip pat buvo gana kraštutinių tautinių pažiūrų ideologas. Rašytoją galima apibūdinti kaip asmenį, priklausiusį politinei kraštutinei dešinei, taip pat buvusį gana kategoriškų pažiūrų. Dėl to kai kurie jo pažiūrų aspektai buvo griežti ir net šiek tiek kontroversiški, ypač išreikšti lietuvių išeivijos spaudoje. Peržvelgus V. Alanto archyve esančius laiškus, užrašus, straipsnius bei interviu, rašytoją galima įvardyti kaip žmogų, kuris turėjo itin tvirtą nuomonę.

Rašytojo istoriniai romanai remiasi pagoniškais idėjomis ir labai idealizuoto lietuvio samprata, todėl, kaip atsiminė Alė Rūta, spaudoje ir privačioje aplinkoje tokia nuomonė buvo pavadinta „Alanto religija“. Alės Rūtos teigimu, dėl politinių, istorinių, religinių jo kūrybos elementų V. Alanto nepavykdavo perkalbėti net patiems artimiausiems draugams.⁴

V. Alantas būdavo linkęs net kiek įsižeisti, kai diskutuodavo su savo knygų recenzентаis, kai kurias recenzijas priimdamas asmeniškai. Pavyzdžiui, 1975 m. jis įsižeidė dėl Alfonso Nako⁵ recenzijos, skirtos knygai „Šventaragis“: A. Nakas iškritikavo knygos gramatinės ir kalbos klaidas ir rekomendavo, prieš priduodant knygas leidyklai, leisti jas ištaisyti kalbininkams.⁶ V. Alantas dėl šios recenzijos net skundėsi „Draugo“⁷ redaktoriui ir teigė,

² *Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviai*: biografijų žinynas, t. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998, 27–28.

³ *Lietuvių dienos* 10 (159), 1975 gruodis, 6–9.

⁴ Alės Rūtos prisiminimai apie Vytautą Alantą, f. 23.

⁵ Alfonsas Nakas (gimė 1921 m. kovo 3 d., mirė 2015 m. gegužės 12 d.) – lietuvių žurnalistas. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje pasitraukė į Vakarus, gyveno Vokietijoje, paskui JAV. Alės Rūtos brolis.

⁶ Alfonso Nako laiškas Vytautui Alantui, f. 23.

⁷ „Draugas“ – JAV lietuvių krikščioniškosios krypties laikraštis, leidžiamas nuo 1909 m.

kad nenori būti mokomas lietuvių kalbos, bei nurodė A. Nako recenzijos, skirtos V. Alanto „Šventaragiui“, gramatines klaidas.⁸ Taip pat A. Nakui teko teisintis V. Alantui, kad nepastebėjo ir neįvertino kai kurių rašytojo apibūdintų istorinių objektų ir istorinių žinių panaudojimo romane.⁹ Įdomu tai, kad nors V. Alantas liko nepatenkintas recenzija, gauto patarimo paklausė ir, prieš išleisdamas kitas knygas, pasinaudojo kalbininkų paslaugomis. Tai rodo, kad V. Alantas griežtai gynė savo kūrinis ir pozicijas, tačiau į išmintingas mintis įsiklausydavo.

V. Alanto tautines pažiūras gerai atspindi jo teiginiai 1986 m. interviu „Dirvai“¹⁰:

Aš visada tikėjau ir šiandien tebetikiu lietuvių tautos amžinybe. Tauta tik tada dingsta, kai išblėsta jos noras tikėti savo amžinumu. Lietuvių tautos šaknys giliai įsišaknijusios prieškrikščioniškuose ir krikščioniškuose amžiuose. Neįmanu net spėlioti, kad atsirastų jėgos, įmanančios tas šaknis išrauti. Aš tikiu, kad lietuvių tauta ne tik išsilaikys, bet ir atkurs savo valstybę tokiose ribose, kurios leis jai saugiai ir pasiturinčiai gyventi, kaip dera moderniai ir kultūringai valstybei.¹¹

Alė Rūta, galėjusi vadinti V. Alantą savo artimu bičiuliu, su kuriuo ją siejo ilgametė draugystė, savo ruožtu apibūdino jį kaip gerą humoro jausmą turintį asmenį, kuris mėgdavo švelniai pasišaipyti iš kitų ir drauge iš savęs, nieko neįžeisdamas. Alės Rūtos nuomone, jis buvo džentelmeniškas, kritikuodavo ne žmogų, o idėją arba įvykį. Būdamas mąslus, taktiškas žmogus ir rašytojas, V. Alantas savo laiškuose kolegei Alei Rūtai tiek atskleidavo savo išgyvenimus dėl esamos politinės padėties gimtajame krašte, tiek aptardavo savo ir jos rašytas knygas ir straipsnius spaudoje bei Lietuvių rašytojų draugijos veiklą.

Jų susirašinėjimas parodo abiejų autorių literatūrinės kūrybos procesą, tai, koku vertingu būdavo laikomas kiekvienas žodis ir kaip atidžiai bei rafinuotai jis buvo dailinamas, literatams aptariant tiek esmines kūrinio detales, tiek nedideles smulkmenas. Alės Rūtos ir V. Alanto korespondencijoje svarbią vietą užima vienas kito kūrinių bei straipsnių spaudoje vertinimas išsakant savo nuomonę, požiūrį ir įžvalgas apie kito kūrybą. Jų bendravimą galima apibūdinti kaip itin draugišką ir taktišką, o jei nesutikdavo su kito nuomone, kritikuoti jie stengdavosi kuo švelniau. Šiltas bendravimo tonas bei abipusis domėjimasis vienas kito kūryba persmelkia visus jų laiškus vienas kitam.

Apie 1987 m. pašlijo V. Alanto sveikata. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo paskelbimas 1990 m. kovo 11 d. suteikė nemažai širdgėlos ir rūpesčio: jo nuomone, Lietuva iki tikros laisvės turės dar daug iškentėti. V. Alantas mirė praėjus mėnesiui po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo.

Alė Rūta iki pat gyvenimo pabaigos išliko aktyvi JAV lietuvių visuomenės veikėja, be to, 1992 m. tapo Lietuvos rašytojų sąjungos nare. Ji mirė 2011 m. Kalifornijoje.

V. Alanto ir Alės Rūtos susirašinėjimas yra ne tik puikus lietuvių išeivijos rašytojų tarpusavio bendravimo atspindys, bet ir vertingas istorinis šaltinis vertinant lietuvių

⁸ Vytauto Alanto laiškas „Dirvos“ redaktoriui, f. 23.

⁹ Alfonso Nako laiškas Vytautui Alantui, f. 23.

¹⁰ „Dirva“ – JAV lietuvių savaitraštis, leidžiamas nuo 1916 m.

¹¹ Vytauto Alanto interviu „Dirvai“, f. 23.

literatūrą, kuri buvo spausdinama laisva nuo sovietmečiu Lietuvos teritorijoje vykdytos cenzūros. Todėl tam tikra prasme šie laiškai tiek perteikia tikruosius lietuvių išeivijos rašytojų išgyvenimus dėl savo šalies likimo, tiek parodo giminės ilgesį.

Šie lietuvių išeivijos kultūros veikėjai liudija, kad Lietuvos inteligentija, priversta išvykti iš gimtojo krašto, neprarado glaudaus kultūrinio ir emocinio ryšio su Lietuva. Tai atsispindi jų refleksijose tiek asmeniniuose laiškuose draugams, tiek jų kūryboje ir teikė galimybę Lietuvos išeivijos dalyviams per dramaturgiją prisiliesti prie savo tautos kultūrinio pagrindo, laukiant nepriklausomos Lietuvos paskelbimo.

Šių rašytojų korespondencija yra svarbus šaltinis tiriant lietuvių rašytojų išeivijoje veiklą, padedantis suprasti jų kūrybos aplinkybes, taip pat leidžiantis pažinti JAV lietuvių rašytojų draugijos veiklą – šis susirašinėjimas atskleidžia įvairias šios draugijos veikimo detales. Alės Rūtos ir V. Alanto laiškuose vienas kitam daugiausia rašoma apie jūdviejų kūrybą, visuomeninę veiklą, įvairius rašinių, novelių arba spaudos straipsnių konkursus. Šiuose šaltiniuose gausu ir lietuvių išeivijos JAV gyvenimo elementų, kurie naudingi lietuvių išeivijos gyvenimo, taip pat istorijos, literatūrologijos, kultūrologijos ir kitiems moksliniams tyrimams.

V. Alanto archyvas saugomas Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institute (fondo numeris 23). V. Alanto archyvą iš esmės sudaro jo asmeninė korespondencija su lietuvių išeivijos rašytojais, žurnalistais bei kitais lietuvių išeivijos veikėjais. Archyve gausu V. Alanto rankraščių, dienoraščių ir spaudos iškarpų. Pastarosios yra daugiausia apie knygas arba pagal jas pastatytus spektaklius, lietuvių rašytojus, tuometę Lietuvą bei jos istoriją.

Alės Rūtos archyvas yra saugomas keliose vietose. Dalis jo yra laikoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje, taip pat Maironio lietuvių literatūros muziejuje ir Rokiškio rajono savivaldybės Juozo Keliuočio bibliotekoje. Visi šaltinių publikacijai parinkti laiškai yra paimti iš V. Alanto archyvo, tad V. Alanto laiškai, skirti Alei Rūtai, yra spausdinimo mašinėlės mašinraštinės kopijos. Publikuotuose šaltiniuose pataisytos rašybos, skyrybos ir korektūros klaidos.

Laiškai

1

EDMUND ARBAS¹² A.I.A. ARCHITECT
4755 DOVER ROAD BIRMINGHAM MICHIGAN
Balandis, 1959 m.

Rašytojui Vytautui Alantui,

Kaip žaibas skrodė per spaudos puslapius Vytautui Alantui paskirta pirma premija už geriausią straipsnį apie komunizmą.

Mes jungiame savo džiaugsmą su Jūsų ir linkime, kad kūrybinis įkvėpimas neduotų ramybės, skatindamas keltis į erdvių beribes ar leistis į gilumas, ieškant kūrybos grožio ir tiesos. Sveikiname laimėjimo progą. Geriausios sėkmės kūrybiniame gyvenime, linkime –

Edm. Arbačiauskas

Gyvuok, Vytautai! – Alė.

2

1960 m. birželio 10 d.

Brangus Kolega,

Ačiū už ilgą, įdomų, nuoširdų laišką ir taip pat už vakar atkeliavusią didelę ir mielą dovaną – Tavo naują knygą. „Tarp dviejų gyvenimų“¹³ puikiai išleista (mano manymu, vienas pačių gražiausių iki šiol „Draugo“¹⁴ leidinių ir ne vien išorine prasme). Man labai patinka viršelis; stora knyga, yra, ką paimti į rankas. Prisipažinsiu, jau žadėjau užsisakyti per Knygų („Draugo“) Klubą pati, nes žinau, kaip marijonai šykščiai duoda knygų autoriui (aš gavau tik 25, kitas pirkau). Maniau, kad ir Tu, daug draugų bei kolegų turėdamas, neištesėsi visiems dovanoti.

Ir Edmundas¹⁵, ir aš – labai sužavėti ir dėkingi, kad mus atsiminei; ačiū iš visos širdies!

¹² Edmundas Arbas-Arbačiauskas (gimė 1915 m. birželio 26 d., mirė 2004 m. liepos 31 d.) – lietuvių architektas, dailininkas. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje išvyko į Vakarus, iš pradžių į Vokietiją ir Austriją, vėliau – į JAV. Alės Rūtos vyras.

¹³ „Tarp dviejų gyvenimų“ – V. Alanto romanas, išleistas 1960 m. Čikagoje.

¹⁴ „Draugas“ – JAV lietuvių krikščioniškosios krypties laikraštis, leidžiamas nuo 1909 m.

¹⁵ Edmundas Arbas-Arbačiauskas – architektas, dailininkas. Alės Rūtos vyras.

Suprantu tavo apsimylimą dėl „Laisvi per amžius“ atstūmimo, suprantu visą gaudumą ir pyktį, kuris liko po to. Bet, norint optimistiškai gyventi, reikia dabar visas tas nuosėdas užmiršt, išmest iš širdies ir džiaugtis, kad Tavo didelis darbas ir didelis kūrybinis užsidegimas bei užsimojimas įsikūnijo į tokį dailų pavidalą. Sveikinu, Vytautai, širdingai spaudžiu rankas! Sveikina ir Edmundas. Džiaugėsi ir vaikai, pamatę ir pavartę, „kad tokia graži atspausdinta pono Alanto knyga“...

Esu pasiryžusi, Vytautai, rašyti apie Tavo knygą pasisakymą. Kur norėtum, kad atspausdintčiau? Kuriame laikrašty? Tik negalėsiu to padaryti labai greit, nes sekančią savaitę kelionės į Los Angeles ir – dabar pakuojamės, o tenai reikės dairytis namų, įsikurti ir t. t. Laikinais apsistosiu pas B. Brezdžionį¹⁶, o adresas laikinas (gal net iki metų galo) bus: e. a. c/o „Lietuvių Dienos“¹⁷, 4364 Sunset Blvd., Hollywood 29, Calif.

Sakai, Detroite suskamba ir liūdnesnės gaidos, nors aplinkui skamba draugų dainos ir raginimai išgerti? Aš tą žinojau seniai. Jūs turit šaunių, linksmų draugų, bet žinau, kad Tavęs negali jie visiškai patenkinti. Taip, su tėv. Žūraičiu būtų galima padiskutuoti, pasišnekėti; jis Tave mėgsta. Deja, mano santykiai su tėv. Tomu kiek pakrypo (Edmundo tebėra tie patys). Laiškuose mes ėmėm nebesutikti dėl Mingėlos¹⁸ monografijos leidimo (tebesu dar Komite) ir net kiek susikirtom. Mėginu nepainioti nuomonių apie objektyvius dalykus ir asmeninės draugystės, bet tėv. Tomas labai karštas ir ambicingas: jau „akies ant manęs nebeturi“. Bet tegu tai palieka tarp mūsų. Vis tiek su tėv. Tomu tebesusirašinėjam, ir aš jam nejaučiu jokios neapykantos. Apie jį susidariau nuomonę pačioje mūsų draugystės pradžioje, ir ta nuomonė, deja, daug nesikeičia. Vis tiek jis – šaunus dominikonas!

Ne, Vytautai, negalvoju, kad Tu Gliaudai¹⁹ pavydi. Tokia Tavo nuomonė apie jo raštus bei jį patį ir tiek. Nepatinka ir man jo sakiny, jog dirbtinumas daugely vietų, jo, sakyčiau, daugeliu atvejų „medinė literatūra“, bet tas žmogus nėra tiek kvailas ir nesimpatingas, kaip Tu manai. Nepažįsti, užtat. Jis turi ir galvą, ir širdį. Pradžioj (Detroite) mes su Gliuda vienas kito nemėgom, buvom kartą net labai susikirtę, bet paskui kažkaip ėmėm vienas kitą pakęsti ir net pamėgti.

Nežinau tikrai, kokios jis nuomonės apie mane (kaip rašytoją ir žmogų), bet aš jo neneigiu. Jis kažką turi savy, nors ne tiek, kiek tvirtina trys premijos (jas laikau atsitiktinumis).

¹⁶ Bernardas Brazdžionis (gimė 1907 m. vasario 2 d., mirė 2002 m. liepos 11 d.) – lietuvių poetas, prozininkas, dramaturgas. Lietuvių rašytojų draugijos narys. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje išvyko į Vakarų. Nuo 1949 m. gyveno JAV. Buvo žurnalo „Lietuvių dienos“ vyr. redaktorius.

¹⁷ „Lietuvių dienos“ – JAV lietuvių tautinės krypties žurnalas, leistas Los Andžele 1950–1992 m.

¹⁸ Vladas Mingėla (gimė 1905 m. spalio 19 d., mirė 1977 m. balandžio 29 d.) – lietuvių žurnalistas, redaktorius. 1944 m. pasitraukė į Vokietiją, 1947 m. persikėlė į JAV. Buvo Lietuvių žurnalistų sąjungos vicepirmininkas.

¹⁹ Jurgis Gliuda (gimė 1906 m. birželio 21 d., mirė 1996 m. sausio 3 d.) – lietuvių teisininkas, rašytojas. 1944 m. išvyko į Vokietiją, nuo 1947 m. gyveno JAV. Redagavo žurnalą „Lietuvius teisininkas“. Parašė eilėraščių, novelių, romanų.

Apie Tavo romaną vėl dar girdėjau nuomonių – daugiausiai labai gerų arba gerų. Peikia romaną tik tie, kurie, atrodo, dėl kažko Tavęs asmeniškai nemėgsta. Žinai, kad tokie žmonės kritikuoja ar peikia, knygos net neskaitytę.

Įdomu, kad gilini esi į 13-tą amžių. Nesakiau niekam, bet po „Trumpos dienos“²⁰ aš visą tą laiką gilinausi ir rašiau iš 13-to, 15-to, 17-to amžių medžiagos. Dabar spausdinamas „Darbininke“²¹ „Žvaigždė viršum girios“²² yra iš 13 a. (pirmoji dalis mano kelių dalių „Didžiosios meilės“). „Drauge“ spausd. „Motinos rankos“²³ yra IV-toji „D.m.“ dalis.

Deja, Vytautai, medžiagos Tau nei duoti, nei beveik nurodyti negalim. Apie metus aš pati vargau; graibščiausi ir po žurnalus, metraščius, enciklopediją, laikraščių iškarpas. Skaičiau visa, kas tik lietė 13, 15, 17-to amž. Lietuvą ir lietuvi. Net ir tuos žurnalus bei įvairias iškarpas, išvažiuodama iš Birmingham, palikau, nes mano darbas jau buvo atliktas.

Patariu, Vytautai, jei būtum Čikagoj, kreiptis į kazimieriečių seselių (lietuvių) biblioteką. Man neteko ja naudotis, bet tėv. Tomas sakė, kad jos turi daug literatūros (ypač žurnalų senų). Pati asmeniškai, deja, nieko Tau, ir norėdama, negalėčiau duoti. Tiesa, tada aš atidžiai, studijuodama perskaičiau Šapokos²⁴ ir Sruogienės²⁵ „Lietuvos istoriją“ (plačiąją). Abiejų – ta pati Lietuvos istorija, bet parašyta skirtingai ir abiejose knygose radau ne tik istorinių metodų skirtumo, bet skirtingos ir medžiagos. Skaičiau ir verstinių veikalų apie istorinę Lietuvą, pav. Sinkevičiaus ir kitų.

Mano septyni mėnesiai buvimo Sakramente literatūriniu atžvilgiu buvo visiškai tamsūs. Nieko neparašiau, nieko nepradėjau. Kad susitvarkysiu Kalifornijoje, turbūt nieko gero ir negalėsiu rašyti (kitaip sakant, nieko iš viso; nes kas gali sakyti, kad ką gero bet kada parašiau?).

Sėkmės, Vytautai, Tavo darbuose! Dar kartą ačiū už knygą. Džiaugiuosi, jei kartais parašysi įspūdžių iš savo pasaulio, ypač literatūrinio.

Iki – Alė.

P.sc. Menų Klubu²⁶ susirinkime Los A. buvo labai įdomu (aš paskaitų neskaičiau, tik „atsinešiau“ temą ir įvedžiau visus į diskusijas.) – A.

²⁰ Alės Rutos romanas, išleistas 1955 m. Čikagoje.

²¹ „Darbininkas“ – JAV lietuvių katalikiškas laikraštis, leidžiamas nuo 1915 m.

²² Alės Rutos romanas, išleistas 1960 m. Bruklina.

²³ Alės Rutos romanas, išleistas 1961 m. Čikagoje.

²⁴ Adolfas Šapoka – lietuvių istorikas.

²⁵ Vanda Daugirdaitė-Sruogienė – lietuvių istorikė.

²⁶ Dailių menų klubas, veikęs Los Andžele. 1956 m. Bernardo Brazdžionio, Juozo Tininio, Algirdo Gustaičio, Elenos Tumienės, Antano Rūkštelės, Elenos Rūkštelienės, Broniaus Budriūno ir Danos Mitkienės įkurtas menininkų klubas, kurio tikslas buvo svarstyti kūrybos klausimus. Rašytoja Alė Rūta ir jos vyras Edmundas Arbas buvo aktyvūs šio klubo nariai.

1961 m. VI 10 d.

Mielas Vytautai,

Labai ačiū už įdomų laišką su mano knygų kritika ir kitais pasisakymais.

Taip, malonu gauti liaupsinimų, ar ne? – Bet brangesnis yra tiesos žodis, nors ir kartus. Taip bent man yra. Ir aš Tau labai dėkinga už tiesų ir taiklų žodį abiem mano knygoms. Trečiąją – „Žvaigždė“ – šiandien Tau išsiunčiau. Iš širdies linkiu, kad Tavo kūrinys, plaukias iš 13-to šimto rūkų, būtų vertingas ir su įdomiu istoriniu fonu, kurio man pristigo. Džiaugiuosi, kad „Tarp dviejų gyvenimų“²⁷ buvo visų skaitomas ir plačiai nagrinėjamas. Don't worry! Alanto era vis tiek užplūsta manąją (kad ir kaip iš rago papylusią knygų krūvą); ir linkiu, kad Alanto era niekada nepasibaigtų. Labai linkiu „Tarp dviejų gyvenimų“ vokiško leidinio. Sveikinu, kad tavimi susidomėjo gimnazijos jaunimas ir ryžosi romaną versti į vokišką liežuvį.

Tik neseniai brolis parašė, kad Irena sunkiai sirgo. Anksčiau iš niekur to nebuvo girdėjusi. Sakai, jau pasveiko? Tai sveikink ją nuo mūsų, linkime, kad nebesirgtų, kad būtų stipri ir graži, kaip buvusi. O Tau linkime, kad Fordas būtų maloningesnis, nestumdytų ten ir atgal.

Mes irgi diena iš dienos grumiamės su įvairiais rūpesčiais ir negalavimais. C'est la vie²⁸. Kad ir saulėtoj Kalifornijoje, nuolat užpuola slogos ir kitokios sveikatos negerovės. Edmundas laikė egzaminus, kad būtų registruotas Kalifornijoje. Vaikai mokosi; neblogai. O aš niekur nedirbu, bet iš darbų negaliu iškišti galvos, – vis skęstanti.

Tau, Vytautai, siunčia linkėjimus tokia poetė dr. Elena Tumienė²⁹. Sakė, mačiusi seniai tavo „Užuolanką“ (ar tokia buvo drama) scenoje, labai jai padarę įspūdį; bendrai ji Tavo raštų užimponuota. Ji dėsto katalik. „koledžiuje“ ir Pietų Kalif. U-te pasaulinę literatūrą.

Linkėjimai nuo mūsų visų Irutei ir Tau ir sveikatos, sėkmės Jums visiems – Tavo kolegė Alė.

²⁷ „Tarp dviejų gyvenimų“ – V. Alanto romanas, išleistas 1960 m. Čikagoje.

²⁸ Išvertus iš prancūzų kalbos reiškia „toks gyvenimas“.

²⁹ Elena Tumienė (gimė 1920 m. kovo 16 d., mirė 1994 m. rugsėjo 22 d.) – lietuvių rašytoja, pedagogė. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje išsikėlė į Vakarų, 1951 m. – į JAV. Mokslų daktarė. Dėstė Kalifornijos universitete, Otis dailės institute. Lietuvių rašytojų draugijos narė.

4

Rašytojui laureatui

Vytautui Alantui - -

1966 m. rugsėjo 19 d.

Mielas Kolega Vytautai,

Su dideliu džiaugsmu perskaitėme spaudoje žinią, kad laimėjai „Dirvos“³⁰ skelbtą Novelės Konkursą savo novele „Viskas galėjo ir Kitaip Susiklostyti“. Jau ir pačią novelę labai sudominti sekame „Dirvos“ literatūrinėje atkarpoje.

Nuoširdžiai sveikiname su šiuo dideliu laimėjimu! Ilgiausių ir kūrybingiausių metų Tau, Vytautai, ir daug džiaugsmo bei pasididžiavimo visai Jūsų šeimai!

Taip pat su dėmesiu bei pasigėrėjimu skaitėme ir kitus Tavo rašinius „Dirvoje“; laukiame daugiau!

Gyvuok, Mielas rašytojau, kurk ir švytėk savo sugestyviu Žodžiu šioje mūsų ištrėmimo tamsoje. - -

Nuoširdžiai ir pagarbiai,

Alė Rūta ir Edmundas Arbai.

5

Iškiliam Rašytojui,

Mielam Kolegai ir Bičiuliui

Vytautui Alantui - -

1972 m. balandžio 30 d.

Santa Monica, Calif.

Mielas Kolega Vytautai,

³⁰ „Dirva“ – JAV lietuvių savaitraštis, leidžiamas nuo 1916 m.

Nedaug gyvenime momentų, kai tartum sudreba žemė ir širdis... Ar Tau nėra tokia valandėlė dabar, kai draugai ir Tavo gerbėjai, įvertindami Tavo puikią, nuoširdžią, patriotišką kūrybą, susirenka į vieną daiktą, išsikviečia Tave ir, įkvėpti pagarbos bei meilės rašytojui, pakloja Tau po kojų „lietuviško nuoširdumo puokštę“. Tu esi, Vytautai, vertas ir nusipelnęs! Užtat džiauksis ir semkis daugiau įkvėpimo bei jėgų, kad liktum Kūrėju iki paties saulėlydžio!..

Priimk ir mano, taip pat visų Arbų Šeimos meilę ir pasididžiavimą Tavimi bei pagarbą, –

Tavo nuolanki draugė

Alė Rūta

6

Jubiliatui Rašytojui Vytautui Alantui³¹

1972 m. spalio mėn.

Mielas Kolega Vytautai Alantai,

Neišdrįsus ir nesuskubus pasveikinti Tavo triumfo dienoje Čikagoj, nuoširdžiausiai sveikinu dabar, Tave labai vertai pagerbiant „namie“, Detroite, kur esi išlašinęs daug prakaito ir daug rašalo... Linkiu, kad rašalo iš po Tavo plunksnos dar daug nutekėtų per popierių į žmonių sąmones ir širdis.

Nesupykit, jei „padėsiu“ šiandien Broliui Tavo „Amžinąjį lietuvi“³² aptart. –

Jei kas šį pastarąjį Tavo romaną laiko per „seksualių“ ar per stiprių, ar per silpnų, ar dar kokių, tai aš noriu visiems ikšioliams kritikams paprieštarauti ir pabrėžti, kad Tavo, Kolega Vytautai, „Amžinasis lietuvis“ jau pirmame tome vykusiai nupiešino lietuvių, ypač vyro, paveikslą: tas lietuvis ir protauja, ir svajoja, ir truputį nevaleiva, ir dažnai „prašauna pro šikšnelę“, ir nugaria, ir išsiblaivęs vėl rimtas... O jei antrame tome padarysi jį laimingą su ta lietuvaite, tai geros žmonos rankoje bus jis puikus vyras! Tokie lietuviai vyrai dažniausiai yra, – taip sakydavo dar mano Mama, kuri turėjo nemažai kaimiškos išminties.

Sėdėdamas sodely tarp savo rožių (nelietingomis dienomis), mielas Kolega Vytautai, ilgus metus rašyk, kurk romanus ir dramas, noveles, komedijas ir... tragedijas, lipdyk lietuvių charakterį kaip gyvą, lipdyk stiprų, kad nesubyrėtų...

Stebiuosi, Kolega Vytautai, Tavo jaunatvė išvaizdoj ir sieloj, kūryboj ir žurnalistikoj.

Gyvuok ilgus metus ir pasiek pilniausio žydėjimo!

³¹ Alės Rūtos laiškas V. Alantui 70 metų jubiliejaus proga.

³² „Amžinasis lietuvis“ – dviejų tomų V. Alanto romanas, išleistas 1972 m. Londone.

Su nuostaba ir pagarba, su geriausiais linkėjimais
Tau ir Tavo atžaloms –

Alė Rūta
Santa Monica, California.

7

P.S. Šis laiškas, žinoma, privatus.

1973 m. vasario 18 d.

Mielieji,
Irena ir Vytautai,

Šią mano ilgą nedovanotiną tylą nelaikykite nedėkingumu. - -

Buvau sujaudinta knygom ir prierašais. Labai labai dėkinga! –

Nebežinau, ar Tau atsakiau, Irute, į mielą Tavo laišką. - -

Nieko naujo. Tie patys vargai. Vytautai, atsimeni penkias ar šešias darbo pilnas dienas? Pridėk dar visą namų ruošą, dar vieną kitą kultūrinį įsipareigojimą... Ir problemos, ir negalavimai, e.t.c., e.t.c.

Nenoriu skųstis, – gyventi dar galima, „Lietuvių Dienose“ tik mažytę įtaką beturiu, džiaugiuos, kad nors tiek Tave paminėjo.

Kodėl, manai, aš nepasilikau redaktore? – Kvietė išbuvus vienus metus po J. Tininio³³ mirties literatūros redaktore, užteko tos „duonos“... Daug kartėlio, o jokio džiaugsmo ar jokios naudos.

Jeigu, Vytautai, norėsi, gali nusiųst tuos mano „Atvirus žodžius“ „Dirvai“; gal per porą atkarpų įdėtų. Jei nori, gali kai ką nubraukt (ne per daug); gali tik dalį „Dirvai“ duot. Visa Tavo valioje.

Laikykitės ir džiaukitės artėjančiu pavasariu. Bučiuoju abudu, linkėjimai nuo Edmundo ir Rasos. Parašykite. - - jūsų Alė (Rūta)

³³ Juozas Tisinis (gimė 1907 m. lapkričio 4 d., mirė 1971 m. rugpjūčio 2 d.) – lietuvių rašytojas, vertėjas. Po Antrojo pasaulinio karo pasitraukė į Jugoslaviją, vėliau – į Vokietiją, Australiją ir JAV. Vienos universitete gavo daktaro laipsnį. Kalifornijos universitete dėstė lituanistiką.

1975 I 9 d.

Brangus Kolega Vytautai,

Iš gilumos širdies dėkoju už „antrąjį Šventaragį“³⁴! Tai buvo didelė pokalėdinė dovana, nesitikėta, labai brangi, labai pradžiuuginusi. Ačiū už tokį šiltą, draugišką įrašą. - - Štai, sėdžiu viena prieš vakarinį mūsų namo langą, saulė jau virš okeano tirpsta, Kalifornijos pušys paausintos. Tai mano „laisva diena“ (kai ne darbovietėj) ir galiu kiek apie mėgiamus dalykus ir apie mylimus žmones pamąstyti...

Vytautai, mintyse aš „režiuuoju“ Tave ir Tavo kūrybą. Režiuuoju, tai yra peržvelgiu iki dabar, ne objektyviai, o per savo jausmų ir per savo žinojimo labirintus perskleidžiu ir... su džiaugsmu pasigaunu išskrendant (lyg balandį) išvadą: aš Tavo kūrybą tikrai pamėgau!

Toks savitas Tavo kalbėjimas... knygoje. Kalbėjimas su savim ir su skaitytoju. Tokie saviti, tvirti, įsitikinimų žmonės – Tavo raštų veikėjai. - -

Ir... Ypatingą jausmą turiu „Šventaragiui“! Man tas po senovinę Lietuvą klajojęs jaunuolis labai mielas. Tai lyg pats lietuvis - - incognito; lietuvis – didžiąja raide. Čia – Tavo amžinasis lietuvis! Ypač – antrajame tome. – Čia juk visa filosofija! Religija! Amžinas įsitikinimas. Tavo įsitikinimas! Tu, Vytautai, juk tiki tuo iš esmės doru, tikinčiu (amžinybe), humanišku, svajotoju ir tvirtavaliu idealų siekėju – lietuviu! Ir aš, Tavo Šventaragį skaitydama, pradedu tikėti! Ar bent juntų tikrą pagarbą tam Tavo tikėjimui, tam tavo lietuviui ir Tavo – mūsų – Lietuvai!

Aš pamėgau ir Tavo ramų pasakojimo būdą, ir tavo naujadarus (retus, tik Tau būdingus) žodžius.

Pas mus (lapkričių-gruodį) viešėjo mūsų Nijolė. Ji daugiau vis domisi senovės Lietuva. Rekomendavau Tavo, Kralikausko³⁵ knygas. „Šventaragio“ pirmąjį tomą net pasiskolinus išsivežė į Havajus. Reiks jai abi dalis iš „Vilties“ parsisųdinti. Sakė, kad jai Tavo raštus nesunku skaityti, kad jai suprantami. – Aš tuo labai džiaugiaus.

Tau nuoširdžiai linkiu, Vytautai, kad ir šie metai būtų kūrybingi ir sėkmingi!

Aš pati dar vis dirbu (Rasai ir Arimantui padėt meno ir „science“ studijose) ir savus kūrybinius polėkius turiu pristabdyti. Bet vis yra viltis: kada nors...

³⁴ „Šventaragis“ – dviejų tomų V. Alanto romanas, išleistas 1972 ir 1974 m.

³⁵ Juozas Kralikauskas (gimė 1910 m. spalio 22 d., mirė 2007 m. sausio 25 d.) – lietuvių rašytojas. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, nuo 1948 m. gyveno Kanadoje. Parašė istorinių romanų ciklą iš Lietuvos karaliaus Mindaugo valdymo laikotarpio.

Būk sveikas, stiprus ir šviesus! –
Visada dėkinga už draugiškumą ir draugystę

Tavo – Alė Rūta

9

Redfordas, sausio 15 d. 1978 m.

Labai miela Bičiule ir brangi Kolege Ale Rūta,

Va, aš ir vėl tau rašau, o rašau dėl to, kad perskaičiau Dirvoje Tavo tiesiog tviskantį gražiausių žodžių vėrinį apie mane ir mano paskutinę knygą. Neatsimenu, kad kas tokiu vaizdžiu ir sugestviu stiliumi būtų rašęs bet kada apie mane. Mano nuoširdžiausia padėka priklauso Tau kaip kolegei, bičiulei ir kaimo dukrai: mat, mes abu esame ūkininkų vaikai ir gal kaip tik dėl to taip gerai susiprantame.

Man itin buvo svarbu ir įdomu išgirsti tavo nuomonę apie Liepkalnio Sodybą³⁶, nes, būdama ūkininkaitė, gerai, gal dar geriau pažįsti _____, kurią aš tik mėginau atvaizduoti. Atrodo, kad mano didelių „nukrypimų“ nebūsi radusi, išskyrus du mano labai mylimus charakterius: Agnę ir Netosę... Kai Tu pasakei, kad aš, išsiųsdamas Agnę pas tėvus atsivežti savo kraitį, lyg ją pažeminau, lyg priverčiau „išsirinkti“ sau deramą vietą Norgailose, tai vos nepalindau po stalu iš nustebimo. Juk, miela ir brangi Kolege, tuo gestu Agnę kaip tik parodė save, savigarbą ir ambiciją, ir savarankumą. Ar kai ką _____ kai ji, sugrįžusi iš Žemaitijos, tęskė ant stalo 1.000 litų ir, nė žodžio netarusi, išėjo į seklyčią? Kita vertus, aš visiškai nenorėjau, kad ji visą gyvenimą jaustųsi lyg ir antraeilis šeimos narys. Tarp jos ir šitų Norgailų visada būtų likęs tam tikras plyšelis. O trečia, ji tai padarė ir dėl bendros šeimos ramybės. Ar tai pažemini- mas? Ar tai neparodo jos savarankumo, išdidumo ir ambicijos?

Kitas reikalas su ta gyvastingąja kaimiete Antose. Rašant man visą laiką vėlėsi galvoje jos charakterį „išvystyti“ iki galo, sakysime, ji galėjo padegti Norgailų klojimą ar kokį kitą nusikaltimą padaryti. Bet aš nenorėjau į savo, galima sakyti, idilinį romaną įvesti polici- jos, o antra, man rodos, yra visiškai natūrali ir gyvenimiška, kad _____ suradus kitą, jos polinkiams atitinkamą jaunikaitį, gyvenimas grįžta į ramesnę tėkmę. Žodžiu, Antosės charakterio problemą aš išsprendžiau taikiai būdu ir nesijaučiu per daug nusikaltęs, kad jis nebūtų pakankamai pateisintas psichologiškai.

Ak ta kalba kalbelė! Tu mane užpuolei lygiai dėl tų pačių žodžių, kaip ir Tavo brolis Al- ponsas³⁷, recenzuodamas Šventaragį Drauge.

Yra mikčiojo ir mykčiojo – Dabartinis Lietuvių Kalbos žodynas, II laida. Žinai, Kolege, mane visada stebino kritikų polinkis, anot Krėvės, pablusinėti kalbą. Žinoma, tai parodo

³⁶ „Liepkalnio sodyba“ – V. Alanto romanas, išleistas 1977 m. Čikagoje.

³⁷ Alfonsas Nakas.

kritikų kalbos gerą mokėjimą, o autoriaus „šlubavimą“, betgi išleidus knygą nieko nebegalima pataisyti.

Tad, brangiausia Ale, nuoširdžiausias dėkui už recenziją.

(Vytautas Alantas)

10

P.S. Prašau – neatsakinėk dabar į laiškus!

1978 m. bal. 10 d.

Mielas Kolega Vytautai,

Nuo tos minutės, kai „Dirvoj“ perskaičiau žinią apie Tavo ligą, mintimis ir maldomis buvau nuolat greta tavęs (ir Irutės, nes ji, vargšelė, įsivaizduoju, yra išsigandus ir pavargus...) Iš toli nugirstu (Raštu), kad jau palengva sveiksti, tai rūpestis atslūgo.

Brangus Vytautai, paklausk senos draugės ir bičiulės: visa kita dabar nesvarbu, tik Tavo poilsis, ramybė ir sveikimas; taigi, klausyk Irutės, klausyk daktaro, susilaikyk pats, kiek gali, nuo nerviškumo ir pavargimo. Pamatysi, sustiprėsi ir netrukus grįši prie „rašomojo stalo“...

Žinau čia, Santa Monikoje, vieną buvusį muzikantą, tokį Narlantą; jis prieš 10 su virš metų buvo susirgęs širdim, gana stipriai, prisilaiko, pasisaugo ir gyvena normalų gyvenimą.

Nereikia man ir minėt, kaip mes susijaudinom ir kaip visi nusiminėm (tavo draugai, režisierė, aktoriai, publika...), kad į „Saulėgrąžų salos“ premjerą neatvažiuosi. Bet... pasveik ir atvažiuosit atostogų! Gerai? Nuo Edmundo ir savęs – sveik, sveik! Bučiuoju ir vis dar meldžiuos, – Jūsų Alė

11

1978 m. V 1 d.

Mielas Kolega Vytautai, –

Sveikinu! Premjera jau praėjo, salė buvo pilna (tai – komplimentas!); paprastai pas mus jokios salės joks parengimas nepripildo. Aš manau, kad Dalila³⁸ Tau „sarmatos nepadarė“. Be

³⁸ Dalila Mackialienė (gimė 1921 m. kovo 31 d., mirė 2001 m. vasario 13 d.) – lietuvių režisierė, rašytoja. Po Antrojo pasaulinio karo gyveno Australijoje, vėliau JAV. Režisavo Los Andželo dramos sambūrio spektaklius, tarp kurių buvo V. Alanto „Kyla vėtra ūkanose“, „Saulėgrąžų sala“, taip pat Alės Rūtos „Ant liūnų krašto“.

to, ji po vaidinimo labai gražiai apie Tave pakalbėjo, kad gavusi prieš vaidinimą laišką, kad, deja, susirgai, kad esi kelių žanrų rašytojas, minėjo ir „Liepkalnio Sodybą“... Labai šiltai, labai gražiai publikai apie Tave atsiliepė; jos žodžius palydėjo plojimais, šilti plojimais...

Dekoracijos buvo neblogos, taip pat – efektai: audra su žaibais, muzika ir kita.

Kalbėjau su Dalila (ir Raila³⁹) apie vaidinimo eigą Detroite. Dalila sako, kad jos keli aktoriai iš „Saulėgrąžų salos“ gali nuskrist sekmadieniui tiktai, dėl to ji ir priversta sekmadienį Alanto komediją rodyti. O Bronys mano, kad „tūrą“ užbaigt su autorium, kuris tame mieste gyvena, esą geriau (paskutinis žodis!).

Tokie pas mus dalykai. Kas pas Jus? Kaip sveikata? Laikykis, Vytautai, sveik, kad galėtum savo „kūdikį“ pamatyti Detrito scenoje...

Na, ir sukūrei Tu tuos du bohemos dailininkus! Ir – poniutė (Vida) labai ir labai „spalvinga“!

Geriausiai vaidino Vidą (Danutė Barauskaitė – prof. Myk. Biržiškos anūkė) ir Saulius Matas – girtuoklio dailininko (Z. Riaubos) rolę; Saulius Matas yra prof. M. Gimbutienės⁴⁰ giminaitis.

Sveikinu dar kartą! Gyvuokit! - - Su meile – Alė.

12

Redfordas, gegužės 6 d. 1978 m.⁴¹

Brangi Kolege Ale Rūta,

Pagaliau susilaukėme su Irena pirmos kregždės iš Angelų Miesto. Visi apgailestavome, kad nedavėme savo draugams mūsų telefono nr., nors, žinoma, galėjome ir mes Jums pasikambinti, bet neturėjome Jūsų telefono nr. Žodžiu, praleidome kone visą savaitę abejonėse... Žinai, brangi kolege, rašėivos gyvenime premjera yra šioks toks įvykis.

Iš Tavo laiško susidaro įspūdis, kad premjera praėjo ne taip jau blogai. Tavo informaciją paduosiu čia pranešti per mūsų radijo valandėlę. Kai parašai scenos veikalą, ir jis išvysta

³⁹ Bronys Raila (gimė 1909 m. kovo 10 d., mirė 1997 m. balandžio 13 d.) – lietuvių žurnalistas, rašytojas, ideologas. 1944 m. išvyko į Prancūziją, 1948 m. – į JAV. Vienas iš žurnalo „Santarvė“ steigėjų. Išleido apie 20 publicistinių knygų.

⁴⁰ Marija Gimbutienė (gimė 1921 m. sausio 23 d., mirė 1994 m. vasario 2 d.) – lietuvių archeologė ir antropologė. Antrojo pasaulinio karo metu pasitraukė iš Lietuvos, 1946 m. Vokietijoje baigė Tiubingeno universitetą, 1949 m. išvyko į JAV, ten dirbo Harvardo universitete. Nuo 1964 m. – profesorė Kalifornijos universitete.

⁴¹ V. Alanto laiškas Alei Rūtai dėl Dalilos Mackialienės pastatyto spektaklio Los Andžele pagal V. Alanto komediją „Saulėgrąžų sala“.

dienos šviesą, žinoma, nori, kad jis būtų žiūrovo priimtas su entuziazmu, bet kai to nėra, tai reikia tenkintis ir „šiltu priėmimu“. Vis geriau kaip nieko ir jau daug geriau už visišką tylą arba nušvilpimą. Šiaip ar taip aš esu Tau labai dėkingas už informaciją, kuri mane apramino, kad premjeros publika nenušvilpė.

Labai laukiame Mackalienės⁴² teatro Detroite, tik aš labai rūpinuos, ar galėsiu dėl sveikatos pajudėti į spektaklį. Mano žanro negalavimai labai nenoriai tave apleidžia. Neina blogyn, bet gerėja irgi labai pamažu. Turiu vilties, kad pajudėti iš namų galėsiu. Jei nepasikelsiu į „Prisikėlimą“, tai „Saulėgrąžų Salą“⁴³ žūt būt stengsiuos aplankyti.

Taipogi dėkoju už programą, kuri man labai patiko: labai originaliai sukomponuota. Gedgaudas⁴⁴ minėjo, kad skelbsiąs Gliaudos recenziją. Kažkaip gyvenimas verčiasi aukštyne kojom: mes su juo daugiau kaip 20 metų nekalbėjome...

Sveikink savo gražuolę Rasą⁴⁵ ir Edmundą. Mes su Irena⁴⁶ Tave mylime, žavimės ir bučiuojame. Tavo Vytautas

13

Redfordas, gegužės 26 d. 1978 m.⁴⁷

Brangi Bičiule ir didžiai gerbiama Kolege Ale Rūta,

Viskas po visam. Štai jau praslinko bemaž savaitė, ir vis laukimai, nervacijos ir teatrai _____. Dovanok, kad vėluojuos su atsakymu į Tavo malonius ir labai draugiškus laiškus, bet, žinai, negaliu girtis su savo sveikata, nors ir į tragediją nepuolu...

Kaip pavyko Saulėgrąžų Sala Detroito scenoje? Palikimo nemačiau, bet į savo vaidinimą surizikavau. Apie visą tą reikalą beveik galėčiau pasakyti Tavo žodžiais: publikos prisirinko kaip niekad daug – suėjo visa Detroito rinktinė lietuvių visuomenė. Daugiau ir geriau tikėtis nebuvo galima. Žiūrovai Salą priėmė palankiai, sakyčiau, labai palankiai: buvo bendro juoko, kikenimo ir šiaip jau gerų autoriui ir vaidintojams ženklų. Visų bendra nuomonė – Sala labiau patiko kaip Palikimas, kuris buvęs nuobodus.

Ar aš patenkintas? Žinai, iškviatė į sceną, sakė tarti žodį, žodžiu, viskas pagal nuo senų senovės nusistovėjusią rutiną, bet išsinešiau sudraskytą autoriaus širdį. Pirmas ir antras

⁴² Dalilos Mackalienės.

⁴³ „Saulėgrąžų sala“ – V. Alanto komedija.

⁴⁴ Vytautas Gedgaudas (gimė 1912 m. balandžio 5 d., mirė 1999 m. lapkričio 29 d.) – lietuvių žurnalistas. 1939–1950 m. gyveno Prancūzijoje, 1950 m. išvyko į JAV. Buvo „Dirvos“ redaktorius.

⁴⁵ Rasa Arbaitė (gimė 1955 m. sausio 4 d.) – dizainerė, grafikė. Rašytojos Alės Rūtos ir architekto E. Arbo dukra.

⁴⁶ Irena Alantienė – V. Alanto žmona.

⁴⁷ V. Alanto laiškas Alei Rūtai dėl D. Mackialienės pastatyto spektaklio Detroite pagal V. Alanto komediją „Saulėgrąžų sala“.

veiksmai praėjo gerai: nieko negaliu primesti, bet tretysis – nebe mano ir gerbiamos Dalilos⁴⁸. Taip švariai viską apvertė aukštyn kojom, taip išbraukė mano tekstą ir „parašė“ savąjį, ir atomazgą padarė visiškai priešingą mano atomazgai, kad aš sėdėjau kaip ant adatų, ir mano nesveika širdis kraujuote kraujavo. Ir dar. Maniau, kad ponio Dalila daugiau nusimano apie sceną, pasirodo, klydau. Trečio veiksmo mizanscenos buvo tiesiog skandalingos. Pav., kai grįžta dail. Vešiota iš valkatyno, tai ji paguldė vyrą ant sofos, prieš kurią stovi kavinis staliukas. Aš sėdėjau pirmoje eilėje ir beveik jo nemačiau. Dailininkas turėjo būti pasodintas ant fotelio prie rampos, kad publika jį matytų ir girdėtų, ką jis sako. Vėlgi kad dail. Riauka glėbesčiavo tą našlę ant sofos, maniau, kad mirsiu iš gėdos – neskoninga ir vulgaru! Mano tekste buvo priešingai: vyras nori pabučiuoti, bet Vytarienė nesileidžia: sako, gedulas. Bet, atrodo, publika viso to nepastebėjo ir kur, man rodos, turėjo švilpti – plojo!

Gana to teatro. Džiaugiuos, kad praėjo.

Skaitau tavo romaną ____ atkarpoje. Žodinga kalba, išieškotas ir išpuoselėtas stilius, žodžiu, patinka, tik nepatinka, kad reikia skaityti dienraštyje. Ar kartais jis nebus išleistas atskira knyga? Tuomet neskaityčiau atkarpos. Mano sveikata, rodos, eina geryn vėžio žingsneliu – labai pamažu, ir tai mano didelis nusivylimas. Maniau, ir kiti sakė, kad po 2–3 mėnesių galėsiąs damoms po salę padalkas dulkyti, bet pasirodo kvatč – nieko panašaus. Dar, sako, kad gal reikės 6–12 mėnesių lukterėti... Labai dėkoju už viską, ką man padarei. Tavo

14

Redfordas, 1982.III.II.

Brangi Kolege Ale Rūta,

Oficialioji dalis

Tikrai, reikia labai skubiai atsakyti į Jūsų laišką: tad šiandien gavau, šiandien ir atsakau. Kolegė teisingai nuspėjo: mano sveikata nusviro į tą pusę, jog pasižymi nuolatiniais negalavimais. Bet palikime sveikatos reikalus ir kalbėkime apie esminį dalyką – jury komisijos sudarymą. Mūsų organizacijos viršūnėje sėdi vyrai su dideliais vardais, bet, man rodos, ten trūksta administracinės žiurkės. Mano kukliais apskaičiavimais, jury komisija turėjo būti paskirta mažiausiai prieš pusę metų... bet ką čia: jūs geriau žinot. Aš negaliu tokios komisijos sudaryti, nes pats rengiuos didelei pompai: gegužės 30 d. Žurnalistų Sąjungos vadovybė organizuoja Čikagoje mano 80 m. sukaktuvinį šurum-burum: turiu jam pasiūlyti. Labai gaila, bet mūsų Valdybos man daromą garbę skirti praėjusių metų laureatui premiją tenka padėti į archyvą: turiu atsisakyti. Pareikšk padėką Valdybai mano vardu. Susisiekit su Kebliu patys: mano tarpininkavimas čia būtų ne vietoje.

⁴⁸ Dalila Mackialienė.

Su dideliu malonumu skaičiau Dirvoje Tavo šmaikštų reportažėlį apie Vincę. Viršum pavardės nebuvo parašyta, tad skaitau ir galvoju: va, atsirado kokia Vincės entuziastė studentė ir piešia sukaktuvininkės portretą pasismaguriaudama. Viskas, ką parašei, yra teisybė, ir parašei taip gyvai, šiltai ir elegantiškai. Garbės žodis, nebūčiau taip parašęs. O pabaigoje dar adresą parašei. Tad ir aš sugalvojau Vincę pasveikinti, tik nežinau, ar ji gavo mano laišką. Žinoma, mes visi sveikiname Vincę ir sveikiname, sakyčiau, Tavo parašytais žodžiais. Aš padariau išvadą, kad tu dar daug turi jaunystės entuziazmo ir lakių, jausmingų polėkių. Manau, kad Vincė geresnio pasveikinimo ir negalėjo susilaukti. Man patiko ir Tavo informacija, kad ji gyvenanti viena mažame namelyje. Aš dažnai pagalvodavau, kaip ir kur ji gyvena: dabar man aišku.

Vis su užuojauta pagalvoju, kad toje Valdyboje Tau tenka tiek daug dirbti.

Abu su Irena bučiuojame, sveikink Edmundą.

15

Alė Rūta

Vytautas Alantas – kokį aš pažinau⁴⁹

Sakoma, žmogus yra toksai, koks tau pasirodo iš pirmo įspūdžio. Vytautą Alantą pirmą kart /apie 1943 m./ pamačiau Vilniuje, Gedimino gatvėj, su jauna, gražia moteria, vėliau tapusia jo antrąja žmona. Kažkas greta man pasakė: va, tai Vilniaus Teatro direktorius – Alantas. Iš spaudos ir kitur buvau jau girdėjusi, kad jis užsieny išsilavinęs žurnalistas, buvęs „Lietuvos Aido“ vyr. redaktorius, rašęs ir noveles... Praeinant nužvelgiau žymų žmogų: kokių tada jis man atrodė? Praėjo gražus vyras, tiesus ir orus, mąslaus veido, kiek ironiška pusės lūpų šypsena... Pusės minutės žmogaus vaizdo įspūdis.

Sekantį kartą jį mačiau po 7 ar 8 metų – jau Amerikoje – Detroite. O prieš tai, žinoma, daug girdėjau! Skaičiau jo straipsnių periodikoje /įdomiau, kai esu autorių jau mačiusi/, gėrėjausi jo dramomis scenoje, skaičiau novelių knygą „Artisto širdis“... Įdomus rašytojas; bet ir kiti įdomūs: daug skaičiau. Autorius darosi įdomesnis, kai jį asmeniškai pažįsti, kai imi ir žmogų, ne tik tai kūrėją, admiruoti.

Detroite pirmiausia susitikau /ir netrukus susidraugavau/ su V. Alanto žmona Irena. Iš pat pradžių ji man buvo atvira, pasipasakojo apie šeimą, net slaptesnius išgyvenimus... Lyriška moteris ir tiesus, geras žmogus. Alantai turėjo berniuką – Algį, mūsų kuklioje kaimynystėje gyveno, moteris susitikdavome prie parduotuvės ar vaikus pavedžiodamos, kai vyrai dirbo. V. Alantas buvo gavęs darbo Fordo fabrike: fizinio ir gana sunkaus darbo. Visi ateiviai naujame kontinente sunkiai kūrėmės, namelius į skolą įsigijome, moteris tursėmės virtuvėj ir daržuose, kai vyrai į kietą saują globė sunkiai uždirbtus dolerius, kad

⁴⁹ Alės Rūtos prisiminimai apie V. Alantą.

išmokėtų skolas ir /vėliau/ padėtų Lietuvoje pamažu grįžtantiems iš Sibiro, vargstantiems. Alantai susilaukė antro sūnaus – Gino. Irena negalėjo dirbti, pradžioje spraudėsi jie labai kukliai, mažame bute. Tik vaikams kiek paaugus, pradėjo dirbti ir Alantienė, siuntiniais padėdama į Lietuvą grįžusiai pirmajai Alantienei. Alantas giliai išgyveno dėl suskaldytos šeimos.

Kaip kūrėjas Vytautas Alantas tada buvo pačiame stiprume, bet ilgų ir sunkių valandų juodas darbas prie konvejerio /automobilio dalių linijos fabrike/ išsekindavo jėgas, užgoždavo tamsiu debesiu mintis. Ir, tačiau, rašytojas nepasidavė: daugelio savo kūrinių apmatų išmąstydavo, valgydamas sumuštinį poilsio ir pietų pertraukos pusvalandžiais kuriam nors fabriką kampely... Rašytojas apie save – juodadarbį vėliau „su šypsenėle“ užsimindavo savose novelėse /„Svetimos pagairės“, „Atspindžiai ūkanose“ ir kt. knygose/. Gausiai rašė ir spausdinosi periodikoje kultūrinėmis temomis, leido beletristikos knygas, rašė dramas ir komedijas, kurias, spausdintas ar iš rankraščių, mėgėjų teatrui vaidino įvairiose išeivijos vietovėse; žmonės verkė ir juokėsi, nes Alanto žmogus priminė Lietuvą, nes iškrypęs ir taikliai parodijuojamas lietuvis kėlė drauge juoką ir gaudulį... Visa ta Alanto kūryba išmąstyta prie sunkaus „konvejerio“ darbo, trumpomis poilsio valandomis /ir naktimis/ namie užrašyta, o dažnai žmonos Irenos mašinėle perrašyta. Apie tai draugams Vytautas kalbėdavo su kreiva šypsenėle ir gauduliu, net skundu; žinoma, niekas nuo to nepasikeitė.

O rado jis laiko ir pabendravimams, Lietuvos reikalų temomis programoms, kuriose jis dalyvaudavo su paskaita ar sava kūryba, ar tik organizaciniais pokalbiais. Rasdavo laiko ir artimiems draugams.

Susipažinau su juo, neprisimenu, Lietuvių salėj parengimo metu ar kur svečiuose – privačiai. Pirmutinis įspūdis pasitvirtino: Alantas buvo tikrai gražios išvaizdos vyras, mąslaus veido, atidus kitiems pašnekovas. Iš kalbų tuoj pastebi, kad jis idealizuoja Lietuvą, ypač jos senovę.

Svetingi Alantų namai patraukdavo draugus ir kolegas; Vytautas – šiltas ir pastovus draugas. Bet jei su kuo nesutiko, jis galėjo būti atkaklus kovotojas už savo nuomonę, už idėją ir principą, ypač jei tai lietė Lietuvą. Tuo tiesumu ir stiprybe jis ir žavėjo draugus.

Nesu daug kartų girdėjusi jį skaitant savo kūrybą; jį daugiau interpretavo aktoriai ar skaitytojai. Kaip paskaitininkas jis buvo sąžiningas: temą gerai išmąstydavo, pasiruošdavo, perduodavo ramiai, intelektualiai ir rašytojiškai – su metaforomis, kartais net hiperbolėmis... Kalbėjo išdailintu stiliumi /kaip ir rašė/, iš lėto, ne oratoriškai, tarytum norėdamas tik informuoti ir įtikinti, o ne būtinai klausytojams patikti; tai jam ir pavykdavo.

Mažuose draugų rateliuose Alantas buvo ypač įdomus pašnekovas, nes atsiverdavo – su humoru, kartais net su švelnia pašaipa – apie kitus ir save patį... bet visada „džentelmenas“: nieko neužgaudavo, iš tikro, kritikuodamas ne žmogų, o kurią idėją ar dalyką – įvykį. Jo draugėje būdavo įdomūs ir malonūs pasisvečiavimai – jų ar mūsų namuose, didesniuose parengimuose mėgdavo ir pašokti. Pašnekesiuose rašytojas natūraliai dominuodavo; mes tik slapčia drįsdavom pakritikuoti jo didelį adoravimą Lietuvos senovės, ypač religijos; vėliau spaudoj ir privačiai net būdavo ši jo stipri nuomonė pavadinta „Alanto religija“... Alantas visada turėdavo stiprius argumentus ir prieš jokią pašnekovą nenusileisdavo.

Kartą jį atvirai užklausiau: ar jis jaučiasi daugiau publicistu, ar beletristu. Jis beveik užsigavo dėl tokio mano klausimo. „Lietuvos Aido“ buvęs redaktorius pasisakė: žinoma, esmėje jis beletristas! Tuo vis labiau įsitikinome. Dramaturgas, romanistas, novelistas... Jau Nepriklausomos Lietuvos teatras buvo statęs jo dramas; išeivijoj Alanto veikalai vieni populiariausių – visoje išeivijoje, visuose kontinentuose. Didelį pasisekimą skaitytojuose turėjo romanai „Pragaro pošvaistės“, „Tarp dviejų gyvenimų“, „Amžinasis lietuvis“, „Šventaragis“ ir kiti. Nesuprantama, kodėl Alantas nebuvo atžymėtas Lietuvių Rašytojų draugijos metine literatūrine premija ar apdovanotas stambesne Romanų konkurso premija. Yra laimėjęs „Dirvos“ romano premiją už romaną „Aušra Paliūnuose“ ir „Dirvos“ savaitraščio skelbtuose Novelių konkursuose jis laimėjo premijas šešis kartus. Žinoma, nupelnytai.

Mūsų bičiulystė suintensyvėjo – atsiskyrus. Kai mes išsikėlėm į Kaliforniją, nuolat su Alantu susirašinėjome ir tarpais juos aplankydavau, kai trumpai grįždavau į Detroitą. Per naktį negalėjom su Vytautu ir Irena atsikalbėti! Apie kūrybą, Lietuvos reikalus, šeimas, draugus... Vytautas būdavo ypač jautrus, šiltos širdies žmogus, tarpais net sentimentalus. Alantai vis ruošėsi mus /ir jų gerą draugą Bronį Railą/ aplankyti Kalifornijoje. Bet likimas ėmė niūrėti. Net lietuvių visuomenės kviečiamas jo dramos čia pastatymo proga, išsiruošė ir... sunegalavo. Kita proga vėl – jau ir lėktuvas gal užsakytas, o pas mus svečiams lovos paklotos... Rašytojas dar stipriau susirgo. Taip jų ir nesulaukėm. Dabar našlė Irena žada aplankyti...

Apie mėnesį prieš Vytauto Alanto mirtį kalbėjau su juo telefonu. Jau Lietuvos nepriklausomybė 1990 m. kovo 11 d. buvo paskelbta, o jis... nesidžiaugė labai, girdi, Lietuva dar turėsianti stipriai iškentėti, dar skaudžią kainą turėsianti užmokėti už nepriklausomybės paskelbimo drąsą... Mūsų pasikalbėjimas buvo itin liūdnas.

Gal įžvalgi pranašystė kiek ir pildosi; bet rašytojo Alanto visas gyvenimas, visi jo darbai buvo už Lietuvą, už nepriklausomą ir laisvą, kūrybingą.

Kaip jo novelių rinkinys pavadintas „Nemunas teka per Atlantą“, /1970 m./, taip Vytauto /iki 1937 m. Jakševičiaus/ Alanto kūryba plačiai išsiliejusi Lietuvos ir išeivijos scenose, knygynuose, skaitytojų širdyse. Tokį Vytautą Alantą branginame; tokiu kolega ir draugu aš visada labai didžiavausi.

Recenzija

Inga VIDEIKAITĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

(Ne)įrėmintas XXI a. (e)migracijos kodas

Laurušaitė, Laura, *Literatūra, mobilumas, imago: lietuvių ir latvių XXI a. (e)migracijos patirtys*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 322 p.

Baltijos šalių (e)migracijos patirtys gana dažnai referuojamos priežasčių ir pasekmių istoriniame kontekste, tačiau akivaizdu, kad to nepakanka siekiant apčiuopti literatūrinius (e)migracijos reiškinius. Žvelgiant į šių šalių nacionalinės literatūros lauką, galima pastebėti, kad nuo XXI a. pastarasis gana gausiai papildomas emigrantų kūryba (meniniais tekstais). Tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje randasi vis daugiau naujos (e)migracinės literatūros iš įvairių pasaulio šalių. Maždaug nuo 2003 m. kūriniai vis dažniau patenka ne tik į skaitytojų, bet ir į tyrėjų akiratį. Praėjus 30 metų po Nepriklausomybės atgavimo, kyla poreikis persvarstyti išeivystės ir (ar) emigracijos reiškinį, emigrantų patirtis, tapatinimosi su *Kita* kultūra rizikas, tapatybės formavimosi problematiką ir tapatybės raišką literatūros tekstuose. Taigi, vis

dažniau imamasi plačiau apsvarstyti emigracinius tekstus straipsniuose, monografijose, organizuojamos konferencijos¹, jaunųjų diasporos tyrėjų seminarai, diskusijos. Naujausia emigracijoje kuriama lietuvių literatūra, jos metodologinė problematika ir lyginamųjų tyrimų galimybės analizuojamos Dalios Kuizininės, Žydronės Kolevinskienės, Dalios

¹ Pvz., tarpdalykinė mokslinė konferencija „Migracija: sampratos ir patirtys“, kurioje, „pasitelkiant istorijos, sociologijos, antropologijos, politologijos, menotyras, literatūrologijos, kultūrologijos tyrimus, siekiama kompleksiskai aptarti migracijos reiškinį, analizuoti XIX–XXI a. migracijos raidą ir jos veiksnių kontekstą, tarpdalykinio diskurso pagrindu apibrėžti migracijos daugiaspektę sampratą“.

Satkauskytės mokslo ir apžvalginuose straipsniuose², latvių – Lauros Laurušaitės, Vigmanto Butkaus ir kt. mokslo studijose.

Galima manyti, kad esminis Baltijos šalių literatūros lyginimo pagrindas galėtų būti bendras istorinis laiko matmuo ir įvykiai, koreliuojantys su istorine praeitimi ir patirtimi. Kadangi iki šiol lietuvių ir latvių literatūriniai įvaizdžiai nebuvo išsamiai aptariami mokslo darbuose būtent imagologiniu aspektu, L. Laurušaitės monografija „Literatūra, mobilumas, imago: lietuvių ir latvių XXI a. (e)migracijos patirtys“ įgyja ypač didelę reikšmę (e)migracinių tekstų tyrimų lauke. Monografija išsiskiria lyginamuoju dviejų Baltijos šalių (e)migracinės literatūros aspektu, o jos jėga tampa *įliteratūrintų* patirčių reprezentacijos, lyginimo bei iš pastarųjų kylančių rezultatų variacijos.

L. Laurušaitės monografijos metodologiniu pagrindu buvo pasirinkta imagologija (bene vienintelė (e)migracinės literatūros tyrimams tinkama metodologija, leidžianti ne tik apžvelgti, bet ir lyginti literatūroje reprezentuojamus įvaizdžius), kuria remiantis struktūruojamas visas knygos tekstas. Pasak autorės, pastaroji „padeda kursuoti emigracijos prozos teritorijomis, bandant prakalbinti lietuvių ir latvio tautinį charakterį ir įvertinti nusistovėjusių nuostatų bei stereotipų poveikį mūsų vaizduotei“³. Aptardama imagologijos teorinius aspektus, L. Laurušaitė apžvelgia užsienio (Jeano-Marie Carré, Mariuso François Guyard’ Hugo Dyserinco, René Welleko, Davoro Dukićo, Joepo Leersseno ir kt.), lietuvių ir latvių (Silvestro Gaižiūno, Nijolės Vaičiulėnaitės-Kašelionienės, Vigmanto Butkaus, Ilzės Bouldanės, Laimos Anglickienės ir kt.) tyrėjų darbus, praskleidžia ir akcentuoja metodologijos kismą, klasikinės ir šiuolaikinės imagologijos santykį. Pasak autorės, „Imagologija, glaudžiai koreliuodama su klasikine komparatyvistika, gali praturtinti tyrėjo žiūros perspektyvą ir netgi transformuoti klasikinės baltistikos bazę.“⁴ Teoriniai imagologijos įrankiai aptariami argumentuotai, pateikiama kruopščiai atrinkta ir susisteminta medžiaga, o pastebima latvių imagologinių tyrimų receptijos stoka išryškina autorės monografijos tyrimo reikšmę Baltijos šalių (Lietuvos ir Latvijos) literatūros tyrimų lauke. Imagologijos metodas užima reikšmingiausią poziciją siekiant ne tik išsiaiškinti, bet ir palyginti skirtingus objektus. Suteikiamos priegios lanksčiau žvelgti į (e)migraciniuose tekstuose kuriamus įvaizdžius ne uždaro reiškinių suvokimą vien istorijos ribose, o atveria reprezentacijų ir stereotipų, santykio su *Kitu* suvokčių perspektyvą. Pasitelkiamas sociologinis imagologijos kontekstas, kuriuo siekiama ne tik apžvelgti (e)migracijos reprezentacijų raidos tendencijas ir slinktis, bet ir aktualizuoti jau susiformavusių literatūrinių patirčių konceptus bei įvertinti šiuolaikinės emigracijos įvaizdžių koreliacijas. Pernelyg nenutolstama ir nuo istorinio konteksto, leidžiančio įvertinti kaitos perspektyvas. Taigi, visas

² Svarbiausios pastarojo meto diasporos tyrimų studijos: Kuizinienė, Dalia, „Egzilio patirtys ir tapatybė naujausioje lietuvių prozoje“, *Česlovo Milošo skaitymai* 6 (2013); Kolevinskienė, Žydronė, „Lietuvių diasporos tyrimų kelias: tarp lokalizmo ir mobilumo“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (21) (2016); Kolevinskienė, Žydronė, „Motery literatūra išeivijoje 1950–1990 metais: kanono klausimas“, *Knygotyra* 74 (2020); Satkauskytė, Dalia, „Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (12) (2011).

³ Laurušaitė, Laura, *Literatūra, mobilumas, imago: lietuvių ir latvių XXI a. (e)migracijos patirtys*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, 31.

⁴ *Ibid.*, 38.

dėmesys skiriamas Baltijos šalių tautoms – latviams ir lietuviams bei jų įvaizdžio problematikos *Kitų* kultūrų kontekste formavimuisi ir literatūrinio identiteto raiškos problematikai.

Imagologijos metodo probleminis laukas, kurį autorė sklandžiai praskleidžia šioje monografijoje, aprėpia gana plačius metodologinius interesus – savo ir kitų vaizduojamo ir įsivaizduojamo „aš“⁵ suvokčių ribose. Aptariamasis (e)migracijos literatūrinio vaizdavimo ypatybės, Baltijos regiono nacionalinio charakterio reprezentacijos įtraukimas į imagologų žemėlapi, apžvelgiamos krizinio tapatumo situacijos nulinės tapatybės reprezentacijose („nulinės tapatybės“ formatą autorė siūlo kaip padedantį „konceptualizuoti įvairius šiuolaikinio emigranto (ne)buvo režimus, klajūniškumo ir laikinumo formas, sukonzentruotas literatūriniame emigracijos imaginariume“⁶), aktualizuojamos vertybių slinkty, stereotipizacija, kulinariniai identitetai, moters, motinos įvaizdžių problematika, (nesusi)kalbėjimo kliūčių aspektai ir kt. Aptiriamas emigracijos procesų dėsningumas, o Baltijos šalių mobilumas ženklina tiriamuosius monografijos akcentus ir parodo, kad „greta socialinių, istorinių, politinių ir ekonominių emigracijos tyrimų literatūra laikoma išmonės kūryba, kuri vertinama kaip neatitinkanti realybės standartų“⁷. Anot literatūrologės D. Satkauskytės, „labiau derėtų kalbėti ne apie emigracinę literatūrą, o apie emigracinės savimonės literatūrą“⁸. Svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, kad (e)migracinė / (e)migracinės savimonės literatūra vis lengviau priimama kaip *sava*, kurioje reflektuojamos *savų* patirtys ir kuri traktuojama ne kaip *kitų*, o vis dažniau kaip *mūsų*. Todėl monografijoje autorė siekia (į/pa)rodyti, kad „literatūra įvairiais rakursais fiksuoja (e)migracinio gyvenimo patirtis meninės kalbos tekstinėje atmintyje“⁹ ir yra reikšminga tiek lietuvių, tiek latvių literatūros tyrimų lauke.

L. Laurušaitės tyrimas apima daugiau kaip 50 šiuolaikinės lietuvių ir latvių (e)migracijos tekstų nuo 2000 iki 2018 m., kuriuos autorė suskirsto pagal autorystės ir žanro santykį¹⁰ net į 10 lygmenų. Pasitelkiami Julijos Miliūtės, Manto Areimos, Giedrės Biliotavičiūtės, Mariaus Ivaškevičiaus, Unės Kaunaitės, Andros Manfeldės, Aušros Matulevičiūtės, Rūtos Mataitytės, Zitės Čepaitės, Elvyros Davainės, Jolitos Herlyn, Rimos Urmetzer, Linos Ever, Ingos Purinos, Arija'os Cine'ės, Dalios Staponkutės, Alvilio Bergo, Eglės Černiauskaitės, Agnės Žagrakalytės, Otto Ozols'o, Paulinos Pukytės, Vilio Lacyčio, Lauryno Katkaus, Aivaras Kliavio, Marijaus Gailiaus, Valdo Papievio, Kristinos Sabaliauskaitės ir kt. tekstai. Objekto tyrimų laukas gana platus ir įgalinantis įvaizdžius, jų reprezentacijas, stereotipus bei kitas imagologijos metodo problemas tirti platesniame kontekste. Būtent šie literatūros autoriai, kurie yra lietuviai ir latviai, įtvirtina skirtingų gyvenamųjų erdvių, kuriose kuriama, kategorijas – skirtingus kultūros laukus, leidžiančius permąstyti gyvenamosios vietos ir namų įvaizdžio trajektorijas. Siekiant suvokti kultūros reiškinius ir

⁵ *Ibid.*, 23.

⁶ *Ibid.*, 75.

⁷ *Ibid.*, 23.

⁸ Satkauskytė, „Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje“, 122.

⁹ Laurušaitė, *Literatūra, mobilumas, imago: lietuvių ir latvių XXI a. (e)migracijos patirtys*, 23.

¹⁰ *Ibid.*, 25.

jų inspiraciją identitetui formuotis, ypač reikšmingas tampa erdvės kaip *savos* arba *svetimos* vietos vertinimo aspektas. Anot literatūrologės Ž. Kolevinskienės,

<...> [n]amų ar gimtosios šalies (gimtinės) kategorijos yra vienos pagrindinių, suponuojančių identiteto priskyrimą tam tikrai strategijai. Tautinio identiteto modeliavimas stiprinamas „simboliniu kapitalu“, paimtu iš tautinės kultūros ir paveldo lobyno. Namai kaip kategorija gali būti apibūdinta dviem būdais – kaip socialiai homogeniška ir fiziškai fiksuota erdvė arba kaip dinamiška, transnacionalinė simbolinė erdvė.¹¹

Pastebima, kad autorių, nors ir gyvenančių daugiakultūroje aplinkoje, kuri gana plačiai įsitvirtinusi tokiose šalyse kaip Anglija, Vokietija, Prancūzija, Graikija, Belgija ir kt., namų vaizdiny koduojamas tam tikra prasme transformuojant svajonių šalies mitą, nes pastarąja tampa *sava* šalis. Todėl tapatybės suvoktį galima traktuoti kaip pakitusią istoriniame laike, suvokiamą naujai. Kita vertus, dalis L. Laurušaitės tiriamų tekstų jau reprezentuoja kitokią patirtį, formuojamas *savos* šalies kaip *svetimos* įvaizdis – šalies, su kuria nesitapatinama. Namais tampa fiziškai fiksuota erdvė – ten, kur esi. Taigi, tyrimu siekiama įvertinti (e)migrantinės tapatybės slinktį. Etninio tapatumo sampratą atveriančius kodus L. Laurušaitė įvardija kaip įvaizdžius, kurie „buvo itin gausūs ir charakterizavo išvietinto žmogaus santykį su praeitimi (gintaras, kaukas, linas, daina, Joninės ir pan.)“¹², ir pabrėžia, kad naujosios emigracijos rašytojai tiesiog rečiau savo identitetą koduoja simboliniais artefaktais, todėl tai nebūtinai implikuoja ir asmenybės savasties lūžį. Prigimtinio etniškumo įvaizdis literatūroje imamas transformuoti veikiant globaliam pasauliui. Pasak literatūrologės D. Kuizinienės,

Buvimas tarp kelių kultūrinių tradicijų, kalbų įgauna pačias įvairiausias meninės raiškos formas literatūros tekstuose, kūrėjas jautriausiai reaguoja į globalaus pasaulio iššūkius ir išreiškia juos kūryboje. Naujosios savivokos ir būdų jai išreikšti paieškos yra itin ryškios pastarųjų metų naujausioje lietuvių prozoje.¹³

Taigi, persvarstomas senosios tapatybės konstravimo modelis, veriasi naujasis konstruktas, grindžiamas liberalesne patirtimi. Aptariamų kūrinių įvaizdžiai įrodo, kad kinta identiteto suvokimo principai, o gyvenant naujajame pasaulyje nebeprisirišama prie prarasto gyvenimo, bandoma sukurti naujus simbolius.

Skyriuje „Vertybiniai pokyčiai šiuolaikinėje emigrantų literatūroje: turėti, būti ar atrodyti“ L. Laurušaitė ryškina slinktį tarp „būti“ ir „turėti“, siekia atskleisti, ką reprezentuoja ši opozicija emigrantų literatūroje. Kiekvieno asmens erdvėje labai svarbi laisvės galimybės idėja, kuri tarsi utopija leidžia išreikšti žmogiškąją būtį, suvokti jos veikimo horizontus, priimti išpareigojimus, atsakomybes ir jas įprasminti. Tačiau laisvės perspektyva koordinuoja tik pasirinkimo galimybę, kuri iš dalies nutolsta nuo įvaizdžio todėl, kad paprastai

¹¹ Kolevinskienė, Žydronė, „Tautinės tapatybės moterų literatūroje“, in Balsevičiūtė-Šlekienė, Virginija et al., *Lietuviškumo ribos: tautinių vertybių kaita XX amžiaus pabaigos – XXI amžiaus pradžios lietuvių (e)migrantų autorių literatūroje*. Vilnius: Edukologija, 2013.

¹² Laurušaitė, *Literatūra, mobilumas, imago: lietuvių ir latvių XXI a. (e)migracijos patirtys*, 129.

¹³ Kuizinienė, „Egzilio patirtys ir tapatybė naujausioje lietuvių prozoje“, 16.

L. Laurušaitės analizuojamoje emigrantų literatūroje personažai laisvai pasirenka tai, ko nenori. Laisvė išvykti, panirimas į viziją reprezentuoja perspektyvą sukurti tokį pasaulį, kurio niekada neturėjo, priešingą tam, iš kurio išvyko. Tačiau pasirinkimas dirbti atsitiktinius ir menkinančius darbus sukuria juodadarbio įvaizdį. Pasak L. Laurušaitės, darbštumo stereotipas „tipologiškai reiškiamas servilizmo įvaizdžiais“¹⁴, kuris buvęs teigiamas atitinkamame literatūriniame kontekste tampa gana neigiamas, nes personažai pasitelkiami tik sunkiam darbui, dažniausiai trunkančiam ilgą valandą. Monografijos autorė pažymi:

<...> kūriniuose vyrauja ne bendradarbiavimas, palaikymas, o lenktynės ir savųjų konkurencija, kai stengiamasi tautiečius pašalinti iš kelio, įvilioti į spąstus, iš jų pasipelninti <...>, todėl sukomplikuojamas tradiciškai suprantamų sąvokų *savas* ir *Kitas* turinys.¹⁵

Šiuo atveju galima būtų pasitelkti Vytauto Kavolio apibrėžtą individualizmo suvokimo konceptą, kuris atskleidžia, kad „individualistas, kuris turi moraliai teisingą tikslą dėl savo bendruomenės, yra esminis kūrybos proceso dalyvis“¹⁶. Galima teigti, kad „individualizmo“ sąvokos slinktis, kai apsiribojama tik asmeniniais poreikiais, o ne būnama bendruomenės dalimi, yra savotiškas precedentas, pasireiškiantis emigrantų literatūroje kuriama *savo* kaip *Kito* įvaizdžiu. Taigi, iškreipiamos pamatinės vertybės – gerbti savą bendruomenės narį ir jam padėti. Kodėl rašytojų tekstuose implikuojama *savo* kaip *Kito* reprezentacija? Galima svarstyti, kad toks įvaizdis kyla dėl nusivylimo, neišsipildžiusių lūkesčių, noro būti geresniam arba tiesiog sugriuvusio svajonių šalies mito. Šis įdomus, nors ir problemiškas, tyrėjos pasirinktas imagologinis sluoksnis leidžia aiškiau suvokti, koks gali būti *savas*.

Šiandiniame tapatybės svarstymų diskurse yra aktuali moters ir moteriškumo problema, kurią išskiria ir L. Laurušaitė – „Moters problema, moteriškumo ir nacionalumo struktūros“. Monografijoje gana aiškiai aptariamas literatūrinis lyčių pasiskirstymo konceptas, aptariami motinų emigrantų įvaizdžiai kūriniuose. Anot autorės, E. Davainės knygoje deklaruojama pozicija („Tėvas su buitimi susitvarkydavo puikiai, apmokėtos sąskaitos garantavo, kad neprarasime buto...“¹⁷) bandoma naikinti skirtį tarp vyro ir moters stereotipinio pareigų pa(si)skirstymo, todėl svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad toks aspektas, reflektuojamas literatūroje, implikuoja nykstančias ribas tarp stereotipinių moters ir vyro suvokčių, kai moteris – namų šeimininkė, auginanti vaikus, o vyras – namų „galva“, uždirbantis pinigus. XXI a. emigrantų literatūroje retas, bet jau pastebimas kuriamas naujas galios persiskirstymas, leidžiantis suvokti, kad reprezentuojamas gana lygiavertiškai suvokiamas įvaizdis lyties aspektu. Toks įvaizdis atsiriboja nuo ankstesnio laikotarpio literatūrinių moters ir vyro įvaizdžių. Tačiau ryškesnis yra kitas emigracinėje literatūroje aktualizuojamas įvaizdis – motinos, tėvo arba abiejų nutolimo nuo vaiko – suirusios šeimos, socialiniai moterų vaidmenys, kurie „neatitinka „gero“, „respektabilaus“ darbo ir

¹⁴ Laurušaitė, *Literatūra, mobilumas, imago: lietuvių ir latvių XXI a. (e)migracijos patirtys*, 100.

¹⁵ *Ibid.*, 103.

¹⁶ Kavolis, Vytautas, „Individualizmas ir privatizmas?“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sudarė Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006, 259.

¹⁷ Laurušaitė, *Literatūra, mobilumas, imago: lietuvių ir latvių XXI a. (e)migracijos patirtys*, 199.

sėkmingos karjeros apibrėžimo¹⁸; prostitucijos problema, rytų europietės įvaizdis koduoja neigiamą moters įvaizdžio konotaciją. L. Laurušaitė teigia:

(E)migracijos tekstuose vaizduojamos moterys apima visą spektrą – nuo tradicinio, konservatyvaus pasaulėvaizdžio suformuoto moteriškumo supratimo, kuris draudžia moteriai veikimo laisvę arba aktyvumą darbo rinkoje (Lauciūtė), iki visišką laisvę pajutusių moterų, ištrūkusių iš seksualinio elgesio standartus reglamentuojančios kultūros, namų ar šeimos aplinkos, kurios savanoriškai nuslysta į striptizą ar prostituciją (Popovs, Ivaškevičius).¹⁹

Šis įvairiasluoksnis žiūros kampas leidžia pastebėti itin įsitvirtinusių stereotipinių suvokčių kuriant moteriškąjį konstruktą literatūroje aktualumą, tačiau taip pat suteikia galimybę pamatyti ir liberalesnį įvaizdį (nebūtinai neigiamą). Įdomu tai, kad pastarieji aspektai literatūroje išryškina ir kartų skirtumus, leidžia įvertinti lietuvių ir latvių literatūroje kuriamų įvaizdžių skirtumus ir panašumus.

Vertinant kalbos ir nesusikalbėjimo aspektus, aptariamas gana ironiškas lietuvių ir latvių (e)migracijos literatūroje perteikiamas emigrantų santykis su kalba, kai tik viena iš jų – *sava*. Autorė šiame skyriuje ryškina lingvistinius paradoksus, kurie „atskleidžia nesusikalbėjimo tragizmą, pademonstruoja, kaip kalbos nemokėjimas sumenkina, socialiai pažemina ir įkalina“²⁰, o „nemokėdami kalbos lietuviai ir latviai lieka pradinėje emigracijos stadijoje, negeba išsiveržti iš socialinės izoliacijos“²¹. Taigi, kalbos žinių trūkumas atveria skirtingų kultūrų dialogiškumo trūkumus, išryškėja sunkiai suderinami *savo* ir *svetimo* įvaizdžiai, juos skiriantis kalbos barjeras. Čia pat matomas ir hibridinės tapatybės negalimumas, nulemtas kalbos barjero, todėl literatūroje labiau pastebimas tapatinimasis su *savu* arba *svetimu*, reflektuojamas *savivaizdis* arba *Kito įvaizdis*, o retesniais atvejais – jų konvergencija, tarsi implikuojanti naujumą.

Taigi, ši L. Laurušaitės monografija yra labai svarbus žingsnis (e)migracinės literatūros tyrimų lauke, nes leidinys ypač reikšmingas ir reikalingas tiek lietuvių, tiek latvių tautoms ir padeda suvokti (ne)apibrėžtą XXI a. literatūrinių patirčių sluoksnius, kuriuose vaizduojamomis situacijomis reflektuojamos *savo* ir *svetimo* patirtys, jų susiliejimas, stereotipiniai konstruktai, *iliteratūrinti* įvaizdžiai. Autorė profesionaliai, įdomiai ir struktūriškai atskleidžia imagologijos universalumą ir teorinių įrankių galią tiriant baltiškąjį identitetą, lyginant skirtingas, o kartais ir identiškas lietuvių ir latvių patirtis. Pasak L. Laurušaitės, Latvijoje migracija dažnai suvokiama kaip „vilties diaspora“ ir žymi pozityvų scenarijų, o Lietuvoje – kaip dviprasmiš „užburto rato“ reiškinys²². Reikšminga ir tai, kad autorė remiasi sociologų tyrimais, vertina istorinį (e)migracinės literatūros kontekstą. Kaip reikšmingą kategoriją ji traktuoja kaitos laike ir erdvėje aspektą, ypač analizuodama identiteto skirtybes. Aktualizuojant ir lyginant lietuvių (e)migracinę literatūrą, pastebima, kad

¹⁸ *Ibid.*, 203.

¹⁹ *Ibid.*, 215.

²⁰ *Ibid.*, 267.

²¹ *Ibid.*, 272.

²² *Ibid.*, 56.

pastaroji vis ryškiau įtvirtinama kaip lygiavertė lietuvių ir latvių, o gal europiečių (ne)(e) migrantinei (nacionalinei) literatūrai.

Aptariama lietuvių ir latvių literatūrinės (e)migracijos tematika įvairiais rakursais atskleidžia tekstuose reprezentuojamos tapatybės problematiką ir, nors literatūrinės (e)migracijos patirtys nėra identiškos, atskleidžiamas visų personažų patiriamas įvairiakryptis tapatybės lūžis. Pastebimos Baltijos tautų literatūrinių patirčių sąsajos, kurias dažniausiai jungia neigiamos konotacijos, kai net darbštumas susipina su vergove, o „dabarties (e)migrantas, „emigrancikas“ – viešosios nuomonės nuvertintas prekinis ženklas, apibrėžiamas, nebeapeliuojantis į įtaką, gerą reputaciją“²³. L. Laurušaitės pasirinkta metodologija padeda suvokti (e)migracinėje literatūroje koduojamą tapatybės slinktį, kai transformaciją veikia globalaus pasaulio vertybės ir įgaunama naujos patirties daugiakultūroje aplinkoje. Apibendrinant galima teigti, kad L. Laurušaitės monografija „Literatūra, mobilumas, imago: lietuvių ir latvių XXI a. (e)migracijos patirtys“ yra reikšmingas pagrindas lyginamiesiems literatūros tyrimams, o suformuluojami (e)migracinės literatūros kodai – tarsi raktai, atrakinantys konkrečius Baltijos šalių įvaizdžius.

Literatūra

Kavolis, Vytautas, „Individualizmas ir privatizmas?“, in Kavolis, Vytautas, *Nepriklausomųjų kelias: publicistikos straipsniai (1951–1965)*, sudarė Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė. Vilnius: Versus aureus, 2006.

Kolevinskienė, Žydronė, „Tautinės tapatybės moterų literatūroje“, in Balsevičiūtė-Šlekienė, Virginija et al., *Lietuviškumo ribos: tautinių vertybių kaita XX amžiaus pabaigos – XXI amžiaus pradžios lietuvių (e)migrantų autorių literatūroje*. Vilnius: Edukologija, 2013.

Kuizininė, Dalia, „Egzilio patirtys ir tapatybė naujausioje lietuvių prozoje“, *Česlovo Milošo skaitymai* 6 (2013).

Laurušaitė, Laura, *Literatūra, mobilumas, imago: lietuvių ir latvių XXI a. (e)migracijos patirtys*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019.

Satkauskytė, Dalia, „Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (12) (2011).

²³ *Ibid.*, 290.

Recenzija

Arūnas ANTANAITIS
Vytauto Didžiojo universitetas

Daugiau nei šimtmečio paminėjimas: Juozo Skiriaus knygos „JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais“ apžvalga

Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018. 560 p.

2018 m. švenčiant Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetį, visuomenę pasiekė nemažai istorinių pasakojimų arba jais remiantis parengtos populiareesnės produkcijos, pavyzdžiui, šventinių renginių, papildomo dėmesio atmintinoms vietoms, viešų diskusijų, parodų, meninių ir dokumentinių filmų. Šimtmečio proga buvo pasinaudota: Vasario 16-oji jaunų žmonių masiniu dalyvavimu tikriausiai pirmą kartą aplenkė Šv. Valentino dieną (nuo pastarosios išpopuliarėjimo 1990-aisiais), ir visuomenė turėjo progą atidžiau pažvelgti į praeitį, į Lietuvos valstybingumui ir gyventojams svarbius pastarojo šimtmečio epizodus. Tai padaryti padėjo ir papildomas dėmesys reiškiniams ir institucijoms, susijusiems su modernios Lietuvos istorija: pavyzdžiui, istorikų pastangos sukurti parodą, dedikuotą

šalies diplomatijos šimtmečiui, skautų organizacijai skirti tyrimai ir parodos, parodos ir leidiniai apie Lietuvos ir kitų šalių santykius. Kai kurie iš jų, tikėtina, užmaršties dulkėmis pasidengė jau kitais metais, tačiau buvo kūriniai, kuriems atsirasti šimtmetis tebuvo palankus pretekstas, kurių trūko iki 2018 metų ir kurie išlieka reikalingi minėjimo šurmuliui nurimus.

Vienu svarbiausių šimtmečio minėjimą įprasminančių leidinių išliks istoriko Juozo Skiriaus monografija „JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais“. Knygoje pristatomos Amerikos lietuvių pastangos padėti Lietuvai kurti tarptautinę politiką, plėtoti ekonomiką, kultūrą, švietimą ir kitas valstybei ir tautai reikšmingas sritis. Amerikos lietuviai neabejotinai yra ypatinga lietuviškosios diasporos dalis. Palyginti su kitomis šalimis, ji gausiausia, puikiai organizuota, per visą XX a. darniai darbavosi, gyveno politiškai ir ekonomiškai pirmaujančioje pasaulio šalyje. Amerikos lietuvių įtaka tokia reikšminga, kad Europos šalių akimis Lietuva neretai yra laikoma itin proamerikietiška valstybe. Ryškiausias pavyzdys būtų krepšinio, o ne futbolo populiarumas. Žvelgiant giliau – ilgalaikė transatlantinės politikos kryptis ir abipusis šalių bendradarbiavimas. Galima sakyti, kad nuo 1918 m. Lietuva (savo noru) nepalaikė tokių intensyvių ryšių su jokia kita šalimi, ir tai įvyko ne be Amerikos lietuvių pagalbos.

Įprastai istorikai išskiria tris lietuvių emigracijos bangas. Lietuviai ėmė masiškai emigruoti į JAV XIX a. antrojoje pusėje. Kaip ir daugelį vargingesnio pasaulio šalių gyventojų, lietuvių Amerika viliojo nežabotomis ekonominėmis galimybėmis ir laisve. Išimtimi reikėtų laikyti vadinamuosius *dipukus* (angl. *displaced persons*, DP) – Antrojo pasaulinio karo pabėgėlius, kurie iš šalies pasitraukė dėl karo negandų ir sovietų okupacijos. Istorikai skaičiuoja, kad vien su pirmąja emigracijos banga į JAV atvyko nuo 300 tūkst. iki 0,5 mln. lietuvių, jie steigė savo organizacijas, statė bažnyčias, leido laikraščius ir kitą spaudą, greičiau nei carinės Rusijos imperijoje likę lietuviai pajuto tautinį atgimimą ir sykiu mokėsi gyventi laisvame pasaulyje. Dipukų generaciją JAV sudarė apie 30–40 tūkst. lietuvių. Trečiajai bangai priskiriami po 1990 m. emigruoti nusprendę išeiviai. Pirmosios dvi išeivių kartos gebėjo sėkmingai organizuotis, jautė glaudų emocinį ryšį su Lietuva, todėl veikdami nemažai pastangų skyrė Lietuvos reikalams (trečiosios bangos organizavimosi lygis nelyginamai menkesnis). Būtent apie šių Amerikos lietuvių pastangas savo knygoje ir pasakoja istorikas J. Skirius. Tokių pastangų būta galybė, drįsčiau sakyti, nesuskaiciuojamos talkos valandos, siuntinių paketai ir (arba) finansinė parama, todėl parengti pagalbos Lietuvai šimtmečio istoriją – nelengvas uždavinys. Vis dėlto, atrodo, monografijos autorius šį darbą atliko sėkmingai.

Plačios apimties knygą išleido „Draugo“ fondas, atspausdino Standartų spaustuvė. Knygą sudaro pusšesto šimto puslapių. Autoriaus pasakojimą lydi daug iliustracijų: nuotraukų, dokumentų, plakatų, lankstinukų arba kitų spaudinių fragmentų. Maloniai stebina iliustracijų kokybė, apskritai knyga atspausdinta labai kokybiškai ir kuria šventinio leidinio įspūdį. Knygos redaktorė – Audronė V. Škiudaitė, dailininkė – Laima Zulonė.

Monografijos autorius J. Skirius – tuomečio Lietuvos edukologijos universiteto (dabar – Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija) profesorius, Pasaulio istorijos katedros vedėjas, žinomas lietuvių išeivijos istorijos tyrinėtojas, iki šiol daugiausiai dėmesio skyręs tarpukario išeivijos lietuvių politinei ir visuomeninei veiklai, jų santykiams su kraštu. Tai – kvalifikuotas, užtektinai įdirbio ir kompetencijos turintis, produktyvumu garsėjantis istorikas, galėjęs imtis rašyti tokią knygą ir sėkmingai įgyvendinti išsikeltus tikslus. Dar daugiau, skaitant knygą, neapleisdavo mintis, kad J. Skirius yra geriausias ir tinkamiausias istorikas Amerikos lietuvių darbams Lietuvai aprašyti. Tai nulemia ne tik anksčiau įvardytas įdirbis ir lietuvių išeivijos istorijos išmanymas. Įtakos turėjo ir jo, kaip

istoriko, produktyvumas ir rašymo stilius – atidumas faktografinėi medžiagai ir nuodugnumas, atsargių išvadų darymas. Galima spėti, kad šios savybės leido istorikui nepaskęsti gausioje faktografinėje medžiagoje ir sukurti nuoseklų istorinį pasakojimą.

Knyga pradedama žanro reikalavimus atitinkančiomis įvadinėmis dalimis – autoriaus žodžiu, įvadu, padėka knygos rėmėjams ir pagalbininkams. Toliau eina dėstymas, susidedantis iš trijų chronologiškai suskirstytų dalių, o jos – iš teminių skyrių. Toks knygos dalių išdėstymas leidžia skaitytojui nepasiklysti, siejant Amerikos lietuvių veiklą su pasauliu ir Lietuvą per šimtą metų ištikusiais politiniais pokyčiais.

Pirmoji knygos dalis, prasidedanti 1918 m. ir politinės JAV lietuvių veiklos aprašymu, informacinių biurų veikla, sykiu apima Lietuvos įvaizdžio, teisės į nepriklausomybę klausimo kėlimą JAV visuomenėje, spaudoje ir tarp politikų. Skaitytojams bus įdomios Jono Šliūpo ir senatoriaus Henry'o Caboto Lodge'o memorandumo Lietuvai istorija, Milijono parašų akcija, Lietuvai padovanoto Laisvės varpo, Lietuvos dalyvavimo pasaulinėse parodose ir kitų lietuviškų švenčių istorijos. Prie Lietuvos įvaizdžio kūrimo autorius priskyrė ir Amerikos lietuvių sportininkų pasiekimus. Bus įdomu skaityti knygoje aprašytas istorijas nuo „Lituanikos“ skrydžių, Albinos Osipavičiūtės (*Osipowich*)-van Aken iki sunkiasvorio boksininko Jacko Sharkey'o (Juozo Žukausko) arba pasižymėjusių lietuvių beisbolininkų. Nors ne visi knygoje minimų sportininkų pasiekimai sietini su JAV lietuvių pagalba Lietuvai, vis dėlto sveikintina kalbėti apie lietuvių sporto pasiekimus (ir ne tik), Lietuvos ir JAV ryšį kultūros, visuomeninės ir politinės istorijos kontekste. Ryškiausias sporto ryšių pavyzdys yra Amerikos lietuvių krepšinininkų reikšmė išpopuliarinant krepšinį Lietuvoje. Jų pergalingas atstovavimas Lietuvai Europos krepšinio čempionate 1937 ir 1939 m. įtvirtino ypatingą šios sporto šakos statusą Lietuvoje. Galima drąsiai sakyti, kad būtent nuo tada iki šių dienų krepšinis Lietuvoje yra populiariausia, lietuvių tapatybei svarbi sporto šaka.

Knygoje gana išsamiai pristatoma finansinė ir ekonominė išeivių pagalba tarpukario Lietuvai: įvairių Amerikos lietuvių fondų parama, žymesni aukų rinkimo vajai, siekiama apžvelgti finansinių perlaidų arba paviešėti atvykusių Amerikos lietuvių išleistas pinigų sumas. Kaip pagalba šalies ekonomikai įvardijamos Amerikos lietuvių įkurtos verslo įmonės, apžvelgiami jų likimai. Pirmajam, tarpukario, laikotarpiui skirta dalis užbaigiama aptariant išeivijos ir Lietuvos valdžios santykius.

Antroji knygos dalis skirta aptarti Amerikos lietuvių pastangoms padėti Lietuvai okupacijos laikotarpiu – nuo 1940 iki 1990 m. Joje pasakojama apie Amerikos lietuvių politinių organizacijų lobistines veiklas siekiant JAV politinės paramos Lietuvos okupacijos klausimu. Pasakojimas konstruojamas atskirai pristatant organizacijų veiklas arba konkrečias, didesnę atgarsį turėjusias iniciatyvas, pavyzdžiui, Lietuvių tautinių šokių šventes, Vasario 16-osios minėjimus, Romo Kalantos aukos įamžinimą arba Simo Kudirkos dramatišką pabėgimą ir išlaisvinimą iš Sovietų Sąjungos. Prisimenamos lietuviškos radijo transliacijos, informacinių centrų veikla. Amerikos lietuviai aktyviai veikė politinėje srityje, ir didesni politiniai, su Lietuva susiję arba joje vykdyti žmogaus teisių pažeidimai buvo nuolat garsinami, nepraleidžiant progos priminti JAV visuomenei apie situaciją Lietuvoje.

Šiuo laikotarpiu parama Lietuvai neabejotinai buvo suprantama kaip bandymai kelti Lietuvos okupacijos nepripažinimo klausimą ir siekti (kiek tai buvo įmanoma) Lietuvos nepriklausomybės. Parama Lietuvai suprantama ir kaip pagalba tautiečiams, tačiau ryšys

su tuometės Lietuvos vadovybe arba oficialūs ryšiai, ypač 7 dešimtmetyje, dažniausiai buvo vertinami neigiamai. Šiai problemai knygoje skiriamas nemažas dėmesys. Ne itin susipažinusiems su to laikotarpio išeivijos istorija, taip pat žvelgiant iš šių dienų perspektyvos, gali susidaryti įspūdis, kad Amerikos lietuvių ir apskritai išeivijos ryšių su Lietuva palaikymui skirta nepagrįstai didelė knygos dalis. Vis dėlto 50 metų okupacijos metu, ypač nuo 7 dešimtmečio pradžios, išeiviams buvo aktualu palaikyti ryšius su Lietuva ir jos institucijomis. Ilgus metus šia, tuo metu karšta tema buvo sulaužyta nemažai iečių, spaudoje ir viešojoje erdvėje pasitaikė ne tik diskusijų, bet ir apsižodžiavimų arba pasmerkimo. Išeivijos organizacijų ir ideologinių stovyklų tarpusavio santykiai, sykiu ir Amerikos lietuvių ryšių su Lietuva šaltojo karo metais, kultūrinio arba profesinio bendradarbiavimo istorija nebūtų deramai suprasti, nesusipažinus su tuometėmis diskusijomis, požiūrių dinamika, liudininčių atsiminimais.

Dera paminėti, kad autorius neignoruoja kurios nors išeivių srovės ir atskleidžia Amerikos lietuvių daugialypiškumą: plačiai pristato žinomas lyderiaujančias organizacijas, tokias kaip JAV lietuvių bendruomenė, Amerikos lietuvių taryba, ateitininkų, skautų veiklas, tačiau drauge nevengia kalbėti apie kairiąsias, net komunistuojančias JAV organizacijas ir jų veiklą.

Knygoje taip pat aptariama finansinė parama lietuviams okupacijos metais, pasakojama apie lietuviškų fondų veiklą. Neaplenkiami Amerikos lietuvių bandymai finansiškai remti Sibiro lietuvius, Lietuvoje likusius artimuosius.

Antrosios dalies pabaigą ir trečiosios pradžią žymi Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas 1990 m. kovo 11 d. Nors išeivija politiškai ir visuomeniškai vis aktyviau reagojo į įvykius Lietuvoje nuo 1987 m. ir Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklą, ją nepaprastai sujudino būtent nepriklausomybės atkūrimas. Pirmieji keli metai po nepriklausomybės atkūrimo žymėjo savotišką paramos Lietuvai sąjūdį išeivijoje. Joje lyderių poziciją užėmė JAV lietuviai.

Šių eilučių autorius 2008–2012 m. tyrinėjo išeivijos paramą atsikuriančiai Lietuvai, todėl drįsta teigti, kad paramos mastas, dydis ir iniciatyvų skaičius sunkiai aprėpiamas. Institucijų, organizacijų, fondų veiklos buvo dokumentuojamos ir aprašytos, o privačios iniciatyvos išties nesuskaičiuojamos. Todėl J. Skiriaus pastangos papasakoti kuo daugiau istorijų apie teiktą pagalbą Lietuvai atrodo ir vertingos, ir iš dalies ribotos.

Iš dalies dėl asmeninės patirties vertingiausia recenzijos autorius laikytų trečiąją knygos dalį. Visų pirma, šio laikotarpio istorijos apie pagalbą Lietuvai anksčiau buvo aprašytos tik kai kuriuose leidiniuose, daugiausia mokslo arba mokslo populiarinimo straipsniuose. Dalį medžiagos galima rasti internete. Tačiau tai – negausi informacija, ją pasiekti reikia pastangų, o J. Skirius ją surinko į vieną leidinį, be to, į istoriografiją įtraukė naujų, iki tol neaprašytų istorijų. Būtent trečiasis skyrius daugiausia grindžiamas istoriniais šaltiniais, atsiminimais, straipsnių iškarpomis ir asmeniniais autoriaus interviu.

Trečioji knygos dalis pradedama aprašant politinę Amerikos lietuvių pagalbą tiek pirmaisiais nepriklausomybės metais, tiek šaliai integruojantis į NATO, plačiai pristatomas jų indėlis į Lietuvos diplomatinės tarnybos veiklą. Didžiulis dėmesys skiriamas finansinei paramai ir įvairių fondų, šalpos organizacijų, taip pat kai kurių pavienių asmenų veiklai.

Atskirai aptariamas Amerikos lietuvių indėlis į Lietuvos kultūrą, mokslą, švietimą. Prisi-
menami į Lietuvą grįžę profesoriai, kitų sričių ekspertai.

Šių dienų skaitytojui ši knygos dalis turėtų būti aktualiausia, nes vos 30 metų nutolusi
praeitis asmeniškai liečia daugelį mūsų. Išeivijos lietuvių parama per profesinę pagalbą,
knygas, labdaras ir kitais būdais yra tiesiogiai palietusi daug Lietuvos žmonių. Galėtume
kelti ir esmingesnį klausimą: kokia Lietuva būtų šiandien, 2022 metais, jei ne išeivijos pa-
galba? Kokie būtų Lietuvos mokslas, medicina, kultūra, jei išeivija, sykiu ir Amerikos
lietuviai, nebūtų perdavę vakarietiškojų vertybių, supažindinę Lietuvos kultūros, mokslo,
politikos žmonių su vakarietišku bendravimu? Kokia Lietuva būtų be Prezidento Valdo
Adamkaus, Algirdo Avižienio, Juozo Kazicko? Svarbus ir toks klausimas: ar tas pamokas
išmokome?

Ko šioje knygoje pritrūko? Amerikos lietuviai susiorganizavimo, ryšius bendruome-
niškumo ir tautiškumo ženklus rodė jau XIX a. pabaigoje, bet J. Skirius savo knygai pasi-
rinko valstybės atkūrimo šimtmečio datą ir pradėjo pasakojimą nuo 1918 m., sulig Lietuvos
valstybės atkūrimo pradžia. Tai galima suprasti ir pateisinti (*priešistorėi* parašyti reikėtų
papildomo laiko, knyga labai didelė), knygos autorius savo ruožtu pateiktų dar svaresnių
argumentų, kodėl tiksliai laikėsi chronologinių ribų. Vis dėlto, manytume, platesnis įvadas
į Amerikos lietuvių istoriją būtų davęs knygai ženklios pridėtinės vertės. Viliamės, kad šią
reikšmingą knygą skaito ir skaitys ne tik dirbantieji istorijos baruose arba istorijos entuzi-
astai, bet ir platesnė visuomenė. *Priešistorė* būtų papildžiusi pastarosios grupės skaitytojų
žinių ir gilesnio supratimo bagažą.

J. Skirius pabrėžė, kad šios knygos tikslas nebuvo papasakoti Amerikos lietuvių istoriją,
bet knygą tikrai galima skaityti kaip Amerikos lietuvių istoriją. Nors joje išeivių organiza-
cijų raidai ir susiorganizavimo klausimams, tam tikrų asmenybių biografijoms pristatyti
skiriamas mažesnis dėmesys, aprėpiama viena iš veiklų, kuri Amerikos lietuviams buvo
emociškai viena svarbiausių, jei ne pati svarbiausia, – tai JAV lietuvių ir Lietuvos ryšys,
pasireiškęs kaip įvairialypė pagalba. Skaitant šią knygą galima susidaryti ganą išsamų Ame-
rikos lietuvių istorijos vaizdą.

Knyga neabejotinai bus įdomi žurnalo „Oikos“ skaitytojams, bet tikimės, kad patrauks
ir platesnės lietuvių visuomenės dėmesį. Jei šią knygą perskaitytų visi, kuriuos nuo 1990 m.
rimčiau palietė Amerikos lietuvių parama, ji taptų bestseleriu. Deja, tikriausiai taip neatsi-
tiks. Vis dėlto jos pasirodymas yra svarus žingsnis įvertinant Amerikos lietuvių darbus
Lietuvai ir papildant Lietuvos istorinį pasakojimą.

Kronika

2020 05 01–2021 10 25

Pasaulio Lietuvių Bendruomenė (PLB) ir Lietuva

2021 m. gegužės 1 d. įvyko Lietuvių Fondo¹ (toliau – LF) 58-asis metinis narių suvažiavimas, kuriame buvo pateikta 2020 m. veiklos ataskaita. Suvažiavimo dalyvius pasveikino Pasaulio Lietuvių Bendruomenės (toliau – PLB) pirmininkė Dalia Henke. Suvažiavimo metu 3 metų kadencijai į LF tarybą buvo išrinkti Jonas Howesas, Marius Kasniūnas, Audronė Pavilčius-Karalius, Antanas Razma Jaunesnysis ir Lina Žlioba. Pasibaigus LF narių metiniam suvažiavimui, įvyko LF tarybos posėdis. Jame 1 metų kadencijai LF tarybos pirmininku buvo išrinktas Tauras Bublys, o LF valdybos pirmininke – Milda Davis.

2021 m. gegužės 3 d. atsistatydinus PLB viešųjų ryšių komisijos pirmininkui Vaidui Matulaičiui, komisijos pirmininko pareigas pradėjo eiti Laurynas Gerikas.

2021 m. gegužės 5 d. PLB valdyba nuotoliniu būdu posėdžiavo su užsienio reikalų viceministru Egidijumi Meilūnu ir Užsienio reikalų ministerijos Globalios Lietuvos departamento darbuotojais. Posėdžio metu buvo aptarti šie klausimai: referendumas dėl pilietybės išsaugojimo, lituanistinio ugdymo stiprinimas, diasporos įsitraukimas į ekonominę veiklą, projektų rengimas ir dalyvavimas konkursuose, naujų bendruomenių kūrimasis ir kt.

2021 m. gegužės 8 d., artėjant Tarptautinei šeimos dienai, Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) ir Lietuvos mokiniai antrą kartą atvėrė virtualios STEAM klasės duris. Kolorado lituanistinės mokyklos ir KTU Vaižganto progimnazijos mokytojus ir vaikus suvienijo bendra idėja – pažinti Lietuvos etnografinius regionus. Su Aukštaitija mokiniai susipažino dar šių metų kovą, o gegužės 8 d. susitiko kitame regione – Suvalkijoje.

2021 m. gegužės 8 d. JAV, Kolorade, įvyko antrasis 3×3 krepšinio turnyras. Jame dalyvavo aštuonios lietuvių komandos. Organizatoriai surengė ir tritaškių konkursą, kuriame pirmąją vietą užėmė Lukas Balčiūnas. Laukdami įtempto finalo, dalyviai turėjo laiko atsiškvėpti, o netoliese JAV lietuvių bendruomenės nariai ruošė vaišes susirinkusiesiems. Finale įvyko net keli pratęsimai, ir tai suteikė galimybę žiūrovams ilgiau pasidžiaugti žaidimu. Šio turnyro nugalėtojais tapo komanda „Moving Brothers LLC“, kurioje žaidė Mindaugas

¹ Išėjvioje šis pavadinimas tradiciškai rašomas didžiosiomis raidėmis, dėl šios priežasties šiame tekste paliktas toks jo variantas (red. past.).

Kerbelis, Linas Bukšnaitis, Algirdas Dagys ir Tomas Auruškevius. Pastarasis buvo išrinktas naudingiausiu 3×3 krepšinio turnyro žaidėju.

2021 m. gegužės 21 d. nuotoliniu būdu posėdžiavusi Seimo ir PLB komisija priėmė dvi rezoliucijas, kuriose Prezidentui, Seimui ir Vyriausybei pateikė savo pasiūlymus:

- „Dėl privalomojo referendumo skelbimo ir įgyvendinimo“,
- „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo įgyvendinimo ir tobulinimo“.

Pagrindinį pranešimą skaitęs komisijos narys, Niujorke gyvenantis advokatas Gediminas Ramanauskas pristatė komisijos pasiūlymus dėl referendumo organizavimo ir Pilietybės įstatymo tobulinimo. Jis pabrėžė, kad rengiant referendumą ypač svarbi referendumo klausimo formuluočių, valstybių neskirstymas į „juodas“ ir „baltas“, ankstyva rinkėjų agitacija ir pasaulio lietuviams sudaryta galimybė balsuoti internetu. Pristatydamas pasiūlymus dėl Pilietybės įstatymo tobulinimo, G. Ramanauskas akcentavo būtinybę pritarti įstatymo pataisai, kuria įtvirtinama asmens, iki 1940 m. birželio 15 d. turėjusio Lietuvos Respublikos pilietybę, sąvoka, ir atidėti Lietuvos pilietybės netekimo dokumentų rengimą ir sprendimų dėl pilietybės netekimo priėmimą, kol įvyks numatomas referendumas 2024 m. Argumentuodamas pasiūlymus, komisijos narys Rytis Virbalis iš Liuksemburgo pabrėžė: „pilietybė nėra tik teisinė sąvoka ar socialinė kategorija, bet ir ypatingas juridinis, socialinis, kultūrinis, emocinis, psichologinis piliečio ryšys su savo valstybe, ir pilietybės netekimas nėra tik formalus teisės aktas“.

Posėdyje dalyvavusi PLB pirmininkė D. Henke pristatė išmoktas pamokas po 2019 m. referendumo: jis buvo paskelbtas per vėlai, pavėluota agitacinė kampanija, sudėtinga ir paini formuluočių, nevieningi aukščiausi šalies vadovai, Vyriausybės institucijos ir politinės partijos. D. Henke pabrėžė, kad pilietybės išsaugojimas turi būti prioritetas valstybės klausimas, kurį spręsti reikia sutelkiant visas jėgas.

Posėdyje taip pat kalbėjo komisijos pirmininko pavaduotoja Jūratė Kaspersen (*Jurate Caspersen*), komisijos narys Stasys Tumėnas, komisijos nario pavaduotojas Tomas Girnius, teisininkė Nida Degutienė.

2021 m. gegužės 22 d. įvyko nuotolinis PLB valdybos posėdis. Jo metu buvo kalbama apie pasirėngimą PLB XVII Seimui 2022 m. ir nustatyta Seimo data. Valdybos nariai vieningai pritarė Vietnamo ir Singapūro lietuvių bendruomenių priėmimui į Pasaulio Lietuvių Bendruomenę. PLB pirmininkė D. Henke valdybos vardu pasveikino priimtas bendruomenes. Šiuo metu Pasaulio Lietuvių Bendruomenę sudaro 53 lietuvių bendruomenės.

Taip pat valdyba nusprendė sudaryti darbo grupę ir pavesti jai peržiūrėti PLB veiklą reglamentuojančius dokumentus bei pateikti pakeitimų pasiūlymų. Darbo grupės vadove skiriama PLB pirmininkė D. Henke.

2021 m. gegužės 25 d. PLB valdybos nariai nuotoliniu būdu susitiko su Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministre Jurgita Šiugždinienė. Susitikimo metu buvo aptarti diasporos ir emigracijos temų įtraukimo į istorijos mokymą, tapatybės ugdymo stiprinimo mokyklose, neformaliojo ugdymo ir sporto konkursų organizavimo klausimai.

Po susitikimo PLB valdyba raštu kreipėsi į švietimo, mokslo ir sporto ministrę, prašydama atnaujinant ugdymo turinį Lietuvos švietimo įstaigose įtraukti etninės kultūros

mokymą kaip bendrojo ugdymo mokyklų programų privalomą dalyką, parengti šio dalyko mokytojų ir skirti tinkamą finansavimą. Taip pat prašyta užtikrinti visapusišką Lietuvos diasporos ir šių laikų emigracijos vaidmens Lietuvos raidai pristatymą atnaujintoje Lietuvos Respublikos bendrojo ugdymo programoje ir vadovėliuose, panaudojant diasporos sukauptą paveldą, ir taip stiprinti visos lietuvių tautos istorinį suvokimą Europos ir pasaulio istorijos kontekste.

2021 m. gegužės 26 d. įvyko profesoriaus Alfonso Eidinto monografijos „Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais“ pristatymas. „Ar masinė išeivystė virs masiniu grįžimu?“ Atsakymo į šį bei kitus su lietuvių emigracija susijusius klausimus ieškota ambasadoriaus knygoje. Į virtualų pristatymą ir diskusiją susirinko Seimo ir PLB komisijos pirmininkė Dalia Asanavičiūtė, PLB atstovė Lietuvoje Vida Bandis, užsienio reikalų viceministras ambasadorius E. Meilūnas, autorius prof. A. Eidintas bei kiti PLB atstovai, diaspora besidomintys žmonės. Renginį moderavo žurnalistas Aurimas Perednis.

Prie diskusijos prisijungė ir PLB pirmininkė D. Henke. Ji papasakojo apie kylančius iššūkius išsaugant lietuviškąjį paveldą bei kultūrą užsienyje, akcentavo, kad reikalingas didesnis žiniasklaidos dėmesys kalbant apie diasporos nuveiktus darbus bei teigiamų istorijų sklaidą.

2021 m. gegužės 26 d. įvyko darbo grupės XI pasaulio lietuvių sporto žaidynėms organizuoti posėdis. Jame dalyvavo darbo grupės nariai PLB atstovė Lietuvoje V. Bandis ir Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjungos centro prezidentas, PLB Sporto komisijos pirmininkas Laurynas Misevičius. Posėdžio metu buvo patvirtinta žaidynių data, nutarta parengti žaidynių organizavimo ir įgyvendinimo priemonių plano projektą, išsiaiškinti diasporos poreikį dalyvauti sporto rungtyse ir, atsižvelgiant į tai, patvirtinti sporto šakų sąrašą.

2021 m. birželio 1 d. PLB švietimo komisijos pirmininkė Alviya Černiauskaitė dalyvavo ekspertų darbo grupės, sudarytos iš PLB Švietimo komisijos ir lituanistinių mokyklų mokytojų, posėdžiuose. Darbo grupės tikslas – sukurti nuotolinio mokymo metodines priemones integruotai lituanistinio švietimo programai.

2021 m. birželio 9 d. Seule, Korėjoje, įsisteigė Korėjos lietuvių bendruomenė. Steigiamajame susirinkime dalyvavo 15 narių ir svečiai: LR ambasadorė Kinijos LR, Korėjos Respublikai, Mianmaro Sąjungos Respublikai, Tailando Karalystei ir Vietnamo Socialistinei Respublikai Diana Mickevičienė, kultūros atašė Tomas Ivanauskas ir PLB plėtros ir tvarumo komisijos pirmininkė Sigita Šimkuvienė. Korėjos lietuvių bendruomenės pirmininku buvo išrinktas Martynas Šiaučiūnas-Kačinskas.

2021 m. birželio 10 d. Vytauto Kasiulio dailės muziejuje buvo atidaryta Australijos lietuvių dailininko Vaclovo Rato darbų paroda „Anapus pusiaujo / Beyond the Equator“. Vaclovas Ratas (1910–1973) – vienas reikšmingiausių tarpukario Lietuvos grafikos pagrindų kūrėjų. Visur palikdamas ryškų pėdsaką, jis skleidė savo kūrybą nuo Europos iki Australijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų.

2021 m. birželio 16 d. posėdžiavusi Seimo ir PLB komisija paminėjo Gedulo ir vilties dienos 80-metį ir bendru sutarimu priėmė rezoliuciją „Dėl pagalbos tremtiniais“.

Posėdis prasidėjo tylos minute nužudytiems ir mirusiems tremtyje bei Sibiro gulaguose tremtiniais ir politiniams kaliniams pagerbti.

Sveikinimo žodį taręs Lietuvos ambasadorius Rusijos Federacijoje Eitvydas Bajarūnas pasidžiaugė, kad po visą Rusiją pabirusios lietuvių bendruomenės labai aktyvios: veikia li-tuanistinės mokyklos, meno kolektyvai, Sibire gyvenančios bendruomenės savanoriškai tvarko lietuvių tremtinių kapus. Projektui „Misija Sibiras“ baigus savo veiklą, ambasado-rius E. Bajarūnas pasiūlė skirti lėšų Sibiro lietuvių bendruomenėms ir taip išspręsti tolesnį lietuvių tremtinių kapų ir paminklų priežiūros klausimą.

Užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas skaitė pranešimą apie Užsienio reikalų mi-nisterijos bendradarbiavimą su Rusijos lietuvių bendruomene, kartu vykdomus tremtinių palikuonių supažindinimo su Lietuva projektus, taip pat teikiamą pagalbą norintiesiems grįžti iš tremties vietų į Lietuvą.

Buriatijos lietuvių kultūros bendrijos pirmininkas Bernardas Razgus kalbėjo apie Bu-riatijos lietuvių padėtį. Visą gyvenimą lietuvių puoselėjantys ir lietuvius buriantys ben-druomenių lyderiai papasakojo apie jų bendruomenių nuveiktus darbus, liuanistines mokyklas, kuriose lietuvių kilmės vaikai mokosi lietuvių kalbos. Vienas iš didžiausių dar-bų – tremtinių kapų priežiūra sunkiai pasiekiamose vietose. Bendruomenių nuomone, rei-kėtų išrinkti saugoti keletą tokių vietų ir jas nuolat prižiūrėti.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro generalinio direktoriaus pavaduotojas Vytautas Lukšys kalbėjo komisijai apie paminklus, pastatytus tremtiniais, poli-tiniams kaliniais ir partizanams Lietuvoje ir užsienyje, apžvelgė šių paminklų ir tremtinių bei partizanų kapų priežiūros, tvarkymo bei su šiuo klausimu susijusias problemas ir jų sprendimo būdus.

Komisijos narys dr. S. Tumėnas pabrėžė, kad po pasaulį pasklidę lietuviai gali grįžti į Lietuvą ir kitais būdais: organizuoti parodas, vykdyti bendrus mokslo, kultūros, sporto, istorinės atminties projektus. Ministerijos Tikslinės pagalbos skyriaus vedėja Daiva Zaba-rauskienė perskaitė pranešimą apie Lietuvos teikiamą pagalbą sugrįžtantiems tremtiniais.

Po posėdžio komisijos pirmininkai D. Asanavičiūtė, Jonas Bružas, komisijos nariai dr. Laima Andrikienė, G. Ramanauskas, komisijos narių pavaduotojai L. Misevičius, Ma-rius Matijošaitis ir PLB valdybos narys L. Gerikas spaudos konferencijoje pristatė Seimo II (pavasario) sesijos metu komisijos atliktus darbus ir priimtas 6 rezoliucijas.

2021 m. birželio 18 d. Prezidentūroje įvyko Archyvų forumas, kuriame buvo aptarti valstybės archyvuose saugomų dokumentų naudojimo, skaitmeninio turinio sklaidos, lie-tuvių diasporos archyvų ir archyvų ateities klausimai. Forume PLB atstovavo PLB atstovė Lietuvoje V. Bandis.

2021 m. birželio 19–20 ir 26–27 d. Lenkijos lietuvių jaunimo sąjunga (LLJS) kartu su Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga (PLJS) suorganizavo XVI pasaulio lietuvių jaunimo kongresą. Šiemet kongresas persikėlė į virtualią erdvę, dalyviai susirinko iš įvairių pasaulio kampelių. Su delegatais dar tikimasi susitikti Punske 2022 m. kongreso kultūros dalyje.

2021 m. birželio 28 – liepos 2 d. PLB pirmininkė D. Henke, atvykusi į Lietuvą, susitiko su Lietuvos Respublikos vadovybe, politikais, iškiliais mokslo žmonėmis ir visuomenės veikėjais. Susitikimuose dalyvavo PLB Viešųjų ryšių komisijos pirmininkas L. Gerikas ir PLB atstovė Lietuvoje V. Bandis. Susitikimų metu buvo kalbama apie pasiruošimą referen-dumui dėl pilietybės išsaugojimo, diskutuota apie numatytus pokyčius bendradarbiaujant su Užsienio reikalų ministerija ir LR Vyriausybe, aptarta politinė situacija Lietuvos

kaimynystėje ir diasporos indėlis bei pagalba Lietuvai laikotarpiu po pandemijos. Taip pat buvo aptariami Lietuvos valdžios lūkesčiai ir poreikiai bei išeivijos galimybės padėti skaitmenizuoti ir žalinti Lietuvą klimato kaitos ir politinių aplinkybių kontekste. Buvo apžvelgti būsimi 2021 m. antrosios pusės – 2022 m. projektai ir svarbūs renginiai.

2021 m. liepą PLB pirmininkė D. Henke, PLB atstovė Lietuvoje V. Bandis ir PLB Viešųjų ryšių komisijos pirmininkas L. Gerikas susitiko su LR Seimo kancleriu Modestu Gelbūda. Susitikimo metu buvo kalbama apie PLB XVII Seimą, kuris įvyks kitais metais LR Seimo III rūmų konferencijų salėje, pristatyta PLB veikla, aptartos bendradarbiavimo galimybės.

2021 m. liepą Lietuvoje viešėjo PLB Sporto reikalų komisijos pirmininkas L. Misevičius. Jis dalyvavo Seimo ir PLB komisijos posėdyje, lankėsi Krepšinio namuose Kaune, susitiko su LTOK prezidente Daina Gudžinevičiūte.

2021 m. liepos 6 d., švenčiant Valstybės dieną, jau tryliktąjį kartą visa Lietuva sustojo sugiedoti „Tautiškos giesmės“. Šalies himnas tuo pačiu metu skambėjo daugybėje kitų pasaulio sostinių ir vietų. Aikštė šalia Kapitolijaus JAV ir Atlanto vandenyno pakrantė, Koli-ziejaus prieigos Romoje, Operos teatro stogas Oslo centre – tai tik keli pavyzdžiai, kur kasmet kartu giedoti himno susirenka pasaulio lietuviai.

Šiemet Los Andželo lietuviai „Tautišką giesmę“ tradiciškai giedojo populiariajame Santa Monikos paplūdimyje, kuriame siekė įsiamžinti su išpūdingo dydžio Didžiąja vienybės trispalve, kurią LR užsienio reikalų ministerija įteikė už itin glaudų bendradarbiavimą ir lietuviybės puoselėjimą JAV Vakarų pakrantėje.

Norvegijoje šiais metais šimtas lietuvių giedojo „Tautišką giesmę“ ant Oslo Operos teatro stogo. Lietuvos himnas taip pat skambėjo Valensijoje, Ispanijoje. Atostogų metu grįžusi aplankyti Lietuvos, Elzė Simonkevičiūtė-Di Meglio, Italijos lietuvių bendruomenės pirmininkė, šiemet „Tautišką giesmę“ giedojo Katedros aikštėje. Tačiau ji pabrėžia, kad kasmet mūsų šalies himnas Romoje atliekamas šalia vieno žymiausių istorinių objektų – Koliziejaus, taip pat dešimtyse kitų Italijos miestų.

2021 m. liepos 14 d. buvo pristatyta nauja Jono Jakatanvisky'o knyga „Lietuviai San Paule (Brazilija) – Odisėja tęsiasi – 1960–1980 m. III dalis“. Šis leidimas, išėjęs po autoriaus mirties, yra jau ketvirtoji išleista knyga, trečioji ir paskutinė serijoje „Os Lituanos em São Paulo“. Knyga užbaigia chronologiją, pradėtą prieš 15 metų, išleidus knygą „Lietuvos imigrantai San Paule (Brazilija) – pradžia – 1880–1931“, užbaigiant šimtmetinę lietuvių imigrantų ir jų palikuonių atvykimo ir apsigyvenimo Brazilijoje istoriją.

2021 m. liepos 15 d. PLB pirmininkė D. Henke ir PLB atstovė Lietuvoje V. Bandis susitiko su Vyriausiosios rinkimų komisijos pirmininke Jolanta Petkevičiene. Susitikimo metu buvo kalbama apie pasirošimą referendumui dėl Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimo. Referendumą numatoma surengti 2024 m. kartu su Prezidento rinkimais. Susitikimo metu buvo aptartas internetinio balsavimo klausimas.

2021 m. liepos 16 d. PLB valdyba pakvietė užsienio lietuvius, pargrįžusius į Lietuvą, kartu paminėti Pasaulio lietuvių vienybės dieną. Ta proga Vytauto Kasiulio dailės muziejuje buvo atidaryta vieno reikšmingiausių tarpukario Lietuvos grafikos pagrindų kūrėjų Vaclovo Rato (1910–1973) darbų paroda.

2021 m. liepos 25 d. Romoje, eidama 91-uosius metus, mirė Giovanna Pignatelli-Lozoraitis, dailininkė ir restauratorė, buvusio Lietuvos diplomato Kazio Lozoraičio našlė. Restauratorė savo profesijai paskyrė visą gyvenimą: karjeros pradžioje kelerius metus restauravo Tarkvinijos etruskų palaidojimus, vėliau gaivino Romos forumo Keturiasdešimties kankinių koplyčios sienų tapybą, restauravo daugybę Rytų meno bei šiuolaikinės tapybos kūrinių. 2017 m. G. Pignatelli-Lozoraitis buvo apdovanota ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi.

2021 m. liepos 27 d. nuotoliniu būdu įvyko PLB valdybos posėdis. PLB pirmininkė pateikė informaciją apie pasirengimą PLB XVII Seimui, kuris įvyks 2022 m. liepos 17–21 d. Vilniuje. Posėdžiai įvyks Seimo III rūmų Konferencijų salėje, o atidarymas – Valdovų rūmuose. Buvo informuota apie PLB valdybos sudarytos darbo grupės darbą. Darbo grupė peržiūri PLB veiklą reglamentuojančius dokumentus ir pateiks PLB Seimui pakeitimų pasiūlymų; jai vadovauja PLB pirmininkė D. Henke. Buvo vienbalsiai pritarta priimti Pietų Korėjos lietuvių bendruomenę į PLB. Posėdyje buvo pritarta kandidatūrai į 2021 m. almanacho „Pasaulio lietuvis“ redaktoriaus: 2021 m. metraščio redaktore tapo Genovaitė Paulikaitė. Posėdyje buvo patvirtinti nauji Plėtros ir tvarumo bei Ekonominio bendradarbiavimo komisijų nariai, apsvarstyti kiti klausimai.

2021 m. liepos 30 – rugpjūčio 5 d. PLB Švietimo komisija kartu su Švietimo, mokslo ir sporto ministerija ir Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomene suorganizavo stovyklą „Pasaulio Lietuva“. Stovykla įvyko Alytaus rajone, Alovėje. Šiais metais susirinko 12–18 metų amžiaus lietuvių kilmės jaunuolių iš Airijos, Australijos, Austrijos, Belgijos, Danijos, Didžiosios Britanijos, Estijos, Graikijos, Italijos, Ispanijos, JAV, Lenkijos, Lietuvos, Norvegijos, Portugalijos, Prancūzijos, Slovakijos, Suomijos, Švedijos, Venesuelos ir Vokietijos. Stovykloje apsilankė šalies pirmoji ponija Diana Nausėdienė.

2021 m. rugpjūčio 2 d. Trakų rajone prasidėjo užsienio lietuvių bendrojo ugdymo mokyklų vasaros stovykla „Mus vienija Lietuva“, kurią jau ketvirtąjį kartą rengė Rygos lietuvių vidurinė mokykla, bendradarbiaudama su PLB. Stovykloje dalyvavo užsienio lietuvių bendrojo ugdymo mokyklų mokiniai. Stovyklos tikslas – lietuvių kalbos, tradicijų ir papročių puoselėjimas, pasidalijimas gerąja patirtimi, bendrų projektų kūrimas.

2021 m. rugpjūčio 6–8 d. Plungės dvaro sodyboje įvyko 64-asis „Santaros-Šviesos“ suvažiavimas. Jo metu diskutuota apie dvarų kultūrą, politiką, laisvę, lyčių lygybę, švietimą ir architektūrą. Nemažai dėmesio skirta išeivijos tematikai. Šių metų suvažiavimas galėjo pasigirti itin turininga kultūrine programa. Be pranešimų ir diskusijų, suvažiavimo dalyviai buvo kviečiami klausytis Mykolo Kleopo Oginskio muzikos koncerto ir dalyvauti ekskursijose Plungės dvaro komplekse bei Rietavo mieste. Nepaprastai džiugino galimybę gyvai bendrauti, dalytis mintimis bei įžvalgomis.

Tradiciškai suvažiavimo pradžioje nuskambėjo vieno pirmųjų santariečių Prezidento Valdo Adamkaus sveikinimo žodis. Deja, pats Prezidentas suvažiavimo atidaryme dalyvauti negalėjo, tad jo atsiųstą kalbą perskaitė profesorius Egidijus Aleksandravičius. Kalboje V. Adamkus priminė „Santaros-Šviesos“ įkūrėjų siekius ir idealus – niekada nepamiršti laisvės ir mąstyti Lietuvos likimą.

„Santaros-Šviesos“ suvažiavimų metu prisimenami pirmieji santariečiai, jiems skiriami išsamūs pranešimai. Šiais metais dėmesys buvo sutelktas į garsią lietuvių archeologę,

antropologę, kurios jubiliejinius metus šiemet minime, Mariją Alseikaite-Gimbutienę. Pranešimą „Senosios Europos atradėja ir Naujosios Europos vizijos regėtoja“, skirtą šiai iškiliai mokslininkei, perskaitė filosofas, profesorius Naglis Kardelis.

Suvažiavimo metu vykę kino vakarai buvo susiję su išeivija. Penktadienio vakarą suvažiavimo dalyviai galėjo išvysti Henriko Gulbino ir Egidijaus Aleksandravičiaus filmus „Raudonoji Cerro“ ir „Patagonijos atmintis arba Lietuvių motina“. Šeštadienio vakarą įvyko dokumentinio filmo „Aleksandro Štromo laisvės horizontai“ (2021 m., autoriai: Ona Biveinienė, Ilja Bereznickas ir Saulius Sondeckis) pristatymas.

2021 m. rugpjūčio 25 d. Hamburge įvyko renginys „30 metų diplomatinį santykių tarp Vokietijos ir Lietuvos – prisiminimai ir perspektyvos“. Renginį organizavo Vokietijos ir lietuvių forumas, PLB su Lietuvių bendruomene Hamburge, Lietuvos Respublikos ambasada ir Hamburgo universitetas. Prieš 30 metų Vokietijos Federacinė Respublika ir Lietuvos Respublika atnaujino diplomatinį santykius. Renginio metu buvo apžvelgta, kaip keitėsi Vokietijos ir Lietuvos santykiai pastaruoju laikotarpiu. Diskusijoje dalyvavo Lietuvos Respublikos ambasadorius Vokietijoje Ramūnas Misiulis, PLB pirmininkė D. Henke, LR užsienio reikalų viceministras Arnoldas Pranckevičius, LR garbės konsulas Hamburge dr. D. Reichas.

2021 m. rugpjūčio 27–29 d. PLB pirmininkė D. Henke ir PLB Švietimo komisijos pirmininkė A. Černiauskaitė dalyvavo Romoje vykusiame lituanistinių mokyklų ir šeimų sąskrydyje „Draugystės tiltas“.

2021 m. rugsėjo 16 d. startavo iniciatyva „Nacionalinis judumo iššūkis“, kuria įvairios Lietuvos bendruomenės buvo pakviestos 2 mėnesius automobilius iškeisti į žingsnius. Taip siekiama prisidėti prie aplinkai draugiškos Lietuvos kūrimo, fizinės ir emocinės sveikatos gerinimo. „Nacionalinį judumo iššūkį“ sudaro 6 iššūkiai: miestų, mokyklų, pasaulio lietuvių, aukštųjų mokyklų, bendruomenių, organizacijų.

2021 m. spalio 1 d. posėdžiavusi Seimo ir PLB komisija apsvarstė balsavimo internetu kibernetinio saugumo klausimą ir aptarė pasiruošimą referendumui dėl pilietybės išsaugojimo. Posėdžio metu buvo priimtose dvi rezoliucijos:

- „Dėl spartesnio pasirengimo balsuoti internetu“,
- „Dėl pasirengimo referendumui dėl gimimu įgytos Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimo“.

Komisijos pirmininkas Jonas Bružas apžvelgė Seimo II (pavasario) sesijos metu nuveiktus darbus, atkreipė dėmesį į aktualiausius klausimus, kuriuos reikia nedelsiant spręsti. Vienas tokių – 72 lietuvių tremtinių ir jų palikuonių šeimos, daugiau nei dešimtmetį pageidaujancios grįžti į Lietuvą, su kuriomis institucijoms nebepavyksta susisiekti. Komisija su lietuvių bendruomenėmis ir ambasada Rusijos Federacijoje padės surasti šias šeimas, o Socialinių reikalų ir darbo ministeriją ir Lietuvos savivaldybių asociaciją paragins neatidėliojant spręsti socialinių būstų suteikimo problemą.

Komisijos narys G. Ramanauskas apžvelgė XVIII Vyriausybės programoje numatytus įsipareigojimus įgyvendinant internetinį balsavimą. Komisijos pirmininkė D. Asanavičiūtė ir komisijos narys R. Virbalis aptarė Lietuvoje vykdomą pasiruošimą referendumui dėl pilietybės išsaugojimo, teisingumo viceministrė Jurga Greičienė pristatė Referendumo

konstitucinio įstatymo projektą, kuris šiuo metu yra svarstomas Seime, ir įvertino galimybes suderinti šio įstatymo projekto nuostatas su Seime rengiamo Rinkimų kodekso nuostatomis. Diskusijose aktyviai dalyvavo komisijos nariai L. Andrikenė, S. Tumėnas, J. Caspersen ir Rasa Mauragis.

2021 m. spalio 5 d., minint Tarptautinę mokytojų dieną, tradiciškai įteikiama lituanistinio mokytojo (dėstytojo) premija. 2020 m. ji buvo skirta Airijos aukštesnio lygio kalbų agentūros lietuvių kalbos plėtros pareigūnei, lietuvių kalbos mokytojai Jurgitai Urbelienei. Airijos švietimo ministerija ją išrinko mokyti lietuvių kalbos iš 70 pretendentų. Mokytoja, turinti 15 metų pedagoginės patirties, lietuvių kalbos trumpuosius kursus veda dviejose Balbrigano (*Balbriggan*) ir Sordso (*Swords*) miestų mokyklose. Ji taip pat vadovauja nuotolinei lietuvių kalbos mokymo klasei „Hansfield Educate Together“, moko baigiamųjų klasių mokinius iš įvairių Airijos mokyklų.

2021 m. spalio 16–17 d. Pafose, Kipre, įvyko 4-asis Graikijos ir Kipro lietuvių bendruomenių sąskrydis.

2021 m. spalio 21 d. mirė istorikas, buvęs diplomatas Romualdas Jonas Misiūnas. R. J. Misiūnas gimė lietuvių emigrantų šeimoje Švedijoje, studijavo Jungtinėse Amerikos Valstijose, kartu su Reinu Taagepera išleido monografiją „Baltijos valstybės: priklausomybės metai, 1940–1980“, kuri buvo reikšminga tiek JAV, tiek Lietuvoje, nes joje akademinėi ir plačiai visuomenei išsamiai pristatoma sovietų okupacijos tikrovė ir pasipriešinimas jai.

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, R. J. Misiūnas buvo pirmasis Lietuvos ambasadorius Izraelyje (1996–2001 m.), taip pat buvo akredituotas Pietų Afrikos Respublikai. Jis savo veikla labai padėjo plėtoti Lietuvos dvišalius santykius su Izraeliu bei kitomis Artimųjų Rytų valstybėmis.

2021 m. spalio 22 d. posėdžiavusi Seimo ir PLB komisija išklaušė „Globalios Lietuvos“ programos 2020 m. įgyvendinimo ataskaitą, aptarė Lietuvos diasporos politikos esamą padėtį ir perspektyvas, Peru ir Lietuvos dvišalio teisinio bendradarbiavimo sutarties nuostatas, lietuvių kalinių grąžinimo iš Pietų Amerikos į Lietuvą ir teisinės pagalbos teikimo jiems klausimus, pagalbos priemones tremtiniais ir jų palikuonims, norintiems grįžti į Lietuvą. Posėdžiui pirmininkavo komisijos pirmininkai – Seimo narė D. Asanavičiūtė ir teisininkas J. Bružas.

Posėdžio metu buvo priimtose dvi rezoliucijos:

- „Dėl Globalios Lietuvos programos ir Lietuvos diasporos politikos“,
- „Dėl aktyvesnio Lietuvos Respublikos ir Lotynų Amerikos šalių bendradarbiavimo ir pagalbos baudžiamosios teisės srityje“.

Komisijos pirmininko pavaduotoja J. Caspersen iš Šveicarijos ir komisijos narys R. Virbalis iš Liuksemburgo apžvelgė 2012–2021 m. vykdomos „Globalios Lietuvos“ programos įgyvendinimą ir palankiai įvertino pasiektus tikslus: nemažai padaryta skatinant išsaugoti diasporos tautinę tapatybę, lietuvių kalbą, tautines tradicijas ir įtraukti ją į valstybės gyvenimą, įvardijo programos trūkumus ir išdėstė rekomendacijas.

PLB pirmininkė D. Henke, apibendrindama pasisakiusiųjų mintis, pasiūlė Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos pavyzdžiu Kultūros ministerijoje įsteigti diasporos klausimais dirbantį skyrių, o komisijos pirmininkas J. Bružas akcentavo, kad „Globalios

Lietuvos“ programa yra ypač svarbi visai tautai ir Lietuvos valstybei tiek dabar, tiek ateities kartoms.

Lietuvos Respublikos ambasadorius Rusijos Federacijoje E. Bajarūnas, pastaruoju metu aplankęs Krasnojarsko, Irkutsko, Altajaus kraštų lietuvių bendruomenes, pasidalijo apie Rusijos lietuvių nuotakas ir pasisiūlė padėti pasiekti Rusijoje gyvenančius žmones, suinteresuotus grįžti į tėvynę. Jis akcentavo, kad dar tūkstančiai lietuvių gyvena tuose kraštuose ir labai nori mokytis lietuvių kalbos Lietuvoje, yra didelis poreikis tvarkyti tremtinių kapus. Anot ambasadoriaus E. Bajarūno, „[t]urime padaryti daugiau“. Komisijos pirmininkė D. Asanavičiūtė pakvietė atsakingas institucijas Lietuvoje glaudžiau bendradarbiauti su Rusijos Federacijos ambasada ir Rusijos lietuvių bendruomene.

Komisijos nario pavaduotojas prelatas Edmundas Putrimas, dažnai ne tik dėl sielovados lankantis, bet ir materialiai remiantis Peru kalinčius jaunos, į prekybos žmonėmis pinkles pakliuvusius tautiečius, informavo komisiją apie problemas, su kuriomis jie susiduria: įprastai ispanų kalba vykstančiam teisminiam procesui skiriami tik rusų kalbos vertėjai, paskiriami advokatai, kurie net nepasirodo, ryšį su giminėmis galima palaikyti tik laiškais, o išėję iš kalėjimo jie neatgauna savo pasų, kol nesumoka Peru valdžiai baudų, ir lieka gatvėje. Šiuo metu tuose kalėjimuose kaliniai masiškai miršta nuo pandemijos, todėl ypač svarbu turėti Peru ir Lietuvos dvišalio teisinio bendradarbiavimo sutartį.

Teisingumo ministerijos Tarptautinio bendradarbiavimo ir žmogaus teisių politikos grupės vadovas Darius Žilys pristatė rengiamos tokios sutarties nuostatas ir pabrėžė, kad šiais metais dėl šios sutarties sparčiai vyksta derybos, prie to labai prisidėjo komisijos nario advokato G. Ramanausko šeima, pažįstanti Peru teisinę bendruomenę. Užsienio reikalų ministerijos Konsulinio departamento direktorius Audrius Bendinskas pasiūlė prelatui kreiptis į Užsienio reikalų ministeriją dėl kiekvieno atskiros Pietų Amerikos kalėjime kalinio lietuvių problemų sprendimo.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LR Vyriausybės santykių su lietuvių išeivija apžvalga

2021 m. gegužės 5 d. Lietuvos ambasada Jungtinėje Karalystėje kartu su Lenkijos ambasada ir Aberdyno universiteto Lenkijos ir Lietuvos studijų centru surengė virtualų seminarą, skirtą Abiejų Tautų Respublikos Gegužės 3-iosios Konstitucijos ir Tarpusavio įžado akto 230-osioms metinėms paminėti.

Virtualios diskusijos metu sveikinimo žodį tarė ne tik Lietuvos ir Lenkijos ambasadoriai Jungtinėje Karalystėje, bet ir britų Europos kaimynystės ir Amerikos ministrė bei parlamento narė Wendy Morton. Seminare pranešėjai diskutavo apie tai, kokią įtaką Gegužės 3-osios Konstitucija turėjo įvairiems Abiejų Tautų Respublikos regionams, ir apie šio ypatingo dokumento svarbą šiandien.

Po diskusijos įvyko iškilminga apdovanojimų ceremonija. Renginio metu Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje Renatas Norkus apdovanojo Jungtinės Karalystės Aberdyno universiteto profesorius Robertą Frostą Prezidento Gitano Nausėdos skirtu ordinu „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžiumi ir kartu su Lenkijos ambasadoriumi

Londone Arkady'jumi Rzegockiu įteikė Abiejų Tautų apdovanojimą rašytojai dr. Kristinai Sabaliauskaitei.

Prof. R. Frostui apdovanojimas buvo suteiktas už dvišalių Lietuvos ir Jungtinės Karalystės santykių puoselėjimą bei už pernai įkurtą Lenkijos ir Lietuvos studijų centrą Aberdyno universitete. Renginio metu Lenkijos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje A. Rzegockis taip pat įteikė prof. R. Frostui Lenkijos Prezidento Andrzejaus Dudos skirtą ordino „Už nuopelnus Lenkijai“ Riterio kryžių. Prof. R. Frostas yra aktyvus Abiejų Tautų Respublikos istorijos paveldo tyrinėtojas Jungtinėje Karalystėje.

Dr. K. Sabaliauskaitei Abiejų Tautų premija buvo įteikta už romanų ciklą „Silva Rerum“. Abiejų Tautų apdovanojimas nuo 1999 m. skiriamas Lietuvos Seimo, Lenkijos Seimo ir Senato narių asamblėjos asmenims arba jų grupėms, kurių veikla ir darbai reikšmingai prisidėjo kuriant ir gilinant abiejų tautų bendradarbiavimą.

Virtuali diskusija ir apdovanojimų įteikimo ceremonija buvo surengta Lietuvos ambasada Jungtinėje Karalystėje bendradarbiaujant kartu su Lenkijos ambasada Londone ir Aberdyno universiteto Lenkijos ir Lietuvos studijų centru. Rėmėja – LR užsienio reikalų ministerija.

2021 m. gegužės 22 d. VIP žurnalo surengtoje „Metų žmogus 2020“ nugalėtojų apdovanojimo ceremonijoje Lietuvos ambasadorius Moldovoje Kęstutis Kudzmanas buvo paskelbtas „Metų žmogumi“ Moldovoje dirbančių užsienio diplomatų kategorijoje.

2021 m. gegužės 26 d. Ministrė Pirmininkė Ingrida Šimonytė nuotoliniame susitikime su Lietuvos garbės konsulais aptarė svarbiausias politikos ir ekonomikos aktualijas, užsienio politikos prioritetus, bendradarbiavimą ekonomikos ir prekybos srityse bei skatinimą megzti verslo ryšius. Šiuo metu Lietuva turi 219 garbės konsulų, atstovaujančių Lietuvos interesams 95 pasaulio valstybėse.

2021 m. birželį Lietuvos ambasada Latvijoje surengė Latvijos lietuvių bendruomenės organizacijų Daugpilyje ir Liepojoje narių kompiuterinio raštingumo ir komunikavimo įgūdžių elektroninėje erdvėje mokymus. Jų metu vyresnio ir garbaus amžiaus organizacijų nariai mokėsi naudotis Lietuvos ir Latvijos e. valdžios paslaugomis, susikurti elektroninį paštą, valdyti socialinių tinklų paskyras, rengti bei dalyvauti nuotolinėse konferencijose.

2021 m. birželio 7 d. užsienio reikalų ministras Gabrielius Landsbergis apsilankė Seinuose (Lenkijoje) ir susitiko su Lenkijos lietuvių organizacijų, švietimo ir kultūros įstaigų vadovais. Susitikimo metu Lenkijos lietuviai įvardijo aktualiausias problemas, susijusias su lituanistiniu švietimu: lietuviškų mokyklų skaičiaus mažėjimą, kokybiškų vadovėlių lietuvių kalba trūkumą, nepakankamą švietimo įstaigų finansavimą.

G. Landsbergis vizito metu pagerbė lietuvių savanorių atminimą Berznyko kapinėse, padėjo gėlių prie vyskupo Antano Baranausko paminklo ir 2010 m. Smolensko aviakatastrofos aukų paminklo Seinuose.

2021 m. birželio 11 d. Lietuvos ambasadorius Prancūzijoje Nerijus Aleksiejūnas, lydimas komercijos atašė Daivos Kirkilaitės-Chetcuti, apsilankė Overnės-Rono-Alpių regione (Prancūzijoje), kuriame buvo atidarytas pirmasis Lietuvos baldų gamintojų jungtinis salonas „MAD by MEIA“. Pusiaukelėje tarp Ansi miesto (Prancūzija) ir Ženevos (Šveicarija) įsikūrusį 300 kv. metrų ploto baldų saloną atidarė Ritonė Gaubaitė ir jos komanda. Tai – pirmasis Lietuvos baldų salonas Prancūzijoje, kuris leis aplinkinių regionų gyventojams

parodyti Lietuvos baldų pramonės potencialą ir pritrauks potencialių verslo klientų bei partnerių. Salone „MAD by MEIA“ pristatoma Lietuvos įmonių „Alantas“, „Trukme“, „Piritas“, „Ivo“, „Avalo“, „Iddo“, „Smells like spells“, „Magrė“ ir „Desforma“ produkcija.

Salone šiuo metu eksponuojami ir žymių Lietuvos dailininkų darbai: lankytojai iš Prancūzijos ir Šveicarijos turės išskirtinę galimybę susipažinti su nuostabia Vaidos Andrašūnaitės, Agnės Jonkutės, Agnės Juškaitės, Pauliaus Juškos ir Ugnės Žilytės kūryba.

2021 m. birželio 14 d. Lietuvos ambasada Airijoje pirmą kartą prisijungė prie „Misija Sibiras“ organizuojamos akcijos „Ištark, išgirk, išsaugok“. Skaitymuose, kurie vėlų vakarą vyko ambasados kiemelyje, dalyvavo jaunuoliai, gyvenantys Airijoje, jų tėvai, mokytojai, kiti aktyvūs Airijos lietuvių bendruomenės nariai.

2021 m. birželio 14 d. minint Gedulo ir vilties dieną, Lietuvos ambasada JAV organizavo renginius, skirtus pagerbti komunizmo aukoms ir apsvarstyti, kaip apie totalitarizmo grėsmes kalbėti su jaunąja karta.

Virtualioje diskusijoje „Gedulo ir vilties diena: gyvoji Baltijos šalių tremtinių atmintis“ įžanginį žodį tarė Lietuvos, Latvijos ir Estijos ambasadoriai JAV.

Diskusijoje dalyvavo žinoma lietuvių kilmės rašytoja Rūta Šepetys, latvių mokslininkė dr. Mara Lazda, tyrinėjanti moterų vaidmenį trėmimų istorijoje, ir Marija Čyvaitė, JAV lietuvių jaunimo sąjungos prezidentė, ekspedicijos „Misija Sibiras‘2019“ dalyvė. Diskusiją moderavo estas Karlas Altau, Jungtinio Baltijos ir Amerikos komiteto vadovas.

Lietuvos ambasada kartu su „Misija Sibiras“ komanda ir lietuvių bendruomene Vašingtone taip pat suorganizavo akciją „Ištark! Išgirk! Išsaugok!“, skirtą Lietuvos tremtinių ir politinių kalinių atminimui pagerbti.

2021 m. birželio 14–16 d., Gedulo ir vilties dieną, Lietuvos ambasadorius Rusijoje E. Bajarūnas kartu su ambasados atstovais, gynybos atašė plk. Raimondu Matulaičiu Maskvoje esančiose Donskojė kapinėse prisijungė prie visuotinės tylos minutės akcijos ir pagerbė represinio režimo aukų atminimą.

Taip pat ambasadorius E. Bajarūnas kartu su Estijos ambasadoriumi Margusu Laidre ir Latvijos ambasadoriaus pavaduotoja Dace Rutka pagerbė politinių represijų aukų atminimą prie Maskvos centre prieš 4 metus atidengto memorialo „Gedulo siena“.

Birželio 15 dieną ambasadorius E. Bajarūnas nuotoliniu būdu prisijungė prie tradiciškai vykstančios tremtinių ir politinių kalinių vardų ir likimų skaitymo akcijos „Ištark, išgirk, išsaugok“.

2021 m. birželio 21 d. Lietuvos ambasadorius Prancūzijoje N. Aleksiejūnas LR užsienio reikalų ministro vardu iškilmingai įteikė „Lietuvos diplomatinės žvaigždės“ Mildai Arquer, ilgus metus ėusiai Lietuvos garbės konsulės Normandijoje pareigas. Ambasadorius N. Aleksiejūnas padėkojo M. Arquer už ilgametį indėlį didinant Lietuvos žinomumą Normandijos regione, kultūros, verslo ir švietimo ryšių stiprinimą, vietos lietuvių bendruomenės telkimą ir konsulinės pagalbos Lietuvos piliečiams teikimą.

Lietuvai atgavus Nepriklausomybę, M. Arquer padėjo rinkti humanitarinę pagalbą ir ją gabenti iš Prancūzijos į Lietuvą. Iš viso buvo surengta daugiau nei 10 humanitarinių misijų, kurių metu į Lietuvą buvo atgabenta apie 20 tonų vaistų, kompiuterinės ir kitos technikos. M. Arquer aktyviai reiškėsi Lietuvos ir Prancūzijos draugystės asociacijų veikloje, įkūrė asociaciją „Lietuva Brangi / Normandie Lituanie“, dirbo Prancūzijos ir Lietuvos draugystės

koordinacinėje asociacijoje, ėjo šios asociacijos finansininkės pareigas, taip pat dalyvavo Prancūzijos lietuvių bendruomenės (PrLB) veikloje.

2021 m. birželio 30 d. užsienio reikalų viceministras E. Meilūnas dalyvavo nuotolinėje diskusijoje „Ar diasporos ateities kartos kalbės lietuviškai?“, kurioje buvo aptarti lituanistinio švietimo, gimtosios lietuvių kalbos išsaugojimo diasporoje klausimai.

Diskusijos dalyviai sutarė, kad būtinos koordinuotos pastangos ir bendradarbiavimas siekiant pritraukti jaunąją lietuvių diasporos kartą į lituanistines mokyklas, taip pat siekiant kelti lituanistinio švietimo prestižą ir susidomėjimą juo, motyvuojant mokytojus ir mokinius, ugdant jų bendruomeniškumą, tarpusavio ryšį. Diskusijos dalyviai pabrėžė, kad lituanistiniam švietimui reikalingas sutelktas ir abipusis diasporos ir valstybės veikimas.

Užsienio reikalų ministerijos surengtoje diskusijoje dalyvavo daugiau nei 60 lituanistinių mokyklų iš 16 šalių atstovai, taip pat Seimo narė, Seimo ir PLB komisijos pirmininkė D. Asanavičiūtė, PLB Švietimo komisijos pirmininkė, Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės laikinoji pirmininkė A. Černiauskaitė ir PLB Švietimo komisijos bei Airijos švietimo tarybos narė, Kavano (Airija) lituanistinės mokyklos direktorė, Lituanistinių mokyklų asociacijos koordinatore Donata Simonaitienė. Diskusiją moderavo žurnalistas, radijo ir televizijos laidų vedėjas A. Perednis.

2021 m. liepos 1 d. Užsienio reikalų ministerijoje įvykusios ceremonijos metu Lietuvos centriniam valstybės archyvuui buvo perduoti ilgus dešimtmečius ieškoti patys svarbiausi tarpukario Lietuvos užsienio reikalų ministerijos archyvo dokumentai, kuriuos nuo 1939 m. pavyko išsaugoti Lietuvos diplomatai, Lietuvos generaliniam konsului Kanadoje Vytautui Jonui Gyliui.

2021 m. liepos 1 d. viename svarbiausių Graikijos poezijos metraščių „ΠΟΙΗΤΙΚΗ“ (liet. „Poezija“) buvo išspausdintas straipsnis „K. Donelaičio „Metai“: lietuvių literatūros alfa ir omega graikiškai“. Jo autorius – Lietuvos ambasadorius Graikijoje Rolandas Kačinskas. Straipsniu Graikijos skaitytojams dar kartą pristatoma praėjusiais metais į graikų kalbą išversta ir išleista Kristijono Donelaičio poema. Šį Lietuvos kultūros sklaidos Graikijoje projektą rėmė Kristijono Donelaičio draugija, Lietuvos ambasada Graikijoje ir Lietuvos kultūros institutas.

2021 m. liepos 17 d. užsienio reikalų ministras G. Landsbergis Pasaulio lietuvių vienybės dienos proga, Lietuvos Respublikos diplomatinių atstovybių ir konsulinių įstaigų teikimu, garbės ženklų „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ apdovanojo JAV lietuvių bendruomenę ir nusipelnčius užsienyje gyvenančius lietuvius.

JAV lietuvių bendruomenei, šiais metais mininčiai veiklos 70-metį, už ilgametį JAV lietuvių vienijimą, Lietuvos laisvės siekio palaikymą okupacijos laikotarpiu, indėlį į nepriklausomos Lietuvos kūrimą, Lietuvos ir JAV strateginės partnerystės puoselėjimą, jaunosios kartos tautinį ugdymą, pilietiškumo skatinimą buvo skirtas aukščiausias garbės ženklų apdovanojimas – Aukso Vytis.

Garbės ženklų medaliai už ypatingus nuopelnus puoselėjant lietuviybę ir indėlį į nepriklausomos Lietuvos kūrimą buvo skirti lietuvių kalbos puoselėtojai Irenai Aleksai (Lenkija), aktyviam Čikagos lietuvių bendruomenės nariui Alexanderiui Rimui Domanskiui (JAV), Lietuvos tyrimų centro Notingeme direktoriui, Didžiosios Britanijos lietuvių katalikų bendrijos ir Lietuvių katalikų centro „Židiny“ sekretoriui Dariui Furmonavičiui

(Jungtinė Karalystė), JAV LB Kolorado lietuvių bendruomenės valdybos nariui, buvusiam ilgamečiam pirmininkui Arvidui Kazimierui Jarašiui (JAV), lietuvių literatūros vertėjui, lietuvių kalbos mokytojui, aktyviam visuomenininkui Romui Kinkai (Jungtinė Karalystė), Čikagos lietuvių krepšinio lygos įkūrėjui ir prezidentui, treneriui Aurimui Matulevičiui (JAV), „Susivienijimo lietuvių Amerikoje“ prezidentei Laimai Marijai Michailovič (JAV), Čikagos lietuvių meno ansamblio „Dainava“ meno vadovui ir dirigentui, Šiaurės Amerikos lietuvių muzikų vicepirmininkui, Šiaurės Amerikos ateitininkų tarybos pirmininkui Dariui Polikaičiui (JAV), Krasnojarsko tautinės kultūrinės autonomijos „Lietuva“ pirmininkui Antanui Rasiuliui (Rusija), Krasnojarsko tautinės kultūrinės autonomijos „Lietuva“ pirmininko pavaduotojui, Krasnojarsko sekmadieninės lietuvių kalbos mokyklos vadovui ir mokytojui Sauliui Sidarui (Rusija), JAV lietuvių bendruomenės tarybos narei, lietuviškos kultūros puoselėtojai Austėjai Sruogai (JAV), Lenkijos lietuvių bendruomenės nariui, ilgamečiam Punsko lietuvių kultūros namų choreografinio sambūrio „Jotva“ vadovui, lietuvių kalbos puoselėtojui Algiui Uzdilai (Lenkija), Lituanistikos tyrimo ir studijų centro steigėjui ir tarybos pirmininkui, Lietuvių dailės muziejaus tarybos pirmininkui, Jaunimo centro tarybos nariui dr. Robertui A. Vitui (JAV).

Ministro padėkos už reikšmingą veiklą Lietuvai ir lietuvybei taip pat buvo numatytos įteikti kitiems JAV, Kanados, Lenkijos, Norvegijos, Šveicarijos, Ukrainos lietuviams ir 2017–2021 m. kadencijos Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos valdybai.

2021 m. liepos 17 d. Punske (Lenkijoje) buvo paminėta Pasaulio lietuvių vienybės diena. Konsulato Seinuose vadovas, ambasadorius Remigijus Motuzas, sveikindamas susirinkusius tautiečius, pažymėjo, kad ši diena yra ypatinga Lenkijos lietuviams, nes Stepono Dariaus ir Stasio Girėno atminimas yra įamžintas dabartinėje Lenkijos teritorijoje, Myslibuže (buvęs Soldinas). Skrydžiu per Atlantą šie didvyriai norėjo išgarsinti Lietuvą ir suvienyti Lietuvos išeiviją su tėvynėje likusiais lietuviais.

Renginio metu buvo pristatytas „Aušros“ leidyklos išleistas komiksas „Pyraganos“, kuris yra skirtas pasaulio lietuvių jaunimui. Jį parengė Lenkijos lietuvių jaunimo sąjungos atstovai, gimę ir augę Suvalkų trikampyje. Šiuo leidiniu siekiama ne tik įamžinti čia gyvenantiems lietuviams svarbius istorinius įvykius, bet ir moderniai supažindinti su Punsko, Seinų ir Suvalkų kraštu bei istorija.

2021 m. rugpjūčio 16 d. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijoje Ministrė Pirmininkė I. Šimonytė ir švietimo, mokslo ir sporto ministrė J. Šiugždinienė dalyvavo pokalbių popietėje su konkurso „Kitas 100“ laureatais. 16 atrinktų šio konkurso dalyvių gaus valstybės paramą studijoms geriausiuose pasaulio universitetuose.

Konkursas „Kitas 100“, skirtas padėti geriausiuose pasaulio universitetuose studijuojantiems lietuviams, rengiamas jau ketvirtą kartą. Konkurso tikslas yra suteikti finansinę paramą ir pagalbą įstojusiesiems į pasaulio 50-tukui priklausančius universitetus. Parama studijoms šiemet skirta iš viso 16-kai konkurso dalyvių: 8 studentams iš Oksfordo universiteto, 3 studentams iš Kembridžo universiteto ir po 1 iš Kolumbijos, Vienos muzikos ir teatro universitetų, LUCA menų mokyklos Briuselyje, Londono menų universiteto ir Karališkosios konservatorijos Hagoje.

2021 m. rugpjūčio 20 d. iš Venesuelos į Vilnių atskrido 7 Lietuvos piliečiai, lietuvių kilmės asmenys bei jų šeimos nariai. Tai – jau šeštasis perkėlimas, kurį, įgyvendindama Lietuvos

Respublikos asmenų perkėlimo į Lietuvos Respubliką įstatymą, suorganizavo Lietuvos ambasada Ispanijoje. Šiuo metu į Lietuvą iš Venesuelos yra perkelti iš viso 35 asmenys.

2021 m. rugpjūčio 23 d. pagrindinėje Prahos trečiojo rajono aikštėje buvo atidaryta istorinės atminties paroda apie lietuvių tremtinių gyvenimą Sibiro lageriuose „Po svetimu dangum: Lietuvos gyventojai sovietų lageriuose ir tremtyje 1940–1958 metais“, kurią parengė Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras. Ekspozicija papildyta ir asmenine Lietuvos ambasadoriaus Čekijoje Laimono Talat-Kelpšos šeimos istorija.

2021 m. rugpjūčio 30 d. užsienio reikalų ministras G. Landsbergis atidarė Lietuvos ir JAV, taip pat Lietuvos ir Kanados diplomatinių santykių atkūrimo 30-mečiams paminėti skirtą renginį, kurio metu buvo pristatyta JAV ir Kanadoje kūrusių lietuvių menininkų grafikos ir tapybos darbų paroda, specialiai šiai sukakčiai sukurti vaizdo klipai. Parodoje eksponuojami Elenos Urbaitytės, Kęstučio Zapkaus, Telesforo Valiaus ir Snaigės Šileikos tapybos bei grafikos darbai iš Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus fondų.

2021 m. rugsėjį naujus mokslo metus pradėjo ir dauguma pasaulio lituanistinių mokyklų. Apie 150 lituanistinių mokyklų mokytojų ikimokyklinio amžiaus vaikus nuo 2 metų ir pirmaklasius šiemet galės ugdyti nuotoliniu būdu pagal naujas interaktyvias priemones. Nuotolinio mokymo priemonės buvo sukurtos Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos lėšomis, bendradarbiaujant su Vilniaus lietuvių namais, PLB Švietimo komisija, kraštų švietimo tarybų pirmininkais bei lituanistinio švietimo mokytojais. Sukūrus programas, visos lituanistinės mokyklos buvo pakviestos registruotis ir pasinaudoti šia galimybe.

2021 m. rugsėjo 1 d. Atėnuose įvyko Venecijos šiuolaikinio meno bienalėje 2019 m. Auksiniu liūtu įvertinta lietuvių operos „Saulė ir jūra (Marina)“ premjera. Premjeros svečius pasveikino Lietuvos ambasadorius Graikijoje Rolandas Kačinskas ir Atėnų ir Epidaurio festivalio meno direktorė Katerina Evangelatos. Prieš prasidedant spektakliui, svečiai susitiko su viena iš „Saulė ir jūra (Marina)“ kūrėjų Vaiva Grainyte.

2021 m. rugsėjo 1 d. Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos kancleris Julius Lukošius Vilniaus lietuvių namuose pasveikino pedagogus, mokinius ir jų tėvus Mokslo ir žinių dienos proga.

2021 m. rugsėjo 1 d. Seinų lietuvių „Žiburio“ mokykloje įvyko mokslo metų pradžios šventė, kurioje dalyvavo Lietuvos konsulato Seinuose vadovas ambasadorius R. Motuzas.

2021 m. rugsėjo 2 d. premjerė I. Šimonytė apsilankė Nacionalinėje modernaus ir šiuolaikinio meno galerijoje (*Galleria Nazionale d'Arte Moderna e Contemporanea*) Romoje. Susitikime su galerijos vadove Cristiana Collu premjerė aptarė šalių kultūrinį bendradarbiavimą.

Pagrindinė pokalbio tema – šių metų rudenį Nacionalinėje modernaus ir šiuolaikinio meno galerijoje Romoje numatyta personalinė litvakų kilmės menininkės Antoniettos Raphaël Mafai paroda; Lietuva yra šios parodos partnerė. I. Šimonytė padėkojo galerijos vadovei ir kuratorėms už ypatingą dėmesį šiai litvakų kilmės kūrėjai.

Žinomos Italijos skulptorės ir tapytojos A. R. Mafai darbai eksponuojami ir archyvuojami minėtoje galerijoje, kituose Italijos muziejuose ir privačiose kolekcijose. Parodoje nagrinėjama ne tik litvakiška menininkės kilmė, bet ir moterų autorių vaidmuo mene.

2021 m. rugsėjo 8 d. Vyriausybė pritarė Užsienio reikalų ministerijos (URM) inicijuotam nutarimo „Dėl Užsienio lietuvių reikalų koordinavimo komisijos sudarymo“

pakeitimui, kurio tikslas – išplėsti ir sustiprinti Užsienio lietuvių reikalų koordinavimo komisiją, į ją papildomai įtraukiant valstybės institucijų, viešųjų įstaigų, aktyviai veikiančių diasporos politikos srityje, ir Lietuvos diasporos organizacijų atstovų.

2021 m. rugsėjo 10 d. lituanistinių mokyklų mokytojai iš viso pasaulio susirinko į Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos ir Vilniaus lietuvių namų organizuojamus mokymus, kaip dirbti su Lituanistinio švietimo integruotos programos interaktyviomis mokymo priemonėmis. Nuo šio rugsėjo mokyti pagal šią programą pačius mažiausius (2–7 metų) užsienio lietuviukus ėmėsi apie 160 mokytojų iš 102 lituanistinių mokyklų, įsikūrusių Europos, Šiaurės ir Pietų Amerikos, Australijos, Azijos kraštuose.

2021 m. rugsėjo 16 d. Paryžiuje įsikūrusioje Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacijos (UNESCO) būstinėje buvo atidaryta pasaulinio garso lietuvių archeologės Marijos Gimbutienės 100-osioms gimimo metinėms paminėti skirta paroda. UNESCO generalinės direktorės Audrey Azoulay ir Lietuvos nuolatinės atstovės prie UNESCO ambasadorės Jolantos Balčiūnienės kvietimu į parodos „Europietiškosios kultūros ištakų beieškant“ atidarymą susirinkę svečiai buvo supažindinti su iškilios mokslinės gyvenimu Lietuvoje, pasitraukimu iš tėvynės Antrojo pasaulinio karo metais, nelengvu keliu įsitvirtinant emigracijoje ir kopiant akademinės karjeros laiptais JAV, ankstyvaisiais darbais bei mokslo pasaulyje ją išgarsinusiomis idiliškos Senosios Europos ir ją pakeitusios Kurganų kultūros invazijos hipotezėmis.

2021 m. rugsėjo 17 d. švietimo, mokslo ir sporto ministrė J. Šiugždinienė Varšuvoje susitiko su Lenkijos Respublikos švietimo ir mokslo ministru Pšemyslavu Čarneku (*Przemysław Czarnek*) aptarti tautinių mažumų ugdymo klausimų, bendradarbiavimo mokslo srityje, pandemijos keliamų iššūkių švietimui.

2021 m. rugsėjo 17 d. „Lietuvių namuose“ Seinuose Lietuvos konsulato iniciatyva įvyko Kšyštofo Čyževskio (*Krzysztof Czyżewski*) knygos „Mažasis pasaulio centras“ lietuvių kalba pristatymas. Konsulato vadovas ambasadorius R. Motuzas pažymėjo, kad ši knyga, pasirodžiusi praėjusių metų pabaigoje, yra ypatinga. Joje apibendrintos „Paribio“ centro ir Tarptautinio dialogo centro, įsikūrusio Krasnagrūdoje, Lenkijoje, veikla ir patirtys. Tai – maža, tačiau išskirtinė vieta, kurioje susitinka lietuvių, lenkų ir kitų tautybių, kultūrų bei skirtingų įsitikinimų žmonės, siekiantys užmegzti dialogą ir susikalbėti.

Knyga „Mažasis pasaulio centras“ paneigia provincialumą – nepasitenkinimą vieta, kurioje gyveni. Renginį moderavęs Vytauto Didžiojo universiteto profesorius E. Aleksandravičius pabrėžė, kad paribys yra vieta, kuri padeda suprasti. Tai – tarsi veidrodis, parodantis lietuvius, gyvenančius čia, už Lietuvos ribų, ir anapus sienos, Lietuvoje. Šie žmonės labai panašūs, bet kartu ir labai skirtingi. Profesoriaus nuomone, pristatoma knyga – „tai unikalios patirties ir supratimo dokumentas“.

2021 m. rugsėjo 18 d. Lietuvos ambasadorius Jungtinėje Karalystėje R. Norkus dalyvavo Lidso lietuvių bendruomenės 10 metų jubiliejaus šventėje. Vizito Lidse metu ambasadorius taip pat apsilankė lituanistinėje mokyklėlėje „Saulutė“, kurios vadovė yra Simona Kaunienė. Mokyklėlėje besimokantiems vaikams ambasadorius įteikė lietuviškų knygų ir suvenyrų. Susitikimo metu buvo aptarti ir mokyklų bendruomenėms aktualūs klausimai.

2021 m. rugsėjo 22 d. Lietuvos ambasadoje Japonijoje įvyko koncertas, skirtas artėjančiam Lietuvos ir Japonijos diplomatinių santykių atkūrimo 30-mečiui paminėti. Koncerte

pasirodė Japonijoje gyvenanti lietuvių smuikininkė Žydrė Ovsiukaitė ir japonų gitaristas Norio Sato.

Į jį buvo pakviesti Japonijos valstybės institucijų, parlamento, verslo ir kultūros sluoksnių, žiniasklaidos, nevyriausybinų organizacijų ir diplomatinio korpuso atstovai, Lietuvos draugai Japonijoje. Tarp jų – Curugos (*Tsuruga*) ir Jaocu (*Yaotsu*) miestų, Tokijo Minato savivaldybės merai, Lietuvos garbės konsulai Japonijoje, Japonijos ir Lietuvos draugystės asociacijos, lietuvių bendruomenės atstovai.

2021 m. rugsėjo 22–26 d. Lietuvos ambasadorius Rusijos Federacijoje E. Bajarūnas dalyvavo Lietuvos kultūros dienose, skirtose Altajaus lietuvių kultūrinės bendruomenės įkūrimo 30-mečiui paminėti, Barnaule, Altajaus krašte. Ambasadorius pasidžiaugė Altajaus lietuvių bendruomenės vienybe, pabrėžęs, kad vienybė ir susitelkimas padėjo lietuviams išgyventi tremtyje, prasidėjusioje po 1941 m. įvykusios Lietuvos okupacijos. E. Bajarūnas įteikė bendruomenės pirmininkei Irinai Koričko Lietuvos užsienio reikalų ministro G. Landsbergio sveikinimo laišką.

Renginio dalyviai taip pat apsilankė tremčių įamžinimo vietose: netoli Zavodskojė kaime stovinčio medinio kryžiaus ir prie Bijsko miesto kapinių esančio paminklo, pastatytų Rusijos lietuvių bendruomenės ir Lietuvos valstybės pastangomis.

Kultūros dienų metu įvyko konferencija, skirta lietuvių bendruomenių projektams pristatyti, taip pat dalytasi tremties istorijomis. Žymaus lietuvių matematiko Algirdo Šukio anūkė Tatjana Šukytė pristatė senelio parašytą ir į rusų kalbą išverstą biografinę knygą „Taip buvo...“, kurioje A. Šukys aprašė savo šeimos tremties istoriją. Taip pat prisiminta žymi lietuvių poetė Ramutė Skučaitė, kurios šeima buvo ištremta į Irkutsko srityje esantį Zimos miestą.

Kultūros dienoms skirtoje parodoje buvo eksponuojami lietuvių tautodailininkės karpiniai ir Krasnojarsko lietuvių parengta tautinio kostiumo paroda, įvyko lietuviško maisto degustacija. Kultūros dienų Altajuje dalyviai turėjo galimybę dalyvauti kūrybinėse karpinių, lietuviško šokio dirbtuvėse. Taip pat buvo surengtos diskusijos, kurių metu ambasados atstovai konsultavo tautiečius pilietybės atkūrimo, grįžimo į Lietuvą klausimais, bendruomenės tarpusavyje dalijosi tremties vietų tvarkymo patirtimi.

2021 m. rugsėjo 25 d. užsienio reikalų viceministras A. Pranckevičius dalyvavo Londono Sičio lietuvių klubo (angl. *Lithuanian City of London Club*, LCLC) 15 metų jubiliejaus šventėje kartu su Lietuvos ambasadoriumi Jungtinėje Karalystėje R. Norkumi ir ekonomikos ir inovacijų ministre Aušrine Armonaite.

Pažymint šią progą, Lietuvos ambasadoje Londone buvo surengta konferencija „Globalių technologijų operacijų perkėlimo į Lietuvą galimybės“ (angl. *Scaling Your Global Technology Operations in Lithuania*), kurios metu ekspertai ir verslo atstovai supažindino ir papasakojo, kodėl bet kuri technologijomis grįsta organizacija, siekianti išplėsti savo veiklą už vidaus rinkos ribų, turėtų pasirinkti Lietuvą kaip savo Europos verslo centrą.

2021 m. spalio 1 d., penktadienį, nuotoliniu būdu buvo surengta diskusija „Kodėl Lietuvai svarbios lituanistinės mokyklos užsienyje?“, kurios iniciatoriai – LR užsienio reikalų ministerija kartu su Vytauto Didžiojo universitetu (VDU), Lituanistinių mokyklų asociacija ir PLB Švietimo komisija.

Diskusijoje kelti klausimai: ką Lietuvai ir lietuvių diasporai reiškia lituanistinės mokyklos užsienyje? Koks yra jų įnašas į diasporos lietuviškosios tapatybės išlaikymą ir stiprinimą? Kiek pažįstame šių mokyklų pasaulį?

Pirmojoje diskusijos dalyje akademinio pasaulio atstovai – VDU Istorijos katedros dėstytojas Domas Boguševičius, sociologė iš Mykolo Romerio universiteto dr. Daiva Kristina Kuzmickaitė ir Lietuvos Respublikos ambasadorius Airijoje Marijus Gudynas – nagrinėjo lituanistinių mokyklų užsienyje istorinę reikšmę pačiai lietuvių diasporai ir jų veiklos prasmę Lietuvai.

2021 m. spalio 1 d. Užsienio reikalų ministerijoje įvykusios diskusijos „Kodėl Lietuvai svarbios lituanistinės mokyklos užsienyje?“, sukvietusios diasporos, neformaliojo švietimo, akademinio pasaulio atstovus bei politikus, metu garbės ženklu „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“ buvo pagerbtas Lietuvių Fondas (JAV) ir nusipelnę lituanistinio ugdymo organizatoriai ir mokytojai.

Lietuvių Fondui už ypatingus nuopelnus remiant lietuvių užsienyje, dėl kurio paramos veikia lituanistinės mokyklos, leidžiamos knygos ir vadovėliai, organizuojami bendruomeniniai renginiai, buvo skirtas aukščiausias Užsienio reikalų ministerijos garbės ženklo apdovanojimas – Aukso Vytiš.

Garbės ženklo medaliai už ypatingus nuopelnus lituanistiniam švietimui ir lietuvių puoselėjimui užsienyje buvo skirti ilgametei lituanistinės mokyklos „Saulė“ Stokholme (Švedijoje) mokytojai Liliai Bakanauskaitei, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Švietimo komisijos pirmininkei, Lietuvos švietimo tarybos narei, Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės pirmininkei, darželio ir mokyklos „Obelė“ įkūrėjai ir vadovei Alvijai Černiauskaitei, lietuvių kalbos dėstyto Airijos vidurinėse mokyklose pradininkei, Karikmakroso (*Carrickmacross*) lituanistinės mokyklos „Saulės žuikučiai“ vadovei ir mokytojai Kristinai Jankaitienei, Sankt Peterburgo (Rusija) valstybinio universiteto baltistikos dėstytojai, ilgametei lietuvių kalbos mokytojai Vandai Kazanskienei, ilgametei Seinų lietuvių „Žiburio“ mokyklos lietuvių kalbos mokytojai ir bibliotekininkei, aktyviai visuomenininkei Janinai Macukonienei, Lenkijos lietuvių bendruomenės valdybos pirmininkei, lietuviško vaikų darželio Suvalkuose vadovei Jolantai Malinauskaitei-Vektorienei, Norvegijos lituanistinių mokyklų švietimo tarybos pirmininkei, virtualios lituanistinės mokyklos „Raidė“ vienai iš įkūrėjų ir vadovių, lituanistinės mokyklos Dramenė (*Drammen*) įkūrėjai ir buvusiai vadovei, Oslo lituanistinės mokyklos „Gintaras“ vadovei Jolantai Markevičienei, ilgametei Čikagos Maironio lituanistinės mokyklos (JAV) direktorei Godai Misiūnienei, ilgametei Punsko Kovo 11-osios bendrojo lavinimo licėjaus mokytojai Irenai Nevulienai, Kavano (Airija) lituanistinės mokyklos „Gintarėlis“ įkūrėjai ir vadovei, Lituanistinių mokyklų asociacijos valdybos narei Donatai Simonaitienei, Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės tarybos pirmininkei, lituanistinės etnokultūros ir dramos mokyklos „Bitė“ įkūrėjai ir direktorei Virginijai Stukaitei-Laniauskienei, Dublino lituanistinės mokyklos „4 vėjai“ vienam iš įkūrėjų ir ilgamečiam direktoriui, Airijos lietuvių bendruomenės pirmininkui Arūnui Teišerskiui, lietuvių kalbos dėstyto Airijos vidurinėse mokyklose pradininkei, Airijos vidurinių mokyklų lietuvių kalbos mokytojai Jurgitai Urbelienei, ilgametei vienos seniausių lituanistinių mokyklų užsienyje – JAV Bostono lituanistinės mokyklos vadovei, lietuvių bendruomenės telkėjai, aktyviai visuomenininkei Gailutei

Urbonaitei-Narkevičienei, Punsko Dariaus ir Girėno pagrindinės mokyklos direktoriui, aktyviam Lenkijos lietuvių organizacijų (Lenkijos lietuvių bendruomenės, Lenkijos lietuvių draugijos, Vyskupo Antano Baranausko fondo) nariui Jonui Vydrai.

Ministro padėkos už reikšmingą veiklą Lietuvai ir lietuvybei taip pat bus įteiktos kitiems Australijos, Ispanijos, Japonijos, JAV, Švedijos lituanistinio ugdymo organizatoriams ir mokytojams.

2021 m. spalio 2–3 d. Los Andžele įvyko 35-osios Lietuvių dienos. Jų metu generalinis konsulas pristatė informacinius leidinius apie Lietuvą, fotografijų parodą apie Kauno pasirošimą tapti Europos kultūros sostine 2022 m., taip pat atsakė į piliečiams rūpimus klausimus. Be konsulato atstovų, su renginio svečiais bendravo ir Los Andžele viešintys lietuviško paveldo užsienyje paieškomis ir viešinimui skirtų projektų „Gabalėliai Lietuvos“ ir „Tikslas – Amerika“ sumanytojai ir vykdytojai Augustinas ir Aistė Žemaičiai.

Lietuvių dienų metu buvo pristatyta generalinio konsulato dovana Los Andželo lietuvių bendruomenei – skulptoriaus Vaido Ramoškos kūrinys „Vilniaus angelas“. Skulptūra pastatyta ant Šv. Kazimiero lietuvių parapijos bažnyčios stogo.

2021 m. spalio 6–7 d. Lietuvos ambasadoje Londone hibridiniu būdu įvyko jubiliejinės 10-osios Litvakų dienos. Šių metų renginio pagrindinė tema – Pietų Afrikos litvakų istorija bei kultūrinis palikimas.

Litvakų dienų metu buvo skaitomi pranešimai apie Pietų Afrikos žydus, prisidėjusius dedant Pietų Afrikos valstybės kūrimosi pamatus; šiuos žmones pristatė profesorius Antony Polonsky. Diskusijose buvo aptariama Pietų Afrikos litvakų istorija, santykis su Lietuva, Holokaustu ir Pietų Afrikos politine istorija bei šiuolaikinė litvakų kultūra Pietų Afrikoje, taip pat pristatyta Kauno, Europos kultūros sostinės 2022 m., Atminties programa, susijusi su žydų istorijos tyrimais. Litvakų dienų proga Lietuvos ambasados Londone vitrinoje buvo atidaryta Lietuvoje neseniai išleistų žydų istorijai ir kultūrai skirtų knygų anglų kalba paroda.

2021 m. spalio 7–8 d. Lietuvos ambasadorius Egipte Artūras Gailiūnas susitiko su didžiausia ir aktyviausia Egipte esančia lietuvių bendruomene Hurgadoje. Susitikus su bendruomene buvo aptarti jos planai ir lūkesčiai, šeštadieninės lituanistinės mokyklėlės „Jūros arkliukai“ veiklos perspektyvos, surengtas bendro ambasados ir lituanistinės mokyklėlės „Jūros arkliukai“ projekto „Sausio 13-osios dalyvių aukų atminimo išsaugojimas“ užbaigimas ir apdovanoti vaikų darbų konkursą „Aš prisimenu, kodėl esame laisvi“ dalyviai bei nugalėtojai.

2021 m. spalio 8 d. Lietuvos ambasada Londone, Jungtinėje Karalystėje (JK), surengė Tarptautinei mokytojų dienai skirtą renginį, kurio metu buvo įteiktas Lietuvos užsienio reikalų ministerijos garbės ženklas „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“.

Ambasadorius R. Norkus apdovanojimą įteikė JK lietuvių bendruomenės tarybos pirmininkei, Lituanistinės etnokultūros ir dramos mokyklos „Bitė“ įkūrėjai ir vadovei V. Stukaitei-Laniauskienei už ypatingus nuopelnus lituanistiniam švietimui užsienyje. Ambasadorius R. Norkus renginio metu taip pat įteikė individualias padėkas labiausiai pasižymėjusiems lituanistinių mokyklų mokytojams JK. Renginys buvo suorganizuotas kartu su JK lietuvių bendruomene.

2021 m. spalio 12 d. švietimo, mokslo ir sporto ministrė J. Šiugždinienė su komanda apsilankė Suomijoje ir susitiko su švietimo ministre Li Andersson, mokslo ir kultūros ministru Antti Kurvinenu bei Nacionalinės švietimo agentūros vadovais.

Ministrė taip pat susitiko su Lietuvos Respublikos garbės konsulu ir vienos didžiausių profesinių mokyklų vadovu Esa Karvinenu, apsilankė specialiojoje mokykloje „Valteri Ruskis“, dalyvavo susitikime su lietuvių bendruomenės atstovais. Ambasadoje įvykusiame susitikime su Suomijos lietuvių bendruomene buvo aptartos Lietuvos švietimo aktualijos. Bendruomenės išsakė savo lūkesčius dėl Lietuvos švietimo reformos. Čia studijuojantys studentai ir mokslininkai pasidalijo savo gyvenimo ir studijų patirtimi.

2021 m. spalio 12–16 d. Lietuvos ambasadorius Rusijos Federacijoje E. Bajarūnas apsilankė Irkutsko mieste, kuriame buvo minimas Irkutsko srities lietuvių nacionalinio kultūros centro „Švyturys“ 20-mečio jubiliejus, taip pat pagerbtos Lietuvos piliečių tremtį įamžinančios vietos, įvyko dvišaliai susitikimai, kurių metu buvo aptartos bendradarbiavimo galimybės ekonomikos, turizmo, kultūros, švietimo srityse. Susitikus su Irkutsko srities savivaldos atstovais buvo diskutuojama apie regiono ekonominį potencialą, turizmo skatinimą, kultūros ir žmogiškųjų vertybių mainus.

Pagerbdami lietuvius tremtinius, E. Bajarūnas bei lietuvių bendruomenės nariai padėjo gėlių prie greta Irkutsko katalikų bažnyčios stovinčio lietuvių tremtis įamžinančio paminklo. 1940–1953 m. į Irkutsko sritį ir Krasnojarsko kraštą buvo deportuota mažiausiai 130 tūkst. Lietuvos gyventojų.

2021 m. spalio 15–17 d. Osle, Norvegijoje, įvyko Lietuvos ir kitų Baltijos šalių ambasadų globojamas kino festivalis „Baltijos kino dienos“, kurio pagrindinė programa šiemet buvo skirta Lietuvos kino režisierių darbams.

Festivalyje buvo pristatyti septyni Lietuvos kūrėjų filmai: režisieriaus Jurgio Matulevičiaus debiutinis filmas „Izaokas“, lietuvių kilmės menininko Jono Meko filmas-esė „Prisiminimai iš kelionės į Lietuvą“, režisieriaus Šarūno Barto istorinis vaidybinis filmas „Sutemose“, režisierės Giedrės Žickytės „Šuolis“, režisierės Linos Lužytės „Pilis“ ir du trumpametražiai filmai – Domo Petronio ir Vytauto Pluko kartu kurtas filmas „Ieva“ bei Jorūnės Greičiūtės „Viskas gerai“.

Festivalio metu taip pat buvo pristatyta Jono Meko fotografijų paroda „Keliaudamas pirmyn retkarčiais mačiau trumpus grožio blykstelėjimus“ (angl. *As I Was Moving Ahead Occasionally I Saw Brief Glimpses of Beauty*).

„Baltijos kino dienos“ – tai greitai 20-metį minėsiantis kino festivalis, kuriame Norvegijoje pristatoma Baltijos šalių kultūra ir supažindinama su kino meno naujovėmis. Festivalį organizuoja Oslo lietuvių, latvių ir estų bendruomenės.

2021 m. spalio 16 d. Vašingtone buvo surengtas 18-asis Lietuvos ambasadorės taurės krepšinio turnyras, tapęs Lietuvos sporto diplomatijos tradicija ir vienu laukiamiausių sporto diplomatijos renginių Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) sostinėje. Turnyre dalyvavo ir JAV Kongreso narių patarėjų, Europos Sąjungos diplomatų bei Lietuvos bendruomenės JAV krepšinio mėgėjų komandos.

2021 m. spalio 22–23 d. lituanistinių mokyklų mokytojai iš viso pasaulio susirinko į jau antrąjį ciklą Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos ir Vilniaus lietuvių namų

organizuojamų mokymų, kaip dirbti su Lituanistinio švietimo integruotos programos interaktyviomis mokymo priemonėmis.

217 mokytojų iš 116 lituanistinių mokyklų turėjo galimybę dalyvauti mokymuose ir gauti jų įrašus. Dar daugiau, jau 252 mokytojai gali naudotis interaktyviomis mokymo priemonėmis „Moodle“ aplinkoje. Pagal Lituanistinio švietimo integruotą programą, mažieji (2–7 metų) užsienio lietuviukai mokosi lituanistinėse mokyklose Europos, Šiaurės ir Pietų Amerikos, Australijos, Azijos kraštuose.

Lietuvos Respublikos Prezidentas ir išeivija

2021 m. gegužės 11 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda, vadovaudamasis Konstitucija, Pilietybės įstatymu ir atsižvelgdamas į Pilietybės reikalų komisijos rekomendaciją, pasirašė dekretą, kuriuo Kazachstano piliečiui Vitalijui Tvarionui, turinčiam ypatingų nuopelnų Lietuvos valstybei, gražino Lietuvos Respublikos pilietybę.

V. Tvarionas yra Lietuvos garbės konsulas Kazachstane, Kazachstano lietuvių bendruomenės „Lituanica“ pirmininkas. Jis ilgą laiką buvo nuolatinis ekspedicijos „Misija Sibiras“ dalyvių globėjas ir daug prisidėjo, kad lietuvių tremties vietas Kazachstane žymėtų nauji paminklai ir memorialai. 2003 m. gimtuosiuose V. Tvariono namuose Karagandoje buvo įsteigtas lietuvių bendruomenės centras. Jame buriasi Kazachstane gyvenantys tautiečiai, švenčiamos Lietuvos valstybės šventės, apgyvendinami „Misija Sibiras“ dalyviai.

V. Tvarionas taip pat aktyviai prisidėjo prie įgyvendinamos Politinių kalinių ir tremtinių bei jų šeimų grįžimo į Lietuvą programos. Jo pastangomis daugelio lietuvių bendruomenės narių vaikai šiandien mokosi lietuvių kalbos ir tradicijų Vilniaus lietuvių namuose.

2021 m. gegužės 20 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda, vadovaudamasis Konstitucija, Pilietybės įstatymu ir atsižvelgdamas į Pilietybės reikalų komisijos rekomendaciją, pasirašė dekretą, kuriuo Jungtinės Karalystės kino aktoriumi ir režisieriumi Dexteriumi Fletcheriumi išimties tvarka suteikė Lietuvos Respublikos pilietybę.

2021 m. birželio 10 d. pirmoji šalies ponis D. Nausėdienė su kultūros programa apsilankė Boržomyje, kuriame buvo atidengtas monumentas Antanui Vilkutaičiui-Keturakiui. Lietuviams A. Vilkutaitis-Keturakis pirmiausia yra publicistas ir dramaturgas, kartvelams – kelių inžinierių, beveik dešimtmetį gyvenęs ir dirbęs Sakartvele, vadovavęs tiesiant geležinkelio atkarpą Tbilis–Boržomis.

2021 m. birželio 11 d., antrąją oficialaus Lietuvos Respublikos Prezidento vizito Sakartvele dieną, D. Nausėdienė skyrė dėmesio lietuvių kalbos ir kultūros sklaidai. Pirmoji ponis apsilankė Sakartvelo technikos universitete, kuriame jau beveik dešimtmetį veikia Lietuvių kalbos, kultūros ir švietimo centras, kuriam vadovauja prof. Vidas Kavaliauskas. Susitikiame dalyvavo universiteto rektorius Davidas Gurgenidze'ė, prof. V. Kavaliauskas ir studentų bendruomenės atstovai.

Po pietų D. Nausėdienė viešėjo Tbilisio Rašytojų namuose, dalyvavo Birutės Jonuškaitės knygos „Ūsuota Levuko istorija“ pristatyme. Renginyje dalyvavo šios knygos autorė ir vertėja, dėstytoja, redaktorė, Sakartvelo vertėjų kolegijos lietuvių literatūros kuratorė Nana Davidzė.

2021 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda ir pirmoji ponia D. Nausėdienė susitiko su pasaulio lietuvių jaunimo atstovais, pasirinkusiais mūsų šalį šios vasaros stažuotėms pagal programą „Jungtis Lietuvai“ (angl. *Bring Together Lithuania*), ir su jais aptarė jaunimo ateities galimybes Lietuvoje, lietuviybės išsaugojimą užsienyje ir tautiškumą. Į 6 savaitių trukmės stažuotę atvyko 15 lietuvių kilmės jaunuolių, kurių dauguma gimė svetur, bet puoselėja lietuviybę, aktyviai dalyvauja užsienio lietuvių bendruomenių veikloje. Programą remia ir globoja Kazickų šeimos fondas, programai vadovauja Kamilė Naraitė.

2021 m. liepos 1 d. D. Nausėdienė susitiko su lietuvių išeivijos jaunimu, viešiniu Lietuvoje. Pirmoji ponia pasidžiaugė, kad jaunuoliai kalba lietuviškai, puoselėja ir saugo lietuviybę, taip pat domėjosi jų įspūdžiais Lietuvoje ir ateities planais.

Šie vaikinai ir merginos lankosi Lietuvoje pagal JAV lietuvių bendruomenės organizuojamą lietuvių išeivijos studentų stažuotų programą „LISS“. Ši programa veikia daugiau nei 10 metų. Jos dalyviai 5 savaites ne tik atlieka darbo praktiką pagal savo studijų kryptis ir būsimos karjeros poreikius Lietuvos įmonėse ir valstybės įstaigose, bet ir dalyvauja kultūros renginiuose, susitikimuose su įvairiais Lietuvos politikos ir verslo lyderiais, lankosi savo srityje pirmaujančiose įmonėse, tobulina lietuvių kalbos žinias, susipažįsta su Lietuvos kasdieniu bei kultūriniu gyvenimu ir čia vykstančiais pokyčiais.

2021 m. liepos 6 d. Valstybės (Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo) ir Tautiškos giesmės dienos proga Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda už nuopelnus Lietuvai ir jos vardo garsinimą pasaulyje Lietuvos valstybės ordinais ir medaliais apdovanojo mūsų šaliai nusipelnčius asmenis – įvairių profesijų ir skirtingų biografijų žmones: iškilus kultūros, visuomenės veikėjus, mokslininkus, ištikimus Lietuvos draugus užsienyje. Už pasiaukojimą, tvirtą pareigos jausmą ir išskirtinę drąsą, pademonstruotą itin sudėtingomis COVID-19 aplinkybėmis gelbstint gyvybes, Žuvančiųjų gelbėjimo kryžiai po mirties buvo įteikti dar devyniems Lietuvos medicinos darbuotojams.

Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Karininko kryžiumi buvo apdovanoti ir išeivijos atstovai: aktyvus Pasaulio Lietuvių Bendruomenės ir Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) lietuvių bendruomenės narys, užsienio lietuvių pilietiškumo, naujos kartos lyderystės ir lietuviybės stiprintojas Rimvydas Baltaduonis; JAV lietuvių kultūros ir visuomenės veikėjas, leidėjas ir redaktorius, gydytojas emeritas, ilgametis išeivijos laikraščio „Draugas“ valdybos pirmininkas, išeivijos leidinių skaitmeninimo ir sklaidos iniciatorius Johnas Thomas Daugirdas; JAV Kolumbijos universiteto profesorius, ilgametis lietuvių studentų rėmėjas Rimas Vaičaitis, 1990 m. įsteigęs stipendijų fondą – Pasaulio lietuvių bendruomenės fondas. Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ medaliu buvo apdovanotas buvęs Australijos Lietuvių krašto tarybos narys, žurnalistas, patriotizmo stiprintojas lietuvių išeivijoje Australijoje Viktoras Adamsas.

2021 m. liepos 16 d., penktadienį, Pasaulio lietuvių vienybės dienos proga Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda ir šalies pirmoji ponia D. Nausėdienė susitiko su PLB lyderiais. Susitikimo metu buvo aptarti pilietybės išsaugojimo, lituanistinio švietimo, grįžtančios Lietuvos, lietuviybės puoselėjimo klausimai. Prezidentas su PLB atstovais kalbėjosi apie referendumą dėl daugybinės pilietybės, kuris turėtų įvykti 2024 m. kartu su Prezidento rinkimais. Šalies vadovas akcentavo, kad pilietybės išsaugojimas ir daugybinės pilietybės

įteisinimas lieka vienu svarbiausių uždavinių ir kad turime aktyviau dirbti tiek Lietuvoje, tiek užsienyje, skatindami mūsų rinkėjų pilietinį aktyvumą.

Susitikime buvo skirta dėmesio lituanistinio švietimo klausimams, kalbėta apie valstybės santykį su išeivija, kultūros projektus, lietuviybės palaikymą ir skleidimą.

2021 m. liepos 16 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda, vadovaudamasis Konstitucija, Pilietybės įstatymu ir atsižvelgdamas į Pilietybės reikalų komisijos rekomendaciją, pasirašė dekretą, kuriuo Vokietijos pilietei Daliai Henke-Cijunskaitė, turinčiai ypatingų nuopelnų Lietuvos valstybei, grąžino Lietuvos Respublikos pilietybę.

D. Henke-Cijunskaitė yra PLB pirmininkė, vadovaujanti šiai didžiausiai lietuvių diasporos organizacijai nuo 2015-ųjų. 2004 m. D. Henke-Cijunskaitė padėjo įkurti iki šiol gyvuojančią lituanistinę Hamburgo mokyklą „Abécélė“, priklauso ne pelno siekiančiai lietuvių ir vokiečių kultūros draugijai „LiT.art“, padedančiai užmegzti ryšius tarp Vokietijos ir Lietuvos menininkų, yra Europos lietuvių kultūros centro Hiutenfelde įkūrėja, aktyvi daugybės renginių, skirtų lietuvių bendruomenėms, organizatorė.

2021 m. liepos 16 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda įteikė Globalios Lietuvos apdovanojimą PLB valdybos narei, Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės pirmininkei A. Černiauskaitei. Apdovanojimai buvo įteikti Italijos lietuvių bendruomenės narėms Elzei Di Meglio (bendruomenės pirmininkei) ir Aurelijai Orlovai bei Vokietijos lietuvių bendruomenės nariui a. a. dr. Vincui Bartusevičiui, kuriam po mirties buvo skirtas apdovanojimas už viso gyvenimo nuopelnus Lietuvos kultūrai ir visuomeniniam gyvenimui. Po apdovanojimų ceremonijos įvyko diskusija su Prezidento komanda, kurios metu buvo aptarti žmogaus teisių Lietuvoje, lituanistinio švietimo ir mišrių šeimų integracijos Lietuvoje klausimai.

2021 m. rugpjūčio 4 d., trečiadienį, D. Nausėdienė aplankė Pasaulio lietuvių, Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenių organizuojamą ir Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos remiamą stovyklą „Pasaulio Lietuva“. Kasmet vykstančioje stovykloje Alytaus rajone, Alovės kaime, šiais metais susirinko 12–18 metų amžiaus lietuvių kilmės jaunuolių iš Airijos, Australijos, Austrijos, Belgijos, Danijos, Didžiosios Britanijos, Estijos, Graikijos, Italijos, Ispanijos, JAV, Lenkijos, Lietuvos, Norvegijos, Portugalijos, Prancūzijos, Slovakijos, Suomijos, Švedijos, Venesuelos ir Vokietijos. Ši stovykla suteikia galimybę išeivijos vaikams geriau pažinti Lietuvą, tiesiogiai prisiliesti prie lietuviškosios kultūros, pagilinti lietuvių kalbos žinias.

2021 m. rugpjūčio 5 d. šalies pirmoji ponė D. Nausėdienė aplankė lituanistinių mokyklų vaikus Paršežerio stovyklavietėje. Šiomet čia stovyklavo 79 lietuviškų šaknų turintys 7–15 metų amžiaus vaikai iš įvairių pasaulio šalių – Airijos, Anglijos, Islandijos, Ispanijos ir Lietuvos.

Jungtinėje Karalystėje įsikūrusios lituanistinės etnokultūros ir dramos mokyklos „Bitė“ inicijuota stovykla – 6 metus vykdomo projekto „Virtualioji istorija“ dalis. Šiomet mažieji pasaulio lietuviai keliaudami turi galimybę gyvai prisiliesti prie Žemaitijos istorijos.

2021 m. rugsėjo 1 d. D. Nausėdienė Vilniaus lietuvių namuose pasveikino moksleivius ir mokytojus Mokslo ir žinių dienos proga.

2021 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos generaliniame konsulate Niujorke D. Nausėdienė susitiko su JAV Rytų pakrantės lituanistinio švietimo atstovais.

Susitikime dalyvavo vienos seniausių JAV Niujorko Maironio mokyklos, įkurtos dar 1950 m., direktorė ir mokytojos, taip pat Aleksandros Kazickienės lituanistinės mokyklos, dr. Vinco Kudirkos lituanistinės mokyklos, Vinco Krėvės lituanistinės mokyklos, Vaivos Vėbraitės lituanistinės mokyklos ir lituanistinių mokyklų „Lietuvėlė“ ir „Saulutė“ vadovės ir mokytojos.

Lituanistinių mokyklų atstovai pasidalijo gerąja patirtimi, kaip pavyksta užtikrinti lituanistinių mokyklų veiklos tęstinumą ištisus dešimtmečius: JAV yra rengiami bei leidžiami lituanistinėms mokykloms skirti vadovėliai, vyksta mokytojų tobulinimosi kursai, įvairūs lituanistiniai renginiai.

Pokalbio metu taip pat buvo aptartos problemos, su kuriomis susiduria emigravę tautiečiai JAV: vaikų ir tėvų mažesnė motyvacija mokytis savaitgaliais, po įvairias vietas išsiblaškiusi diaspora.

2021 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda per vizitą Niujorke tradiciškai susitiko su lietuvių bendruomene ir įteikė apdovanojimus Lietuvai nusipelnusiems žmonėms. Lietuvos generaliniame konsulate Niujorke Prezidentas įteikė valstybės apdovanojimus „Už nuopelnus Lietuvai“ profesoriui Rimui Vaičiaičiui už jo mokslinę veiklą ir Lietuvos vardo garsinimą Kolumbijos universitete ir Amerikos žydų komiteto direktoriui Davidui Alanui Harrisui už ilgametę jo vadovaujamo komiteto paramą Lietuvai ir kitoms Baltijos šalims.

2021 m. rugsėjo 23 d., ketvirtadienį, Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda su pirmąja ponia D. Nausėdiene apsilankė viename svarbiausių JAV lietuvių traukos centrų – Čikagos Švč. Mergelės Marijos gimimo parapijoje.

Šalies vadovas su pirmąja ponia D. Nausėdiene ketvirtadienį taip pat apsilankė Balzeko lietuvių kultūros muziejuje, padėjo gėlių prie paminklo S. Dariui ir S. Girėnui Čikagos Marquette'o parke (*Marquette Park*).

1929 m. Čikagoje įkurta Švč. Mergelės Marijos gimimo parapija – vienas svarbiausių JAV lietuvių visuomeninio gyvenimo centrų. 1957 m. prie Marquette'o parko pastačius naują lietuvių bažnyčią, keletą dešimtmečių čia buvo didžiausias lietuviškas rajonas už Lietuvos ribų. Netoliese įsikūrusiame Jaunimo centre iki šiol veikia Čikagos lituanistinė mokykla, Čiurlionio dailės akademija, Čikagos lietuvių opera, Dramos sambūris, moterų klubai, buriasi skautai, ateitininkai.

2021 m. rugsėjo 24 d., penktadienį, Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda Amerikos lietuvių lopšyje, Čikagos Lemonto priemiestyje, susitiko su Pasaulio lietuvių centro atstovais. Susitikimo metu šalies vadovas Lietuvos valstybės ir visuomenės vardu padėkojo išėiviams už tai, kad jie savo darbu, mokslu, turtu ir pasiaukojimu padėjo visiems nepamiršti, kokia vieninga yra lietuvių tauta.

2021 m. rugsėjo 24 d. D. Nausėdienė apsilankė Ilinojaus universiteto Čikagoje Lituanistikos katedroje. Pirmoji ponia susitiko su universiteto rektoriumi prof. Michaeliu Amiridžiu, vicerektoriumi Javieru Reyesu, vicerektoriumi sveikatos reikalams Robertu Barishu, vice-rektoriumi tarptautiniam bendradarbiavimui Nealu McCrillisu, Lituanistikos katedros vadovu prof. Giedriumi Subačiumi ir lietuvių kalbą Ilinojaus universitete dėstančia prof. Karile Vaitkute.

2021 m. rugsėjo 24 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda Čikagoje susitiko su lietuvių bendruomenės verslo atstovais, įkūrusiais Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV) įmonių įvairiuose ekonominės veiklos sektoriuose – IT, transporto, teisinių paslaugų, inovacijų ir kt.

Susitikimo metu buvo aptarta ekonominė padėtis Lietuvoje, investicinės aplinkos tendencijos, iššūkiai ir progresas judant aukštesnę pridėtinę vertę kuriančios ekonomikos link. JAV dirbantys ir savo verslus plėtojantys lietuviai, kurie jau yra atidarę atstovybes mūsų šalyje, teigiamai vertino augantį darbuotojų profesionalumą ir aukštą kvalifikaciją. Jie taip pat akcentavo poreikį sparčiau mažinti šešėlinę ekonomiką, kuri Lietuvoje tam tikruose sektoriuose vis dar iškreipia konkurencines sąlygas.

Prezidentas Čikagoje taip pat susitiko su Lietuvos garbės konsulais JAV ir aptarė Lietuvos ir JAV ekonominių ryšių stiprinimą. Į susitikimą su Prezidentu Čikagoje garbės konsulai atvyko iš įvairių valstijų, dalis jų susitikime dalyvavo nuotoliniu būdu.

Šalies vadovas įteikė valstybės apdovanojimą JAV Kongreso nariui Johnui Shimkui už nuopelnus Lietuvai ir ypač reikšmingus darbus.

2021 m. spalio 13 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas G. Nausėda, susitikęs su Danijos lietuvių bendruomenės nariais, kvietė puoselėti lietuviybę, pilietiškumą ir bendromis jėgomis siekti, kad visi Lietuvos žmonės galėtų išsaugoti Lietuvos pilietybę, kad ir kur gyventų ar ką veikėtų. Susitikimo metu taip pat buvo aptarti žalios Lietuvos kūrimo, Lietuvos įvaizdžio užsienyje, didžiausių dabartinių iššūkių Lietuvai klausimai.

Danijoje šiuo metu gyvena iki 15 tūkst. lietuvių. Šalyje aktyviai veikia Danijos lietuvių bendrija, Lietuvių bendruomenė Jutlandijoje ir Fiune, Danijos lietuvių jaunimo sąjunga, Lietuvių profesionalų klubas Kopenhagoje, lituanistinės mokyklos įvairiuose Danijos miestuose.

Vytauto Didžiojo universitete (VDU)

2021 m. birželio 22 d. nuotoliniu būdu įvyko Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) neformalios diasporinio ugdymo programos „Mano šeimos pasakojimai Lietuvoje ir pasaulyje“ ir nuotolinio kvalifikacijos tobulinimo kurso mokytojams pristatymas.

2021 m. birželio 25 d. VDU buvo iškilmingai įteiktos Lietuvių Fondo vardinė prof. Zenono Rekašiaus, taip pat Alinos ir Igno Skrupskelių atminimo fondo stipendijos. Šiais metais prof. Z. Rekašiaus vardo stipendija buvo skirta VDU Viešosios komunikacijos bakalauro studijų ketvirtakursei Urtei Alksninytei už naujų žurnalistikos temų atradimą ir puikiai parengtą baigiamąjį darbą „Pandeminės krizės vaizdo liudijimai: fotožurnalistų refleksijos“. Ateities medijų ir žurnalistikos studijų magistrantei, žurnalistei Rugilei Matusevičiūtei buvo įteikta A. ir I. Skrupskelių atminimo fondo stipendija už geriausią žurnalistikos studijų baigiamąjį darbą tema „Aplinkosaugos žurnalistikos tikslai, principai, praktikos: audiovizualinio projekto „Išpakuota“ atvejis“ ir aplinkosaugos žurnalistikos Lietuvoje populiarinimą.

2021 m. liepos 17 – rugpjūčio 15 d. VDU įvyko Lietuvių kalbos ir kultūros vasaros kursai. Nenustojantys augti, šiemet kursai nusidriekė per du miestus ir virtualias erdves.

Kaune sulaukta 17 studentų, Vilniuje, Švietimo akademijoje, – 22, dar 117 studentų lietuvių kalbos ir kultūros paskaitas lankė nuotoliniu būdu. Taip pat į kursus buvo atvykę 8 lituanistinių užsienio mokyklų mokytojai, dar 23 jų kolegos paskaitų klausėsi per nuotolį, taigi šiemet kursų metu sulaukta net 187 studentų. Kursuose dalyvavo studentų iš viso pasaulio: nuo kaimynų iš Latvijos, Estijos ir Lenkijos iki kitų Europos šalių – Vokietijos, Čekijos, Vengrijos, Ukrainos, Prancūzijos, Airijos, Didžiosios Britanijos, Armėnijos, taip pat iš tolimų pasaulio šalių – Brazilijos, Indonezijos, Japonijos, Australijos, Urugvajaus, Kanados, JAV, – iš viso daugiau nei 30 pasaulio šalių.

Daug pastangų dėta, kad visi pasijustų didelės lietuvių kalbos ir kultūros mylėtojų bendruomenės dalimi: Vilniaus ir Kauno studentai kartu vyko į Nidą, Aukštadvarį, Anykščius, kol nuotolinių kursų studentai dalyvavo interaktyviuose nuotoliniuose seminaruose, šoko, gamino rankdarbius ir maistą, būrėsi į klubus, kuriuose diskutavo apie įvairius lietuvių kultūros aspektus vieni su kitais ir su ekspertais.

2021 m. liepos 17–31 d. VDU Švietimo akademijoje jau ketvirtąją kartą įvyko kursai lituanistinių mokyklų mokytojams. Šiemet juose dalyvavo 28 užsienio lituanistinių mokyklų mokytojai iš 13 pasaulio šalių. Ne pirmus metus kursų organizatoriai bendradarbiauja su Lietuvos nacionaline Martyno Mažvydo biblioteka.

Liepos 26 d. bibliotekos tyrėjai skaitė paskaitas kursų dalyviams. Nacionalinės bibliotekos Dokumentinio paveldo tyrimų departamento Lituanistikos skyriaus vyriausioji tyrėja Silvija Stankevičiūtė pasakojo apie bibliotekoje 2020 m. įvykusius kūrybinio rašymo kursus jaunimui, aptarė moksleivių kūrybiškumą ugdančius metodus, kuriuos mokymuose pristatė Lietuvos rašytojai. Valstybingumo centro vadovas Matas Baltrukevičius kalbėjo apie Nacionalinėje bibliotekoje įgyvendintas politines edukacijas, skirtas Seimo ir Prezidento rinkimams, kartu su mokytojais diskutavo, kokiomis priemonėmis būtų galima skatinti pasaulio lietuvių jaunimo politinį aktyvumą. Lituanistikos skyriaus vyriausioji metodininkė-tyrėja dr. Dalia Cidzikaitė mokytojams pristatė M. Alseikaitės-Gimbutienės, kurios gimimo šimtmetį šiemet minime, asmenybę. Vaikų ir jaunimo literatūros departamento Tyrimų ir sklaidos skyriaus vyriausioji tyrėja-ekspertė dr. Džiuljeta Maskuliūnienė aptarė vaikų ir paauglių literatūros vertybinius aspektus.

2021 m. rugsėjo 3 d. Jungtinėse Amerikos Valstijose, Floridoje, mirė profesorius Bronius Vaškėlis (1922 11 14–2021 09 03), Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) garbės profesorius, buvęs universiteto rektorius.

Didžioji B. Vaškėlio aktyvaus akademinio gyvenimo dalis yra susijusi su darbu universitetuose: išeiviškuoju gyvenimo laikotarpiu Šiaurės Amerikoje, o po Nepriklausomybės atkūrimo – Lietuvoje. Tam tikras paradoksas, tačiau ir laimingas sutapimas yra tai, kad, išėjęs į pensiją Ilinojaus universitete Čikagoje, profesorius jau 1992 m. atvyko į Lietuvą, į ką tik atkurtą Vytauto Didžiojo universitetą ir čia dirbo bei įgyvendino daugelį savo idėjų.

Drauge su žmona Stase profesorius buvo nuolatinis studentų rėmėjas. Universiteto gyvavimo pradžioje jie abu telkė lėšas studentų valgyklai, siekė, kad nepasiturintys studentai gautų nemokamą maitinimą; tokia valgykla gyvavo tol, kol jos reikėjo. Vėliau Vaškėliai rūpinosi socialinėmis stipendijomis ir telkė joms lėšas. 1994–2011 m. buvo išdalyta daugiau kaip 2 000 tokių socialinių stipendijų. 2011 m. prof. B. Vaškėlis įsteigė vardinę stipendiją, kuri kasmet konkurso būdu skiriama trimis VDU studentams: dviem universiteto

Teatrologijos katedros, vienam Lituaniistikos katedros studentui arba doktorantui (nuo 2019 m. vienam Teatrologijos, 1 Lituaniistikos, 1 Istorijos katedros studentui). Nors nuo 2012 m. B. ir S. Vaškeliiai nebegyveno Lietuvoje, visiems, kurie tuo metu drauge dirbo arba studijavo universitete, šie žmonės paliko neišdildomą įspūdį. Nepaprastas kuklumas, mecenatystė, liberalumas yra šios poros ir šeimos skiriamieji bruožai.

Prof. B. Vaškelio veikla buvo įvertinta Lietuvoje. Už nuopelnus Lietuvai jis buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino V laipsnio ordinu. 1998 m. VDU Senatas prof. B. Vaškeliui suteikė VDU garbės profesoriaus vardą. Už filantropinę veiklą B. ir S. Vaškeliams 2012 m. buvo skirtas LR Seimo apdovanojimas – Gabrielės Petkevičaitės-Bitės atminimo medalis „Tarnaukime Lietuvai“. 2016 m. prof. B. Vaškeliui buvo įteikta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos premija, kuri skiriama išeivijos mokslininkams. Profesorius buvo apdovanotas ir įvertintas už viso gyvenimo nuopelnus. Deja, atvykti į Lietuvą, į apdovanojimo iškilmės jis jau nebegalėjo, tačiau netrukus parašė laišką, kad premijos pinigų skiria Lituaniistikos ir Teatrologijos katedrų studentų šalpos fondui.

2021 m. rugsėjo 6 d. VDU rektorius prof. dr. Juozas Augutis ir Vydūno jaunimo fondo (JAV) valdybos pirmininkė Vida Brazaitis penkeriems metams pratęsė prof. Birutės Ciplijauskaitės vardo stipendijos sutartį. Sutartis buvo pasirašyta VDU, iškilmėje taip pat dalyvavo Vydūno jaunimo fondo įgaliotinė Lietuvoje doc. dr. Jolita Buzaitytė-Kašalynienė ir VDU Užsienio kalbų instituto direktorė dr. Teresė Ringailienė.

Nuo 1994 m. profesorė savo lėšomis kiekvieną vasarą siųsdavo po vieną VDU studentą į ispanų kalbos tobulinimosi kursus Saragosos universitete Ispanijoje, Chakos miestelyje.

2021 m. rugsėjo 15 d. VDU Žemės ūkio akademijos (VDU ŽŪA) Agronomijos fakulteto studentai jau penktus metus turi išskirtinę galimybę pretenduoti į Vydūno jaunimo fondo Stasės Cukuraitės ir Vaclovo Tallat-Kelpšos vardo 1 000 JAV dolerių dydžio vienkartinę stipendiją. Šiemet fondo laureatu tapo VDU ŽŪA Agronomijos fakulteto studijų programos „Agronomija“ trečiojo kurso studentas Vilius Juodzevičius.

2021 m. rugsėjo 16 d. simbolinėje vietoje – Vilniaus televizijos bokšte – įvyko VDU organizuojamas tarptautinis akademinis Romo Sakadolskio vardo žurnalistikos forumas. Tai buvo pirmasis toks forumas profesionalų gretose po Nepriklausomybės atkūrimo. Siekiant pabrėžti šiuolaikinės žurnalistikos žanrus, renginyje buvo įteikti apdovanojimai už išskirtinę fakto, nuomonės, pramogos ir tiriamąją žurnalistiką.

2021 m. spalio. Jau ketvirtą dešimtmetį su pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos bendruomene glaudžius ryšius palaikantis VDU kartu su Užsienio reikalų ministerija, PLB ir Draugija pasaulio lietuviams pažinti (DPLP) spalį paskelbė lietuvių diasporos mėnesiu ir pakvietė į kartu su partneriais organizuojamą renginių ciklą, skirtą lietuvių diasporos istorijai, bendruomenių ir lituanistinių mokyklų veiklai. Diasporos jaunimui buvo pristatytos studijų VDU galimybės.

2021 m. spalio 7 d. VDU ŽŪA studentai jau kelerius metus turi išskirtinę galimybę pretenduoti į Igno Kaunelio fondo vardinę vienkartinę stipendiją. Šiais metais jos laureatu tapo Inžinerijos fakulteto studijų programos „Žemės ūkio mechanikos inžinerija“ ketvirtakursis Dovydas Rutkauskas.

2021 m. spalio 20–26 d. Lietuvoje viešėjo pasaulinio pripažinimo sulaukusi lietuvių kilmės mokslininkė, antropologė, primatologė, žymiausia orangutanų tyrinėtoja, VDU garbės daktarė, profesorė Birutė Galdikas. Garsioji antropologė šiemet žymi savo veiklos 50-metį ir šia proga skaitė viešą paskaitą VDU, susitiko su universiteto bendruomenės atstovais ir dalyvavo Pasaulio lietuvių bendruomenių forume. Čia mokslinės veiklos 50-mečio proga ją iškilmingai pasveikino VDU rektorius prof. J. Augutis.

Susitikimo metu viešniai buvo įteiktas Vytauto Didžiojo universiteto ekslibrisas (*ex libris*) (autorius Egidijus Rudinskas). Sveikinimo žodį tarė Kanados ambasados biuro Vilniuje laikinasis reikalų pavaduotojas Richardas Martinas-Nielsenas.

Šiemet sukanka pusšimtis metų nuo 1971-ųjų, kai prof. B. Galdikas Indonezijoje, Borneo saloje, Tandžungputingo nacionaliniame parke įkūrė pirmąjį orangutanų stebėjimo centrą. Šiame centre ji tęsia gamtosaugos veiklą ir šiandien, dėdama visas pastangas šiems primatams ir jų ekosistemai išsaugoti.

2021 m. spalio 21 d. jau ketvirtą dešimtmetį su lietuvių diaspora glaudžius ryšius palaikantis Vytauto Didžiojo universitetas (VDU) savo erdvėse į diskusijas sukvietė pasaulio lietuvių bendruomenių narius, akademikus, politikus, Lietuvos mokyklų mokytojus ir moksleivius, pasaulio lietuvius vienijančių Lietuvoje veikiančių organizacijų atstovus bei visus siekiančius geriau pažinti lietuvių diasporos pasaulį.

Forume, kurį organizavo PLB kartu su VDU ir Draugija pasaulio lietuviams pažinti (DPLP), dalyvavo šiuo metu Lietuvoje viešinti prof. dr. B. Galdikas, prof. Algirdas Avižienis, Seimo narė D. Asanavičiūtė, PLB pirmininkė D. Henke, vieni iš pirmųjų VDU laidų absolventų Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Sporto reikalų komisijos pirmininkas L. Miševičius ir Norvegijos mokslo ir technologijos universiteto (NMTU) Muzikos instituto profesorius, filosofas Gediminas Karoblis bei daugelis kitų garbingų svečių. Renginį globojo LR Seimo Pirmininkė Viktorija Čmilytė-Nielsen.

Forumo metu diskutuota apie pasaulio lietuvių bendruomenių veiklą, diasporos ryšį su Lietuvos bendruomenėmis ir organizacijomis, buvo aptarti Lietuvoje susitelkusių pasaulio lietuvių regioninių bendruomenių (pasaulio alytiškių, pasaulio anykštėnų ir kt.) bei jaunimo organizacijų tikslai.

VDU Lietuvių išeivijos institute

2021 m. gegužės 21 d. Nacionalinėje dailės galerijoje VDU profesorius ir Lietuvių išeivijos instituto direktorius, istorikas E. Aleksandravičius skaitė paskaitą „Aukštuomenės likimai Lietuvos XX a. modernybėje. Aleksandros Fledžinskaitės Kašubienės (Kasubos) kūrybos akistatoje“.

2021 m. rugsėjo 28 d. Kauno miesto muziejaus Tautinės muzikos skyriuje įvyko diskusija, skirta pasaulinio lygio mokslininkei M. Gimbutienei. Joje dalyvavo VDU Lietuvių išeivijos instituto mokslininkės prof. Dalia Kuizininė ir dr. Daiva Dapkutė. Diskusijos metu kalbėta apie atkaklų M. Gimbutienės siekį įžengti į akademinį pasaulį, pokario pabėgėlių gyvenimo sąlygomis Tiubingene apgintą disertaciją, taip pat kultūrinę veiklą diasporoje,

santykius su išeivijos inteligentija, keliones į okupuotą Lietuvą ir iki gyvenimo pabaigos išsaugotą lietuviškumą.

2021 m. spalio 8 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko profesoriaus A. Eidinto knygos „Lietuva ir masinė išeivystė 1868–2020 metais“ pristatymas. Jame dalyvavo knygos autorius, VDU Lietuvių išeivijos instituto istorikai prof. E. Aleksandravičius ir dr. D. Dapkutė.

Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje

2021 m. birželio 5 d., Pasaulinę aplinkosaugos dieną, Prezidentas Valdas Adamkus ir JAV ambasadorius Robertas S. Gilchristas apsilankė prezidentinėje bibliotekoje ir kartu apžiūrėjo EPA (JAV aplinkos apsaugos agentūros) 50-mečiui ir Prezidento V. Adamkaus aplinkosaugos pasiekimams skirtą parodą. Parodą finansavo JAV ambasada Lietuvoje.

2021 m. birželio 5 d. VDU Botanikos sode buvo iškilmingai įteikta Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus ir Danos Gedvilienės fondo premija (5 000 eurų), kuri šiemet atiteko gamtininkui, režisieriui Mindaugui Survilai už filmą „Sengirė“. Šiuo filmu jis atkreipė plačiosios visuomenės dėmesį į būtiną išsaugoti neekspluatuojamus miškus.

2021 m. liepos 23 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko parodos „Sumner Welles deklaracijai 80“ atidarymo renginys. Sumnerio Welleso deklaracija – tai dokumentas, bylojantis apie JAV pastangas paremti Lietuvos siekį atkurti laisvę ir valstybingumą. Šioje deklaracijoje, pavadintoje ją inicijavusio politikos vardu, skelbiama, kad JAV šaltojo karo metu oficialiai nepripažino Sovietų Sąjungos įvykdytos Baltijos šalių aneksijos. Parodoje pristatomi istoriniai dokumentai, liudijantys JAV politinį dėmesį SSRS okupuotai Lietuvai, Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone bei konsulatų Niu Jorke ir Čikagoje veiklą ir diplomatinę kovą siekiant atkurti Nepriklausomybę. Jie taip pat iliustruoja Lietuvos diplomatų bei įvairių JAV veikusių lietuviškų patriotinių organizacijų lyderių reguliarius tarnybinius susitikimus ir kontaktus su Valstybės departamento pareigūnais, Kongreso nariais, priėmimus Baltuosiuose rūmuose ir protestus prieš SSRS imperinę politiką. Parodą Kaune organizavo JAV ambasada ir Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus.

2021 m. rugpjūčio 26 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje buvo paminėta Lietuvos ir Kanados diplomatinių santykių atkūrimo 30 metų sukaktis. Ta proga įvyko parodos „Sharing Our Stories“ („Dalijamės savo istorijomis“) pristatymas. Parodą rengė Kanados lietuvių muziejus-archyvas.

Joje per asmeninius žmonių patyrimus pasakojama Kanados baltiečių – estų, latvių ir lietuvių istorija. Prisimenamas pasitraukimas iš gimtųjų kraštų Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, įsikūrimas ir gyvenimas Kanadoje, siekis išlaikyti savo kultūrą ir tradicijas. Renginio dalyviai galėjo apžiūrėti ir kopiją dokumento, kuriuo Kanados vyriausybė paskelbė pripažįstanti Lietuvos valstybės atkūrimą.

Renginyje dalyvavo Kanados ambasados skyriaus Vilniuje vadovas Richardas Davidas Martinas, VDU rektorius prof. J. Augutis, Lietuvos ir Kanados prekybos rūmų prezidentas Rimas Čuplinskas, istorikas Giedrius Janauskas. Atsiminimais pasidalijo ir parodą

komentavo prof. Milda Danytė. Renginį organizavo Kanados ambasada Vilniuje ir Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus.

2021 m. rugsėjo 10 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko Audriaus Plioplio parodos „Sibiro sielos“ atidarymas. Renginyje dalyvavo Čikagoje gyvenantis autorius, kuris susirinkusiems žiūrovams pasakojo apie darbų sukūrimo istoriją, pristatė projektą „Hope and Spirit“ („Nepalaužta dvasia“) ir atsakė į renginio dalyvių klausimus. Parodoje eksponuojamus darbus dailininkas padovanojo VDU Lietuvių išeivijos institutui.

2021 m. rugsėjo 24 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje įvyko tarptautinė mokslinė konferencija „(Ne)matoma pasaulio lietuvių parama atgimstančiai Lietuvai“, skirta Lietuvos diplomatinį santykių atkūrimo 30-mečiui.

Kitose institucijose

2021 m. gegužės 21 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje apsilankė žymus JAV antropologas, archeologas dr. Raimundas Vytenis Sidrys su žmona Inga, šiuo metu gyvenantys Lietuvoje. Mokslininkas bibliotekos generaliniam direktoriui prof. dr. Renaldui Gudauskui įteikė naujausią savo mokslo studiją apie senovės romėnų monetas „The Mysterious Spheres on Greek and Roman Ancient Coins“ (liet. „Paslaptingos sferos senovės graikų ir romėnų monetose“), kurią Oksforde išleido leidykla „Archaeopress“.

2021 m. liepos 7 d. įvyko parodos „VARDAN LAISVOS LIETUVOS: JAV lietuvių paramos Lietuvai tradicija“ atidarymas. Renginyje dalyvavo Vilniaus arkivyskupas metropolitas Gintaras Grušas, Edmundas Kulikauskas, Regina Narušienė, dr. Vydas Dolinskas, prof. dr. Juozas Skirius, dr. Živilė Mikailienė, Marijus Uzorka, dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė.

2021 m. liepos 14 d. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos fondai pasipildė advokatės, teisės mokslų daktarės, ilgametės PLB valdybos pirmininkės, Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių bendruomenės veikėjos Reginos Gytės Narušienės archyvu.

Teisininkės perduotą archyvą sudaro dokumentai, atspindintys jos ilgametį darbą teisės srityje, visuomeninę veiklą, kryptingą domėjimąsi įvairialypiu pilietybės klausimu, jo analizę ir tyrinėjimus. Perduotuose dokumentuose gausu medžiagos, liudijančios apie tarptautines pilietybės tendencijas, referendumo įstatymo pakeitimus ir papildymus (2014–2018 m.), pilietybės darbo grupės veiklą, pilietybės įstatymus ir jų projektus. Archyvą praturtina Konstitucinio Teismo įstatymai ir nutarimai su PLB įrašais, taisymais, komentarais, dr. R. G. Narušienės straipsniai, knygų parengiamoji medžiaga, šaltiniai bei daugelis kitų dokumentų.

Perduotame archyve yra ir dokumentų, susijusių su naujausia, neseniai Nacionalinėje bibliotekoje pristatyta teisininkės knyga „Lietuviais esame mes gimę, lietuviais norime ir būt. Pilietybės išsaugojimo pagrindai ir argumentai“. Knygoje teisininkė rašo apie pilietybės reikšmę, svarbą, sudėtį, trūkumus ir galimybes. Darbas vertingas ne tik dėl įžvalgų, analizės, pasiūlymų, bet ir dėl pridedamų dokumentų.

Archyvą papildo dar vienos reikšmingos, 2018 m. Nacionalinėje bibliotekoje pristatytos knygos „Lai gyvuoja laisva Lietuva! JAV lietuvių indėlis atkuriant Lietuvos valstybingumą“ projektas ir šaltiniai. Šį darbą sudaro įvairių JAV institucijų ir JAV lietuvių bendruomenės dokumentai, diskusijos, straipsniai, korespondencija ir komentarai, susiję su ilgamete JAV lietuvių veikla Lietuvos labui.

2021 m. liepos 15 d., minint nacių okupacijos ir Holokausto Lietuvoje pradžios 80-ąsias metines, Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką pasiekė Amerikos bibliotekų asociacijos (*American Library Association, ALA*) rezoliucija dėl bibliotekininkės Onos Šimaitės pagerbimo. JAV veikianti ALA yra seniausia ir didžiausia pasaulyje bibliotekų asociacija, vienijanti daugiau nei 57 tūkst. narių.

2006 m. O. Šimaitė buvo apdovanota Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi (po mirties), jos vardu pavadinta gatvė Vilniuje tarp Senamiesčio ir Užupio, Akmenėje – viešoji biblioteka. Tikėtina, kad tarp Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Judaikos kolekcijoje saugomų, per Antrąjį pasaulinį karą išlikusių dokumentų yra ir išgelbėtų O. Šimaitės.

2021 m. liepos 29 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje įvyko forumas „Lietuva diasporoje: tobulėti, augti, garsinti, su(si)žinoti“. Tęstinis VDU Švietimo akademijos renginys buvo skirtas užsienio lituanistinių mokyklų mokytojams, švietimo ekspertams, dėstytojams, studentams. Jo tikslas – gerinti lituanistinį ugdymą, siekti, kad lietuvių tapatybės išsaugojimas užsienyje būtų laikomas valstybės prioritetu. Forumo dalyvis pasveikino pirmoji šalies ponias D. Nausėdienė.

2021 m. rugpjūčio 17–24 d. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Lituanistikos skaitykloje buvo galima susipažinti su garsiai mokslininkei M. Gimbutienei skirta knygų ekspozicija. Šiemet suėjo 100 metų, kai gimė M. Alseikaitė-Gimbutienė. LR Seimas 2021-uosius paskelbė Marijos Gimbutienės metais. Ši sukaktis minima ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje – 2021-uosius M. Gimbutienės metais paskelbė ir UNESCO.

M. Gimbutienės palikimą sudaro 23 knygos, keli šimtai straipsnių. Su minėtomis ir kitomis mokslininkės parašytomis knygomis, saugomomis Nacionalinėje bibliotekoje, galima susipažinti pateiktame bibliografiniame literatūros šaltinių sąrašė, o su knygų ekspozicija – Lituanistikos skaitykloje.

2021 m. rugsėjo 7 d. įvyko paskaita „JAV lietuviai ir jų paramos Lietuvai istorija“. Pranešėjas – prof. dr. J. Skirius (VDU Lietuvių išeivijos institutas).

2021 m. rugsėjo 16 d. įvyko baigiamasis parodos „VARDAN LAISVOS LIETUVOS: JAV lietuvių paramos Lietuvai tradicija“ renginys-diskusija „Su Lietuva širdyje. Paramos Tėvynei tradicija“. Išeivija keičia ir Lietuvos valstybės veidą pasaulyje, ir Lietuvą. Apie tai kalbėjo ir įžvalgomis dalijosi į Lietuvą sugrįžę iškilūs JAV lietuvių bendruomenės nariai bei istorikai.

JAV lietuvių parama Lietuvai tapo svarbiu ramsčiu sunkiais istoriniais laikotarpiais siekiant atkurti Lietuvos valstybingumą, jį įtvirtinti ir išlaikyti. Kokia būtų Lietuva, jei nebūtų JAV lietuvių paramos Lietuvai tradicijos? Kaip ši tradicija kilo, kokias formas įgavo bėgant laikui? Kas skatino JAV lietuvius po 1990 m. grįžti į tėvynę ir pasišvęsti darbui dėl Lietuvos? Diskusijoje buvo nagrinėjami šie ir kitokie pobūdžio klausimai. Joje dalyvavo į Lietuvą sugrįžę iškilūs JAV lietuvių bendruomenės nariai: Vilniaus arkivyskupas metropolitas G. Grušas, dr. Ramūnas Kondratas, E. Kulikauskas, dr. D. Cidzikaitė. Įžvalgomis apie

užsienyje gyvenančių lietuvių paramos Lietuvai tradiciją dalijosi istorikai dr. A. Eidintas ir prof. dr. J. Skirius. Renginį vedė dr. Živilė Mikailienė.

2021 m. spalio 12 d. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos saugomą 75 lietuviškų ritinėlių pianolai rinkinį papildė dar 50 ritinėlių. Jie buvo įsigyti gavus Lietuvos kultūros tarybos paramą.

Išleisti Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV) praeito amžiaus pradžioje, šie ritinėliai, kaip ir visa mechaninių instrumentų industrija, tarsi aplenkė Lietuvą. Lietuviški ritinėliai, surasti tik 2010 m., tarsi kino filme atskleidžia amžiaus senumo JAV lietuvių bendruomenės muzikinį gyvenimą, leidžia gyvai pasiklausyti, ką mėgo, dainavo, pagal kokią muziką šoko mūsų tautiečiai, nuklydę į tolimą „svajonių šalį“.

Bibliotekos ritinėlių kolekciją papildė išskirtiniai leidiniai – Lietuvoje mažai žinomų pirmųjų JAV lietuvių kompozitorių kūryba. Tai – Juozo Žemaičio, Antano Pociaus kompozicijos, taip pat ankstyvieji Miko Petrausko opusai, JAV kurį laiką gyvenusio ir lietuviybės veikloje aktyviai dalyvavusio Stasio Šimkaus kūrybos pavyzdžiai (arija „Era mano brangi“ iš operetės „Čigonai“ ir dvi harmonizuotos lietuvių liaudies dainos „Kur bakūžė samanota“ ir „Šaltyšius“). Reikšmingi ir pirmieji įrašyti Vinco Kudirkos, Aleksandro Kačanausko, Antano Vanagaičio kūriniai – tai vieni ankstyviausių šių autorių muzikos įrašų.

Kroniką parengė Ričardas JARAMIČIUS

Šaltiniai

<https://adamkuslibrary.lt/>

<https://iseivijosinstitutas.lt/>

<https://plb.lt/>

<https://plb.lt/document-category/2021-m/>

<https://www.lrp.lt/>

<https://lrs.lt/>

<https://lrv.lt/>

<https://www.lnb.lt/>

<https://www.smm.lt>

<https://www.urm.lt/>

<https://www.vdu.lt/>

<http://pasauliolietuvis.lt/>

<http://pasauliolietuviai.lt/>

<https://www.valdovurumai.lt/>

Apie autorius

ANTANAITIS
Arunas

Istorijos magistras,
Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus
direktorius
El. paštas: arunas.antanaitis@vdu.lt

BERNOTAITĖ
Sandra

Klaipėdos universiteto
Filologijos katedros doktorantė
El. paštas: sandrabern@yahoo.com

DAPKUTĖ
Daiva

Humanitarinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja
El. paštas: daiva.dapkute@vdu.lt

JARAMIČIUS
Ricardas

Istorijos magistras,
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros doktorantas
El. paštas: ricardas.jaramicius@vdu.lt

KABAŠINSKAITĖ
Akvilė

Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros doktorantė,
Naujosios Sorbonos (*Sorbonne Nouvelle*) universiteto
doktorantė
El. paštas: akvile.kabasinskaite@vdu.lt

KOLEVINSKIENĖ
Žydronė

Humanitarinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lituanistikos katedros docentė,
Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto
direktorės pavaduotoja mokslo reikalams
El. paštas: zydrone.kolevinskiene@vdu.lt

LASTAS
Mindaugas

Istorijos magistras
El. paštas: mindaugas.lastas@vdu.lt

MIKULSKAITĖ
Eglė

Lietuvių literatūrologijos magistrė
El. paštas: egle.mikulskaite@gmail.com

PILIPAITYTĖ
Gerda

Lietuvių literatūrologijos magistrė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lituanistikos katedros doktorantė
El. paštas: gerda.pilipaityte@vdu.lt

PYLNIKOVA-BANIENĖ
Laura

Lyginamųjų kultūros studijų magistrė
El. paštas: laura.pylnikova-baniene@alumni.vdu.lt

SKIRIUS
Juožas

Humanitarinių mokslų daktaras, profesorius,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių išeivijos instituto
vyriausiasis mokslo darbuotojas
El. paštas: juozas.skirius@vdu.lt

VIDEIKAITĖ
Inga

Vytauto Didžiojo universiteto
programos „Literatūros kūryba, kritika ir komunikacija“
magistrantė
El. paštas: inga.videikaite@stud.vdu.lt

Reikalavimai straipsniams

Nuo 2006 m. Lietuvių išeivijos instituto leidžiamas akademinis žurnalas „Oikos“ (gr. *na-mai*) yra skirtas Lietuvos ir kitų kraštų migracijos procesų, migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinių dokumentų publikacijos. Skatinant tarpdalykinius tyrimus, žurnale publikuojami įvairių mokslo šakų (sociologijos, antropologijos, migracijos politikos istorijos, literatūros istorijos, literatūrologijos, diasporos istorijos, teatrologijos ir kitų sričių) mokslinių tyrimų rezultatai.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Žurnalui teikiami straipsniai yra recenzuojami dviejų redakcijos kolegijos paskirtų recenzentų.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – ne mažesnė nei 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto tartis su redakcija. Tekstai žurnalo redakcijai pateikiami A4 formato „Times New Roman“ 12 šrifto, 1,5 eilutės intervalu.

Straipsniai turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie teksto būtina pridėti santraukas ir raktažodžius anglų bei lietuvių kalbomis (600–1 000 spaudos ženklų).

Išnašos pateikiamos puslapio apačioje, numeracija ištisinė. Straipsnio pabaigoje pridama literatūra.

Straipsniuose citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto. Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo kalba laikantis nustatytų svetimvardžių gramatinimo taisyklių (žiūrėti <http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). Pirmą kartą tekste pateikiamas visas asmens vardas ir pavardė, toliau rašytina jo (jos) vardo pirmoji raidė ir pavardė. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti vietovardžių pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Straipsnio pabaigoje autorius (-iai) turi nurodyti savo vardą, pavardę, instituciją, kuriai atstovauja, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Tekstus prašome siųsti Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutui el. paštu lii@vdu.lt arba vyr. redaktoriaus pavaduotojai Daliai Kuizinienei el. paštu dalia.kuiziniene@vdu.lt. Jeigu kiltų neaiškumų, prašome kreiptis į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, el. paštas lii@vdu.lt, tel. (8 37) 327 839).

Žurnalas recenzuojamas ir skelbiamas tarptautinėse „EBSCO Publishing“ duomenų bazėse <http://www.ebscohost.com/>.

Bibliografiniai aprašai rengiami pagal Čikagos citavimo stiliaus bibliografijos metodą („Chicago: notes and bibliography method“).

Išnašų pavyzdžiai

Knyga: 1 autorius

Pavardė, Vardas, *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas (-i) puslapis (-iai).

¹ Kiaupa, Zigmantas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braummüller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatariewicz, Władysław, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

Vėliau tekste pakartotinai cituojant tą patį šaltinį, išnašoje pateikiamas sutrumpintas bibliografinis aprašas: autoriaus pavardė, sutrumpintas cituojamo šaltinio pavadinimas (rekomenduojama trumpinti iki 4 žodžių), cituojami puslapiai.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ *Ibid.*, 67.

⁷ *Ibid.*

Knyga: 2 arba 3 autoriai

Pavardė¹, Vardas¹ ir Pavardė², Vardas², *Knygos antraštė: paantraštė*, laida. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojami puslapiai.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

4 ir daugiau knygos autorių

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Knygos dalis (skyrius)

Pavardė, Vardas, „Knygos dalies / skyriaus antraštė: paantraštė“, in *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas puslapis.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Straipsnis

Pavardė, Vardas, „Straipsnio pavadinimas“, *Žurnalo pavadinimas* nr. (metai), cituojami puslapiai:

¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.

² Bielinis, Laurus, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.

- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfo seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archyvinis šaltinis

Šaltinio pavadinimas, Archyvas (pirmą kartą visas pavadinimas, vėliau – sutrumpintas), fondo / kolekcijos pavadinimas arba nr., aplanko nr., bylos nr., cituojamas puslapis arba lapas:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Braziulevičiaus slaptas raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Interneto puslapis

Pavardė, Vardas, „Interneto puslapio pavadinimas“, *Interneto tinklalapio pavadinimas*, paskelbta / atnaujinta / žiūrėta data, interneto adresas:

- ¹ Hand, Becky, „All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes“, *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ „Chicago-Style Citation Quick Guide“, *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Literatūra

Straipsnio pabaigoje pateikiamas literatūros šaltinių sąrašas, sudarytas pagal autorių pavardes abėcėlės tvarka (be numeracijos). Jeigu autorių nėra, rikiuojama pagal antraštes, jeigu antraštė prasideda artikeliu (*a, an, the, der* ir kt.) – pagal antrąją antraštės žodį.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

“The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940”, in *Documents and Materials*, eds. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, “Autobiography and the Cultural Moment”, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Submission Guidelines

Since 2006 the Lithuanian Emigration Institute has been publishing a scholarly journal called “Oikos” (from the Greek word meaning *home*) devoted to discussing contemporary migration processes involving Lithuania and other countries, the migration policies of Lithuania and other countries, and problems of diaspora history and culture. The journal publishes original scholarly research and review articles, critical notices, and archival documents. In order to foster interdisciplinary research it also publishes the results of scholarly research in sociology, anthropology, literary studies, history of literature, theater studies, history of migration policy, history of the diaspora, and related disciplines.

Articles are published in Lithuanian and English. Submissions are evaluated by two reviewers assigned by the “Oikos” Editorial Board.

Articles should not exceed 40,000 characters in length, while reviews should be at least 10,000 characters in length. Articles exceeding, or reviews falling short of, the recommended length should be discussed beforehand with the Editorial Board. Texts must be submitted in A4 format, “Times New Roman” 12-pt. font, and be one-and-a-half spaced (1,5).

Articles must meet standard academic requirements. These include a statement of the research purpose; an indication of the overall state of research with respect to the problem under analysis; a statement of the conclusions reached; and a disclosure of the sources and of the literature used. The text must include summaries (from 600 to 1,000 characters long) and keywords in both English and Lithuanian.

Footnotes consecutively numbered must be placed at the bottom of the page. The article must end with a bibliography.

Quotations are to be placed within double quotation marks without changing the font. In Lithuanian texts, non-Lithuanian personal names are written in the original language in accordance with the established rules for grammatically rendering foreign names

(<http://www.vlkk.lt/aktualiausiasios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). On the first occasion of use in a text, the whole of a person's name and surname is given. In Lithuanian texts, frequently used place names about which information is readily available in standard encyclopedias are to be rendered traditionally according to the way they are pronounced, whereas rare place names not having a transliteration are to be written in their original language.

At the end of the article the author(s) must indicate his, her, or their name(s) and surname(s), institution(s), academic degree(s), electronic address(es), and telephone number(s).

Please send the text(s) to Vytautas Magnus University's Lithuanian Emigration Institute at lii@vdu.lt or to the Deputy Editor Dalia Kuiziniene at dalia.kuiziniene@vdu.lt. If you have any questions please contact the Lithuanian Emigration Institute by mail at S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, or by e-mail at lii@vdu.lt, or by phone at 837 327 839.

"Oikos" is peer-reviewed and included in EBSCO databases at <http://www.ebscohost.com/>.

Notes and bibliography follow "The Chicago Manual of Style".

Sample footnotes

Book: one author

Surname, name, *Title and subtitle* (if any). Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Kiaupa, Zigmas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braunmuller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatarkiewicz, Władysław, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

If in the same text this source is cited again, a brief bibliographic description in the footnote suffices: Author's surname: shortened title (up to 4 words), page(s) cited.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ *Ibid.*, 67.

⁷ *Ibid.*

Book: two or three authors

Surname1, Name1 and Surname2, Name2, *Title and subtitle* (if any), edition. Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

Book: four or more authors

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Book: part, section, chapter

Surname, name, "Title of book part, section, chapter: subtitle", in *Book title and subtitle*. Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Article

Surname, Name, "Title of article", *Name of journal* (year), page(s) cited.

- ¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.
- ² Bielinis, Luras, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.
- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfio seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archival source

Name, Archives (full name at first, short version on later occasions), collection name or no., folder no., file no., page(s) cited:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Braziulevičiaus slapto raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Web page

Surname, Name, "Name of web page", *Name of web site*, "Title of book part, section, chapter: subtitle", Date of publication, renewal or last perusal, internet address:

- ¹ Hand, Becky, "All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes", *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ "Chicago-Style Citation Quick Guide", *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Bibliography

The bibliography lists the authors by surnames in alphabetical order (without numbering). If there are no authors, the works are listed by their titles; if the title begins with an article (*a*, *an*, *the*, *der*, etc.), the titles are ordered by their second word.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilių asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

“The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940”, in *Documents and Materials*, sud. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, “Autobiography and the Cultural Moment”, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Oikos : lietuvių migracijos ir diasporos studijos / Vytauto Didžiojo universitetas. Lietuvių išeivijos institutas ; redakcinė kolegija: Egidijus Aleksandravičius ... [et al.]. – Nr. 1 (2006) - . – Vilnius : Versus aureus, 2006- .
Nr. 2 (32). – Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, 2021. – 228 p. – Bibliografija straipsnių gale.

OIKOS 2021 Nr. 2 (32)
LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.32>

Redaktorė *Simona Grušaitė-Šukienė* (lietuvių k.)
Redaktorius *Mykolas Jurgis Drunga* (anglų k.)
Maketuotoja *Ingrida Gabrielaitienė*

2021 11 19. Tiražas 100 egz. Užsakymo Nr. K21-055

Išleido:
Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@vdu.lt

Spausdino:
UAB „Vitae Litera“
Savanorių pr. 137, LT-44146 Kaunas
www.tuka.lt | info@tuka.lt